STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02707

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פערלאג
מענדעלע
ווארשע

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראַמאָוויטש)

צוועלפטער באַנד

ניַיע פאַרבעסערטע אויסגאַבע

פאַרלאַג: געזעלשאַפט „צענטראַל", וואַרשע, נאָוואָליפּקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים

(ש. י. אבראמאָוויץ)

ווינש־פינגערל

צווייטער באנד

פערלאג „מענדעלע", ווארשא

1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

דאס פינפטע בוך.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

„תּמשילהו, דו מאַכסט איהם, דעם שׂענעם מענשען, דאָס אַנטיקעל פֿון גאָטס וועלטיל, געוועלטיגען במעשׂי ידיך, איבּער די ווערק פֿון דיינע הענד”. — אַזוי זאָגט דער פּסוק און רעכענט אויס אַ צעטעל פֿון אַלע בעשעפּעניש, וואָס ליגען דעם מענשען אונטער די פֿיס: שאָף און ריני־דער אַלערליי, אויך חיות אין די וועלדער, פֿויגעל אין דער לופֿט און פֿיש אין דעם ים. נאָר צו חאַפּען פֿיש און פֿויגעל אין נעץ, צו הערשען איבּער בּהמות איז נאָך נישט אַזאַ חידוש, — פֿאָרט בּהמות, נפֿשות משטיינס־געזאָגט, אָהן אַ פּיצעל פֿערשטאַנד. מעהר חידוש איז, ווי דאָס שען מענשיל קליגט זיך צו חאַפּען אויף דער ווענטקע אויך זיין גלייכען טאַקי, בּרידער און שוועסטער, זיין פֿלייש און בּלוט.

אָט די דאָזיגע גרויסע קונץ, די משונה־ווילדע בּריה'שקייט זיינע קומט אַרויף אויפֿ'ן געדאַנק, ווען מען געהט אויף דער יורדיקע, אַ הינ־טערגעסיל אַזעלכס אין גלופּסק, און מען קוקט אָן לוי בּחור'ס הייזעל דאָרט.

לוי בּחור'ס דאָזיגע הייזעל איז איינס פֿון יענע הייזער, וואָס זענען אַ פֿלעק אויפֿ'ן פֿאָלק ישׂראל און פֿערשוואַרצען איהם פֿאַר דער וועלט דאָס פּנים. נאָר שענע כּשר'ע יודען געהען פֿאַרבּיי, זיי שווייגען און שפּייען אויס — גאָרנישט! יאָ, זיי שווייגען, אָבּער דער שטן שרייט דערויף קולות און איז שטאַרק מקטרג. עס שרייען אויך טויזענדער אומ־גליקליכע נפֿשות, נעבּעך, וואָס פֿאַלען אַריין אין די הענד פֿון רשעים —

הענדלער מיט לעבעדיגע סחורה, און זייערע ביטערע קולות, זייער געוויין מיט בלוטיגע טרעהרען דערגרייכען ביז דעם זיבענטען הימעל. זיי, די כשר'ע יודען, קוקען אַוועק, שפּייען, פונ'ם שפּייען אָבער ווערט אָט די פערשימעלטע בלאָטע אין דעם יודישען לעבען. פרעמדע, פון אַנדערע פעלקער, האַפּען זיך ביי די נעז און שרייען: אַי — אַי — אַי — אַ עפּוש ביי אייך, יודישע קינדער.

ס'איז שוין האַלבער טאָג, די לאָדען פון לוי בחור'ס הייזעל זענען נאָך צוגעמאַכט. אין אַ בעזונדער חדר'ל דאָרט מיט אַ פענסטער ארויס אין אַ גערטענדיל, הינטער דעם הייזעל, זיצען אַ פּאָר בעטאָגטע ווייבער ביי אַ גלעזיל קאָפּע מיט פּוטערגעבעקסלעך. איינע — אַ בעלייבטע, אַ בייכיגע, אַ דיקע, קורץ=געוואַקסענע יודענע, אָנגעגאָסען פון אויבען ביז אַראָב, איין שטיק פלייש אָהן אַ סימן האַלז. דאָס פּנים איז אונטען צו מגושם=בריט, מיט אַ צוויי=גאָרנדיגען גיידער און פעטע אַראָבהענגענדיגע פּאָר באַקען, ווי די פּאַמפּושקעס, מיט געלע פּליאַמעס, צווישען וועלכע עס שליינגלען זיך רויטליך=דינע עדערלעך, און אויבען=צו איז עס צוגעשפּיצט מיט אַ קליין שמאָל שטערענדיל, אונטער וועלכען עס זיצען פערטיעפט גרויע, פייכטע אויגעלעך מיט אַ גלאַנץ. די גאַנצע געשטאַלט איהרע איבערהויפּט זעהט אויס ווי אַ היטעל צוקער. אונטען, מחילה, בריט און אַלץ שמעלער=שמעלער ביז צום קעפּיל. דער מלאך האָט ביי איהר געבוירען ווערען זיך. אַ פּנים, געפּלייסט, ווי אַ בריה אַ משרת אין באַקאַליי=קלייט, איינגעפּאַקט איהר נשמה'לע און אַרויסגעלאָזט אויף דער וועלט אַזאַ סחורה אין אַ שקאַרמיץ. אין דער וועלט האָט די סחורה, אין איהר צייט, שטאַרק געגאָלטען, אַצינד אין די. עלטערע יאָהרען איז זי לוי בחור'ס ווייב און איז בעקאַנט אונטער דעם נאָמען: „די מוהמע שיינצע". — אַקעגען=זשע די אַנדערע יודענע איז אַ מאָגערע, אַ הויכע מיט איינגעפאַלענע באַקען, דינע פערבליוטע ליפּעלעך, אַ דין=שפּיצעדיג נעזיל און בלויע שטעכענדיגע אויגעלעך, אין וועלכע עס צינדט זיך אַ מאָל אָן אַ פייעריל. אין דער יוגענד האָט זי געמוזט זיין שען, נאָר אַצונד איז זי אָבגעבליאַקעוועט, געקנייטשט, און זעהט אויס איינגאַנצען ווי איין אָבגעשלאָגענע הושענאָ — דאָס איז האָדיל די מעקלערין מיט איהר כבוד אליין.

די מוהמע שיינצע פּאַקט געשמאַק אויף ביידע באַקען און בעט אַלץ האָדלען, זי זאָל אויך געשמאַק עסען.

— זאָלסט מיר געזונד זיין, האָדיל, עפּיס עסטו מיר גאָר חי אַ

קינד: פּאַמעליכען, צו שטיקעלען, קוים־קוים וואָס דו קייסט, אָט נעהם, נשמה׳ניו, איך בעט דיך, אַ שטיק טאַקי, אַזוי — אַזוי מיט אַמאָל, און עס! די פּוטערגעבעקסלעך זענען מיר היינטיגס מאָל זעהר געראָטען, טאַקי חנצה׳ס קבלה, אַריינגעלעגט אין זיי גענוג אייער און פּוטער, צימערינג, אינגבער אויך נישט פערגעסען. אָט האָסטו דיר אַ פערבר ווינטר נעהם, איך בעט דיך, און עס, עס!

— געזונד זאָלסטו מיר זיין, שיינצעניו, לעבען מיינס, מאַכט האָדיל מיט חן צונויפשנורענדיג די ליפּעלעך אין אַלאַנג־שמאָל פּיסקעלע און טהוט ווי אַ פייגעלע אַ זופּ פונ׳ם גלעזיל קאַפע: וואָס דען טהו איך? איך עס מיר, נישקשה. זעהר געראָטענע ביי דיר פּוטערגעבעקסלעך! דער מלכות מעג זיי עסען. אַזאַ מזל, רבונו של עולם, זאָל איך האָבען, וואָס פאַר אַ גוטע בעל־הבית׳טע, שיינצעניו, דו ביסט!

אָט אַזוי זיצט זיך דאָס פּאָריל, טהוט זיך וואויל און פיהרט דערביי אַ געשפּרעך איבער פיעל זאַכען, דערמאָנענדיג זיך אָן דער יוגענד. אָן אַמאָלדיגע צייטען. ביידע האָבען מוידוויז געהאַט איין ברויט, דערצויגען געוואָרען אויף איין אָרט, און ביידע האָבען דערנאָך שוין, אין די יאָהרען, גענומען פלוצלים און צוגעדעקט דעם קאָפּ — חתונה, הייסט עס, געהאַט... שיינצען איז דאָס מזל געגאַנגען און זי איז מיט דער צייט געוואָרען אַ בעל־הבית׳טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך. זי האָט בעקומען אין שטאָדט אַ נאָמען, צו איהר אין הויז קומען לייטישע מענשען אַזוינע און אַזוינע, און לעבט זיך אָב איהר וועלט אין עושר און אין כבוד. שיינצע היט אָב יודישקייט, איז שטאַרק געוואָרענט אין די דריי ווייבערשע מצות. שבת און יום טוב געהט זי אין שוהל חאַפּען אַ ברוך הוא וברוך שמו, זעהט ווי ווייבער שפּרינגען קדושה — שפּרינגט זי אויך! הערט ווי ווייבער וויינען, קלאָגען ביי די תחינות — וויינט זי, קלאָגט זי אויך. אויפ׳ן קאָפּ טראָגט זי אַ טיכעל, אַראָבגערוקט כמעט ביז די אויגען — עס זאָל קיין איין האָר ניט אַרויסקוקען, חלילה. דאָס טיכעל אויפ׳ן קאָפּ איז ביי איהר אַ גרויסער יחוס, זי נעהמט זיך דערמיט שטאַרק איבער, עס האָט דאָך איהר צוגעדעקט די חרפּה און בעוויזט דער וועלט, אַז זי האָט גענומען אַמאַן מיט חופּה און קידושין אַלטע ווייבער, מיני גבאי׳טעס אַזוינע, קומען אָפט צו איהר נאָך אַ נדבה און זי גיט זיי עטליכע גראָשען, אַ מאָל אויך אַ אַלט קליידעל, זאָקען אַ פּאָר אויסגעטרעטענע. זי איז זיי אויך מכבד מיט לעקעך און בראַנפען אַ ביסעל; זיי טונקען, טונקען, מאַכען ברכה, פערקרימענדיג זיך, און ווינשעווען איהר

אלס=דאָס=גוטס אויף דער וועלט און אַ שטוהל אין גן=עדן אויף יענער וועלט. שיינצע איז געבענשט מיט פּרנסה, מיט פיעל גליק; עס געהט איהר מעהר ניט אָב ווי קינדער — קינדער האָט זי נישט, און דאָס פערזאומערט איהר דאָס לעבען.

— „נעה פרעג נאָט אַ קשיא — איז דער שטיינער איהרער זיך צו קלאָגען, טאַפּענדיג זיך בשעת מעשה אַלץ ביים קאָפּ: — וואָס העלפט עס? שוין אַ צוגעדעקטער קאָפּ, ברוך=השם, און פּאַרט גאָר נישט, אַלץ טאַקע וואָס פריהער... מסתמא איז רעכט, מסתמא בעדאַרף אַזוי זיין בעונותינו הרבים"...

ווערטער אַ ביסעל! טאַקע גאָר ווי אַ צדקנית...

האָדלען זשע אַ קעגען געהט עס שלים=שלים-מזל. קינדער האָט זי דוקא יאָ — און דאָס איז באמת טאַקע אַ גרויס וואונדער! נאָר אַ קבצנטע, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט, איז זי, נעבעך, אַ גרויסע. זי פערשטעהט אַ עסק אַזוי ווי שיינצע, אפשר נאָך צעהן מאָל בעסער, האָט שוין געפּרובט איבערדיענען, ווי מען זאָגט, אַלע עבודה=זרות, זיך שטרעקען אין אַלע עקען, נאָר אומזיסט די מיה. איהר איז נישט בעשערט געווען זיין אַ בעל=הבית'טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך, און געמוזט ווערען אַ מעקלערין, זיך דרעהען אַרום שיינצען — און דאָס האָט זי געשטאָכען ווי מיט אַ מעסער. אַ דם=שונא איז זי שיינצען ביי זיך אין האַרצען. ביי אַ שמועס מיט איהר איז זי צוקער=זיס, מיט אַ צוגויפגעשנירט פּיסקעלע און מיט שיינענדיגע אייגעלעך, דאַכט זיך, די נשמה געהט איהר אויס פאַר גרויס פרייד, וואָס יענער איז אַזוי גוט, שטעהט אויף אַזאַ שטופע! נאָר אין מיטען געשפּרעך טהוט זי שיינצען אַ פּיק, רוקט איהר אַריין אַ שפּילקע, אַ שטעכווערטיל גלאַט אַזוי זיך, אָהן אַ מיין כלומר'שט.

— אוי, שיינצעניו — קריין, נשמה מיינע, מיט דיר צו זיצען איז מיין לעבען. איך קוועל גאָר אָן אָנקוקענדיג דיך. אָהן עין=הרע היינט אַ גראַפינע, און אַ מאָל?... געדענקסטו דאַרטען, דאַרטען?... ווער וואָלט עס זיך געריכט דענסטמאָל?... און נחת, כ'לעבען, האָב איך פון דיר. דער אויבערשטער זאָל מיך נאָר וועלען מזכה זיין צו דערלעבען ביי דיר קינדער... קרעכץ נישט, שיינצעניו, זיי זיך נישט מצער, איך וויים, וויים ווי שלעכט ס'איז, ווי ביטער אָהן קינדער. וואָס דען האָט געטויגט דאָס גאַנצע חתונה האָבען?

— דער זינדיגער מענש טהוט וואָס ער קען, און ווייטער... וויים

איך? גיה פרעג קשיות דעם רבונו של עולם. וועמען ער גיט געלד, וועמען — קינדער. אָהן געלד צו זיי איז אויך וויסט און ביטער, טוהט די מומע שיינצע האָדלען צוריק מיט'ן צינגעלע אַ פּיק.

— דאָס איינציגע טרייסט איז מיר מיינע קינדער, טייערער פון גינגאָלד... נישקשה, שיינצעניו, זיי זיך נאָר נישט מצער... האָב מיך געגנוג ביי דיר פּערזעסען. לאָמיך שוין חאַטש געהן.

— וואָס איז אַזוינס דאָס אייליגניש אויף דיר, האָדיל? אַ קאַטאָוועס עפּים, זי האָט זיך פערביינקט אַ היים נאָך „איהרען", שוין אפשר אַ שעה, אַז זי האָט איהר אַלטען ניט געזעהן.

— זאָלסטו טאַקע וויסען. אַזאַ מזל אַלע מיינע ליעבע — דיר אויך, שיינצעניו, — וואָס פאַר אַ מענדיע מיינער איז! אַ בריליאַנט! וואו נעהמט מען נאָר צו איהם דאָס שטיקעלע גליק!... פאַר דעם מיידעל, נישקשה, ווערסטו מיר דאַנקען. סחורה! אַ—יאָ, שיינצעניו? דו האָסט מיך אפילו אַ ביסעל געקריוודעט. נאָר—טע... האָסט געחאַפּט אַ מציאה! דיין מזל איז, וואָס נחמן־טרייטיל האָט זיך פערפּאַקט ערגיץ אין וועג און איז נישט געקומען אַ הער, ווי ער האָט געשריבען... שאַ, לאָמיך דיר חאַטש דערצעהלען! ווייסטו וואָס איך האָב געהערט? ער האָט היינטיגס יאָהר, צווישען אונז גערעדט, פיער מאָל זיך משדך געווען, און בשלום אַריבער די גרעניץ מיט דער סחורה און זי פאַרצוקערט דאָרט, געמאַכט זעהר גוטע געשעפטען. דאָס מזל שפּיעלט איהם, אָט דעם טרייטלען. עס געהט איהם פון טיר און טויער! עס וועט פון איהם, געדענק מיינע רעד, מיט דער צייט אויסוואַקסען אַ גרויסער מיט געלד אַנגעשטאָפּטער רב טרייטיל!... וואו איז זי ערגיץ, דאָס מיידעל?

— זי איז דאָרט ביי זיך אין קעמעריל. איך האָב איהר געהייסען זיך אָבוואַשען, אָבזייפען און אַראָבוואַרפען פון זיך איהרע שמאַטעס. אָט אַזוי האָט מען עס פון זיי — זאָגט די מוהמע שיינצע מיט אַ זיפץ: מען וואַשט זיי, מען רייניגט זיי, מען שוכט און קליידט זיי, און אַז עס חאַפּט די זעט — ווערט עס פּריצות, קיינמאָל נישט צופריעדען, גלייך ווי מען וואָלט זיי דאָ געקוילעט, אוי, צייטען, היינטיגע צייטען!...

— נו, וואָס זאָל מען טאָן? ווער עס האָט די קיה, האָט די מיה, — טרייסט האָדיל די מוהמע שיינצען מיט אַ זיס־גנבה'ש שמייכע־לע: — אַ ודאי איז אַמאָל אין אונזערע צייטען בעסער געווען. געדענקסטו חאַטש, שיינצעניו? נו, צייט מיר אַ היים. לאָמיך חאַטש נעהמען אַ פּאָר פוטערגעבעקסלעך פאַר די קינדער, לאָזען זיי אויך וויסען..

— ווארט נאר, האָדיג, פאר די קינדער וועל איך דיר געבען אויך לעקעך. אי, איז ביי מיר היינט ארויסגעקומען א לעקעך, טאקי נאר אויף חידושים א לעקעך!... הא, אז עס האלט שוין דערביי—טאמער וואלסטו גענומען א ביסעל בראנפען און איינטונקען אויך א שטיקעל לעקעך? און אז דו וועסט מיך גוט בעטען, האָדיל, וועל איך אויך נעהמען א קעליּ־שיקעל און מאכען מיט דיר לחיים.

— טא... אז דו ווילסט, מאכט האָדיל מיט א קנייטשעלע און אין די אויגעלעך האט זיך איהר אָנגעצונדען א פייעריל.

ביים געזעגענען זיך זענעןביידע חבר'טעס געווען שטארק אויפגע־ריימט לעבעדיג־פרעהליך, זעהר בערייּדעוודיג. האָדיל האט, גלייך ווי ביים אוועקגעהן פון א געווינערין נאך א לעקעך און בראנפען, אָנגעוואונשען דער מוהמע שיינצען א פולען קאָפּ, זי זאָל מגדל זיין דאָס מיידעל און דערלעבען פון איהר פיעל נחת, הלואי זיי זאָלען געזונד זיין און געהן איינער צום אנדערן ווייטער אויף אזעלכע שמחות, אם ירצה השם.

אין הויז איז האָדלען צו די אויגען געקומען ביילע, אָבגעוואשען, ויסגעצוואָגען, שען־ריין אָנגעטאָן, שיינט, לייכט, עפּיס בעקומען נאר אנדער פנים.

— אזא יאָהר, אזא מזל דער מאמע דיינער! — מאכט האָדיל מיט א משוגה'דיג קול, אָנקוקענדיג ביילען: דו לויכסט דאָך עפּיס ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערן. זיי נאר נישט קיין נארעלע, טאָכטער. פאָלג די מוהמע שיינצען, וועט אז גוט און אז וואויל דיר זיין!...

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

בײַם ערשטען אַרײַנטרעט בײַלעס אויף'ן נײַעם אָרט האָט זי זיך געפיהלט, עפּיס איז זי גאָר אויף אַ נײַער וועלט. אַלסדינג וואָס דאָרט — איז איהר אויסגעקומען עפּיס משונה: די מענשען, דאָס גאַנצע פיהרונג דאָרט משונה, און זי אַלײן אויך משונה. זי קוקט זיך אָן אין שפּיגעל, וואָס בײַ איהר אין קאַמעריל אויף דער וואַנד, און דערקענט זיך נישט — דאַכט זיך נישט זי, און פאָרט טאַקע זי. עפּיס האָט זי בעקומען אַ נײַע הויט. זי טאַפּט זיך בײַ די שען-פּערקעמטע, מיט מאַנדעל-אײל געשמירטע האָר, וואונדערט זיך איף איהר אַרויסגעשטעלט העלזעלע, רײן-אָבגעװײַפטע הענדטעלעך, אויף איהר שען-צוגעפּוצט קלײדעלע, געניהט נאָך דער לעצטער מאָדע — און שמאָכט. עס טהוט איהר הנאָה. וואָס זאָל זי דאָ איבערטראַכטען? אַזוי, מסתמא, בעדאַרף זײַן, מסתמא איז אין גלופּסק שוין אַזאַ אײַנפיהר, אויסצופּוצען דיענסט-מײדלעך ווי אַ טאָק. מען בעדאַרף דאָך וויסען, אַז אינגאַנצען איז דאָך בײַלע גאָר אַ קינד — אַ יאָהר פופצעהן-זעכצעהן, און געבוירען איז זי וואו? אין קאַבּצאַנסק, פון וואַנען זי האָט ביז איצט קײן פוס נישט אַרויסגעשטעלט, פאַר זיך נישט אָנגעקוקט די ליכטיגע וועלט! געהערט האָט זי נאָר, אַז ס'איז דאָ ערגעץ העט — העט אויף יענער זײַט ראַגאַטקע אַ גרויסע שטאָדט גלופּסק, די בעסטע אויף דער גאַנצער ערד, וואָרום זי איז דאָך בעזעצט מיט לויטער יודען, אָהן עין-הרע, אַ קעגען אַ הונדערט קאַבּצאַנסקען אינאײנעם — און דאָרט איז עס אַ ביסעל אַ לעבען, אײ-אײ-אײ! דאָס, וואָס די גלופּסקער זענען דימענדיגע מענשען, כּשר'ע, שענע, פײַנע לײַט, איז בײַ איהר געווען גאַנץ זיכער. דערויף האָט זי דאָך דעם

בעסטען בעווייז: פריהער האָדיל די מעקלערין, אצינד — די מוהמע שיינצען. מסתמא האָט זי דאָך נישט אומזיסט זוכה געווען ביי דער וועלט צו הייסען „מוהמע״, זי האָט מסתמא פערדיענט פאַר איהרע מעשים טובים. אזוינע, וואָס א וועלט—מוהמע, איז ווי געוועהנליך א יודענע א צנועה. היינט אויך די אלע אנדערע פאַרשוינען דאָ, אויך אזעלכע גוטע, לעבעדיגע, צוגעלאָזטע. קיין עין=הרע, טראַכט זי ביי זיך, עפּיס אזוי פיעל טעכטער! אהאַ. איך פערשטעה — קעסט=קינדער. אצינד איז שוין רעכט. דאָס זיצען דאָ אויף קעסט יונגענדען מיט די מאַנען. א גע= בענשטע פון גאָט איז די מוהמע שיינצע טאַקע! ביילע האָט אלסדינג געטייטשט נאָך איהר פערשטאַנד, נאָך דעם שטייגער לעבען איהרען אין קאַבצאַנסק, און אנדערש האָט זי טאַקע נישט געקענט טייטשען. אנדערש האָט זיך איהר קאָפּ גאָר ניט געלעגט. אז זי איז אויף מאָרגען פריה צוגעגאַנגען צו שיינצען מיט א פרעגע: „בעל=הבית'טע, זאָגט מיר, וואָס האָב איך צו טאָן״? און די מוהמע האָט מיט א שמייכעלע, עפּיס גאָר טאַקי ווי א אשה צנועה, געענטפערט: „איל זיך, טאָכטער, נישט אזוי, עס וועט נאָך קומען דיין צייט אויך״, — האָט זי עס אנגענומען פשוט, מסתמא איז דער שטייגער דאָ אזוי, ליעב צו האָבען דיענסטען, ארביי= טען מיט זיי פאַמעליכען, מיט רחמנות.

און ס'איז ביי איהר געבליעבען אָבגע'פּסק'עט, אז א יודישע שטאָדט איז טאַקע דאָס גלופּסקעלע, די יודעלעך דאָ — צדיקים, זעהר פיינע לייט, זעהר גוטע איינפיהרונגען!...

באַנג געטאָן האָט ביילען שטאַרק איין זאַך נאָר, פאַר וואָס איז די מאַמע דאָ נישטאָ און זעהט נישט מיט איהרע אייגענע אויגען, ווי דעם קינד, אָהן עין=הרע, איז עס גוט. ניחיי זאָל זי נחת האָבען פאַר דעם צער, וואָס זי האָט, נעבעך, פון איהר געהאַט! און אזוי ווי ביילע איז דערווייל געזעסען לעדיג, מיט פערלעגטע הענד, אליין פאַר זיך אין קאַמעריל, בענקענדיג נאָך די איהריגע, האָבען זיך איהר צושפּילעלט די געפיהלען, און זי נעהמט זיך אויסשטעלען אין איהרע געדאַנקען א בריעף א היים. נישט אזוי גרינג אָבער טהוט זיך, ווי עס רעדט זיך. יודען מיט בערד אפילו, וואָס זענען, דאַכט זיך, אי משונה קלוג, אי געניט, ווילדע בריות אויף אויסצוזעצען יענעם פעהלער, אָוועקצוזעצען איבער אלסדינג וואָס אין דער וועלט, — אפילו זיי פיהלען, נעבעך, ביי א בריעף שרייבען א מאָל דעם טויט; זיי טענטלען, טענטלען מיט דער פען, קוועטשען זיך, רייבען דעם שטערן און עס געהט נישט, האָטש

צעררייס זיך, עס קלעפּט זיך נישט איין וואָרט צום אַנדערן, עס זענען גאָר טאַקע ריינע בּהמות — היינט אַ פּשיטאָ שוין בּיילע, אַ קליין קאַבּצאַנסקער מיידעל, נישט אַזאַ בּריה, נישט אַזאַ חכמה, ווי זי!... גאָר דאָך, מעגליך אפשר טאַקי, ווייל זי איז נישט אַזאַ חכמה ווי יענע, האָבּען עטליכע ווערטער בּיי איהר אין מח זיך יאָ געריימט; ס'איז אויסגעקומען עפּיס אויף דעם שניט פון די בּעקאַנטע „פירגריסליך“ משל — לעמעשקע פערווירצט מיט קאַבּצאַנסקער דייטש — יענץ מין דייטש, וואָס יודישע קינדער שניידען אין אַ געשריפטס, מלמדים אין דעם חומש און ווייבּער אין די תחינות, ווייל אַנדערש פּאַרט זיך עפּיס נישט, און עס לעגט זיך טאַקי נישט די צונג, ווי אַ שטייגער, נעהם זאָג אַ הונד: „גנעה, זיי מוחל, אַרויס“! און נישט אויף יוניש: „פּאַשאָל וואָן“! אָדער גנעהרעד מיט אַ קוה, מיט אַ קעלבּעל יודיש... דער עיקר אין דעם בּריוועל, וואָס בּיי בּיילען אין קאָפּ, איז געווען אַ לויבּ צו השם־יתבּרך. אָנגעהויבּען האָט זיך עס אַזוי:

„געלויבּט און געדאַנקט דער לעבּעדיגער פּאָטער אין הימעל, דאָס ער איז מיט דעם עלענדען, בּעשירעמט דעם פאַרוואָגעלטען, דערהייבּט דעם געפאַלענעם. עס האָט זיך ענטפּלעקט בּעשיינפּערליך זיין גנאָד, די גרויסע נסים מיט מיר, מיך צו פיהרען דאָ אויף דעם רעכטען וועג, און אַריינגעבּען מיך אַצינדערט אין אַ גוט אָרט“ א. ז. וו.

פאַרטיג מיט דעם אויסשטעלען דעם בּריוועל אין קאָפּ, הויבּט זיך אָן בּיי איהר אַ נייע דולעניש: ווי קומט די קאַץ איבּער'ן וואַסער, ווי אַזוי, הייסט עס, ניט מען שוואַרץ אויף ווייס אַרויס? שרייבּען אַליין קען זי נישט; בּעטען עמיצען פון די „קעסט־קינדער“ דאָ, פּאַסט איהר עפּיס נישט. וואָס־זשע דען? זי טראַכט, טראַכט און עס פאַלט איהר איין — הערשעלע!...

„יאָ, הערשעלע!... ער וועט מיר אָנשרייבּען... וואָס איז עס אַזוינס, וואָס כ'יר גלוסט זיך אַלץ איהם זעהן, און זעה איך איהם, פּיקט עס, פּיקט אָבּ־אָ־דאָ, דאָ אין האַרצען? אַ בּרודער איז ער מיר? ניין! אַ חתן? ניין! וואָס דען? עס קיצעלט עפּיס צו לאַכען... אַ שען געלעכטער, הא, אפשר איז דאָס טראַכטען אַזעלכעס אַ עבירה? נאָר ווער איז מיר, אז עס טראַכט זיך אַליין!... אפשר בּעדאַרף איך ניט וועלען... ניט וועלען איהם זעהן? אוי, ווינד איז מיר, עס ווילט זיך דאָך אָבּער יאָ, און אַצינד דוקאָ גראָד נאָך מעהר!... רבּונו־של־עולם, איך בּין זיך מודה! רבּונו־

של-עולם, זינדיגען ביי זיך אין הארצען אלע מיידלעך אזוי אדער איך כנגד, אז אך און וועה צו מיר, איך אליין?...

אזוי מראכם ביי זיך ביילע און אין די אויגען שטעלען זיך איהר טרערען.

פיינצע און לוי, איהר מאן, זענען געווען א גלייך פאר-פאלק. פאקע א זיווג מן השמים. ביידע האבען געארבייט אין דער פרנסה, גרויסוויינענדיג זייער בריה'שאפט, איטליכער נאך זיין גאנג. און ווען פיינצע האט ביי דער וועלט פערדיענט דעם נאמען „מוהמע", האט אויך לוי פון זיין זייט כשר פערדיענט ביי איהר דעם נאמען „בחור". אזא מבין אויף „סחורה" ווי ער, אזא מייסטער אין זיין זאך איז צווישען זיין חברה קיינער נישט געווען. ביי א שווערע זאך אמאל פלעגט מען זיך ווענדען צו איהם. ער פלעגט דער חברה פסק'נען שאלות און פאר-ענטפערן אלע הארבע קשיות. מען בעדארף וויסען, אז די אלע חברה-לייט, וואס האנדלען מיט „לעבעדיגער סחורה", זענען דורכגעטריבענע ממזרים, יאלדען מיט ביינער. זיי דרעהען און פערדרעהען קעפ, בלענ-דזען און פערפיהרען הו-דערטער נפשות מיט אלערליי המצאות. ס'איז דא צווישען זיי אלע מיני פאקוסניקעס, קאמעדיאנטען, וואס מאכען די שפיעל, פערשטעלען זיך, כדי יענע צו פערפיהרען, פאר חתנים, פאר מענשען מיט געשעפטען, פאר אגענטען, פאר גלאט אזוי זיך גוטע, שענע, כשר'ע יורען וכדומה נאך אזעלכע אנשטעלען, ווי עס פאסט צום ענין. היינט, אז אזוינע לייט האבען תרבית פאר לוי'ן, האלטען פון איהם ווי פון ארבי'ן, איז, מסתמא, לוי א בחור טאקע וואס א בחור הייסט.

לוי בחור איז אין דער-היים נישט געווען בשעת ביילעס ארייג-טרעטען צו איהם אין הויז; ער איז געפאהרען ערגי'ץ אין א ארט, וואוהין חברה האט איהם ארויסגערופען, ער זאל זיי עפענען די אויגען אין א הארב שטיקעל ארבייט. די מוהמע שיינצע, וואס האט שטארק געהאלטען פונ'ם מאן, נישט געטאן קיין שום זאך אהן איהם, האט גע-האלטען דערווייל ביילען, ווי נאר מעגליך, אבגעזונדערט פון דעם אי-בעריגען עולם אין א קאמעריל פאר זיך, גענעבען איהר כלומרשט, פון יוצא וועגען, עפיס ארבייט, ווי, א שטייגער, אויסלאטען העמדער, איינ-

ניידען קנעפּלעך, אונטעראַרבייטען זאָקען, און אַלץ זאָגען איהר, אַז בעל־הבית וועט קומען, אם ירצה השם, דענסטמאָל וועט זי, נישקשה, האָבען גענוג אַרבייט. די מוהמע שיינצע איז זיך בעגאַנגען מיט איז זעהר גוט, זי אונטערגעפּילעוועט, געמיינט דערמיט גאַנץ פּשוט, דאָס שטיקעל סחורה זאָל אַ פּנים האָבען, לוי זאָל ביים אָנקוקען עס צופֿריעדען זיין און וויסען, אַז דאָס ווייב זיינס איז אַ מענש, מען מעג זיך אויף איהר פֿאַרלאָזען.

אַז לוי איז אין אַ קורצע צייט אַרום געקומען אַ היים און האָט געזעהן ביילען, איז ער פֿערצאַפּעלט געוואָרען פֿאַר פֿרייד, אַזוי איז זי איהם געפֿעלען:

— הערסטו, מיין ווייב, רופֿט ער זיך אָן צו שיינצען: דאָס מיידעל איז אַ שֶׁען שטיקעל סחורה! אַצינד איז זי נאָך רויה, אַ ביסעל טערפּקע, נאָר מיט דער צייט וועט אויס איהר ווערען אַ כלי. עס קען זעהר געמאָלט זיין, אַז זי זאָל אַמאָל נאָך אָנשפּאַרען אין די וויטע מקומות, אַהינצו, אַ שטייגער, צום פֿעטער ישמעאל. מען וועט קענען פֿאַר איהר הויבען אַ גרויסע אַפּותיקי. ביז דענסטמאָל אָבער, ביז עס וועט זיך געפֿינען אויף איהר דער אמת'ער מבין, מוז מען זי לערנען מענשליכקייט, אַלע שענע מאַנירען, ווי צו געפֿעלען.

די רבי'צען ביילעס איז די ערשטע צייט געווען איינע פֿון די „קעסט־קינדער”, זעהר אַ געשייטע, אַדורכגעטריבענע, וואָס האָט אָנגעהויבען מיט איהר דעם אַלף־בית. ביילע אָבער האָט געהאַט אַ פֿערשטאָפּטען קאָפּ און נישט פֿערשטאַנען קיין וואָרט. דערצו איז זי נאָך געווען אַ שעמענדיגע און אַ שטיק עקשנ'טע אויך. נאָר דאָס איז זיך געווען דערוויל, ווי אויף קאַטאָוועס. שפּעטער אַ ביסעל האָט לוי גענומען דאָס טייטעל און אָנגעהויבען אויף זיין שטייגער צו לערנען ביילען, ער מיט זיין כבוד אַליין. און דעם שבח מוז מען לוי־בחור נאָכזאָגען, אַז ער פֿלעגט זיך מיט דער ערציהונג פֿון זיינע „לערען־מיידלעך”, ווי זיי האָבען ביי איהם געהייסען, בעשעפֿטיגען זעהר געטריי; ער האָט געקנעלט מיט זיי טאַקע ווי אַ גוטער מלמד און אָנגעווענדט אַלע מיטעל אַרויסצוטרייבען פֿון זיי דאָס קליין־שטעדטילדיגע ווילדקייט, דאָס נאַרישע שמיילינגע עקשנות, פֿריהער מיט גוטען, מיט מוסר־זאָגען, און אַז עס האָט נישט געהאָלפֿען קיין רעד, פֿלעגט ער שוין געברויכען די הענד, אַ שטעקען און אַרימען אויך. נאָר עפּיס נישט אַזוי, — זענען געפֿלויגען פּעטש, קלעפּ, וויפֿיעל ס'איז נאָר אַריין. אַ מאָל איז מען אויך געזעסען,

ביי איהם פערשפּאַרט אין אַ קעלער, אָהן עסען, אָהן טרינקען ביז וואַנען מען איז בעסער געוואָרען.

איין מאָל האָט לוי אַריינגעפיהרט אין קאַמעריל צו ביילען איינעם פון זיינע לייט, כּדי צו הערען זיינע מבינות אויף איהר און אויף וויפיעל ער וועט אָבשאַצען איהר ווערטה. ביים אַריינקומען מיט איהם האָט לוי געזאָגט מיט אַ זיס שמייכעלע: „טאָכטער, אָט האָב איך דיר געבראַכט אַ חתן — אָבער אַ חתן גאָר אַנטיק!" דער חתן איז דוקא נישט געווען קיין שעמעוודיגער און באַלד טאַקי אָנגעהויבען טרייבען מיט איהר קאַטאָוועסלעך, עפּיס ווי צוגעזאָטען געוואָרען צו איהר. זעהענדיג, אַז ביילע האַלט אַראָבגעלאָזט דאָס פּנים און שווייגט, נעהמט ער זי אָן ביים נאַקעט העלזעל, גלעט זי, טאָרעט זי, האָטש איין קוקעלע זאָל זי אויף איהם טאָן, זאָגען איהם האָטש איין וואָרט. ביילע שטופּט איהם אָב פון זיך, רויט-ווערענדיג ווי פייער. דאָס גיט איהם אָבער נאָך אונטער מעהר קוראַזש, ער האַפּט זי אַרום און וויל איהר טאָן אַ קוש; ביילע לאָזט איהם אַראָב צוויי הייסע פייערדיגע פּעטש, רייסט זיך אויס איהם פון די אָרעמס און אַנטלויפט — און דער חתן בלייבט געפּלעפט. ביילע האָט דערמיט זיך שטאַרק פערשולדיגט און נאָך אין דעם איינעם טאָג טאַקע האָט איהר לוי גוט מקים פּסק געווען מיט אַ רימען, זאָגענדיג איהר דערביי מוסר אַזוי:

— אָט האָסטו דיר דיין עהרליך אויסקומעניש פון מיר, דו חצופה איינע!... נאַ, נאַ דיר איצטער פאַר דיינע געגג, אַז דו זאָלסט געדענקען אויף ווייטער!... עס זאָל דיר ליעגען אין טעם, און קליגער ווערען ווייטער. נאַ, נאַ!... אַ מיידעלע בעדאַרף זיין אַ שטילעטשקע, אַ גוטעטשקע, ליעב האָבען מענשען, צו איטליבען זיין צוגעלאָזט מיט אַ פריינדליך פּנים, בעדאַרף אַרויסשלאָגען זיך פון'ם קאָפּ שמייליגקייט, זאַבאַבאָנישע — ווילדע זאַכען... אַ מיידעלע בעדאַרף וויסען דרך-ארץ — דרך-ארץ איז פריהער פון אַלע זאַכען!

אַצינד ווייסט שוין ביילע דאָס אָרט, וואו זי געפינט זיך, ווער אַזוינע איז האָדיל די מעקלערין און די מוהמע שיינצע. אַצינד האָט זיך איהר „ענטפּלעקט בעשיינפּערליך די גנאָד און די גרויסע נסים", דאָס גוטסקייט און פרומקייט פון די דאָזיגע שענע נפשות, און זי שטעלט אַצינד אויס ביי זיך אין די געדאַנקען אַ בריוועל אַהיים, פול מיט קינות, מיט קלאָג, שוין נישט אויף קאַבצאַנסקער דייטש פּירגריסעל-לשון, נאָר

אויף ריין יודיש — אויף דעם לשון פון איהר צובראָכען האַרץ און שווער ביטער געמיט.

נישט צו דערקענען איז ביילע אין דער שענער הלבשה איהרער און אַלץ=מיט=אײנאַנדער. איהרע שוואַרצע געדיכטע האָר זענען אונטערגעשווירען ביז דעם לעפיל פון די אויערן, דאָס וויס=געשטיקטע קליידעל אויסגעשניטען וויט ביז דער ברוסט, אויף דעם נאַקעטען האַלז אַ שמאָל רויט בענדעלע און די אַרבעל קוים וואָס דערגרייכען ביז צו די איילענבויגענס. דאַכט זיך, אַ פריצה, נישט צו פערזינדיגען, וואָס געהט איהר אָב? נאָר נישט פאַר אייך געדאַכט, יודישע טעכטער, איהר ביטער האַרץ! מען זעהט עס איהר אַרויס אין די בלייכע באַקען, אין די בלויע ריגגען אַרום געשוואָלענע ברענענדיגע אויגען און אין דער גאַנצער מינע איהרער. זי איז געעלטערט ווי אייף אַ צעהן יאָהר. איינגאַנצען ווי איבערגעביטען געוואָרען. און ווי זי זיצט זיך דאָ אַ מאָל אַזוי ביי זיך אין חדר׳ל, שטאַרק פעראומערט, רוקט זיך שוועבענדיג אַריין, שטיל ווי אַ קעצעלע, די מוהמע שיינצע. ביילע ווערט פערציטערט און לאָזט אַראָב די אויגען.

— איך האָב מיך שוין טאַקע נאָך דיר פערביינקט, מאַכט די מוהמע שיינצע, צושאַרענדיג זיך צו ביילען מיט גוטע, זיסע ריידעלעך: לוי מיינער האָט זיך געקליבען צו דיר אַצינד, זאָג איך: ניין, לאָז מיך! זאָלסטו טאַקי וויסען, ווי ליעב דו ביסט מיר, וואָס דען? נעהם חאָטש, זאָג איך דיר, און קוק זיך אָנעט אין שפיגעל, ווי שען, אָהן עין=הרע, דו ביסט. אַ העלזועלע אַ ביסעל, אַזאַ מזל זאָל איך האָבען. העגטעלעך מחיה, ווי אַ יודישע טאָכטער איך בין! אַזוי זיס, אַזוי חנ׳עוודיג... פוקען מעגען זיי זיך דאָך אַלע דאָ. אָט אַזוי, טאָכטער, אַזוי בין איך אַמאָל אויך שען געווען אין דיינע יאָהרען. מען האָט זיך אויף מיר געהאַנגען. אוי, האָב איך געברענט אַ וועלט! וואָס דען, נאַרעלע? כ׳האָב אַצינד נאָך הנאָה, ווי אַ יודישע טאָכטער איך בין, ביים דערמאָנען זיך יענע גוטע, פרעהליכע יאָהרען... אַודאי הייסט עס אַצינד איך בין אַלט, נאָר ווי דו קוקסט מיך אָנעט אָט=אָ — מאַכט די מוהמע שיינצע מיט אַ שמייכעלע, אויסשטרעקענדיג זיך ווי גרויס זי איז, דאָס קעפעלע פערוואָרפען אַ הינטער, דאָס בייכעלע אויסגעפוצט פאָרענט=צו, און נעהמענדיג זיך מיט ביידע הענד ביי די זייטען — אָט ווי דו קוקסט מיך אָנעט — אָ, איז נאָך שיינצע גאָר נישקשה׳דיג!... זי, זאָג איך דיר, נאַרעלע, קיין שוטה ניט. פאָלג! — נאָס שוויגסטו?

— וואָס זאָל איך רעדען? ענטפּערט ביילע, קיין קוק נישט צו מאַן אויף דער מוהמע שיינצע: איך וויים נישט, וואָס איהר ווילט פון מיר האָבען.

— אַ זאָג אַ ביסעל, וואָס וויל מען פון איהר האָבען! — דיין טובה, טאָכטער, וויל מען האָבען, מען וויל, דער חתן זאָל דיר געפעלען. יענער פגר'ט נאָך איהר, נאָך איהרם אַ וואָרט, אַ קוק. דער דוח נעהמט איהם שיער נישט צו, אַזוי פערליאַפּעט איז ער אין איהר. נאַ דיר, זאָגט ער, נאַ, נשמה'ניו, דיר מתנות! נאַ דיר אַ בראַסלעטיל, אוירינגלעך קאָרעלע:ע, אַ פינגעריל, אַ קייטעלע אַ גאָלדענם, וויים איך וואָס דאָרטען נאָך אַ זוינס, און זי... עפּים נאָר טאַקי אַ שטיין. געה טהו אַזעלכער טובות! אי, פע, אַ חרפּה, אַ בושה, אוי אַ יודישע טאָכטער איך בין!

— וועמען בעדאַרף עס אָנגעהן מיין תכלית צו פערזאָרגען? איך האָב מאַטע-מאַמע ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר.

— מען האָט שוין געהערט. געהערט אַזעלכע זאַכען... נאַריש-קייטען! אַ נאַר בין איך, וואָס איך טענה דאָ מיט איהר אַזוי לאַנג. צום לעצטען מאָל פרעג איך דיך: יאָ?

— ניין.

— עהע, ווידער די אָנשטעלען! צושרייט זיך די מוהמע שיינצע, אַרויסגעהענדיג פון די כלים, שאָקלענדיג מיט'ן קעפּעלע, און דינע דרויטע ערערלעך טרעטען איהר אַרוים אויף די פּעטע, מיט שמאַלץ אָבגעגאָסענע, באַקען: אויך מיר אַ מענש ביילצע! אומזיסט וועסטו עס פ'עסען מיין זאַלץ און ברויט, געהן אין מיינע קליידער? זי מיינט, זי איז אויך עפּים; מיינט, אַז ביידע צדדים האָבען זיך שוין אויסגעגלייכט, אַלסדינגג איז פאַרטיג. עס פעהלט נישט מעהר איהר הסכם, זי זאָל זאָגען — יאָ. האָב נישט קיין טעות, ביילצע! ווער הערט דיך? דו ביסט נישט מעהר, חצופה איינע, ווי אַ גולם. אַ שטיק פלייש ביסטו, אַ נבלה!... די זאַך, זאָלסטו וויסען, הענגט נאָך דערוויל אין דער לופטען, נאָך נישט אויסגעגלייכט זיך מיט דעם מקח... אַצינד פער-שטעהסטו שוין, ביילצע, הערסט וואָס מען רעדט צו דיר?

— אוי, דערבאַרעמדיגער גאָט! צעוויינט זיך ביילע און ברעכט די הענד: ראַטעווע מיך, רבונו של עולם, ראַטעווע מיך פון יודישע הענד!

— האַלט מויל, חצופה! וואַרט נאָר, וואַרט, פּיסקעוואַטע, אָט

װעט שוין קומען לוי און דיר װײזען, װער עלטער איז. װעסט שוין, נישקשה, ליגען װידער דאָרט אין קעלער, דארען=קװארען, רויען װי אַ הונד. מײז, װערים װעלען עסען דײן לײב. דער רוח, נישקשה, װעסט דיך שוין חאַפּען! — צולאָזט זיך די מוהמע שײנצע אויף איהר צינגעל און רוקט זיך צוױיס אין כעס.

בײלע נעהמט זיך אָן מיט בײדע הענד בײ די האָר טוג׳ט קאָפּ און שלאָגט זיך אַ װאָרף מיט אַ געװײן אויף דער קאַנאַפּע.

דאס דריטע קאפיטעל.

צווישען די „קעסט=קינדער" לוי בחור'ס זענען געווען אויך אזוינע, דימענדיגע, גוטע פון דער נאטור, אויף וועלכע מען האט געמענט טאקע אכצען און קרעכצען: אוי, נעבעך, בריליאנטען אין דער בלאטע! ווי נידעריג, געפאלען די וועלט האט זיי געמאכט, האט דאך אין זיי זיך געקלאפט א מענשליך הארץ מיט געפיהלען פון רחמנות.

די בעסטע פון זיי איז געווען די טערקיניע. די דאזיגע טערקיניע מיט'ן נאמען גיטעל איז געווען א מלמד'ס א טאכטער פון דלפוניוקע, א קבצנ'יש שטעדטיל, פול אנגעזעצט מיט לויטער קבצנים=דלפנים, גאר כשר'ע אהן חכמות, אמת פרומע, נישט איבערגעשפיצטע יודען. בעדארף דער רוח אנטראגען אהין אין שטעדטיל עפים א שלים=מזל, א יונג מיטביינער, וואס לאזט ארויס א קלאנג אט וואס: ווער פון די דלפויניוקער מיידלעך, נעבעך, פערלאנגט אויפגעריכט צו ווערען, זעהן פאר איהר א וועלט, א גליקליך לעבען פון איהר האנד=ארבייט, זאל זיך לאזען נאך איהם קיין סטאמבול, דארט וואו ער וואוינט. — עפים א קליינינקייט סטאמבול, אז יודען דערהערען סטאמבול, עס שמעקט דאך שוין א ביסעל מיט ארץ=ישראל! עפים מאלט זיך אוים אין קאפ משונה: טערק — ירושלמי, שטריימיל — טורבאן, אויסגעמישט אינאיינעם. מסתמא גיבען זיך א שאט צו דעם פארשויז פון אלע זייטען יודעלעך, זיטליכער מיט א געבעט:

— טאטעניו, הארצדיגער, נעהמט, נעהמט מיין טאכטער!

דער הארצדיגער טאטעניו דערבארמט זיך, קלויבט זיך אוים עטליכע שענע מיידלעך, צווישען זיי גיטלען, די שענסטע פון אלע, און פיהרט למזל

די דאָזיגע גליקליכע מיט זיך אַוועק. דער שפּיץ איז, נאָך פיעל דרעהעניש — פּאָהרעניש, קומט אָן גיטעל אין שטוב צו לוי בחור און ווערט דאָרט אַ „טערקיניע“, נישט אָנקוקענדיג אַפילו אַ טערק אין די אויגען.

גראָד האָט צו יענער צייט, ווען די מעשה מיט ביילען, זיך בעדאַרפט טרעפען אַ געשיכטע מיט איינער, די עלטסטע דאָרט, וואָס האָט ביי אַלע געהייסען די „אָפּיצערקע“. אַ געשיכטע אַ שרעקליכע, אַ טרויעריגע, וואָס האָט אָנגעריהרט אַלע חבר'טעס איהרע ביי דער לעבער. עס האָט זעהר גוט בעוויזען, ווי טיעף אין דער ערד זיי, נעבעך, ליגען, אַז אַך און וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען! און זינט יענער געשיכטע האָט זיך טערקינע נאָך מעהר זיך צוגעלאָזט צו ביילען, זי געהאַלזט, געליעבט. געוויינט אויף איהר קוקענדיג, עפּיס גאָר טאַקי ווי אַ געטרייע עלטערע שוועסטער האַלזט, קושט דאָס קליינע שוועסטעריל איהרס אַ יתומה.

געשטאַמט האָט די „אָפּיצערקע“ פון עפּיס אַ שטעדטיל, ״״״ ״״״ניץ אין פּוילען. די עלטערן איהרע, אָבגעקומענע בעלי-בתים, זענען געווען פון שענעם שטאַנד, פון די פּאַרנעהמסטע אין שטעדטיל. געלעבט האָבען זיי אָרעם, מיט בערעכנונג, זיך נישט צוגעלאָזט קיין וואוילטאָג, דאָך האָט זיי דאָס אָרעמקייט נישט ערנידריגט, נישט פּערגרעבט, נישט בייז געמאַכט, ווי אַנדערע אָרימע לייט. אין דעם הויזגעזינד האָט געהערשט פריעדען, ליעבשאַפט, אַ ברכה פון גאָט, איינער דעם אַנדערן איז גרייט געווען דעם לעצטען ביסען פונ'ם מויל אַוועקצוגעבען, וואָס גאָט גיט, אַבי איינאיינעם. דעריגען האָבען געמעגט פיעל רייכע לייט זיי מקנא זיין, אַזעלכע וואָס באָדען זיך אין מילך און פוטער און זענען צווישען זיך קידער-ווידער.

די געליעבסטע ביים גאַנצען הויזגעזינד איז געווען איידיל, די עלטסטע טאָכטער. אַלע האָבען זי געשעצט, איהר'ס אַ וואָרט איז געווען ביי איטליכען טייער. און איידיל האָט עס טאַקי מיט רעכט פּערדיענט, ס'איז געווען וועמען ליעב צו האָבען. שען איז זי געווען, עפּיס טאַקי גאָר אַ בילד. דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, אַמאָלער איינער אין דער וועלט, האָט גענומען די פיינסטע מאַטעריאַלען, וועלכע ער פּערמאָגט: דאָס ווייסקייט פון ליליען אויף באַקען, דאָס רויטקייט פון קאָראַלען אויף ליפּען, דאָס בלויע פונ'ם הימעל אויף אויגען, דאָס שוואַרצקייט פון ראָבען צו די האָר, צוגעגעבען דערצו דעם זיבעטען חן,

ליעבליכקייט, גוטסקייט און צירליכקייט, אויסגעמישט דאָס אלסדינג אינאייגעם, געטאָן אַ מאַך — און עס איז אַרוים פּאַרטיג אַ בילד־שענע איידעל!... איהר פיגור, אַ הויך־געוויקסיגע מיט געקרייזעלטע לאַנגע סאַמעטענע לאָקען, ווי אַ הויך צווייגהאָפטיג יונג בוימעל. גוט איז זי געוועזן אָהן אַ גאַל, אַ בריה גאַר אַנטיק. פון איהר בריה'שקייט האָט גע־זונגען אין שטוב איטליכס ווינקעלע. מען האָט עס אַרויסגעזעהן אין די שענע פריש־שמעקענדיגע בלומען־טעפּלעך, אין די געשטיקטע זילבער־קלאָרע אויף די פענסטער פאָרהענגלעך, אויך אין דעם מעש און קופּער־וואַרג, וואָס האָט געשיינט, געפינקעלט, פערנומען די אויגען. זי האָט גענייהט, געשטיקט, געוואַשען, געטאָן אַלסדינג אין דעם בעל־הבת'ישקייט און פערהיט, די מאַמע !אַל קיין שווערען בויג זיך נישט געבען. אויסער דעם האָט זי נאָך מיט איהר נייהען און שטיקען פאַר אַנדערע צו־בים־לעך פערדיענט אויך.

ויהי היום איז ווי פונ'ם הימעל אַראָבגעפאַלען אין שטעדטיל אַ יונגערמאַן, אַ פיינער, אַנשטענדיג־לייטיש געקליידעט, מיט דעם נאָמען שמעריל. געהייסען האָט עס, אַז ער איז פון גאַנץ וועיט און האָט מיט פּריצים דאָ אַרום געשעפטען. יודען פונ'ם שטעדטיל, לעדיג־געהער, וואָס געהען אַרום גאַנצע טעג שלינג־און־שלאַנג, האָבען נישט מעהר וואָס צו טאָן נאָר רעדען, שמעקען, טאַפּען און אָבגעבען זיך מיט יענעמס געשעפטען, — האָבען אין דעם דאָזיגען פאַרשוין בעקומען, ברוך־השם, אַ נייעם עסק אויף צו רעדען, אַרויסצוווייזען חכמות און בויך־סברות. יעדען טאָג האָט מען אַרויסגעלאָזט וועגען איהם אַנדערע מיני פאָטש־טען: שמעריל איז אַ חשוב אין די הויכע פענסטער, שמעריל פער־מאָגט קרח'ס אוצרות, שמעריל איז אַ מאַכער בֵּיי די גרעסטע פּריצים, שמעריל איז אַזוינער, שמעריל איז אַזוינער און אַזוינער, שמעריל איז נים קיין בעווייבטער און אויב אַזוי, הע־הע, בעדאַרף מען דאָך נים שווייגען... שענע יודען רוקען זיך צו איהם אָבשטעקען אַ „שלום עליכם”; מקבלים שטעלען־אויף הענד צו נעהמען בֵּיי איהם אַ נדבה; שדכנים לויפען ווי דו פער'סמ'טע אויסזוכען פאַר איהם אַ שדוך. שמעריל אָבער איז אַ בחור, וואָס קוקט נישט אויף געלד, נאָר אויף שענקייט, דער עיקר איז בֵּיי איהם דאָס קרן — און איידיל געפעלט איהם בעסער פון אַלע בתולות, וואָס קומען נישט צו איהר מינדסטען נאָגעל. זענען די שדכנים נישט פויל, נעהמען די פּאַלעס פון דער קאַפּאָטע אין דער האַנד, די פיס אויף די פּלייצעס און לויפען משוגע'נער'וויז צו איידילס

עלטערן, שיטען זיי אָב מיט ניין מאָס רייד, לויבען אין טאָג אַריין און זאָגען: אין כשמעריל? נישטאָ קיין בעסערער פּאָר זייער טאָכטער ווי שמעריל, ווי רב שמעריל, אַזוינער און אַזוינער, אַמושלם מיט אַלע מעלות. סטייטש שמעריל, עפּיס אַ קאַטאָוועס רב שמעריל, עפּיס זאָגט זיך עס אַזוי גרינג שמער... רב שמעריל, אַז מען זאָל אפילו אויסגעהן עק וועלט, זוכען מיט ליכט, וועט מען, אָסור הזיר, נישט געפינען זיין גלייכען! טאַקע די גאַנצע מעשה פון אָנהויב ביז צום סוף, פון רב שמעריל'ס טאָן קומען אַהער, איז נאָר ריינע נסים. עס ווייזט בעשיינ־פערליך, אַז ס'איז טאַקע נאָר אַזיווג מן השמים, פערציג טעג איידער איידעל איז געבאָרען געוואָרען, האָט מען דאָס שוין, פערשטעהט איהר, אויבען אין הימעל אויסגערופען, וואָס דען? זאָגען־זשע דעם רבונו של עולם דעות און שטעלען זיך אין אַ זיווג איהם אַקעגען, הייסט עס ווי געמישט זיך ניט אין זיין זאַך, אַריינשטעקען די צונג אַהין, אין דעם סדר העולם, גאָר אוועגעבעטען, פע, מיאוס, וואָס פאַסט נישט פאַר אַ יודען! וחוץ לזה, יאָ פאַסט, ניט פאַסט, קענען דאָ טענות און קשיות טאַקע אויך גאָר נישט העלפען, געסמאַהע איך פארפול! פערשטעהט איהר, וואָס דאָס הייסט אַזוינס?... לכן מוז מען זיך איילען, חאַפּען די מציאָה מיט ביידע הענד, כדי אַ אַנדרערער זאָל זיך נישט פערדרי'ן און זי, די מציאָה, חס ושלום, נישט אויסחאַפּען. — —

דער טאַטע איז ביי זיך אין האַרצען גרייט — אַך, מהיכא־תיתי, פאַר וואָס ניט? נאָר מיט'ן מויל מאַכט ער: אי!... כלומרשט וויל ער נאָך האָבען אַ ישוב. דאָס הייסט, גלאַט אַזוי אַ קווינקלעניש פון דרך־ארץ וועגען. די מאַמע ווידער, אַ יודענע ווי אַלע יודענעס, וואָס האָבען עפּיס אַברענענדיגען יצר־הרע צו חתונה מאַכען קינדער, חאַפּט זיך באַלד אָן אין דעם שידוך מיט לייב און לעבען, באַלד טאַקע אין דער הייסער מינוט — און איידעל איז למזל אַ כלה געוואָרען. דער חתן האָט טאַקי, אמת, נישט פערלאַנגט קיין נדן, דאָך האָבען די מהותנים זיך מתחייב געווע, צו געבען דער טאָכטער נדן כפי זייער מעגליכקייט און מאַכען איהר שבת'דיגע און יום־טוב'דיגע מלבושים גאַנץ נגיד'ישליך. גלאַט אַזוי פטר'ן דאָס עלטסטע, געליעבסטע קינד איז זיי נישט אָנגעשטאַנען, לאָז דער טאָן איהר נישט האָבען אויסצוואַרפען: איך האָב דיך פון אַ שטאַל אַרויסגענומען, פונ'ם טאַטענ'ס הויז דעם אביון, נאַקעט און באָרוויס בימטו געווען, איך האָב דיך ערשט בעקליידט און געמאַכט אויס דיר אַ מענש לייטען גלייך. — לעולם תקח, האָט דער חתן געטראַכט,

מאכענדיג מיט א שמייכעלע, צוליעב געטאָן און גענומען. באלד נאָך די תנאים האָט דער חתן געאיילט אָבצושטעלען חופה ווי צום גיכסטען. זיינע געשעפטען, האָט ער דערקלערט, פאָדערען עס אצינד, ער זאָל געשווינד פאָהרען אהיים. און ווי שווער די עלטערן איז געוועזן דאָס שיידען זיך מיט זייער טיעף אין הארץ איינגעבאַקענער טאָכטער, דאָס שענסטע ציערונג פונ׳ם הויז ארויסצולאָזען, האָבען זיי עס דאָך פאָר ליעב אָנגענומען און זיך געטרייסט דערמיט, וואָס די טאָכטער זייערע איז, ברוך־השם, פערזאָרגט, אָנגעטראָפען אויף אזעלכען, וואָס פער־שטעהט זי צו שעצען. זיי האָבען זיך אָנגעטאָן א כח, מסלק צו זיין דעם נדן, האָבען איינגעפּאַקט איהר די גאַרדעראָבע און זי ארויסבעגלייט מיט טרעהרען אין די אויגען, מיט ברכות און ווינשעניש אָהן א צאָהל.

דאָס יונגע פּאָר־פאָלק איז אוועקגעפאָהרען און האָט אונטערוועגנס זיך אָבגעשטעלט אין גלופסק, נישט ווייל דער וועג איז געגאַנגען אויף גלופסק, נאָר ווייל די געשעפטען האָבען, לויט ווי שמעריל האָט גע־זאָגט, עס אזוי געפאָדערט, אראָבצונעהמען זיך פונ׳ם גלייכען וועג און אריינפאָהרען אהין אויף א קורצע צייט. און אזוי ווי ס׳איז ביים פּאָר־פאָלק געוועזן דער האָניג־זיסער חדש נאָך דער חתונה, האָט שמעריל, ווי א געטרייער ליעבער מאַן, זיך געפליסט צו־צוטיילען דעם ווייב פער־געניגען און אויסגעזוכט א אכסניא דוקא נישט אין דער מיט שטאָדט, וואו עס קאָכט, רוישט שטענדיג, נאָר ערגעץ דאָרט א ביסעל אין דער זייט, וואו ס׳איז רוהיג־שטיל, וואו מען זעהט א גרעזעלע, א ביימעלע און מען הערט א מאָל אויך א קול פון א שפּיעל־פייגעלע. ער האָט זיך נישט געקאַרגט און גענומען דאָרט דריי שענע צימער, ווי איהם שטעהט אָן. דער בעל־אכסניא, א יוד מיט א בייכעל, מיט א געלער באָרד, א לעבעדיגער, א ריהרענדיגער, האָט בענעגענט שמערלען מיט א שענעם ברייטען „ברוך־הבא". עפּיס ווי א גוטער אלטער בעקאַנטער זיינער פון גאַנץ לאַנג, הגם דאָס איז נאָך נישט אזא שטאַרקער בעוויז, ווייל איט־ליכער, ווער ס׳איז אוועג־מענש, ווייסט, אז די בעלי־אכסניות זענען צום גרעסטען טייל מיט שיינענדיגע צורות, מיט זיס־שמייכלענדיגע ליפּעלעך, ווייך־גוט גוי די וועלט, קוועלען, פרעהען זיך ביים ערשטען בעגעגעניש

מיט ניי־אָנגעקומענע אורחים, גלייך ווי עס וואָלטען צו זיי געקומען צו גאַסט לייבליכע נאָהנטע קרובים; נאָר ווי די מעשה איז, שמעריל איז געווען אַ זעהר אָנגעלעגטער גאַסט. דער בעל־אכסניא האָט, אַרויפלעגענדיג די האַנד אויפ'ן האַרצען און אַ שאָקעל־געבענדיג דאָס קעפּיל מיט דער געלער באָרד, פערזיכערט ביי זיין יודישקייט, אַז זיי מעגען זיין רוהיג, אַלסדינג, נישקשה, וועט זיין אין אָרדנונג. און אַז ער האָט געהאַט הינטערוויליכס אַ קוק אויף דעם שענעם ווייבעל דאָ און ממזר'יש זיך דערוואוסט אין דעם שמועס, אַז דאָס איז שמעריל'ס ווייב, ערשט נאָך דער חתונה, האָט ער ביידען אָבגעגעבען גאַנץ יודישליך אַ מזל־טוב מיט גנבה'שע־בלינצעלדיגע אויגעלעך, מאָהנענדיג דערביי לעקעך, ווי דער שטייגער, מיט אַ שמייכעלע, אין וועלכען עס ליעגט עפּיס אַזוינס, וואָס אַ רוח יענעם אין טאַטענ'ס טאַטען!...

דאָס ערשטע בעגעגניש איידיל'ס אויף דער אַכסניא איז געווען אַ הויכע דאַרע יודענע, וואָס איז אַריינגעפלויגען ווי אַ באָמבע צו איהר אין צימער, באַלד טאַקע ביי'ם אָנקומען, מיט אַ גדולה, אַ פרייד, וואַרפענדיג אויגלעך אויף איידלען, אויף שמערלען, גלייך ווי זי וואָלט געזעהן דאָ פּאַר זיך אַ שוועסטער איהרע מיט אַ ברודער, אויף וועלכע זי האָט אַזאַ לאַנגע צייט אַרויסגעקוקט. זי האָט, לאָזענדיג זיך צו שמערלען, געעפענט אַ מויל צום ריידען, נאָר שמעריל האָט זיך אַ בייזער געטאָן, איז זי געבליבען ווי דערוואָרגען. ער האָט זי אָבגעשיקט צו אַלדי שוואַרצע יאָהר, און אַזוי געשווינד ווי זי איז אַריינגעלויפען, אַזוי געשווינד איז זי אַרויסגעלאָפען.

— אָט דאָס האָסטו דיר, נשמה מיינע, גלופּסק מיט איהרע משונה־ווילדע, וועלט־בעריהמטע קבצנים! אָט דאָס איז עס די עכטע גלופּסקער סחורה, וואָס נישטאָ ערגיץ אַנדערש איהר גלייכען! אָט מיט אַזאַ בריטקייט רייסט זיך צו יענעם אין הויז אַריין אַ גלופּסקער קבצן נאָך אַ נדבה. טרעפט ער נישט דעם בעל־הבית אין איין צימער, נעהמט ער איהם זוכען ווייטער, ווייטער אין צווייטען, דריטען און גלייך טאַקע אין דער ספּאַלניע; טאָמער דרעמעלט יענער, קוויטש ער, הוסט ער, און וועקט איהם אויף. עט, נישקשה. ווער מיר, וואָס מיר צווישען יודען צערעמאָניש אַזוינע זאַכען? ביי דיר, נשמה מיינע, איז דאָס ניים, איך קען שוין גוט די גלופּסקער קבצנים מיט זייערע גענג. אָט נעהם, נשמה מיינע, און שפּיי אוים זיבען מאָל! — אַזוי האָט געזאָגט מיט

א זים שמייכעלע שמעריל צום ג״ב, וואָס איז געבליבן שטעהן א רגע פערגאַפט.

איידיל האָט נאָך דעם מאַראַזם אין דער־היים און אויף דעם וועג זיך גוט אויסגעשלאָפען, גוט אויסגערוהט אויף דער אכסניא, קיינער האָט זי נישט געשטערט, אנדערע אורחים האָט מען דאָרט גראָד דעםמאָל נישט געזעהן, ס'איז שאַ, שטיל, אלסדינג אין דער צייט ווי געהעריג — און איידיל איז צופרידען.

אויף דער אכסניא פלעגט אָפט צו שמערעל אריינקומען עפּים א יודעל, אריהרעוהדיגס, א געשטופּעלטס, דאָס רעכטע אויג זיינס מיט א בעלמע, א ווייס פינטעלע, שטאָק־בלינד, נאָר אָפען, נישט צוגעמאַכט. דאָס בלינדע אויגעל איז אָבער קיינמאָל נישט שטיל געשטאַנען, עס האָט אין אלסדינג נאָכגעטאָן דעם זעהענדיגען, גלייך ווי עס וואָלט איהם געדיענט פאַר איין עדות. האָט זיך דאָס געזונטע אויג געוואָרפען, געקוקט בייז, האָט זיך דאָס בלינדע אויג מיט דעם ווייסען פינטעלע אויך געוואָרפען, אננעהמענדיג א בייזע מינע. האָט יענץ ממזר'יש געוואונקען, לויכטענדיג, פרעהליך, איז דאָס בלינדע מיט דעם פינטעלע אויך נישט פויל געווען ארויסצוווייזען ווינקענדיג ממזר'יש, שטיקלעך, גלייך ווי גערעדט: אָדם, א מענש, קאַטשקע רוק זיך! — און דאָס האָט דעם פנים צוגעגעבען א ווילדען אויסדרוק, עפּים אזוי חלשות'דיג, אז עס וואָלט פיעל גלייכער געווען אי פאַר דעם יודעל, אי פאַר דער וועלט, ווען דאָס בלינדע אויגעל זאָל איהם געווען אויסרינגען, פערהאַפט ווערען איננאַנצען...

ליידען האָט איידעל ניט געקענט דאָס יודעל, ער איז איהר געווען פריקרע ביי איטליכם מאָל קומען זיינם אין שטוב. נאָר דעם מאַן איהרען צוליעב, וואָס האָט מיט איהם געשעפטען און פאַרברייינגט מיט איהם גענוג צייט, מעהרסטענטייל נישט אין דער־היים, האָט זי זיך גענויט איהם שען אויפצונעהמען יעדעס מאָל.

שמעריל'ס פערפאַלען ווערען שעה'ן־לאַנג אין שטאָדט, שמעריל'ס צורודערטקייט, זיין פערטראָגענקייט שטענדיג, האָט זעהר גוט בעוויזען איידלען, אז איהר מאַן איז, א פנים, א גרויסער סוחר מיט שענע געשעפטען, ברוך־השם, און ווי ליעב עס וואָלט איהר געווען, דער מאַן זאָל נעבען איהר זיצען, געהן מיט איהר שפּאַצירען, האָט זי עס דאָך מוחל געווען, שטאַרק הנאה האָבענדיג ביי זיך אין האַרצען דערפון, וואָס דער אויבערשטער האָט זי געבענשט מיט א מאַן א בריה, בּי

געלבען, ס׳איז אַ האָפנונג, עס וועט איהר זיין זעהר גוט, אם ירצה השם.

איינמאָל קומט שמעריל אַ היים צולויפען גאָר אין איין אָטעם, שטאַרק פערטראָגען און דאָס יודעל מיט׳ן בלינד אויגעל ראַפּטום נאָך איהם. שמעריל נעהמט אַוועק דאָס ווייב אין אַ ווינקעל און שושקעט איהר דאָרט אין אויער אַריין עפּיס קורצע איבערגעהאַקטע דבורים, ניך־געשווינד מיט אַ געבעט:

— איידעלע, נשמה׳ניו!... אַ געשעפט! עס טרעפט זיך אַ געשעפט... אַ גוט געשעפט... האָב אָבער ווייניג אַ צונד געלד... עס דערגעהט נישט... עטליכע הונדערטער... וואָס טהוט מען?... דער יודע׳ל אָט־אָ וויל לייהען... אָבער געווענדט איז אַ ביסעל אין דיר... ער, פערשטעהסטו מיך, דעם ווייב׳ס פערלאַנגט ער אונטערשריפט... דיין אונטערשריפט אויף דעם וועקסעל... אוי, העלף, נשמה!... גיכער... נישטאָ קיין צייט... אַ רענדיל אַ מינוט... נאַ, קעצעלע, נאַ!...

און באַלד טאַקע, אין דער הייסער רגע ליעגט שוין פאַר איידלען אַ וועקסעלע, וועלכען זי שרייבט אונטער, נישט צו רעדען אַ קרום וואָרט. אַדרבה פערקעהרט, עס טהוט איהר נאָך הנאָה אויף דעם כבוד, וואָס מען האָט איהר דאָ אָבגעגעבען, און וואָס זי קען דעם מאַן ברייננגען אַ נוצען. עס הייסט אַזוי פיעל ווי: עפּיס זענען מיר אויך, ברוך־השם, שטיקלעך מענשען, אונזער חתימה, האַ, האָט אויך עפּיס אַ ווערטה, מיר מאַכען אויך געשעפטען!...

דאָס יודעל נעהמט דעם וועקסעל, גוט צוקוקענדיג זיך צו דער אונטערשריפט מיט דעם זעהענדיגען אויג, יענם בלינדע מיט דעם פינטעלע טהוט זיך אַ וואָרף און קוקט זיך כלומר׳שט אויך צו. דאָס זעהענדיגע שיינט, טהוט ממזר׳יש אַוואונק, און דאָס בלינדע אויך. אָבגעקוקט, לעגט ער דערנאָך דאָס וועקסעלע גאַנץ געלאַסען צונויף, בעהאלט עס גוט אין טאַש ביי זיך, רוקט זיך באַלד טאַקע פון דער שטוב אַרויס, און שמעריל נאָך איהם.

יענער טאָג איז געווען אַ גוטער, אַ פרעהליכער פאַר איידלען. איבערקלערענדיג אַלסדינג, וואָס מיט איהר איז געשעהן אין דער לעצטער צייט, די גרויסע פערענדערונג פלוצלים אין איהר לעבען, האָט זי אויפגעהויבען די הענד מיט אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען פאַר אַזא טייערן מאַן, אַזא גליק, אַזא מתנה, וואָס איהר איז געקומען גאָר אומ־

געדיכט. פאר גרויס שמחה נעהמט זי א בויגעלע פאפיר מיט א פען און זעצט זיך שרייבען א בריעף צו די עלטערן אהיים. זי איז באלד אבער זיך מישב און לעגט אב דאס שרייבען אויף שפעטער א ביסעל. ווען זי וועט שוין קומען אויפ'ן ארט מיט איהר מאן בשלום און זיך ארומ־קוקען, זעהן אלסדינג דארט מיט איהרע אויגען, דאס גוטס, דאס גרויסע גליק, וואס זי האט געטראפען, דענסטמאל וועט זי אין א לאנגען בריעף צו איהרע ליעבע בעשרייבען גאנץ קלאר, פינקטליך איטליכס פיצעלע בעזונדער, זיי דערפרעהען מיט גוטע בשורות און דערצו טאקע מיט שענע מתנות — דעם טאטען, דער מאמען און דעם איבעריגען הויז־געזינד. יא, דאס וועט מעגליך זיין צו טאן, אם־ירצה־השם, אין א קורצער צייט ארום, ווארום כפי עס זעהט אוים פונ'ם היינטיגען גע־שעפטיל, וואס איז אבגעמאכט געווארען און געבראכט אין ארדנונג מיט דעם אויבערשטענ'ס הילף, דאכט זיך איהר, אז דער מאן האט שוין דא נישט מעהר וואס צו טאן. אנ'עק, א סוף, באלד פאהרען זיי פון דאנען אוועק און זי וועט אין גיכען טאקע קומען אין איהר רוה אריין. איבע־ריגענס, טראכט זי ביי זיך, וועט זי איבערערדען היינט וועגען דעם מיט איהר שמערלען און אגב טאקע אויספרעגען איהם וועגען דעם גע־שעפט היינט, — פאר וואס ניט? עפיס איז זי דאך דערצו אויך א שטי־קעל שייכות, זי האט דאך אונטערגעשריבען א וועקסעל.

און ווי איידיל זיצט זיך דא אזוי אויפגערעמט, אויסמאלענדיג ביי זיך אין די געדאנקען איהר גליקליכס לעבען שפעטער, אם־ירצה־השם, רוקט זיך אריין צו איהר אין צימער דער בעל־הבית פון דער אכסניא שטיל מיט א שיינענדיג פנים'ל, טהוט זיך א בוק, אנקוקענדיג זי אהן ווערטער און משונה פינקלענדיג מיט די אויגעלעך:

— איהר זייט דא אליין, הא, איינע אליין? מאכט ער נאך א רגע שטילשווייגען, מיט א זים שמייכעלע, שטרעקט אוים די האנר, רייבענדיג די פינף שפיצען פינגער איינע מיט די אנדערע, עפיס ווי נעבעגדיג איהר אנצוהערעניש.

— וואס איז? טהוט איידיל זיך א חאפ, שארף אנקוקענדיג איהם.

— גארנישט! שמייכעלט ער עפים אזוי צוגעלאזט צו איהר: איהר פערשטעהט נישט וואס איך וויל? איך וויל... וואס? וואס א בעל־אכסניא בעדארף וועלען ווי איך — געלר!

— אט דאס! — רופט זיך אן איידיל מיט א גרינג געמיט: — מיין מאן וועט קומען, וועט ער אייך געבען.

— א=וואַ, אָ=וואַ! איך מוז באַלד, פערשטעהט איהר מיך, די רגע מאַקע אויף עטליכע טעג ערגיץ פאָהרען, געוויטיג איך מיך אין... אין — זאָגט ער געבענדיג א שטרעק=אויס די האַנד און אַ רייב מיט די שפּיץ=פינגער: די קלינגערס מיין איך. פאָהרען באַלד מוז איך, וואָס טהוט מען? גאַנץ מעגליך, צוריק=קומענדיג וועל איך אייך שוין נישט טרעפען, איהר וועט שוין זיין אויפ'ן אָרט, מען קוקט דאָך אויף אייך דאָרט אַודאי שוין שטאַרק אַרויס... אָ=וואַ, א מעשה, אַ מעשה, כ'לעבען! ווייסט איהר וואָס? נעהמט האָטשע, זייט מוחל, און שרייבט מיר אונטער אָט דעם חשבון. לאָז חאָטש זיין ריין צורעכענט זיך פאַר מיין פאָהרען. נישקשה, גוט געלד, נישקשה!... זייט מיר געזונד און לאָזט גריסען אייער רב שמערלען! וואָס ווייסט איהר, וואָס ווייסט איהר, וואָס דאָס איז פאַר א רב שמעריל? גאָלד און זילבער! איהר וועט ערשט שפּעטער דערפיהלען, וואָס איז אַזוינס רב שמעריל, אייער רב שמעריל!...

איידיל שרייבט אונטער, עס פערשטעהט זיך, דעם חשבון, געזעגענט זיך זעהר פיין מיט דעם בעל=הבית, שטאַרק צופריעדען מיט איהם, וואָס ער האַלט אַזוי פון איהר מאַן, לויבענדיג איהם אין טאָג אַריין. זי פערזיכערט איהם, אז דאָס געלד וועט דאָ געצאָהלט ווערען, לויט רעכנונג, און זיך נאָך לאָזען זעהן, נישקשה, מיט אַ שענער מתנה.

שפּעטליך בײַ=נאַכט איז שמעריל אַהיים געקומען זעהר לוסטיג, דאָס פּנים פערפלאַמט. ער חאַפּט=אַרום דאָס ווייב, פלאַנטשענדיג מיט דער צונג עפּים האַלבע ווערטער, ווי אַ שכּור: פּאַרטיג, געלענט דעם טאַמען!... בעשפּריצט מיט משקה — און יעלה ויצמח, ברעך טעפּ!... יעלה עס וועט אויפגעהן ווי אין אַ כּאַקרוויוע, ויצמח, ווי אין אַ גאָרטען שפּראָצ... שפּראָצ... ראָצען!

— פּע! וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? רופט זיך אָן איידיל שטאַרק פערוואונדערט, אויסרייסענדיג זיך פונ'ם מאַנ'ס הענד.

— אַי=אַי=אַי, שמיילינ!... קוקט נאָר אָן די חסידית'טע דאָ... ריהר מיך נישט אָן... האַ, נישט צופריעדען? נו, איז אינה מקודשת, געסמאַהע דיר פּאַרפּול!... יבּנה המקדש!... פערשטעהסט, וואָס יבּנה איז טייטש אויף יוניש? טהוט שמעריל אַ זאָג אָנגעצונדען, אָנקוקענדיג דאָס ווייב בייז, און לאָזט אויס מיט אַ פּייף.

— נו, גענוג, גענוג, געה שוין, געה בעסער שלאָפען, — נעהמט

איידיל איין דעם מאַן מיט גוטע דייך, אראַבשלינגענדיג זיינע מיאוסע ווערטער. זי נעהמט איהם אונטער'ן אָרעם, לעגט איהם אריין אין בעט אָנזאָגענדיג איהם, ער זאָל שלאָפען.

א גאַנצע נאַכט איז דערנאָך געלעגען ביי זיך אויף איהר געלעגער, און נישט געקענט קיין אויג צומאַכען. דעם מאַנ'ס אויפפיהרונג היינט האָט איהר געשלאָגען צום האַרצען — פע, עפּים אַזוי גראָב! אַזעלכע ווערטער האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געהערט. עס קומט איהר אַרויף אויפ'ן געדאַנק אַל-דאָס ביז: וויים איך, וואו ער איז געווען? מיט וועמען דאָרט ער איז זיך צונויפגעקומען? אַ מאַנסביל, אַ קשיא אויף אַ מאַנסביל!... דער קאָפּ שפּאַלט זיך איהר טראַכטענדיג און איבער-טראַכטענדיג, און פּאָר גרויס פערדראָס פערלויפען איהר די אויגען מיט טרעהרען. ניין, ניין — גיט זי זיך דאָס וואָרט — ווייטער וועט עס איהם ביי מיר אַזוי שוין ניט זיין! פון היינט-אָן וועל איך שוין קליגער ווערען. מען בעדאַרף איהם האַלטען אין די הענד. אָהן מיר קיין טריט! אָהן מיר נישט אויף אַ האָר!... אַ ווייב בעדאַרף אַלסדינג וויסען — וויסען אַלסדינג בעדאַרף אַ ווייב!...

אָט אַזוי האָט זיך איידיל געגעבען דאָס וואָרט, זיך אויף ווייטער מיט דעם מאַן אויפצופיהרען, צו נעהמען איהם אין די הענד אַריין, זייער ביידענ'ס טובה וועגען טאַקע צוליעב. דאָס האָט זי אַ ביסעל בערוהיגט און זי איז לסוף איינגעשלאָפען.

דאס פערטע קאפּיטעל.

אויפגעשטאנען אויף מארגען איז איידיל שפעטליך און איז נאך געבליבען ליעגען אויף איהר געלעגער, מאכענדיג בײ זיך אין קאפּ א פּלאן, ווי אזוי נעהמט מען עפּיס דעם מאן אין די הענד אריין, אז ער זאל פאר איהר דאס ניין-יעהריגע בעקומען. דאס איינציגע מיטעל, וואס זי געפינט צו דעם, — איז ברוגז צו ווערען. ברוגז זיין איז בײ ווייבער איבערהויפּט דאס בעסטע מיטעל א קעגען די מאנען, בשעת עפּיס נאר א מלחמה צווישען זיך, בעזונדערס אין דער ערשטער צייט נאך דער חתונה. דער שטארקסטער מאן אפילו קען זיך נישט האלטען פעסט אקעגען א אנגע'ברוגז'ט ווייב מעהר ווי עטליכע טעג. דערנאך מוז ער בחרפה ובבושה אנידערלעגען דאס געוועהר און בעטען רחמים. ווערען א שטיל שעפעלע — ביז צום צווייטען רוגז.

איידיל גרייט זיך צו, אנצוהויבען היינט טאקע די מלחמה, מיט אלע כלי זיין. זי נעהמט-אן, אויף א פּראבע, א בייזע מינע, א ברוגז'יגע פערקרימטע צורה, זי פערדרעהט די נאז, שטעלט אויס א פּאר אויגען, איז פארטיג, אנגעלאדען און ווארט. קוים וויזט זיך דער מאן מיט א „גוט מארגען", וועט זי באלד אויסשיסען. אומזיסט אבער איהר ווארטען — ער, ווי אויף צו להכעיס, וויזט זיך נישט. דאס טראגט זי נאך מעהר אונטער, עס קאכט אין איהר ווי אין א קעסעל. זי ווייסט שוין נישט, וואס צו טאן. ליעגען נאך און ווארטען — איז קיין תכלית נישט, ווייל ווי לאנג קען מען אזוי ליעגען? אין ברירה, מוז מען, בלייבט בײ איהר, אויפשטעהן, נאר אריין צו איהם דארט אין צווייטען חדר — דאס נישט, אויף קיין פאל נישט! זי דרעהט זיך

אַרום בײַ זיך און ,,צימער נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן, איז ברוגז, פלאַם־פײַער, טראַכטענדיג: צו איהם — ניין, ניין! און דערווייל הערט זי טאַקע זיך צו מיט איין אויער צו יענעם צימער — דאָרט אָבער איז שטיל, ווערט זי דאָך, ווי דער שטייגער איז פון אַ אשה, טאַקע ציקאַווע און עפענט פּאַמעליכען אַ ביסעל די טיר — קיין שאָרך! האַלט זי עס מעהר נישט אויס, טהוט שוין מיט־אַמאָל אויף עפען די גאַנצע טיר, אַ קוק אַריין — ער איז נישטאָ!... ס'איז אַ צופּוקעניש, שווער צו האַלטען אַ פערדרוס אין זיך נישט אויסצוגיסען עס. זי מאַכט מיט אַ פערקלעמט האַרץ: אָ, אַיין עק! דאָס לעצטע מאָל וועט עס איהם בײַ מיר זײַן. ער געהט זיך אַהין, ערגיץ צו זײַנע דאָרט, פערברייננגט זיך די צייט מיט ווייס איך וועמען, און אַרען זאָל עס איהם אַנהויבען אַ וויב... אַ לשון אַ ביסעל נעכטען בײַ־נאַכט אַ קענעז אַ וויב! האַ! זאָל איך עס שווייגען? ניין! — האַ, טהוט זי זיך אַ חאַפּ, וואָס איז מיט מיר? ווי קומט צו מיר אַזעלכע מיאוסע געדאַנקען... אַזוינס אויף איהם גאָר צו טראַכטען? עפּיס שפּיעלען זיך דאָ איז ער אַהער געקומען? אַ מענש מיט געשעפטען! ער זיין געוועי געכטען דאָס... נו, מילאַ וואָס? עס טרעפט זיך אַזוינס בײַ סוחרים בײַ'ם ענדיגען אַ געשעפט. וואָס־זשע איז מיר?... אוי, דאָס האַרץ, מײַן האַרץ!... לאָמיך זיך גאָר אָנטאָן.

זי געהט אַריין אין אַלקיריל, וואָס אין דעם צימער, און לויפט פון דאָרט באַלד אַרויס דערשראָקען, טויט אָהן אַ נשמה.

— וואָס איז, מאַדאַם? נישטאָ דאָך, וועה איז מיר, אויף אײַך עפּיס קיין פּנים! טהוט דאָס דיענסט־מיידעל פון דער אַכסניאָ אַ פרעג, אַריינקומענדיג מיט דער באַרשט אין דער האַנד, אויפצוראַמען אין צימער.

— זאַכען!... וואו דער קאַסטען. די זאַכען, מײַנע זאַכען! שרייט אײדיל נישט מיט איהר קול און עס ציטערען איהר אַלע גלידער.

— אַהאַ, זאַכען? מאַכט דאָס מיידעל אויף אַ מין זינגענדיג לשון מיט אַ נאַריש געלעכטעריל, ציהענדיג די ווערטער: מעהר קיין צרות נישט!... שאַ, נישקשה, מאַדאַם! חי־חי־חי! נאָך גאַנץ פריה, כּלהיך השור, איידער די ציג אונזערע מיט דער סטאַדע איז אין פעלד אַריין אַרויס, האָט די זאַכען אַוועקגעפיהרט אײַער מאַן, און מיר געזאָגט, שאַ, שאַ, חי־חי־חי, האָט ער מיר...

— נו, גיכער, זאָג שוין, זאָג! — טרייבט איידיל אונטער דאָס מיידעל, — וואָס האָט ער געזאָגט?

— וואָס געזאָגט? — מאַכט דאָס מיידעל לעקישעוואַטע, און צוויי שורות ווייסע ציינדלעך עפֿן זיך בײַ איהר אין מויל: וואַרט נאָר, וואַרט, לאָמיך חאַטש זיך דערמאָנען: האַ, וואָס, וואָס? יאָ, אַזוי, מאַקיט אַזוי האָט געזאָגט ער: אין אַ שעה אַרום, געזאָגט, וועט ער קומען און אייך פֿערנעהמען, געזאָגט, דאָרט אַהין.

— וואו אַהין?

— וואָס הייסט וואו אַהין, וואונדערט זיך דאָס מיידעל, ציהענדיג מיט די אַקסלען: אַהין איז אַהין, מסתמא ווייסט איהר וואו איז אַהין. וואָס רעדט, איך ווייס?

— ווי שפּעט איז אַצונד? פֿרעגט איידיל שטאַרק צוטראָגען.

— ווי שפּעט ס'איז אַצונד, ווילט איהר וויסען? ענטפֿערט דאָס מיידעל, פֿערקרימענדיג דאָס פּנים מיט חן: שוין לאַנג האַלבער טאָג. ציים צו עסען, חי־חי־חי, שוין דאָס אַנדערע מאָל. הונדערט אַדאי מאָל געקומען בין צו אייך איך געוואָהר וועדען, און איהר געשמאַק גע־שלאָפֿען, אָהן עין־הרע, האָט איהר ווי נאָך אַ באָר. וואָס זייט איהר עפּיס אַזוי בלייך?... אוי, זאָל איך אפשר אַ שפּרונג טאָן ברענגען אָנ־בייסען אייך?

— ניין! גיה, לאָז מיך צורוה, ענטפֿערט איידיל און פּטר'ט אַרויס דאָס מיידעל פֿונ'ם שטוב.

דעם גאַנצען טאָג האָט איידיל צוגעבראַכט אין איינע צרות, אַרום־קוקענדיג זיך ערשט, וואָס איז פֿאָרגעגאַנגען מיט איהר. די גאַנצע מעשה מיט שמעריל'ען, אַז זי האָט דאָ אַן גוט צו בעקלערען, צוגליעדערן אין די געדאַנקען, קומט איהר אויס משונה־ווילד, דער אַנהויב־מעשה נאָך ווילדער ווי דער סוף. סטייטש, סטייטש! פּלוצלים קומט, ווי פֿון הימעל אַראָפּגעפֿאַלען, עפּיס אַ שמעריל. ווער שמעריל, וואָס שמעריל? פֿון וואַנען שמעריל? — ווייסט איהם דער גוטער יאָהר! גלאַט אַזוי אַ שמעריל, אַ יוד, אַ מאַנסביל איז ער, אַ יונגערמאַן איז ער — און גע־נוג! ס'איז אַ חתונה, עס שפּיעלען כלי־זמר, אַ שמחה, אַ פֿרייד, מען טאַנצט, מען שפּרינגט. זי, ווי אַ כשר'ע יודישע טאָכטער, גערט אונ־טער דער חופּה, פֿערלאָזענדיג זיך אויף די עלטערן, מסתמא ווייסען זיי דאָך וואָס זיי טהוען, מיט וועמען זיי מאַכען איהר חתונה. וואָס דען? די עלטערן ווידער האָבען זיך פֿערלאָזט אויף די שדכנים, גאַנץ ערליכע

ידען, וואס קענען, חלולה, נישט זאגען קיין ליגען... און די שדכנים האבען געטאן זייער זאך אויף דעם סמך, וואס איז א קלאנג אין שטאדט, צווישען דעם עולם, און אז עס קלינגט, איז תורת לאקשען, דעם עולם'ס א קלאנג איז א בת-קול — א מלאך, זאגען זיי, האט אויף דעם זיווג אויסגערופען דארט אין הימעל. דער אמת'ער שדכן, אזוי הייסט עס, איז גאט און זיי, די שדכנים, זענען נישט מעהר ווי זיינע שלוחים...

אט אצונד ערשט עפענען זיך איהר די אויגען און זי זעהט די גראבע מיאוס'ע פעהלער, ווי שענדליך דאס איז, צו פערבינדען זיך מיט א מענשען איידער מען קען איהם פריהער גוט, ווער ער איז און וואס ער איז. אצונד ערשט נימט זי זיך א חאפ: געוואלד, רבונו של עולם! ווי נאריש מיר יודען זענען! ווי שלעכט מיר טהוען, וואס לאזען זיך איינריידען, זיך פערבלענדען אין שדוכים פון יענע ליגנערס, וואס בע-דיענען זיך נישט ריכטיג מיט דעם ווערטיל „זיווג מן השמים", ווייל עס טויג זיי צו דער פרנסה. אויף אלסדינג ביי א שידוך, ווי קרום, נישט גלייך ער מעג זיך זיין, האבען זיי תמיד דאס דאזיגע איינע ווערטיל, די איינע תשובה אויף אלע טענות. אדרבה, ענטפערן זיי, אלע טענות אקעגען דעם, א שטיינער: עס געשיקט זיך נישט דאס, געשיקט זיך נישט יענץ, ס'איז א ביסעל קרום, א שטיקעל מום — אדרבה, אט דאס גופא טאקע דיענט ערשט פאר דעם בעסטען בעוויז, אז ס'איז פונ'ם אויבערשטען, אז חאטש דאכט זיך אין פלוג, ס'איז א ביסעל נישט אזוי, קומט דאך אויס פארט טאקע אזוי... נאראנים גלויבען, און עס פאלט זיי גאר נים איין צו פרעגען: ווי אזוי ווייסען עס אט יענע ליגנערס, וואס אויבען אין אויסגערופען געווארען, וואס גאט וויל? האט עס דען גאט זיי דערצעהלט? און אויב יא אזוי ווי די דאזיגע ליגנערס זאגען, אז זיי זענען שלוחים פון גאט, וואלטען דאך אלע שידוכים, וואס ווערען דורך זיי אויסגעפיהרט, בעדארפט האבען א האפט, א קיום אויף אייביג; היינט פאר וואס זעהען מיר אזוי פיעל אומגליקליכע פאר-פאלקען, אזוי פיעל געוויין און טרעהרען, שנאה און קריגע, גרושות און עגונות צווישען אונזערע יודען?...

אוי, רייסט זיך איהר ארויס א זיפץ טיעף פונ'ם הארצען: ס'איז א שווינדעל! די גאנצע זאך מיט די זיווגים איז נישט מעהר ווי נאריש-קייט, אבנארעריי און בעטריגעריי. דאכט זיך, עס ליעגט אויבען-אויף, אזוי דייטליך, אז מען ברויכט נישט קיין איבערגעשפיצטען שכל דאס צו

פאַרשטעהן, די מינדסטע יודענע אפילו קען עס אויך פערשטעהן מיט איהר מח. זי זעהט עס אַרוים בייזיך אַליין אַזוי בעשיינפערליך אַצונד, נאַר, געוואַלד, וואו איז אָבער געוועזן איהר שכל פריהער? וואו איז געווען דער שכל פון מאַמע־טאַטע, נישט גוט צו בעטראַכטען זיך פריהער? צו וואָס איז אַזוי דער בּרען צו חתונות, גיכער־גיהער צוזויפּאַרען קינדער? רבונו של עולם! מענשען, אַחוץ וואָס זיי זענען זכרים און נקבות, זענען זיי דאָך עפּים דערצו אויך מענשען מיט אַ נשמה, מיט אַ פרייען ווילען, מיט מענשליכקייט, מיט געפיהלען — און עס בעדאַרף דאָך בּיי זיי אַנדערש זיין ווי בּיי בּהמות... צוליעב האַפעניש און אייליעניש אָהן בּערעכנונג איז זי, ווי עס לאָזט זיך אוים, אַריינגעפאַלען גאָט ווייסט וועמען אין די הענד אַריין און איז אַצונד אין אַ גרוים אומגליק: זי איז נאַקעט־בּלויז, נאָר אין איין סיצען קליידיל אויף איהר לייב, אָהן אַ גראָשען געלד און עלענד ווי אַ שטיין אין דער־פרעמד. וואָס וועט זיין דער סוף איהרער דאָ און דער סוף פון איהרע עלטערן דאָרט, אַז זיי וועלען בּעקומען די ווימטע בּשורה וועגען זייער אומגליקליכער טאָכטער! אַזאַ אומגליק, אַזאַ שאַנדע! ס'איז אַ בּושה אין פּנים און אַ וועהטאָג אין האַרץ!

דאַכט זיך, געגוג בּיטער, גענוג פינסטער, און פּלוצלים — געה טרעף אַ מענשענס האַרץ! — גיט איהר אַ שיין אַ שטיקעל האָפנונג: ניין! מאַכט זי מישב'דיג זיך זיין צוריק — אונמעגליך! לאָמיך נישט זינדיגען מיט די רייד, חושד איהם זיין אומזיסט. עס קען זיך אוים־לאָזען גאָרנישט... מען בּעדאַרף וואַרטען, האָבען געדולד. לאָז דער־וויל זיין שאַ! — גוט וואָס דער בּעל־הבית פון דער אַכסניא איז גראָד אַצונד אַוועקגעפאָהרען אויף אַ פּאָר טעג. לאָז ער נישט וויסען, לאָז דערוויל זיין שאַ!...

זי שטעלט זיך קוקען אין פענסטער. קוקט, קוקט און נעהמט זיך אַרוים די אויגען קוקענדיג — נישטאָ! אַזוי איז איהר פערגאַנגען דער טאָג אין לייד, אין אַנגסטען, נישט צו נעהמען אין מויל אַריין עפּים עסען. בּיי־נאַכט איז זי אַנידערגעפאַלען אויף איהר געלעגער ווי א דער'הרג'עטע.

אויף מאָרגען פריה קומט אַריין דאָס יודעל מיט דעם בּלינדען אויגעל. איידיל ווערט ווי פון טויט לעבּעדיג, דערזעהענדיג פאַר זיך אַ בעקאַנטען מענשען, הגם ער איז בּיי איהר פריהער נישט געווען

אזא חשוב, און זי טהוט זיך א לאז, גאר נישט ווילענדיג, איהם אקעגען מיט א ברייטען ברוך=הבא:

— אוי, א זעהר אנגעלעגטער גאסט, כ'לעבען! ווען איך זאל געוועז וויסען, וואו איהר וואוינט, וואלט איך נעכטען נאך געקומען צו אייך אהיים... איהר האט געהערט?... זאגט, אפשר ווייסט איהר עפים?... אפשר, הא, ווייסט איהר וואו... וואו ער איז? — רעדט, פרעגט איידיל אין איין אטעם ווארגענדיג זיך מיט טרעהרען, נישט טראכצונעהמען פונ'ם יודעל קיין אויג.

— איך האב געהערט, געהערט! רופט זיך אן דאס יודעל שטארק ביין, מאכענדיג דערביי מיט דעם גראבען פינגער אהין און אהער: ער זאל אזוי וויסען פון זיין לעבען צו זאגען, דער ממזר, דער גזלן, ווי איך ווייס פון זיין געביין! הערסטו, אט דאס בין איך דאך טאקע געקומען... אפשר ווייסט איהר?

— מיך פרעגט איהר? מאכט איידיל, פערקרימענדיג זיך, און שפרינגט אב ווי א אבגעבריהטע פונ'ם יודעל, אויף עטליכע טריט צוריק.

— געווג געלד, גענוג צייט קאסט ער מיך, אט דער כלי-בו'ניק! רעדט זיך דאס יודעל זיינס, אלץ טאקע ביין: א=א, פגר'ן זאל ער דארט וואו ער איז. קיין גוטס זאל איהם נישט זיין, וויל ער חעס לעבען פאר מיין געלד. אי, איך זאל וויסען, וואו ערגיץ ער איז — הע=הע-הע, וואלט איהם שוין, נישקשה, א רוח אין זיין טאטענס טאטען ארייין!...

איידיל בעדעקט דאס פנים מיט ביידע הענד, חליפעט, וויינט, צאפלענדיג מיט די אקסלען, מיט אלע אברים. דאס יודעל בעטראכט זי שווייגענדיג, מעסט זי אוים פונ'ם קאפ ביז די פים מיט דעם געזונדטען אויג, און יענץ מיט דעם וויימען פינטעלע ארבייט אויך, ווארפענדיג זיך ארויף און אראב.

— וויינט נישט, איך בעט אייך, א שאד אייערע אויגען, ווי איך בין א יוד! בעט זי דער יוד עפים אזוי גערידהרט, ווי עס רייסט איהם שטארק דאס הארץ: נו, גענוג, טהוט מיר די טובה! האט רחמנות אויף אייערע יונגע יאהר און לאז זיין גענוג געוויינט!... לאמיר זיך גיט נארען, איהר זייט דאך א קלוגע, און לאמיר בעטראכטען די זאך געלאסען, אזוי ווי עס איז. אין אמת'ן האט איהר דאך דא נארנישט פערלוירען. אדרבה, זאלט איהר מיר געזונד זיין.

אדרבה, אין דער ערד אַריין אזא... איהר מעגט נאָך אויפהייבען די הענד צו דעם וואָס לעבט איביג און מאַכען אַ ברכה „ברוך שפטרני"! נישקשה, כ׳לעבען.

— אוי, איך בין נעקוילעט! קלאָגט זיך איידיל, ווישענדיג די אויגען. בין געבליבען אזוי ווי איהר קוקט מיך אָן אָט=אָ. האָב נישט מעהר ווי דאָס איינציגע קליידעל אויף מיר. איננאַנצען אָט=אָ מיין פערמעגען! וואָס קען איך אצונד טאָן, וואו זאָל איך, עלענדע, אצונד געהן, מיך קעהרען=ווענדען?

— עט, כ׳לעבען... ווי איך בין אַ יוד! טרייסט דאָס יודעל זי מיט גוטע ווערטער: גאָט איז מיט אייך, איהר זייט דאָך דאָ עפּיס צווישען יודען, נישט אין אַ וואַלד ערגיץ צווישען גזלנים, אָדער אין אַ העק ערגיץ, אַ מדבר, צווישען ווילדע חיות, חלילה! פערלירט נישט, איך בעט אייך, די האָפנונג!

— אָבער אצונד, אצונד איז דאָך שלעכט, פינסטער און ביטער, אַ שרעק! ווענדט זיך איידיל צום יודעל, מיט וועלכען זי הויבט אָן איבערבעטען זיך אין האַרצען פאַר זיינע גוטע, אמת=יודישע טרייסט=ווערטער, און נעהמט זיך אויסגיסען פאַר איהם איהר שווער געמיטה: אוי, ביטער! צום לעבען נישטאָ קיין גראָשען, און בין נאָך שולדיג אַנדערע. ער איז אַוועק און מיך איבערגעלאָזט דאָ פאַר אַ משכון, אַ צוגאָב דערצו, וואָס איך בין געבליבען, ווערה איז מיר, אַ וויסטע ענונה. אויף דער אַכסניא קומט. מען האָט שוין אַריינגעשיקט מאָהנען. דעם לאַנגען גרויסען חשבון אונטערגעשריבען — האָב איך... היינט קומט דאָך טאַקע אייך אויך. איהר האָט דאָך אויף מיר אַ וועקסעל...

— נו, בכן? זאָל מען נעהמען ביי אייך די נשמה? זאָלט איהר זיך צורייסען, זיך נעהמען שטאַרק צום האַרצען און חס=וחלילה שטאַרבען, אָדער זיך, שונא=ציון, אַ מעשה אָנטאָן, מיר נישט, דיר נישט? גאַנץ שכל׳דיג, כ׳לעבען!... אדרבה, ווייל עס קומט פון אייך אַנדערע, דעריבער טאַקע ליעגט אויף אייך די שולד אָבצוהיטען, ווי גאָט איז אייך ליעב, אייער געזונד, טייער צו האַלטען אייערע שענע אויגען, אייער לייב און אַלץ מיט איינאַנדער, כדי איהר זאָלט קענען, פערשטעהט איהר מיך, אַרבייטען, פערדיענען אַ פאַר זיך, אַ פאַר יענעם, זיך אַרומצאָהלען בּיסלעכווייז מיט אייערע

בעלי־חובות. נישקשה. עס האט זיך ביי יודען אזעלכע זאכען שוין געטראפען. איהר זייט נישט די ערשטע, נישט די לעצטע... איך פון מיין זייט, אך בין גרייט צו־ווארטען. אבי געזונד, זייט איהר ביי מיר א גרויסער בטוח... נו, וואס־זשע, זאלט איהר מיר געזונד זיין, איז דא פאר אזא אומגליק? אי די מורא, וואס איהר בלייבט א ענונה — עט! נאך אמאל טאקע עט, נארישקייטען, כ׳לעבען! מיר וועלען, מיט דעם אויבערשטענס הילף, מסתמא געפינען דערויף אויך א תחבולה, נישקשה!...

איידיל פיהלט זיך זעהר גערירט פון אזעלכע קוויקענדיגע טרייסט־ווערטער און ווייסט נישט רעכט ווי צו דאנקען דעם יודעל פאר זיין גוטסקייט, וואס ער שטעהט איהר ביי אין דער נויט. זי בעט זיך איבער מיט איהם שוין אינגאנצען ביי זיך אין הארצען און דערלאנגט אויף איהם שווייגענדיג א פריינדליכען בליק, וואס איז פיעל בעסער ווי גערעדט.

— אט ווייסט איהר וואס, זאגט דאס יודעל מיט א געבעט, אנגעהמענדיג זיך ביים הארצען: דערווייל, איידער ווען, איידער וואס, זאלט איך אייך געבעטען, קומט, כ׳לעבען, צו מיר אויף קוואטיר. א שטוב איז ביי מיר א גרויסע, חדרים זענען דא גענוג פאר מיר מיט מיין ווייב, און פאר אנדערע אויך. וועט זיך געפינען פאר אייך אויך א צימער. הא, וואס זאגט איהר?

איידיל קווינקעלט זיך עפּיס, אהן ווערטער.

זאגען יא, איז עפּיס פריקרע. וואס פאר א פנים וועט עס האבען פאר זיין ווייב? זאגען־זשע ניין, איז נאך ערגער, זי איז דאך געבליבען ווי אויפ׳ן וואסער, נישט האבענדיג וואו אנידערצולעגען דעם קאפ... דאס יודעל אבער האט, ווי ארייגקוקענדיג גוט אין איהר הארץ, אונטערגעריקט איהר אזעלכע ווערטער וואס זאל זי נעהמען.

— ביי מיין ווייב — זאגט ער: וועט עס שטארק אנגעלעגט זיין, ווי איך בין א יוד!... איך זאל אזוי לעבען, ווי איהר וועט איהר דערמיט מאכען גרויס פערגעניגען. זי איז, לעבען זאל זי מיר, זעהר א גוט מענש, א מכנים־אורח׳טע, נישטא איהר גלייכען, אמת־ליכער איז איהר ליעב. א שם האט זי, אויף אלע ווייבער געזאגט געוואָרען!... פערדיענען וועט איהר, נישקשה. איך וועל שוין טראכטען, אז איהר זאלט פערדיענען. מילא, וואס איז

דאָ צו רייִדען? עט, גאָרנישט! מיר וועלען זיך, אם־ירצה־השם, נאָך אָבּרעכענען, אַבּי געזונד... אָט גיה איך בּעצאָהלען פאַר איין אויף דער אַכסניא.

— אַ יודישע נשמה קען מען טאַקע נים שאַצען! — טראַכט זיך איידיל, נאָכדעם ווי דאָס יודעל איז אַרויסגעגאַנגען: אויפ׳ן אָנבּליק איז ער, דאַכט זיך, עפּיס נישט אַזוי, און וואָס אָבּער פאַר אַ גוט האַרץ ער האָט! אַ יוד בּלייבּט טאַקע אַ יוד... ווי מיאוס ער מעג זיך זיין פון דרויסען, אַזוי שיין, אַזוי ריין איז ער אינוויינינג. יודישע קינדער זענען טאַקע, ווי עס שטעהט, רחמנים בּני רחמנים... גאָט זאָל מיך נים שטראָפען פאַר די זינד, איך האָבּ עס פריהער אין איהם גאָר נים אַרויסגעזעהן און איהם נישט געקענט ליידען.

בשעת איידעל טראַכט דאָ אַזוי, בּעדויערט און האָט שטאַרק חרטה, וואָס זי האָט אין האַרצען אומזיסט־אומנישט פיינד געהאַט פריהער אַזאַ כשר׳ע נשמה, קומט אַריין דאָס יודעל צוריק, נעהמט אַרויס איידלען פון דער אַכסניא און פיהרט זי אָבּ צו זיך אַהיים — צו זיין ווייבּ שיינצע.

עס פערשטעהט זיך, אַז זיין ווייבּ איז שיינצע, איז ער, דאָס יודעל הייסט עס, מיט דעם בּלינדען אויגעל — איהר מאַן; ער, לוי בּחור מיט זיין כּבוד אַליין!

אין דער דאָזיגער גאַנצער מעשה מיט איידלען, איז שמעריל, דער מאַן כּלומרשט, און לוי בּחור געווען יד־אחת. דער בּעל־אַכסניא, אַ אויסגעדרייבערט ליולקעלע, אַ געוועזענער משרת, אַ פאַקטער, וואָס פערשטעהט אַ עסק, האָט אויך בּיי זיי געשטאַנצט אין קאָהן. די דאָזיגע פּאַרשוינען האָבּען דאָ געמאַכט די שפּיעל גאָר ווי אין טעאַטער. איטליכער האָט געשפּיעלט זיין ראָליע ווי אַ מייסטער. האָדיל די מעקלערין, וואָס איהר שטייגער אַרבּייט איז לויפען, שמעקען, אַריינשטעקען אַ צונג און אַריינוואַרפען זיך אין דער מיט, געבּעטען צי נים געבּעטען — זי האָט, ווי אַ שאַלאַמען־שמש׳טע, זיך אויך געדרעהט, הינטען־אַרום, אין דער שפּיעל. זי האָט עס אָנגעשמעקט שמערלען בּאַלד בּיי זיין אָנקומען מיט איידלען; דאָס איז זי, האָדיל, אַריינגעפלויגען ווי אַ בּאָמבּע אין דער הייסער רגע טאַקע צו איהם אויף דער אַכסניא, און פאַר גרויס פרייד, שטאַרק צוטומעלט, האָט זיך איהר געעפענט דאָס מויל, און שיער־שיער וואָס זי האָט נישט אָנגערופען

שמערלען ביי זיין אמת'ן נאָמען נחמן־טרייטעל. זי וואָלט געקענט אָנ־
מאַכען אַ גוטע חתונה, עפּענען, נישט אין דער צייט, אידלען די
אויגען. נח... נח... דער אָנהויב פון נחמן, זיין איינענטליכער נאָמען,
האָט זיך שוין איהר געקויקעלט אויס דעם האַלז, אַ גליק, וואָס שמעריל
האָט זיך געחאַפּט ביי־צייטענס, אויף איהר אַ היק געטאָן און זי, בחזלת,
ארויסגעטריבען.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

דאָ בײַ לוי בחור אין הויז שטעלט זיך פאַר אײדלען אַ נײַע װעלט מיט נײַע צרות. די פריהערדיגע צרות זענען געװען אַ לעקיכעל אַקעגען די װײַטערדיגע, אַ הקדמה נאָר צו דער מעשה, װאָס הױבט זיך ערשט דאָ מיט איהר אָן. די מעשה אַלײן איז זעהר אַ שרעקליכע, אָבער, אױ װעה. אַ גאַנץ געװעהנליכע! אַ מעשה, װאָס טרעפט זיך, כמעט יעדען טאָג מיט נאָך פיעל אַנדערע, אַזױ װי אײדל אין זאַק אַרײנגענאַרטע, אומגליקליכע יודישע טעכטער; אַ מעשה, װאָס האָט נאָך פון גאַנץ לאַנג װי אַ פערשלעפטע קרענק זיך אַרײנגעחאַפּט, נאָר עפּיס מעשה־שטן טאַקע, צװישען אונז יודען, צװישען אַזאַ כשר פאָלק, אָבגעהיט פון זינד װי דאָס פאָלק ישראל, און עס איז ח׳ נישט פּטור צו װערען בײַ אצינד!... דער תמצית, דער אינהאַלט פון אַזאַ מעשה איז כמעט תמיד אײן און דער זעלבער, נאָר מען פערשטאַרט װעגען דעם אַ סך צו רעדען. עס הױבט זיך אָן מיט גוטען, דערנאָך גערט עס מיט בײזען. עס האָט אין זיך אַלערלײ טעמים — זיסער און ביטער, קאַלט און װאַרים, עטעניש און זיך און יסורים, װעהטאָגען פּונ׳ם לײַב. ס׳איז דאָ דריגען פון אײן זײַט: גרױסע אינװײניגסטע, אין דער נשמה, פּונ׳ם פיהלען די שולדיגקײט, אָבצוהיטען זײַן אײגענעם װערטה, דעם מענשליכען כבוד און ערענטליכקײט; פּונ׳ם פיהלען מורא פאַר זינד, בושה פאַר גאָט און פאַר לײַט, װאָס זענען אײַנגעװאָרצעלט אין דעם מענשענס האַרץ. און פון דער אַנדערער זײַט: אָנגעטאָנענע יסורים, געבראָכענע־געבראָטענע לײד־צװאַנג, פּײן, קלעפּ, הונגער און כל־המיני פּורעניות, אױסגענאַרטע װעקסלען, בעלי־חובות, שלעק, אָנשיקענישען, מיאוס׳ע יצר־הרע׳ס

זועלכע, וואָס רייצען, צוקאָכען די געבליטען. עס ווערט אינוויינינ אין זיך פון די אַלע דאָזינע זאַכען אַ שטורם, אַ קאָכעניש, אַ ראַנגלעניש, אַ שווערע, שטאַרקע מלחמה, און דער זינדיגער מענש, פליישׁ און בלוט, האַלט נישט אויס — און פאַלט!...

אײדיל, נעבעך, איז געפאַלען!...

אַ היבשע צייט האָט זי ווי מיט׳ן טויט זיך אַוועקגעראַנגעלט מיט די אַלע גרויסע ביטערע יסורים, וואָס מען האָט איהר אָנגעטאָן, אַלץ זיך געשטאַרקט, איינרײדענדיג זיך נסים ונפלאות, אפשר וועט איהר געראָטען צו דערווייכען מיט איהרע בלוטיגע טרעהרען די הערצער פון די פײנינער איהרע, זיי זאָלען זי אָבלאָזען; אָדער אפשר גאָר וועט איהר געשעהן אַ נס פון זייערע הענד שטילערהייד אַנטרונען צו ווערען — נאָר די צייט אָבער האָט איהר בעוויזען, אַז דאָס אַלסדינג איז חלומות. גיכער איז צו רירהען אַ שטיין ווי יענע רשעים׳ס פערשטאָקטע הערצער, און שטילערהייד אַרויס׳גנב׳ענען זיך איז גאָר ניט קיין גוט מיטעל, דאָס קען נאָר פערגרעסערן דאָס אומגליק און ברייננען פיעל צרות זיך און איהרע ליעבע. „אַצינד — האָט זי זיך בערעכענט — בין איך ווענינ־סטענס אַליין אומגליקליך, שאַ, שטיל, פערדעקט די חרפּה, ווער קען מיך, ווער ווייסט מיך? ס׳איז נאָך פאָרט אַ האָפנונג דאָ אויף שפּעטער, אויסקויפען זיך אַמאָל פון די שענע לייט, ווערען פריי; גנב׳ע איך מיך אָבער ארויס, אין פאַל ווען ס׳איז מעגליך, וועלען די שענע לייט, נישקשה, מיך געפינען, וואו איך וועל זיין. זיי וועלען טרעפען צו מיר אַהיים, איינגעבען אויף מיר די וועקסלען, עס וועט זיך אַרויסשטעלען, אין וואָס פאַר אַ הויז איך בין געווען. טאַטע־מאַמע וועלען זיך שעמען צו ווייזען פאַר לייט, וועלען פאַר גרויס צער, חלילה, שטאַרבען, די שוועסטער, נעבעך, וועלען פערזיצען, נישט קענען קומען צו קיין שדוכים און פונ׳ם גאַנצען הויזגעזינד וועט ווערען אַ תל״. — פאַר אײדלען איז קיין אויסוועג נישט געווען, זי האָט געליטען, זיך געראַנגעלט ביז די לעצטע כחות — און איז געפאַלען! — —

יאָ, אײדיל, נעבעך, איז טאַקע געפאַלען, אָבער טיעף געזונקען איז זי נישט. מען האָט ביי איהר צוגענומען דאָס געזונד. אָבער די נשמה, אַ מתנה פון גאָט, — דאָס צונעהמען ביי איהר האָט מען נישט געקענט. עס האָט אין איהר זיך געקלאַפּט אַ מענשליך האַרץ מיט געפיהלען פון גוטסקייט און רחמנות: זי האָט געפיהלט דאָס ביטערע האַרץ פון פיעל אַנדערע אומגליקליכע חבר׳טעם דאָרט, איז זי בייגעשטאַנען

אין די נויטען, געווען פאר זיי בשעת אמאל א כעס, א רוגזא, א גוטע מליצה, זיך ארויסגעשטעלט פאר זיי אקעגען לוי'ן און דער מוהמע שיינצע, נישט קוקענדיג דערויף, וואס זי פלעגט אפט דורכדעם האבען יסורים, צוציהען צו זיך שנאה און לייד.

די חבר'טעס האט דאס הארץ געצויגען צו איידלען, זי איז ביי זיי געווען דער קאפ. מאלווינקא, א יאדערדיג מיידעל, א קלוגס, א לעבעדיגס, אפרעהליכס. מיט א ברייט פנים און א פעררויטען נעזעל. האט איידלען געקרוינט מיט דעם נאמען „אפיצערקע" — און אזוי האט זי געהייסען ביי איטליכען, די „טערקיניע" אפילו, וואס פריהער איז זי געווען די עלטסטע, האט מוחל געווען אויף איהר כבוד און איז צוגעקאכט געווארען צו איידלען, האט אין איהר געקלעבט נאך פיעל מעהר פון אלע אנדערע.

נאר די מוהמע שיינצע אליין, זי האט איידלען פיינט געהאט שטארק פונ'ם גאנצען הארצען, קיין אנדער נאמען פאר איהר האט זי נישט געהאט ווי „די עגונה", כדי צו שטעכען זי דערמיט. די מוהמע שיינצע האט, ווי עס איז בעקאנט, געוועלטיגט ביי זיך אין הויז גאר א שרעק, געוואלט, אז חוץ איהר דארט זאל קיינער נישט טארען אויפהויבען א קאפ, האבען עפיס א ווילען. דער שטיינער איהרער איז געווען זיך אלץ צו קלאגען אויף היינטיגע צייטען, אויף היינטיגע מענשען' גישטא, פלעגט זי קרעכצען, נישטא אמאלדיגע יאהרען! אמאל איז א בעל-הבית'טע געווען א בעל-הבית'טע. עס האט מיט איטליכער פאר איהר אין שטוב געמארעוועט. און היינט? היינט ווילט זיך עס „זיי" אויך האבען א דעה... אויך מיר מענשען!

איז איינע געווען זעהר שען, פלעגט עס די מוהמע שיינצען אין הארצען שטארק פעררדריסען. און פלעגט זיך שטעלען מיט יענער פערהערען, רערציעהלען איהר פון יענע גוטע יאהרען, ווי שען זי איז געווען אמאל, אז מען האט זיך פשוט אויף איהר געהאנגען. פונדעסטוועגען האט זי זיך נישט איבערגענומען און געהאט פאר דער בעל-הבית'טע דאס ניין-יעהריגע...

קיין אנדערע ווערטער זענען ביי דער מוהמע שיינצען נישט געווען פאר איינער, וואס עפיס נאר נישט אזוי, ווי: אויך מיר א מענש, דו חצופה איינע!... א גולם ביסט דו, א אנגעמאלטער גולם, א שטיק פלייש, א שטיק מחורה, ווייטער גארנישט!...

א דם-שונא איז דערייבער די מוהמע שיינצע געווען איידלען אי

פאר איהר שענקייט, אי פאר דער העזה איהרער, צו מענשלען זיך אליין און איינצוגעבען איהרע חבר'טעס שכל. אז זיי וענען אויך מענשען, משטיינס-געזאגט, פונקט פערקעהרט פון איהר תורה, זי פלעגט ביי אימליכער געלעגענהייט זיך בעקלאגען אויף איידלען, אז זי האט פערגעסען דאס פיעל גוטס, וואס מען האט איהר געטאן, בשעת בלייבענדיג איין עגונה, איינגעטונקט אין חובות, נאקעט, הונגעריג. ווען נישט לוי איהרער, ווען נישט ז', די מוהמע הייסט עס, וואו וואלט היינגעקומען איהר געביין?

ביי דער מוהמע שיינצען האט, נאך איהר שטייגער דענקען, איהר שטייגער דערציהונג, זיך געקענט טאקע לעגען אין קאפ. אז זי איז גערעכט, און פלעגט אויסלאזען געוועהנליך דאס צעטעל חסדים איהרע מיט א טענה: רבונו של עולם, וואס איז היינט פאר א וועלט? וואס זענען עס היינט פאר א מענשען?...

איידלען האט אין דער מיאוס'ער לאנגע איהרער צוגעגעבען קראפט אויסצוהאלטען די ביטערע פיין, אט דער דאזיגער געדאנק, וואס גאט איז א יודע לבבות, ווייסט דעם מענשענס הארץ, דער עיקר איז איהם א ריינע, אומבעפלעקטע נשמה. גרויסע צדקניות'ן, צנועות זענען, ווי עס שטעהט געשריבען אין ספרים, אויך געווען געפאנגען אמאל; אזוי ווי זי געפיינגט, געצוואונגען געווען, געבען, — און דער גוטער גאט האט זיי מוחל געווען די זינד צוליעב דער ריינער נשמה זייערער. ער האט געזעהן זייער פיין און זיי געהאלפען אויסצוקומען מיט דער צייט: איידיל האט אויך געהאפט אויסגעלייזט צו ווערען פונ'ם געפענגעניש. האט אלץ געהאפט, געהאפט — אין לסוף...

דער סוף איהרער איז געווען ווי דער סוף פון אלע אומגליקליכע, איזהרגלייבען — א קרענק א פלאג. וואס האט זיך איהר צולעצט ארייגעכאפט אין די ביינער. א היבשע צייט איז זי אוועקגעלעגען אין שפיטאל, אין א אבגעזונדערטען חדר דארט, אבגעריסען פון דער וועלט פערווארפען, פערגעסען, ווי א פערדארטע בלום, א צובראכען כלי, א שארבען, וואס ניצט נישט מעהר קיינעם. וואס מען מיידט עס אויס און שייעט זיך עס אנצוקוקען.

די מוהמע שיינצע איז אין דער גאנצער צייט אפילו קיין איינציג מאל נישט געקומען געוואהר ווערען צו איהר. זי האט אויך פערבאטען און שטארק אבגעהיט, אז די חבר'טעס איהרע זאלען אהין צו איהר די נאז נישט ווייזען. זעלטען נאר פלעגט זיי נאך פיעל מיה געראטען,

איבערצושיקען איהר אביסעל איינגעמאכטס, צום קוויקען זיך, דורך מאלווינקען, וואס פלעגט זיך איינשטעלען בגנבה אריינצוחאפען זיך צו איידלען מיט דער איבערגעפעקעלטער טרפה סחורה.

אז האדיל די מעקלערין איז איינמאל אוועקגעזעסען א פאר שעה ביי שיינצען אין צימעריל, שוין זאט אגרייזדענדיג זיך מיט איהר איבער דער היינטיגער פערדארבענער וועלט און די היינטיגע שלעכטע צייטען, שוין מקיים זייענדיג אויך איינטונקען א שטיקעל לעקיך, פערזיכען דעם בימערן טראפען און זיך שוין געקליבען אוועקצוגעהן — האט זי זיך פלוצלים א חאפ געטאן, גלייך ווי זי וואלט זיך דערמאנט אן עפיס זעהר א וויכטיגער זאך.

— אוי, שיינצעניו, גוט וואס האב מיך דערמאנט! האב מיר געקענט אוועקגעהן — און דיר נישט קיין ווארט. דו הערסט, שיינצעניו? נעכטען געה איך מיר גראד פארביי דעם שפיטאל, טראכט איך מיר, האו לאמיך, כ׳לעבען, אריינגעהן צו דער יפהפה דיינער, צו דער עגונה, ווי זי דייסט ביי דיר, א קוק טאן, וואס זי מאכט. אוי, וואס זאל איך דיר זאגען, נשמה מיינע? מאכען זאלען אזוי, רבונו של עולם, אונזערע שונאים, אלע וואס ווינשען אונז בייז! ס׳איז זי נישט צו דער קענען, אזוי פארענדערט האט זי זיך. וואו שענקייט, וואו לייב — אינגאנצען. בעהיט זאל מען ווערען. הויט און ביין! איך זאל דערלעבען זעהן אזוי פיעל גוטס, ווי עס האט מיר זיך געשטעלט טרעהרען אין די אויגען און געריסען דאס הארץ קוקענדיג אויף איהר, ווי זי ליעגט שוואך, צובראכען אויפ׳ן בעטעל דארט. זי האט אנגעשטעלט אויף מיר א פאר געשוואלענע, פערלויפיגע אויגען און געקוקט שווייגענדיג מיט א זיפץ; זי קוקט, קוקט און פון די אויגען קאפ-קאפ הייסע טרעהרען. איך טרייסט זי, שטארק זי, ווי דער שטייגער איז, מיט ווערטער, חאטש אין הארצען ביי מיר ווייס איך זעהר גוט, אז ס׳איז אומזיסט די רייד — זי איז א צעבראכענער שארבען. פון גאטס-וועגען האב איך געזאגט, נישט אויסגערעדט זאל עס זיין, א ליגען. אז דו גריסט איהר גאר פריינדליך און פרעגסט, וואס זי מאכט, קוים האט זי עס דערהערט, איז זי פערציטערט געווארען מיט אלע אברים. עס האט זיך אין איהר אנגעצונדען דער גיהנום — די אויגען פלאם-פייער און פונ׳ם מויל גיסט זיך פעך און שוועבעל: בייזע שטילע קללות. הלואי ווי דו האסט זיי נישט געהערט, אזוי זאלען זיי דיר נית שאדען. לאזען זיי אויסגעהן צו שונאים׳ס קעפ, צו משוגע׳נע הינט, הלואי, רבונו של עולם!

— אָמן, צולאָזט זיך די מוהמע שיינצע אויף אַ קול, אויפשפרינגענדיג פונ'ם בײַנקעל, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט זי אַ ביס געטאָן: נו, אדרבה, זאָג, איך פרעג דיך, וואָס איז היינט פאַר אַ וועלט?... אָט האָסט דו דיר דעם דאַנק פאַר דער טובה, וואָס מיר האָבען איהר געטאָן!... דער מאַן מײַנער איז איהר בײַגעשטאַנען אין די נויטען בשעת זי איז געבליבען אַ וויסטע עגונה, נאַקעט און בלויז, עלענד ווי אַ שטיין, תאָמש נעהם און וואַרף זיך אין וואַסער אַריין. נישט גענוג, וואָס ער, מײַנער, האָט זי נישט געמאָהנט זיין אייגען געלד, אַ גאַנצער קאַפּיטאַל, וואָס קומט איהם פון איהר, האָט ער נאָך אויך אַנדערע אויסגעצאָהלט חובות פאַר איהר. אַ פערלוירענע, אַ פערפאַלענע נעהמען מיר זי צו זיך אין הויז אַריין. נאַ דיר, נאַ, אַלסדינג וואָס אַ מענש בעדאַרף!... זעסט אונזער זאַלץ און ברויט, טראָגט אונזערע קליידער. פערשטעהסט, וואָס איהר פעהלט? זי עסט, טרינקט, פוצט זיך, לעבט און טהוט זיך אָן וואוילטאָג, אַלץ פון אונזער גוטס. אַודאי האָט מען זיך וואָס צו בעקלאָגען! אַי וואָס, עס מאַכט זיך אַמאָל עפּיס אַזוינס, נישט־דאָ־געדאַכט, נישט פאַר אונז געדאַכט, מילא וואָס, ווער איז דרינען שולדיג?... ווי אַזוי־זשע, פרעג איך דיך, זאָל מיר נישט צעזעצט ווערען דאָס האַרץ הערענדיג, אַז אַזוינע, איך בעט דיך מחילה, אַז... אַז...

— שיינצעניו, נשמה'ניו, איך בעט דיך, עס דיר נישט אָב אַזוי דאָס האַרץ, האָב רחמנות אויף דיין געזונד! אומזיסטע קללות פערשווינדען מיט'ן רויך אויף פוסטע פעלדער, אויף וויסטע וועלדער. איך שווער דיר, שיינצעניו, דו זאָלסט אַזוי לעבען, אַזוי געזונד זיין ווי איך האָב חרטה, ווי בײַז איך בין אויף מיר אַליין, וואָס איך האָב דיר גאָר דערצעהלט אַזוינס. נו, בעדאַרפסט דו נאָך אַ בעסערן בעוויז, ווי שטאַרק חרטה איך האָב? איך בעט דיך, האַרץ־קרוין, טייערע נשמה מײַנע, נעהם עס דיר נישט אַזוי שטאַרק צום האַרצען, שאַ, כ'לעבען, בערוהיג זיך אַ ביסעל! ווען נישט מיר צוליעב, טהו־זשע עס, איך בעט דיך, ציליעב דיר טאַקע, צוליעב דעם נפש דיינעם. אַ רחמנות, נעבעך אויף דיין געזונד!...

אַזוי האָט געזאָגט האָדיל, פערשנירענדיג די ליפּעלעך מיט אַ קול פון געבעט ווי בײַ די תחינות, און זיך אויפגעהויבען פונ'ם זעסיל, וואַרפענדיג הינטערוויליכם אַ אויג אויף אַ גרויסען, בייכיגען בוטעל מיט ווישניק, וואָס שטעהט פערדרוקט אין אַ ווינקעל.

— ווייסט דו וואָס, שיינצעניו? מאַכט האָדיל: איך טראַכט, אַז

א צינד וואלט דוקא דיר ניט געשאדט נעהמען א קאפעלע ווישניק צו בערוהיגען זיך.

— וואס מיינסטו דו, איך וועל דיך טאקע פאלגען, ענטפערט די מוהמע שיינצע, סאפענדיג ווי א גאנז, שיער גיט צושמעלצענדיג זיך פאר פעטקייט: נאר מיט דעם תנאי, אז דו, האדיל, זאלסט מיר נישט אבזאגען, אויך פערזוכען, זעהר גוטער ווישניק!

— אך, פון דיין געזונד וועגען וויפיעל איך וועל קענען! לאזט זיך האדיל איינרייערן און נעהמט זיך העלפען שיינצען אויפצוהייבען דעם בוטעל.

אוועקגעגאנגען איז האדיל, ווי מען זאגט, „בנילופין״, גאנץ פרעהליך. דער מוהמע שיינצען האבען זיך צושפיעלט די געבליטען, די עדערלעך הייסט עס, נישט, חלילה, די „נערווען״, זי האט זיך צוגעלעגט שלאפען. פערגעסענדיג זיך אן איידלען און נישט זעהענדיג זי אפילו און חלום.

איידעל איז אין א צייט ארום ארויס פונ'ם שפיטאל שטארק פערענדערט. שלאף, צעבראכען, געל ווי וואקס, אויסגעדארט, אויסגעטריקענט, די האר אויסגעקראכען, אין א אלט, אבגעבלאקעוועט קליידעל, און נישט האבענדיג קיין ארט וואו דעם קאפ אנידערצולעגען, איז זי בלויז, הונגעריג, פערשטאכט צוגעקומען אווענד-צייט צו לוי בחור'ס הויז. די מוהמע שיינצע האט, דערזעהענדיג זי פונדערווייטענס, פערשפארט פאר איהר די טיר — און זי, נעבעך, איז געבליבען געפלעווט, נישט צו וויסען וואו די ערשטע צייט חאפש זיך אהינצוטאן, וואו די נאכט איבערצולעבען.

די נאכט יענע, איינע פון די שענע זומער-נעכט, ווי עס האט אין אנהויב אויסגעזעהן, א שווארץ-חנ'עוודיגע מיט א הימעל בלויען שלייער און א שטערנטיכעל, שיינענדיג ווי בריליאנטען; א ליעבליכע, א מילדע, א פריינדליכע, אונטערטראגענדיג יעדען אונטער דער נאז שמעקענדיגע ריחות פון גרינווארג, אלערליי קרייטעכצער און לאזענדיג הערען דעם עולם א אומזיסטיגען קאנצערט פונ'ם סאלאוויי, דעם וועלט-בעריהמטען זינגער; דאכט זיך שען-פיין, א לעבען גאר א מחיה — פלוצים איז זי, ווי אזוינע וואס קומט איהר אן דער שגעון, עפים אינגאנצען איבערגעביטען געווארען! עס רוקט זיך אויף איהר אן א שווארץ-פינסטערער וואלקען, זי בעקומט א פערחמורעט פנים, א משונה-ווילדע געשטאלט, אוים ליעבליכקייט, אוים מילדקייט — זי איז קאלט — אייזן! אויסגעלאשען

מיט אמאל ווערען ביי איהר די ליכט, זי הויבט אן שטארק קאפריזען, בלאזען פון זיך, נאר א שרעק. עס בלאזט, עס שטורעמט, עס קעהרט די וועלט. גרעסערע-גרעסער ווערט דאס פינסטערניש, עס היילט, עס סווישטשעט און עס שפרינגט, טאנצען, דרעהענדיג זיך, עפּיס נאר רוחות. פערשטומט ווערט דער סאלאוויי, ליעגט בעהאלטען צווישען בלעטער פון צווייגען און דער עולם צולויפט זיך געשווינד אין די הייזער, גאנץ זיכער ביי זיך, אז היינטיגע נאכט האט ערגיץ אין וואלד זיך אויפגעהאנגען א מכשף.

אויף דעם אנדערן טאג אין דער-פריה האט מען ביי לוי בחור אין גארטען געפונען איידלען הענגענדיג אויף א בוים...

ווער איז עס אבגעהאנגען אזא נפש, משטיינס-געזאגט, די איידיל, א שטיינער, אז זי האט זיך געהאנגען?

— כן יאבדו!...

איז דען אזעלכע ווערטה נאר פון איהר צו ריידען, זי אויף דעם מויל צו ברייגנגען? עס פערשטעהט זיך, אז ניין, א שענע ריינע כפרה!... אנגעגאנגען איז נאר איהרע חבר׳טעם, אזעלכע נפשות, אזא סחורה ווי זי אליין, משטיינס-געזאגט. דער טאג פון איידיל׳ס טויט איז ביי זיי אלע געווען א טרויער. איהר לעבען פון אנהויב-אן און דער וויסטער סוף איהרער האט זיי געריהרט ביי דער לעבער, שטארק אנצוהערעניש געגעבען, ווי ווייט אומגליקליך, ווי טיעף דערנידריגט זיי זענען — און זיי האבען זיך שטארק פערטראכט...

נישט מאכענדיג קיין לאנגע, גרויסע צערעמאניעס, האט מען איידלען, אזוי ווי זי איז, ארייגנעוואָרפען אין א מיסט-וועגעלע, געפיהרט צום בית-עולם און זי בעגראבען ווי א הונד אונטער דעם פלויט דארט.

אויף דעם פרישען קבר איז געשטאנען די טערקיניע און מאלווינקא, ארויבגעלאזט די קעפּ, און ביטער געיאמערט, געקלאגט.

— ע-עך! — טהוט מאלווינקא א זאג, ווישענדיג זיך די אויגען און א מאך געבענדיג מיט דער האנד: — פערפאלען! פערביים די ליפּען — און שא, שוועסטער!...

— אוי, עס קאכט, זידט דאס הארץ, איבערפול מיט וועהטאגען, און עס לויפען אוים, גיסען זיך אליין הייסע ביטערע טרעהרען, — רופט זיך אן די טערקיניע, אנחאפּענדיג זיך ביים הארצען: — אז-אך-און-וועה צו אונזער לעבען, אז-אך-און-וועה צו אונזער טויט... אט האסט דו דיר

אונז דאָ אונטער דעם פּלויט און דאָרט, זעה נור, אוי=וועה, איבער דעם פּלויט!...

— איבער דעם פּלויט, זאָגסט דו, — מאַכט זיך מאַלווינקאַ כלומר׳שט נישט פערשטעהענדיג: — שפּינען=געוועב זעה איך דאָרט מיט הוילע הייטלעך פון פליגען.

— אָט דאָס, שוועסטער, ביסט דו, בין איך, זענען מיר אלע, — מאַכט די טערקיניע, אָנשטעלענדיג אַ פּאָר רויטע פערשוואָלענע אויגען פון בלוטיגע טרעהרען: — יאָ, זעהר גלייך טאַקע געזאָגט: שפּינען=געוועב, שפּינען! די שפּינען אונזערע פערפּלאָנטען און נאָגען אונז געפאַנגענע אין דער נעץ, נאָגען, נאָגען ביז צולעצט, געהען זיך ווייטער זייער וועג, זוכען פרישע נייע קרבנות — און מיר אויסגענאָגטע פליגען הענגען, פוילען!... אוי, אַ צעזעצעניש! — צעוויינט זיך שטאַרק די טערקיניע, שלאָגענדיג זיך אין האַרצען — לאָמיך חאָטש אַ ביסעל זיך אויסריידען דאָס האַרץ. הערט אַ מעשה! יענע וואָס פּייניגען, פערפיהרען, נאָגען, זיי זענען עס די פּיינע לייט, און די געפּייניגטע, פערפיהרטע, אויסגענאָגטע זענען... דו ווייסט וואָס? אַ חרפּה, אַ שאַנדע צוזאָגען. יענע פּיינע לייט, געהויכט, געהויבען אין דער וועלט, דאָרט אויף יענער זייט פּלויט, האָבען דעם איבענאָן אויך אויפ׳ן בית=עולם, דאָ אויף דער זייט פּלויט. זעה נאָר, זעה, וואָס פאַר אַ מצבות אויף זיי מיט קינות, קלאָג=לידער און לאַנגע שבחים! און איידיל, די גוטע, די טייערע איידיל. וואָס מען האָט איהר פערוויסט איהר וועלט, פערגיפט איהר לעבען — זי ליעגט דאָ בעגראָבען ווי אַ הונד אונטער׳ן פּלויט! טאַטע=מאַמע, דער לעבעדיגער גאָט ווייסט, וואו זיי זענען ערגיץ, קענען אפילו נישט האָבען די האָפנונג זיך אַמאָל אויסצעוויינען אויף זייער טאָכטערס קבר... אוי, מיין אומגליקליכע איידיל, צו וואָס מענשען האָבען דיך געבראַכט... אוי, וואו ביזט דו, — אל מלא רחמים, גוטער, דערבאַרמדיגער גאָט?!...

— וואָס העלפט דאָס קלאָגען, וואָס העלפט דאָס וויינען, אַז ס׳איז גאָר נישט צו מאַכען? שאַ, שוועסטער, שאַ, בעט מאַלווינקאַ די טערקיניע, זי זאָל נישט וויינען, און זיך אַליין צעוויינט.

— איך בין אויך געווען אַ קינד, אַ געליעבט, ציטערדיג קינד, צעגיסט זיך די טערקיניע אין אַ נייעם קוואַל טרעהרען: די מאַמע האָט געגוג מיה מיט מיר געהאַט פון מיין געבוירען=אָן. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז בין איך פאַר איהרע אויגען געוואַקסען און איטליכער טאָג

וואַקסען מיינם האָט איהר אָבגעקאָסט געזונד. נעכטוויז האָט זי איבער מיר נישט געשלאָפען, נישט דערגעסען, נישט דערטרונקען ביז זי האָט דערלעבט נאָך אַ צייט יאָהרען צו זעהן איהר קינד אויסגעוואַקסען ווי אַ בליהענדיגע רויז; פּלוצלים קומען מענשען צום גרייטען, מענשען אָהן הארץ, און האָבען אומברחמנות די רויז איהרע אויסגעריסען, צעטרעטען!... לאָמיך־זשע האָטש אצינד זיך דאָ אויסוויינען; לאָז אין דעם ראָזיגען פרישען קבר אַהין צו איהר פאַלען מיינע בלוטיגע טרעהרען, זי זאָל וויסען, אַז עס בעקלאָגט און בעוויינט זי איהר געטרייע, ווי זי אומגליקליכע שוועסטער.

דאָס זעקסטע קאַפּיטעל.

די דאָזיגע טערקיניע האָט תחילת, אײנ׳ס אָנהויב פאַלען איהרס, געפּיהלט, ווי די אַלע אומגליקליכע איהר גלײכען, אַז זי זינקט וואָס ווייטער, ווייטער אַלץ נידעריגער, נידעריגער אין טיעפען שמוץ. נאָר די זינד דאָס איז דער געוויסער שרעקליכער שלאַנג באַא גרויס און לאַנג ווי אַ באַלקען. און דער זינדיגער — דאָס איז, נעבעך, דער קרבן, וואָס ווערט צעטו־מעלט פון זיין בליק. אָנשטאָט צו ענטלויפען, לאָזט ער זיך נאָך צו נעהנטער און גיט זיך איהם איבער, דעם משחית, גלייך אין מויל אַריין. עס זעהט אויס, נאָר טאַקי ווי אַ כשוף ליעגט אין די אויגען פון דעם שטן, אָט דעם שרעקליכען שלאַנג. ווי באַלד אַ מענש נעהמט זיך אַראָב פונ׳ם גלייכען וועג, קומענדיג אין זיין גבול, ציהט דאָס איהם, שלעפּט דאָס איהם, ווי אַ שפּענדיל אין אַ שטאַרקען וואַסער־ווירבעל, ביז ער פערלירט דעם פערשטאַנד און פערקריכט אין שאול תחתיה אַריין. דער געפאַלענער בעדאַרף האָבען געווג מוטה אין זיך אַליין און צוגלייך אויך הילף פון אַנדערע, זיך אַרויסצורייסען פון דעם ווילדען ווירבעל און צוריק שטעלען זיך אויף זיין שטאַנד. יענע גליקליכע, וואָס זענען קיינמאָל נישט געפּרובט געוואָרען אַריינצו־פאַלען דעם שטן אין די הענד, וואָס דער וועג זייערער אין דער וועלט איז אַ גליקליכער, נישט געליטען קיין שיפּס־ברוך זעגלענדיג אין דעם שטורמישען ים פון לעבען, זיי טהאָרען זיך נישט איבערנעהמען מיט זייערע צדקות איבער די אומגליקליכע, וואָס דער פינסטערער מזל זייערער האָט זיי פאַרשלעפּט און אַריינגעוואָרפען אין אַ קאָכעדיגען טיעפען אָבגרונד; טהאָרען נישט, אויב זיי האָבען נאָר גאָט אין

הארצען, טייטען מיט א פינגער אויף זייערע פערפיהרטע ברידער און שוועסטער, בעליידיגען זיי, שענדען זיי, מיט א געשפאט פון רוהיגע אבגעפיינטע מענשלעך. שילט נישט פאראירטע און שטויסט ניט אב פון אייך געפאלענע, נאר זוכט אויס א מיטעל און גיט א האנד די זינדיגע אויסצוהעלפען זיי פון דער זינד.

פארשטעלט די זינד, ווען קיין זינדיגער נישט זיין מעהר. זיט איהר נישט אימשטאנד צו העלפען און דער געפאלענער בלייבט א פער־בלאנקענדיג שעפעל אויף תמיד, צום ווענינגסטען לייגט ארויף די הענד אייערע אויף דעם דאזיגען קרבן און זייט זיך מתודה אויף די זינד פאר אייך און פאר כל ישראל!...

אמת געפיהלט האט טאקי תחילת די מערקיניע, אז זי איז מיאוס אריינגעפאלען אין נעץ און נישט גוט צו בלייבען דא. נאר זי האט זיך פערפלאנטעט דערינען אזוי, אז זי האט זיך קיין ריהר נישט געקענט טאן. די נעץ־פערוואַרפער, נישקשה, האבען זיך געקליגט צו איהר, פערדרעהענדיג זי, אז זי זאל שוין אייביג פון זייערע הענד ניט ארויס. געוואלט האט זי אפילו ענטרונען צו ווערען. נאר אויספיהרען איהר ווילען דערצו האט איהר געפעהלט כח. גלייך ווי עס האט זיך איבערגעריסען ביי איהר אין מח יענער טעלעגראפישער דראט, דורך וועלכע דער ווילען שיקט בע־פעהלען צו די גלידער פונ׳ם גוף, אז זיי זאלען טאן זייער ארבייט. נור אין דער ערשטער מינוט פון איהר פאלען איז נאך ביי איהר געווען א שטיקעל האפענונג, טאן עפיס צו ראטעווען זיך, אבי־לעגענדיג עס אויף שפעטער. דערווייל איז אוועק א צייט. זי האט אלץ מעהר זיך פערפוטעט. דער ווילען הויבט אן שוואך ווערען און זי וואלט שוין טאקי באלד אינגאנצען פערלארען דעם פערשטאנד, פערפאלען געווארען אויף אייביג, ווען עס זאל נישט קומען איהר צו הילף א מעשה גאר אומגעריכט — די מיתה משונה פון דער אפיצערקע האט זי אבגעמינטערט און אויפגעטרייסעלט איהר פער־חלש׳טע נשמה. דער קול פון איידעלס בלוט האט איהר געשריען פון דער ערד: רבונו של עולם! וואס האט מען מיך אומזיסט געפייניגט און פערקירצט מיינע יונגע יאהרען; אוי, צו וואס מענשען האבען מיך געבראכט מיט זייערע רשעות... שטעה אויף, שטעה אויף, מיין שוועסטער! טהו זיך א א כח און ווער ענטרונען פון די רשעים׳ס הענד!

דער גלויבען אין גילגול, דאָס הייסט אַז דעם מענשענס נשמה ווערט מגולגל נאָכ׳ן טוידט אין איינע פון די בעשעפענישען, איז דאָך אין פלוג נאַריש, נישט צו פערשטעהן מיט׳ן שכל, נאָר אַז מען זאָל עס גוט בעטראַכטען, קומט אויס, אַז עס איז גאָר נישט אַזוי נאַריש. און אַ שטיק אמת ליעגט אין דערינען. מיט וואָס דען אַנדערש קען אונז ערקלערט ווערען אָט יענץ קול, אַ שטייגער, וואָס קלינגט תמיד דער טערקיניע אין די אויערען וועקענדיג זי אָהן אַ אויפהער? און יענע געשטאַלט, די געשטאַלט פון איידלען, וואָס מאָלט זיך איהר אין קאָפּ און שטעהט פאַר די אויגען תמיד סיי אין שלאָף, סיי אויפ׳ן וואָהר? מיט וואָס קען אונז אויך ערקלערט ווערען דער גייסט, וועלכער קלאַפּט אין איהר האַרץ, מוסר׳ט זי, לערענט זי גוט און פרום זיין און צווינגט זי ענטרונען צו ווערען, און אַרויפשלאָגען זיך אויף אַ גלייכען וועג?...

איידעל, דאָס איז זי ביי איהר אין האַרצען, אין קאָפּ און אין אַלע גלידער. דער גייסט פון איידעל — דאָס אָטהעמט זי ביי איהר, דאָס איז איהר נשמה; איהרע גוטע מדות שטעהען איהר פאַר אַ ביישפּיעל און בעלייכטען איהר וועג; נאָר דורך איידלען בעקומט זי מוטה און דער אָבגעשלאַפטער ווילען ווערט פרישער און שטאַרקער. איידעלס קול שרייט אין איהר מיט כח: שטעה אויף, שטעה אויף, מיין שוועסטער, שטאַרק זיך און ווער ענטרונען פון די רשעים׳ס הענד!

די טערקיניע נעהמט אויף זיך צו טאָן ווי ווייט זי קען, אַרויסצוחאַפּען זיך פון דער נעץ.

און ווי זי טראַכט דאָ אַזוי, צוגעפינען אַ אויסוועג, ערשט נאָך אַ נפש פאַלט אַריין, צאַפּעלט זיך נעבען איהר אין דער דאָזיגער נעץ — דאָס איז ביילע, אַ יונג קינד, נעבעך. דערזעהענדיג זי, פאַלט איהר אַרויס אַ שטיק האַרץ אויף דער אומגליקליכער און פון יענער צייט אָן האָט זי ליעב בעקומען ביילען זעהר שטאַרק. ניאַנטשעט זיך מיט איהר, ווי אַ עלטערע טאָכטער מיט דעם קלענערען שוועסטעריל אַ אומגליקליכע יתומה׳לע ווי זי, און זוכט מיטעל, זיך צו בעפרייען און אויך ביילען, נעבעך. אַזוינס איז אָבער נישט מעגליך סיידען אַז ביילע זאָל זיך געפינען דאָ מיט איהר אינאיינעם ביי לוי בחור אין הויז. אָבער וואָס וועט זיין, אַז ביילע וועט

מענדעלי מוכר ספרים.

ווי אַ לעבעדיגע סחורה פערהאַנדעלט ווערען ערגיץ אין די ווייטע ערטער. וועט זי דאָך אייביג איהר מעהר נישט זעהן. אָט דאָס האָט איהר זעהר פעראומערט דאָס לעבען. און זי האָט אָנגעהויבען צוצוקוקען זיך צו לוי'ן, וואָס טראַכט ער טאָן מיט איהר ליעבהאַרציגע ביילען.

דאָס זיבעטע קאַפּיטעל.

„וואוהין קען ער עס זיך אַזוי יאָגען הענדום=פּענדום — און נאָך אַזוי פריה? ס׳איז עפּיס נישט גלאַט!“

אַזוי האָט געטראַכט רפאל, אַרויסקוקענדיג פון׳ם אָפענעם פענסטער ביי זיך אין פאָדער=חדר אויף דער גאַס און זעהענדיג שטאַרק פערוואונדערט, ווי הערשעלע יאָגט זיך דאָרט האַסטיג, גאָר אין איין אָטהעם. ער מאַכט נישט לאַנג שיהות, טהוט זיך באַלד אָן און לאָזט זיך געהן, געוואָהר צו ווערען, וואָס בעטייט עס עפּיס אַזוינס זיין יאָגעניש דאָרט.

פון אייביג=אָן איז שוין אַזוי אין גלופּסק געשטעלט: לאָז נאָר איינער דאָרט זיך ריהרען, ריהרט זיך מיט איהם, כסדר איינער נאָך דעם אַנדערן, אַ גאַנצע עדה יודען. איין יודען פאַר זיך אַליין איז זעלטען צו בעקומען. יודען געהען דאָרט אויפ׳ן צעהנדלינג, מנינים=וויז אינאיינעם. נישט וויל דאָס איז אַ וואָלוועלע סחורה, ווי אוגערקעס, אָדער רעטיכלעך, אַ שטייגער, וואָס צעהען שטיק פאַר אַ גראָשען; נאָר פּשוט דעריבער, וויל יודישע נשמות קלעבען איינע אין דער אַנדערער, ווי הערינג צוזויפגעשטיקט אין אַ פעסיל פּעסט, שווער זיך אָבצוריסען. טהוט עפּיס וואָס=סאיז איינער, טראָגט עס אונטער באַלד דעם אַנדערן. קיים עפענט עמיצער דאָס מויל צום ריידען, פערהאַפט זיך און שלאָגט איהם איבער יענער. וויל מאָן אַ טריט גרונם, פּלאָנטעט זיך איהם פאַר די פיס גימפעל, און לאָז אין אַ ווינקעלע ערגיץ זיך בעהאַלטען בעריל, וואַקסט דאָרט ווי פון דער ערד איים יענקיל=שבעריל...

אַז רפאל האָט זיך דאָ געלאָזט גאַנץ פריה געהן אויף דער גאַס,

זענען איהם שוין פערלויפען דעם וועג פארשווינדלעך, יאָגענדיג עפּיס נאָר אָהן אַ נשמה, נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן. איינער אין שטעקשיכעלעך, אָהן זאָקען, שטופּט־שטופּט לויפענדיג די האַנד אין דעם, מעשה־שטן, אַ ביסעל פערדרעהטען אַרבעל פון דער קאַפּאָטע; דער צווייטער האָט אין איילעניש צו טאָן מיט די קנעפּלעך פון די פּלודערען, מחילה, וואָס ווילען, אויף־צו־להכעיס, נישט זיין צוגעשפּילעט; דער דריטער, נישט צו פערגינען זיך איין מינוט צייט אויף אָבצושטעלען זיך, האַלט צווישען די פינגער די נאָז גרייט, ביי דער ערשטער געלעגענהייט זי אויסצו־שנייצען, און דער פערטער פערטשעפּעט זיך לויפענדיג אין איהם־אַקעגענלויפענדיגען יודען — און ביידע פאַלען, ציהען זיך, נעבעך, אויף.

גלופּסק ריהרט זיך!...

— רב יוד, רב יוד! וואָס איז אַזוינס אויף אייך דאָס לויפע־ניש? שרייט פונדערווייטענס אַ יוד און לאָזט זיך טאַקע אויך לויפען

— רב יוד, זייט־זשע מוחל!... וואָס יאָגט איהר, וואוהין יאָגט איהר? רב יוד, אַ, רב יוד! שרייט צו דעם, צו יענעם אויך רפאל, וואָס ווערט שוין טאַקע גוט אומרוהיג.

שריי „חי וקים", נישטאָ קיין ענטפער. יודען האָבען נישט קיין צייט!... מען וויזט איהם נאָר אַלץ מיט די הענד, ווינקענדיג: אַהין, אַהין צום געסיל. איינער נאָר, אַ געזעצטער מענש, ענטפערט קורץ און שאַרף:

— יודען לויפען, לויף איך אויך!...

ביים אריינגאַנג אין געסיל שלאָגט זיך רפאל אָן אין עפּיס אַ קורצ־זיכטיגע, געקנייטשטע יודענע. זי ברעכט די הענד און טענה'ט אַליין צו זיך, צושאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ, אויף אַ וויינענדיג־זינגענדיג קול, ווי מען בעוויינט אַ טויטען:

— וועה איז מיר, ווינד איז מיר!... אַ גרויסער וועהטאָג, אוי, האָט אונז געטראָפען... ווינד איז מיר, וועה איז מיר!

— האַ, וואָס איז?! פרעגט רפאל אויסער זיך פאַר שרעק: וואָס געטראָפען? וועמען, זאָגט, וועמען געטראָפען?...

— איך ווייס?... עפּיס לויפט מען... טהוט זיך אַ חאַפּ די יודענע, אויפשטעלענדיג אַ פּאָר אויגען, אַ מאַך־געבענדיג מיט די אַקסלען, און געהט זיך ווייטער איהר וועג.

דאָס געסיל איז בעלעבט. יודען אין טלית־קטן'ס, אָהן קאַפּאָטעס,

אין יאַרמולקעס מיט פעדערען, האַלב פערשלאָפען, נאָך נישט „פאַר־טיגע״, שטעהען בײַ זיך אין די טירען, די קעפּ מיט שפּיצעבדיגע בערדלעך פעררייסען, איין האַנד איבער די אויגען, און קוקען, קוקען. פון די פענסטער אויף בײדע זײַטען גאַס שטעקען אַרויס ווײַבערשע קעפּ־לעך, אויסגעפּריעטע פּנים׳לעך, ערשט פון אונטער די וואַרימע איבער־בעטען, און שרײַען זיך איבער צווישען זיך, חאָרחלענדיג פון אַ צוגע־לעגערטער ברוסט. אַ עולם יודען, אָהן עין־הרע, דרעהט זיך, די אַהין, יענע שוין צוריק. ס׳איז אַ געריידעריי, אַ האַנדמאַכעריי, אַ געווערטלעריי, אַ ווערטעלזאָגעריי, איטליכער קומט מיט זײַנס:

— שכּורים האָבען זיך געבוצקעט!... געפלויגען פעטש... ווי שמחת תורה צו די הקפות.

— וואו גענעצט?... וואו, זאָגט איהר, האָט גענעצט?... מאָס־ושע שווײַגט דער געוואַלד־גלאָק?

— אַ בײַטעל־שניידער האָט גע׳לקח׳נט!... אוי, האָט ער געלייזט, אויף אַ סך קרעמער געזאָגט געוואָרען!...

— שענע מחותנים, קבצנים!... גענוג אויסגעפיהרט אײַך, קבצנים, איבער אַלע גאַסען, פאַר אַ האַרטען דרײַער, „שבת״! שרײַען דאָרט, אין־דער־מיט וועג אָבשטעלענדיג זיך, די כּלי־זמר.

— אוי, מאַכט מען איהם, דעם שענעם בחור׳ל, דאָרט אַ לויה, אַ גוטע, נישקשה!... די מלאכי־חבלה זענען שוין געקומען.

פון די אַלע זאָגענישען האָט רפאל אַרויסגענומען, אַז דאָ מוז זײַן אַ צרה, נישט אַנדערש, אַז הערשעלע איז עפּיס אין איין אומגליק — און ער האָט זיך אַ לאָז געגעבען מיט אימפּעט אַהין צו יענעם עק געסיל, וואו ס׳איז געווען דאָס רעכטע געטימעל אַ געזעמעל מענשען. ער שטופּט זיך דורך צווישען דעם עולם, פליהט אַריין אין־דער־מיט רעדעל ווי אַ באָמבע — און עס קומט איהם צו די אויגען אַ מיאוס׳ע מעשה!

הערשעלע, צו׳הרג׳עט, צושלאָגען, מיט אַ בײל אויפ׳ן שטערען, האַלט זיך פעסט מיט בײדע הענד אין אַ יודענע בײַ די פּאָלעס, און אַ פּאָליצײַמאַן האַלט איהם בײַ׳ם קאָלנער, דערלאַנגענדיג איהם הינטער־ווײַליכס אין קאַרק. הערשעלע טענה׳ט, בעט, שווערט זיך אויף אַ ביטער געוויין, און די יודענע — יענע, די מחותנת׳טע, וואָס האָט ערשט נישט לאַנג זיך געהעצקעט דאָרט אויף דער גאַס — פלוכט איהם, שילט מיט אַ פּיסק אויף שרויפען, וואַרפענדיג די הענד אין אַלע זײַטען.

— וואָס הייסט עס, האַ?! מאַכט שטאַרק צוקאָכט רפאל, אַ שטעלנעבענדיג זיך הערשעלען גלייך אַקעגען.

— אַי, רב רפאל! — טהוט הערשעלע אַ געשריי נישט מיט זיין קול, און אַ נייער קוואַל טרעהרען לאָזט זיך איהם פון די אויגען: טהוט אַ מצוה!... געוואַלד, לאָז זי זאָגען... זאָגען!

— וואָס הערט איהם, דעם גנב! צולאָזט זיך אויף אַ קוויטשיג קול'כעל די יודענע, ווענדענדיג זיך דאָ צו רפאל'ן, דאָ צום פּאָלי-ציימאַן, דאָ צום עולם און מאַהלט אויסגעמישט האַלב יודיש, האַלב גוי'איש, ווי עס קומט אויס צום עסק: חאָראָבי יעמו, רבונו של עולם! איז קעשינאַ ארויסגעשלעפּט ביי מיר האָט פון דער קעשענע ער!... ניחיי, מאַטע-פּאַטער, יעמו מכה טאַקיי באַהאַטשקי ווי דאָס בייטעלע איז... יאַ בידנע קאַביטע, וועה איז מיר!... וואָס שווייגסט דו, בהמה!? — טרייבט זי אונטער מיט אַ בייזער דעם מאַן, וואָס שטעהט איהר ביי דער זייט, אַ זען-געבענדיג איהם מיט דעם איילענבויגען, ער זאָל ריידען — טשויעטע, ניחיי טען צשעלאָוויצשע קאַזשע. — רייד, הונד! אַ רוח דיר אין טאַטען, דבר איהם, דעם ערל, צי טי ני באַ-טשילי, בהמה, יאַק ווין, דער דאַזיגער שייגעץ..

— וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך, צו זיין טאַטען? מאַכט אויף איהר שטייגער ריידען רייזע, אַריינשטופּענדיג זיך אין דער מיט עולם מיט אַ קויש שפּייז, ערשט איינגעקויפט אויפ'ן מאַרק: אַ שען בחור'ל, כ'לעבען!... העז אַ ביסעל אַזעלכע עסקים, האַ!

— יאַק ווין, אָט דער שייגעץ, האַפּאַל דאָס בייטעלע, לאָזט אויס אויף אַ משונה-שטאַרקען קוויטש די יודענע, עדות'דיגען זיך מיט דעם מאַן, און בּשעת-מעשה געבענדיג איהם הינטערוויילכם טאַקע אַ גוטען קניפּ.

— אוי, דערבאַרמט אייך! קייכט הערשעלע, ווייזענדיג רייזען מיט אַ געבעט אויף דער יודענע: דאָס טראַכט זי אויף מיר אויס בּבּיון... איך האָב זי דערקענט, אָנווייזען לאָז זי, דאָס וויל איך נאָר, אָנווייזען, וואוהין פערפיהרט האָט זי יענע... יענע!

— איך זאָל עם אָנהויבען צו פערשטעהן! זאָגט רפאל, אַ מאַך-געבענדיג מיט די אַקסלען פערוואונדערט.

— אָט יענע, רייזעניו!... איהר געדענקט, יענע, וואָס אַמאָל... וואָס איבערגעלאָזט ביי אייך די זאַכען! געדענקט איהר?

— אוי, אַ דונער האָט מיך נישט געטראָפען! מאַכט רייזע, פער-

יונ מיט דעם קאָפּ: איך שטיים מיך שוין, אהאַ! איך פערשטעה, פערשטעה. אַצינד איז שוין רעכט — דאָס איז דאָך האָדיל, די גוטע האָדיל!... פרעגט נישט, רב רפאל, ס׳איז רעכט. איהר וועט שוין שפּעטער אַ ביסעל וויסען. זעהט אַקאָרשט, לאָז מען זי נאָר אָבפיהרען אַהינצו, אין דער פּאָליציע.

— אין דער פּאָליציע לאָז מען זי נעהמען, איי פּאָליציע! לאָזען זיך הערען קולות פונ׳ם עולם.

— אַ יושר אַ ביסעל פון יודען! טאַקע נאָר ווי סדום, מאָהלט זיך אין איין אָטהעם די יודענע אויף אַלע כלים: קאָלי יאַ ברעשע, אָ רבונו של עולם, ניחוי מעני יאַזיק סאָחנע! וואָס איז, אַ צוויג בין איך דען, נישט קיין יודישע טאָכטער, וואָס איך זאָל לייגען, בילען?... לאָז אַט זאָגען עדות — מענדיק, אַ קרענק דיר, שונאים, אין די ביינער, וואָס שווייגסט דו? דבר איהם, בהמה! — טשויעטע פּאַני! יאַ סעבי אידע, געה איך מיר, יאַק, ווי זאָגט מען עפּיס, יאַק מחותנת׳טע... יאַ ראָבילאַ דאָמשקע מאָיע ווּעסילאַ. ווינשויעטע מעני מזל־טוב. נאַטי וואָס לעקיך,... אידע יאַ, האָבי סעבי האָץ־האָץ פּאָ זשידיוווסקי. אַ צע צשעלאָוויק מי, מענדיע, אידע טאָושע. מוזיקאַ איגראַיע, מחיה. טים משאָסאָם בים פּרינעס אָט צע פיינעם בחור...

— העז אַ ביסעל אַ מאָהלען! — פּאַלט רייזע אַריין האָדלען אין די רייד — וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך, צו איהר מאַטען? מען קען זי, נעבעך, גאָר ניט, ווער זי איז!

דער פּאָליציימאַן האָט געזעהן, אַז ער האָט דאָ אַ עסק מיט צווי צדדים, איז ער געבליבען שטעהן, קוקענדיג אָהן ווערטער צו דעם, צו יענעם, און געוואַרט.

— זייט איהם מטמא! הערט זיך אַ קול פון צווישען דעם עולם.

רפאל האָט געטאָן וואָס מען בעדאַרף... און באַלד טאַקע האָט מען די פיינע מחותנים אינאיינעם מיט הערשעלען אָבגעפיהרט אין דער פּאָליציע.

צווי מאָל איז שוין האָדיל׳ס עלטסטע טאָכטער, ציפּע, געווען אַ כלה, און ביידע חתנים, איינער נאָך דעם אַנדערען, האָבען אָבגעשיקט די תנאים, וויל זי, האָדיל הייסט עס, האָט, נעבעך, נישט געקענט סילוק׳ן דעם נדן, וואָס זי האָט צוגעזאָגט. דער איצטיגער דריטער חתן האָט זיך אויך איינגעשפּאַרט, נישט אַנדערש מען זאָל אָבגעבען דעם נדן, קלינגען און קלאַפּען עד פּרוטה אחרונה. ער האָט נישט געוואָלט

בעשטעהן אויף קיין שום בעוואָהרענישען אין דער וועלט — נישט אויף א וועקסעל, נישט אויך אפילו אויף א „שטר חצי זכר", אז איבער הונדערט יאָהר נאָך איהר טויט זאָל ער נעהמען ירושה די העלפט ווי א זכר. ניין, האָט ער געזאָגט, א ווייב מיט א חצי=זכר טויג ניט, נאָר דיינע אינגאנצען דאָס, וואָס מען האָט צוגעזאָגט.

האָט, נעבעך, די צדקת, האָדיל, גרוים צער געהאט. אז אָך און וועה צו איהרע יאָהר, אַט קען דער דריטער חתן אויך אָבלאָזען דעם שידוך, קען דאָך די טאָכטער איהרע בלייבען זיצען א מויד ביז אין גרויען צאָפ אריין! פאַר גרויסע יסורים פלעגט זי איהר שווער ביטער געמיטה אויסלאָזען צו דעם מאַן איהרען, צו מענדיע'ס קאָפ, נעבעך, אז ער, נאָר ער טאַקע איז שולדיג, אַזאַ בהמה, אַזאַ שוטה, אַזאַ לעקיש! זי האָט זיך נישט געקאַרגט אָבשטעקען איהם אַמאָל א פאַטש אויך — און ער, לאָז איהם עס צו קיין גנאי נישט זיין, פלעגט אָננעהמען אַלסדינג פאַר ליעב, אָנבויגענדיג דעם קאָפ, שאַ, קיטש... זי האָט נישט געלענט קיין כבוד אַמאָל אויך אויף דעם רבונו של עולם, אַלץ אויפוואַרפענדיג איהם, אז ער פיהרט דאָס וועלטיל זיינס, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, נישט מיט יושר: ער איז מיט דעם רייכען, מיט דעם זאַטען, מיט דעם שטאַרקען. דער רייכער האָט די וועלט און יענע וועלט, און דער שטאַרקער איז פון אויבען. געלד געהט צו געלד, און דעם אָרימאַן געהט עס שלים=מזל...

אַט דענסטמאָל, אין א בייזער שעה, בשעת די מעשה מיט דעם חתן, האָט זיך האָדיל שטאַרק פערעסען, זיך אָנגעטאָן אין גזלן, נאָר עפּיס טאַקע א חיה=רעה בשעת איהרע קינדער דאַרבען, און זיך געלאָזט אויף געיעג מיט אַלע כלים, זוכען חי ווייט מעגליך איהר „געפענגעניש".

און דאָס מזל האָט איהר גראָד געשפּיעלט — זי האָט געפונען געפענגעניש; צחיי מיידלעך מיט אַמאָל, ערשט וואָס אָנגעקומענע, שענע, כשר'ע, גאָט די נשמה שולדיגע, האָט זי מיט איהרע פאַלשע געניג פערשלייערט, אין איין חודש, פאַר צווי פאַרשוינען פון דער גוטער חברה, וואָס האַנדלען מיט לעבעדיגער סחורה. די שענע לייט זענען מיט דער דאָזיגער סחורה באַלד אריבער די גרעניץ, און זי האָט געחאַפּט שדכנות=געלד טאַקע א גראָב שטיקעל. ס'איז דאָ נאָך א סוחר, איהרער א גוטער ברודער, וועלכען זי רעדט א שידוך מיט ביילען, ער זאָל זי אָבקויפען אויף אוועקצופיהרען פון לאַנ'ן. די זאַך העננט נאָך לעת-עתה,

נישט אינגאַנצען אָבגעמאַכט, נאָר ס'איז אַ האָפנונג, אַז עס וועט, אם־ירצה־השם, געהן — און זי וועט, נישקשה, אָבלעקען אַ פעט ביינדעל.

האָדיל האָט אויפגעהויבען די אויגען מיט אַ לויב און אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען, ברוך הוא וברוך שמו, פאַר די גרויסע נסים און גנאָד זיינע, וואָס ער האָט בעשיינפערליך געטאָן טאָן איהר און איהר טאָכטער. זי האָט גע'סילוק'ט דעם נדן, געמאַכט דער כלה, נישט פערזינדיגען, אַ שענע גאַרדעראָבע, זיך אַ נייע יופּע און מענדיען אַ נייע קאַפּאָטע, און זוכה געווען פיהרען מיט דער קעסעל־פויק ציפען אונטער דער חופה. לוי בחור מיט דער מוהמע שיינצע האָבען גענומען־אונטער־פיהרעניש, און מען האָט געטאַנצט, געלעבט די גאַנצע נאַכט.

און גאַנץ פריה איז האָדיל די מעקלערין אינאיינעם מיט דעם מאַן העצקענדיג זיך געגאַנגען מיט אַ מאַרש איבער די גאַסען. ווען הערשעלע זאָל נישט געווען גראָד זי דערקענען און אָנחאַפּען מיט אַ געשריי בײ די פּאָלעס, וואָלט גלופסק פערשלאָפען די גרויסע שמחה און זיך נישט צונויפגעלאָפען אָבגעבען כבוד אַזאַ טייערע מחותנת'טע — איינע פון איהרע פיינע פאַרשוינען...

דאָס אכטע קאַפּיטעל.

אַ טיעפע פינסטערע גרוב, בעהיט זאָל מען ווערען, איז געווען לוי בחור׳ס קעלער. יענע ווילדע עקשנ׳טעס מיט זייערע מיאוס׳ע קליינ־שטעדטילדיגע געננ, ווי בושה, אַ שטיינער, טרייבען פון זיך, נישט לאָזען יענעם זיין אַ צו־נאָהענטער שמעלקע — זיי אַז פלעגען אַריין אַהין, האָט די נשמה זייערע זיך אויסגעלייטערט, זענען געוואָרען, נישקשה, בעסער, ווייכער, צוגעלאָזטער און אַרויס פון דאָרט פאַרטיגע מענשען. אַ קעלער איז דאָס געווען נאָר אַ גיהנום, און דער מלאַך־חבלה פול־און־פול מיט אויגען איז אַהונד אַקעגען לוי בחור מיט זיין בלינד אויגעל. אין איהם זענען געלעגען טויזענד רוחות, און דאָס בלינדע אויגעל, וואַרפענדיג זיך, האָט אָנגעמאַכט אַ פאָרכט עפּיס נאָר ווי אַ מת, אַרומדרעהענדיג זיך אויפ׳ן עולם־התהו. אויף גאָט׳ס וועלטיל דרעהען זיך פיעל אַ זעל־כע אַרום אין מענשליכע געשטאַלטען, עסען־פרעסען צוזעצטערהייט, טרינקען, פרוכפּערען זיך — דאַכט זיך מענשען. און באמת זענען זיי נאָר טייפעל. דאָס זענען דער נידריגסטער סאָרט, פון אונטער דער ערד בגנבה אַנטלאָפענע טייפעל, געקומען אַהער בלענדזען, מאַכען די שפּיעל, אָנטאָן צרות מענשען און ס׳איז זייערער נישט פטור צו ווערען. נישט אויסצוּרוּיכערן זיי נישט מיט קיין ווייהרויך, אויך נישט מיט קיין טינט, וואָס דער שטן אפילו מיט זיין גאַנצער כּנופיא האָבען דערפאַר אַזוי שטאַרק מורא. די גיהנום־פּאָליציי יאָגט זיך נישט אַזוי נאָך די דאָזיגע דעזערטירען, דער רוח וויל זיי נישט נעהמען, צוריק אין דער־ערד אַריין, צו אַלדי שוואַרצע־יאָהר! אַדרבּה זיי זאָגען ברוך שפּטרנו — טפו זאָלען זיי ווערען, אַט די שמוציגע מיאוס־פערדאָרבענע רוחות!...

דעריבער, דערהערענדיג נאָר פון דער מוהמע שיינצען לוי'ס נאָמען, אז ער וועט זי אריינוואַרפען אין קעלער, איז ביילע פערציטערט געוואָרען און געבליבען טויט מיט אַלע אברים.

שווערע מינוטען האָט איבערגעלעבט ביילע, ליגענדיג אין איינע שרעק אויף דער קאַנאַפּע ביי זיך אין חדר. איהר ביטערע לאַגע דענסט־מאָל האָט אויסגעזעהן ווי די לאַגע פון אַ מת ערשט אין דעם פרישען קבר, וואָס אָט באַלד בעדאַרף זיך, כּפי יענע דאָרט שרייבען, צו איהם ענטפּלעקען דער משונה־ווילדער מלאַך־הדומה און דערלאַנגען איהם אַ פּלעם מיט פייערדיגע אײַזערנע ריטער. דאָס אָבער איז נישט מעהר טאַקי נאָר ווי אַ משל, און באמת איז ביילען געווען צו מוט נאָך פיעל ערגער, גאָר קיין פערגלייך, ווייל אַ מת איז דאָך מחויב צו ליידען, וואָרום דערויף איז ער דאָך געשטאָרבען, אַז ווערים זאָלען איהם עסען זיין לייב, און יענער מקבל איז דאָך דערויף געשטעלט געוואָרען, אַז ער זאָל קאַטעווען, נעהמען איהם אין די הענד אַריין. זי אָבער, ביילע, אַ לעבעדיג בעשעפעניש, איז דאָך נישט מחויב זיך צו לאָזען לעבעדיגער־הייד פּייניגען. זי פערשטעהט גאָר ניט, וואָס מען וויל פון איהר האָבען. וואָס פאַר אַ רעכט האָבען דאָ „ווערים" עפּיס אויף איהר לייב־און־לע־בען — יענע מיני ווערים, וואָס האָבען ביז אַצינד כּון איהר לעבען כּלל נישט געוואוכט, נישט געפיהלט דעם צער פון דער מאַמעס טראָגען, איהר בויכוועהטאָג ביים האָבען זי, איהר האַרצוועהטאָג ביים דערציהען זי, איהרע יסורים, קאָפּדאַרעניש, גריזאָטע, אָבקומעניש ביז דאָס קינד האָט געפּאָקט, געמאָזעלט, אויסגעשטאַנען אַלע קינדערשע קרענק און זיך געשטעלט אויף די פיס. פאַר. זיי איז זי דאָך גלייך ביים ערשטען מאָל, דערזעהענדיג זי, געווען אַ גרויסע, אַ פאַרטיגע, אַ שענע, אַ ליעב־ליכע, ווי פון דער הערער הויט פּלוצלים אַזוי אויסגעוואַקסען. אַ בוים פלאַנצט אַ מענש ביי זיך אין גאָרטען, אַרבעט, שפּאָרט נישט קיין מיה, גיט זיך דערמיט אָב אַ צייט מיט יאָהרען ביז ער דערלעבט זעהן אַ פאַרטיגע פרוכט, — קומט איינער צום גרייטען, דער רוח ווייסט פון וואַנען, און רייסט די פרוכט אָב:... ווי מען האָט עס אַ האַרץ צו רויבען ביי עלטערן אַ קינד, דאָס טייערסטע, דאָס בעסטע, וואָס קאָסט אַזוי פיעל מיה און געזונד; צו פערביטערן זיסע געפיהלען, אויסצולעשען ליכטיגע האָפנונגען; צו פערדאַרבען אַ לעבען, צו פערוויסטען אַ ריינע אומשולדיגע נשמה! און ווער! — יודען:...

אין איינע שרעק ליגט ביילע. פון זַ מינדסטען שאָרך ערגיץ

שיאַכקעט איהר דאָס האַרץ, זי ציטערט, פלאַטערט — אָט=אָט קומט דער מליץ=חבלה איהרער, אָנצוטאָן איהר גרויסע, שרעקליכע יסורים.

עס הערען זיך טריט, עס עפענט זיך די טיר — און אַ קאַלטע׳ ציטערענדיגע האַנד לעגט זיך ביילע׳ן פון הינטען אויף די נאַקעטע אַקסלען. אַ פראָסט לויפט איהר איבער דעם גאַנצען לייב, זי טהוט זיך געשווינד אַ ווען=אויף, שטאַרק דערשראָקען. מיט אויגען ווי אַ דולע.

וואָס, קאַצעניו, האָסט=דו עס זיך אַזוי דערשראָקען? — האַ, וואָס נישט דערקענט?

ביילע קוקט שטאַרק צוטראָגען און זעהט פאַר זיך דעם „חתן״.

יענער פאַרשוין, וואָס מען האָט איהם אַלץ פאָרגעשטעלט ביילען ווי אַ חתן, איז געווען אַ גוט שטיקעל סחורה. דאָס פנים זיינס מיט די רויטע בעקעלעך, די דיקע ליפען, די פליישיגע נאָז מיט גרויסע נעזלעכער און דערצו דאָס קיילעכדיגע בייכעל, האָבען געזאָגט, אַז ער איז אַ אָבגעפיינט מענשיל, האָט ליעב זיך צו=צולאָזען תענוג — ער איז איינער פון יענעם סאָרט פיינע=בריות, וואָס אַ כפרה ביי זיי די גאַנצע וועלט פאַר זייער נפש׳ל. מענשען געהערען זיך מיט זיי נאָר אויף אַזוי פיעל אָן, אויף וויפיעל עס קומט אַרויס, אָדער עס קען אַרויסקומען פון זיי זיך אַ נוצען אָדער עפּיס אַ פערגניגען, יענער מעג דערביי שרעקליך ליידען, אָבגעהן מיט שוויים, נישט דערעסען, נישט דערשלאָפען, עס מעג איהם קאָסטען כבוד, געזונד און לעבען. קוים איז די זאַך אָבגעטאָן, וואַרפט מען יענעם אַוועק ווי אַלטע אָבגעדיענטע שטיוועל. יענעמ׳ס ליידען בשעת מעשה, ווען ער מאַכט זיי דאָס פערגנינען, ריהרט זיי נישט אויף קיין האָר, פונקט ווי דאָס ליידען פון פריש=צאַפּעלדיגע פיש אונטער דעם מעסער: אַדרבה, לאָז זיך עס צאַפּלען, לאָז זיך עס שליידערן, וואַרפען, אָט דרינען ערשט איז טאַקע דאָס גאַנצע פערגניגען. אַ שענער נאָמען, געלערענטקייט, גרייז=גרויע האָר איז אַקעגען זיי קיין בעשיצונג נישט. דעם קלינגסטען, אָנגעזעהנסטען מענשען מאַכען זיי וואָכעדיג, ער פערנעהמט ביי זיי נישט קיין אָרט, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. נישטאָ ביי זיי קיין הייליגקייט, קיין אַכטונג צו קיינעם, קיין געפיהל, קיין באַרמהאַרציגקייט. אין יענעמ׳ס צרות און וועהטאָגען זעהען זיי דאָס נאָר, וואָס קומט פאָר עפּיס אַ ביסעל משונה, וואָס קיצעלט צום לאַכען. פאַלט עמיצער, אַ שטייגער,

ברעכענדיג האַלז און געניק, קייבען זיי פּאַר געלעכטער, ווי שען ער האָט זיך עס צולעגט! ווינט איינע עפּים אַ בעטריבטע, אַ פּעראומערטע, האָבען זיי הנאה צוקוקען זיך, ווי עס פּערפּאַרבען זיך איהר די בעקעלעך, מאַכענדיג דערבּיי: אַך, ווי שען זי איז, די טרעהרען גיבען איהר צו דעם זיבעטען חן! עס מאַכט זיי פּערגניגען, ווען איינער דראַפּעט זיך אויף די גלייכע ווענד, קלעטערט, דרעהט זיך אויף אַ שטריק פאַר דעם שטיקעל זינדיגען ברויט; ווען אַ אָרעמינקער, נעבעך, לויפט אונטערשפּרינגענדיג מיט די באָרוויסע פיס, ווינטער אין אַ ברענענדיגע פראָסט! ווען צעהן אָרימע=לייט שלאָגען זיך ווי די הינד איבער אַ ביין, וואָס מען טהוט זיי אַ וואָרף. — דאָס זענען מיני בעשעפענישען, וועלכע דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, האָט זיי אויף אַ ווײַלע אוועקגעלעגט פון דער האַנד, נאָך נישט פאַרטיג געמאַכט זיי אינגאַנצען, האָט זיי געשווינד געחאַפּט דער שוואַרץ יאָהר, אין אײַלעניש, אַ חאַפּעניש אַרייגעלעגט אינוויניג אין זיי אַ שטיין אָנשטאָט אַ האַרץ, אַ נשמה פון אַ הונד אָנשטאָט אַ מענשליכע, און אַזוי אַרויסגעלאָזט זיי אויף צרות אין דער וועלט!

— קוצעניאָ! — מאַכט דאָס בעשעפעניש עפּים ווי געמיוקעט, צושאַרענדיג זיך צו ביילען ווי אַ קעצעלע: — אָט אַזוי אַז דו בלאָזט זיך, מאַכסט פּיסקעלעך, ביסט דו עפּים אַזוי שען, געפעלסט דו מיר עפּים אַזוי שטאַרק!

— געהט אײַך, געהט! — מאַכט ביילע, אָברוקענדיג זיך ווייטער אַ ביסעל.

— אָט געה איך, געה, — זאָגט דאָס נפש און שאַרט זיך נעהנטער צו.

— ניין, נישט אַזוי. ווייטער אַ ביסעל. זייט=זשע מוחל! — רופט זיך אָב ביילע און טהוט זיך ווייטער אַ רוק.

— בעדאַרף מען דאָך פריהער זיך געזעגנען, ווי דער שטייגער איז, אָט אַזוי, אַזוי, — זאָגט דער פאַרשוין אויסשטרעקענדיג די האַנד און וויל אַרומנעהמען ביילען.

— בײַ אונז איז אָהן הענד. — טהוט זיך ביילע אַ חאַפּ און אַ רוק נאָך ווייטער.

— וואו בײַ אונז? דאָרט, מיינסטו=דו, אין קאַבצאַנסק? — דו ביסט דאָך נישט מעהר אין קאַבצאַנסק, געפינסט זיך דאָך היינט דאָ. ה, פערשטעהסט?

— וואָס האָט איהר, איך בעט אייך, צו מיר, צו אַ פרעמד אָרים מיידעל? געוואַלד וועל איך שרייען, וואו בין איך? אין אַ וואַלד אָדער צווישען יודען? — רעדט ביילע מיט האַרץ און וויינט מיט בלוטיגע טרעהרען.

— אַז דו וויינסט, ביסט־דו נאָך שענער, טאַקי נאָר עפּיס אַ רויז, אָבגעפרישט פון טראָפּענס טוי, שאַ! וואָרום איך וועל עס נישט אויסהאַלטען.

— דערבאַרימט זיך, איך בעט אייך, דערבאַרימט זיך אויף מיר, אויף מיינע יונגע יאָהרען!

— זיס ווי צוקער! — מויקעט דער פאַרשוין מיט אַ פריקרע שמייכעלע, אַריינלעגענדיג די האַנד אין דער בוזעם־קעשענע.

— דערבאַרימט זיך, ווען נישט אויף מיר, חאָטש אויף מיין טאַטע־און־מאַמע! זיי זענען, נעבעך, אַלט, צובראָכען, אַ גאָט׳ס רחמנות... אוי, איהר זאָלט וויסען, ווי ליעב זיי האָבען מיך, ווי שווער זיי איז געווען זיך צושיידען מיט מיר!... די נויט נאָר האָט געטריבען, אוי, די נויט, נויט...

— נאַ, מוציקעל, נאַ־נאַ! — מאַכט דאָס נפש מיט אַ קאַלטער לעבער, אַרויסנעהמענדיג פון דער בוזעם־קעשענע אַ גאָלדען בראַסלעטיל און דרעהט עס ביילען האַרט פאַר די אויגען.

— אוועק, גזלן! — טהוט ביילע אַ געשריי שטאַרק אָנגעצונדען און אַ שטופּ פון זיך דעם פאַרשוין מיט דעם גאַנצען כח, אַזוי אַז ער איז געפלויגען צו דער טיר און דאָס בראַסלעטיל איז איהם פון דער האַנד אַרויסגעפאַלען.

און באַלד טאַקע ווי דער אַרויס, קומט לוי בחור אַריין. זיין בליק איז פייער, און דאָס בלינדע אויגעל וואַרפט זיך ווילד אַ שרעק. ביילע ציטערט, איז בלאַס ווי די וואַנד.

— אַזוי, האַ, מאַמזעלכען, וועסט־דו עס פיהרען ביי מיר לענדער?!... גאָרנישט, האַ, הפקר, מיינסט־דו, הפקר אַ וועלט! — זאָגט לוי בחור מיט אַ שטילער רציחה, אָננעהמענדיג ביילען ביי ביידע אָרעמס און קלעמט שטאַרק, אַזוי אַז איהר פערהאַפּט דער אָטהעם און פאַר וועהטאָג פערבייסט זי די ליפּען — אַ־יאָ, פויגעלע מיינע, דו האָסט געשפּאַסט? ענטפער, האַרץ מיינס, יאָ?

— אוי, נישט גוט!... לאָזט מיך חאַפּען אַ ביסעל דעם אָטהעם,

שפּצט ביילע און מינעט זיך פאַר גרויסע אַנגסטען, ווי אַ יונג הינדעלע צאַפּעלט ביים שפּאַרבער אונטער זיינע שאַרפע נעגעל.

— הייסט עס. אַ פּנים, טאַקע אַזוי, געשפּאַסט! — מאַכט לוי מיט אַ משונה־זים מינעלע, וואָס הייסט ערגער ווי געשאָלטען און טאַטע אַריין! — ענטפער־זשע, גיכער

— וואָס ענטפער, וואָס? — שטאַמעלט ביילע שטאַרק צוטראָגען, איינבויגענדיג דעם קאָפּ.

— יאָ אָדער ניין, וויל איך וויסען. שאַרף גערעדט.

ביילע שטעהט אין איינע צרות און קען נישט עפענען דאָס מויל, פּלוצלים קומט איהר אויפ׳ן געדאַנק די אָפּיצערקע. די אָפּיצערקע, דאַכט זיך, שטעהט איהר אַצונד פאַר די אויגען אין יענער טרויעריגער לאַגע, ווי זי איז צוריקגעקומען פון בקור־חולים: שוואַך, צובראָכען, פעראומערט, פערשמאַכט, און ווייזט איהר אויפ׳ן בוים, אויף וועלכען זי האָט זיך געהאַנגען... „איידער אויפ׳ן בוים שפּעטער, נאָך אַ געפּייניגט, וויסט לעבען, בעסער באַלד טאַקע אַ ריינער טויט“, אַזוי טראַכט ביילע און זי זאָגט אויפהויבענדיג דעם קאָפּ, בעהאַרצט גאַנץ שאַרף:

— ניין! ...

— אַהאַ, ווילסט־דו, הייסט עס, איך זאָל איבערשמועסען אַ ביסעל מיט דיר דאָרט אין קעלער! זאָגט לוי, אָנטהועענדיג זיך אין גזלן, און דאָס בלינדע אויגעלע האָט זיך איהם צושפּיעלט: יאָ אָדער ניין? האָסט נאָך אַ ווילע צייט. איינס, צוויי, דריי...

ווי אַ משוגע׳נער הונד, שטיל מיט שוים אויף די ליפּען וואַרפט זיך לוי אויף ביילען, און ווי ער חאַפּט זי אָן ביי די האָר, וויל זי שלעפּען, לויפט אַריין די מוהמע שיינצע עפּיס זעהר צוטראָגען, גאָר אָהן אַ נשמה, דאָס טיכעל אויפ׳ן קאָפּ פערדרוקט, די האַנד אויפ׳ן האַרצען, קוים וואָס זי חאַפּט דעם אָטהעם, טהוט אַ נעהם לוי׳ן ביים אַקסעל און רוימט איהם עפּיס אַיין אין אויער. ער בלייבט גלייך שטעהן אָבהענדיג, עפּיס גאָר ווי איינער, וואָס מען פּאַטשט איהם אויס.

— ביילעניאָ, האַרצעניאָ, וואָס איז דיר? וועה איז מיר, עפּיס איז דאָך אויף דיר גאָר קיין פּנים נישטאָ! — מאַכט די מוהמע שיינצע צו ביילען מיט גרויס רחמנות, ווי אַ געטרייע מוטער! —

געה, טאַכטער, אין גאָרטען אַריין, געה האָפּע אַביסעל פרישע לופט.

ביילע שטעהט אַ ווײלע נישט טויט — נישט לעבעדיג, ביז זי קומט צו זיך און געהט געשווינד אַרויס.

— אַי, אַ רוח אין איהר טאַטען אַרײנגעפלויגען, ברענען זאָל זי, האָרילע די חצופה, מיט איהר מענדריקען אינײַינעם! — צופלאַקערט זיך די מוהמע שיינצע און שילט, נאָכדעם ווי ביילע איז אַרויסגעגאַנגען! — אוודאי זיצט זי דאָרט אַצינד און גאָט דער לעבעדיגער אין הימעל ווייסט, וואָס פאַר אַ שפּיעל זי, די חצופה, די פאַלשע קאַץ, קאָן מיט איהר בייז צינגעל אָנמאַכען אונז. אָבּדאַרען זאָל איהר דאָס צינגעל, רבונו של עולם! קענסט זי דען נישט, די כלבתא, ווער זי איז? זי, אַז עס קומט אוים ענג, געפינט תמיד אַ וועג אויסצודרעהען זיך גלאַט און אַנדערע אַרײנדרעהען אויף איהר אָרט... „וואו איז דאָס מיידעל? דאָס מיידעל וואו איז?" פרעגט מען און מען וויל וויסען דאָרט, מענשען שטעלען זיך פאַר איהר אַרוים, לעגען אַין די וועלט. שלעכט! דו פערשטעהסט?

— ווער האָט עס דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וואָס דאָרט טהוט זיך: פרעגט לוי דאָס ווייב, וואונדערענדיג זיך.

— ווער מיר איבערגעגעבען? מאַכט די מוהמע שיינצע: איציק פאַקטאָר, וואָס רייבט זיך דאָרט אַרום די אַדונים און הערט זיך צו צו אַלסדינג דאָרט. דו וואונדערסט זיך אפשר מיט וואָס איז היינט ערגער ווי פריהער, פריהער פלעגט מען...

— מילא, צו וואָס טויג מיר מעשיות, וואָס פריהער, — מאַכט לוי אַרײנפאַלענדיג דעם ווייב אין די רייד: — היינט וואָס איז?

— היינט איז נישט דאָס וואָס אַ מאָל, — זאָגט שיינצע מיט אַ זיפץ טיעף פונ'ם האַרצען: — אַנדערע צייטען... אויך אַ אַנדער אָדון אין שטאָדט, אַ נייער, ערשט אָנגעקומען, ער קען אונז נישט, מיר קענען איהם נישט, מען זאָגט, ער איז אַ פייער, נעהמען איז בּיי איהם אַי־אַי! דו פערשטעהסט?... גאָר ניט קיין גוטער משא־מתן.

— להד"ם! מאַכט לוי, שאָקלענדיג מיט אַ פינגער אַקעגען דעם ווייב: להד"ם הייסט אַ פייג... גאָרנישט, נישטאָ! טאָמער קומט מען, לאָז די שעה נישט זיין, פרעגען — איז אייז וואָרט: נישטאָ! דו הערסט? נישטאָ, נישטאָ און נישטאָ.

— יאָ, אַז יענע וועלען זיין נאַראָנים, גלויבען אויפ'ן וואָרט

און נישט שטעלען זיך זי זוכען דאָ. אַ תירוץ אַ ביסעל פאַר די בענשליכט!

— נאַרישע יודענע! — שפּעט לוי אוים דעם ווייב, שאָקלענדיג אויף איהר מיט'ן קאָפּ: — מען בעדאַרף ביי־צייטענס דעם חמץ אויסרוימען, דאָס הייסט, מען בעדאַרף זי אָבפיהרען אַהין, צו אונזער פייבלען, שאַ, שטיל, עס זאָל נישט קרעהען קיין האָהן. דו פערשטעהסט?

און דענסטמאָל טאַקע, ביי־נאַכט, האָט זיך געלאָזט הערען אַ געקלאַפעריי פון רעדער ביי לוי בחור אויפ'ן הויף. דאָס איז אַוועקגעפאָהרען די מוהמע שיינצע מיט ביילען, אונטער אַ אויסרייד, דורכצופאָהרען זיך אַ ביסעל, כּדי זי, ביילע הייסט עס, זאָל עטהמען אַ ביסעל פרישע לופט און לאָז זי, נעבעך, האָבען תענוג עטליכע מינוט.

די מוהמע שיינצע איז דאָך, נאָך אַלע זאַכען, פאָרט די מוהמע שיינצע — אַ טייערע נשמה!...

דאָס זעקסטע בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

די געשעפטען רפאל'ס האָבען איהם געטריבען קיין לאָדז, זעהען זיך מיט זיינע בעלי־בתים, די פאַבריקאַנטען דאָרט, וואָס זענען געשטאַנען שמאָל; נאָר מחמת פיעל וויכטיגע זאַכען, וואָס איהם איז נויטיג געווען אָבצואַרבייטען דאָ אויפ'ן אָרט, און טאַקע אַ ביסעל אויך צוליעב דער מעשה מיט הערשעלען, האָט ער אָבגעלעגט די נסיעה זיינע אויף אַ קורצער צייט. אַצונד ווייסט שוין רפאל, וואָס הערשעלעס אָנהאַפּען זיך אָן האָדיל די מעקלערין האָט אַזוינס בעטייט; אַצונד פערשטעהט ער שוין זעהר גוט, אַז די דאָזיגע האָדיל, אויף וועלכער מען טומעלט אַזוי שטאַרק, האָט אָבגעטאָן אַ מיאוס'ע מעשה מיט אַ יודישער טאָכטער, נעבעך, וואָס מען טהאָר עס בשום־אופן נישט אַזוי לאָזען. ער האָט דעריבער אָנגעווענדט אַלע מיטלען, געאַרבייט מעשים, די זאַך זאָל זיך דערוויזען — וואו איז אַהינגעקומען אַנ'אָרים מיידעל, נעבעך, און הערשעלע, וואָס זיצט דערווייל אינאיינעם מיט האָדלען פאַר דעם בלבול, וואָס זי האָט אויף איהם געמאַכט, זאָל ריין ווי גאָלד אַרויס פריי. נאָר מעהר פון אַלע זאַכען האָט איהם פערהאַלטען דאָ חנצה. זינט איהם איז געקומען צו די אויערן די שלעכטע לאַגע, אין וועלכער די לאָדזער פאַבריק געפינט זיך, און אַרויסזעהענדיג דעם קלאַפּ אין אַ היבש ביסעל געלד, וואָס לייבצען שטעהט פאַר דורך איהם צו חאַפּען, האָט ער אויסגעמיידט לייבצעס הויז. דאָס האַרץ האָט איהם געצויגען צו חנצה'ן, אַ פערגניגען צו פערברייננגען מיט איהר אַ ביסעל די צייט, אָבער קומען

צו איהר איז איהם געווען שרעקליך שווער. סטייטש, מיט וואָס פאַר אַ פּנים וועט ער קוקען לייבצען אין די אויגען, און דרעהען, אָבליגנערן איהם מיט דער צונג! און ווי שלעכט איהם איז דאָ, ניט וויסענדיג וואָס צו טאָן, הויבט עס איהם נאָך אָן אינווייניג צו מאַנטען אַט אַזוי:

„פערדאָרבענער מענש! — רופט זיך אין איהם אָן דאָס געוויסען — געהען זי ווילט זיך דיר! צוליעב וואָס? צוליעב זיך, פון דיין הנאה וועגען, צוליעב דיין בעגעהרען. דו אַבי געחאַפּט אַ קוק, נאָך אַמאָל אַ קוק, הנאה געהאַט פון איהר שענקייט, פאַהרסט דו זיך אַוועק, און גאָט וויסט ווען דו קומסט צוריק, נישט צו בערעכענען זי, נעבעך, אַז דער מח וועט זיך איהר דאָ איבערקעהרען טראַכטענדיג, וואָס דיין פערשוואונדען ווערען פּלוצלינג בעטייט, זי זאָל עס האָטש אָנהויבען צו וויסען וואָס, פאַרוואָס?... זי איז זיך געווען אַ פּשוט ווייבעל, פערשלייערט געוועהנליך ווי אַלע אַנדערע גלופּסקער יודישע טעכטער, נישט צו־פיעל צו דענקען, צו־פיעל איבערצוקלייבען; פאַר איהר איז רעכט געווען אַלסדינג, ווי די וועלט פיהרט זיך, אַזוי איז גוט, אַזוי בעדאַרף זיין. קומסט דו, שענער מענש, צינדסט אין איהר אָן אַ העליש פייער, גיסט איהר איין שכל צו פערשטעהן. דאָס פריהערדיגע לעבען איהרס מיט דעם גאַנג פון דער וועלט אַרום איהר הערט איהר שוין אויף צו געפעלען, איהר וועלט איינגאַנצען ביסט דו, דו, נאָר דו — און פּלוצים פאָהרסט דו זיך אַוועק, נישט צו דערקלערען איהר פריהער חאָטש פערשטעלט, פאַרוואָס דו פאָהרסט, לאָז זי זיך נישט האַלטען פאַר אַ בעליידיגטע, אַ אַוועקגעוואָרפענע; לאָז זי חאָטש האָבען אַ האָפנונג, אַז דו וועסט צוריקקומען, און פאַר פערדרוס און האַרצוועהטאָג נישט אויסגעהן ווי אַ ליכט".

ביי רפאל׳ן איז דעריבער געבליבען נישט צו ריהרען זיך פון׳ם אָרט, ביז ער וועט טאָן זיין שולדיגקייט, ריידען מיט חנצה׳ן און דערקלערען איהר אָפען אַלסדינג.

עס האָט געקאָסט רפאל׳ן גענוג געזונט, ביז ער האָט זיך אויסגעריסען צו חנצה׳ן. — קומענדיג שוין צו דער טיר, איז ער געבליבען אַ ווייל שטעהן צומישט. אַראָבגעלאָזט די אויגען, גלייך ווי ער וואָלט דאָ געגאַנגען גנב׳ענען. שווער ווי דער טויט איז איהם געווען צו לייבצען אין הויז אַריינצוקומען. דאָס איינציגע האָפנונג זיינס איז געווען, טאָמער גראָד, אויף זיין מזל, איז לייבצע אַצינד נישטאָ אין דער־היים. דאָס

האָט איהם צוגעגעבען אַ ביסעל מוט און ער איז אַריין אין שטוב מיט אַ פערקלעמט האַרץ.

דער ערשטער, וואָס איז איהם אַקעגען געקומען — איז געווען לייבצע!

— ברוך־הבאַ, אַ גאַסט! — זאָגט לייבצע, קלאַפּענדיג זיך די נאָז מיט אַ פינגער און צושאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ — אַי־אַי־אַי, פערפאַלען צו ווערען אַזאַ לאַנגע צייט!... נישט שען פון אייך, כ'לעבען!... האָב מיך עס גאָרניט געריכט, אָסור... סטייטש, סטייטש, איהר זאָלט אַזוינס טאָן. אַי־אַי־אַי!

רפאל ברימעלט עפּיס אָהן ווערטער, צו פערענטפערן זיך כלומר'שט, און איז צוטראָגען. לייבצע איז אויך עפּיס גאָר צוטראָגען, געהט איבער דער שטוב הין־און־צוריק, צופּט דאָס בערדיל, רייבט זיך דעם שטערן און דאָס פּנים איז איהם פערפלאַמט. בנציה, אין אַ חאַלאַטיל, אין אַ מין קלאַפּענמיצעל עפּיס אויפ'ן קאָפּ, שטעהט עפּיס שטאַרק צודרעהט אין אַ ווינקעל, מיט גרויסע טראָפּענס שווייס אויף דעם פּנים, בלייך ווי די וואַנד און דאָס אויסזעהן זיינס אינגאַנצען איז גאָר ווי אַ מויז, וואָס מען שלעפּט אַרויס פון זויערמילך. אין דער מיט שטוב ליעגט אַ גרויסער, איינגעפּאַקטער, לעדערנער קלומעק, אָנגעפּוישט מיט אַ בויך, נאָך נישט געקרעמפּעוועט מיט דער שטריק, וואָס פּלאָנטעט זיך אַרום איהם. אַ היבשע ווילע איז שטיל, אַלע שווייגען, גלייך ווי עס וואָלט זיי אָפּגענומען דאָס לשון, נאָר מען זעהט, אַז אין לייבצען קאָכט זיך דאָס בלוט.

— אַזוי, אַזוי געהט עס אין דער וועלט! — מאַכט נאָך אַ היבשע צייט שווייגען לייבצע פערטראַכט, אָבשטעלענדיג זיך אַקעגען רפאל'ן און אָנקוקענדיג איהם שאַרף — נאָך זעהר שען, כ'לעבען, פון אייך, וואָס איהר זייט חאָטש געקומען, איז דאָס רעכט, האַ? טהוט מען עס אַזוי?... מילאַ, נו!... ווי שטעהען עס, האַ, די — די עסקים?

— בע! — בעקעט רפאל אונטער דער נאָז, אַבי אויסצודרעהען זיך ווי עס איז, טראַכטענדיג ביי זיך: — פע, לייבצע האָט שוין געמוזט אָנשמעקען, ער ווייסט שוין, אַפּנים, מיינע צרות.

— אַזוי, האַ, זאָגט איהר: בע? — מאַכט לייבצע, פערדרעהענדיג די נאָז, נישט אַראָבצונעהמען קיין אויג פון רפאל'ן, טראַכטענדיג ביי זיך: הע־הע! ער ווייסט שוין אַלסדינג. זיין „בע" הייסט, אַפּנים,

ער האָט אָנגעשמעקט, וואָס בײַ מיר אין שטוב געהט אַצינד פֿאָר. נאָר... טאַ! — וואָס קיקט איהר עס עפּיס אַזוי, רב רפאל, און שווײַגט?

— עס!... איך קוק מיר אויפֿ'ן קלומעקיל, קוק איך מיר. ווער קלײַבט זיך עס דאָ בײַ אײַך אין וועג אַרײַן, רב לײַבצע?

— הייסט עס אָט, איהר פֿערשטעהט!... אדרבא, אַזוי איז נאָך גלײַכער, אַז איהר פֿערשטעהט — ענטפֿערט לײַבצע מיט אַ מינעלע פֿון אַ יודען אַ פּקח, וואָס שטויסט זיך אויפֿ'ן ווינק. און וועגדענדיג זיך באַלד טאַקע צום אײַדעמיל טהוט ער איהם אַ זאָג:

— מענסט דערווייל געהן, בנציה, און דײַן קלײַזיל אַרײַן דאָרט. די זאַך בלײַבט לעת־עתה אַזוי, ווי מען האָט גערעדט.

— זאָל איך געהן אַזוי טאַקע אין חאַלאַטיל, אָדער אַרויס־נעהמען פֿונ'ם קלומעק די לאַסטיקענע קאַפּאָטע מײַנע? — טהוט בנציה אַ פֿרעג.

— נישקשה אַזוי אויך. וואָס איז דען אַ חאַלאַטיל? דאָס ערשטע מאָל דען איז דיר אַהין, אין קלײַזעל, אין אַ חאַלאַטיל!...

„אָווּאַ, דאָס שטעקעלע, פֿערפֿאַקט דאָס שטעקעלע"! — מאַכט צו זיך אַליין מיט אַ קנײַטשעלע בנציה, לאָזענדיג זיך געהן מיט די פּיסעלעך צו דער טיר, טהוט אַ קוש די מזוזה און רוקט זיך אַרוים פֿון דער שטוב שטיל ווי אַ קעצעלע.

— אָט אַצונד קענען מיר שמועסען גאַנץ אָפֿען — זאָגט לײַבצע, אָננעהמענדיג זיך בײַם בערדיל, און שטשירעט אוים איין אויגעל אויף רפאל'ן — צו וואָס לאָמיר זיך דאָ נאַרען, קיין סודות אין דער וועלט איז נישט... די מעשה דערפֿון איז אַזוי: ס'איז, פֿערשטעהט איהר מיך, אַ צעשטערט לעבען!... אדרבה זאָגט, איהר קענט דאָך איהם, מײַן אײַדעם. נו וואָס? אַ יונגער־מאַן אַ פֿײַנער, אַ טאַטענס אַ קינד, אַ צאַצע. איך פֿון מײַן זײַט האָב איהם ליעב, אין מײַנע אויגען האָט ער דעם זיעבעטען חן, בין פֿון איהם צופֿרידען. איז דאָך, דאַכט זיך, גוט. נאָר וואָס העלפֿט עס אָבער, אַז זי, דאָס ווײַבעל, איז אַ נאַר!... איהר פֿערשטעהט וואָס? זי, אַ טריאַטער, כ'לעבען! זי איז נישט צופֿרי...

לײַבצע דערערדט נישט דאָס וואָרט און וואָרט, קוועטשענדיג זיך, ווי אַ געוויינערין, מיט אַזאַ מינע, אַז רפאל זאָל איהם דאָס וואָרט פֿונ'ם מויל אַרויסנעהמען.

— נישט צופרידען — חאפט רפאל און רעדט ארויס דאס גאנצע ווארט, פיהלענדיג בשעת מעשה, ווי א שטיין איז איהם פונ'ם הארצען אראב, ווייל ווי עס האט זיך ארויסגעוויזען, איז לייבצעס צוטראגעגקייט נישט וועגען געלד־עסקים מיט איהם, נאר עס בעטייט גאר עפּיס אנדערש.

— א־א־אט!... נישט צופרידען. נישט ליעב, זאגט זי — זאגט לייבצע אויסשפּייענדיג דריי מאל — פּע! איך דערקען גאר עפּיס נישט פון א צייט מיין טאכטער, אזוי געענדערט האט זי זיך. זי רעדט עפּיס אזוינס, וואס פּאסט גארניט פאר אונז, פאר אונזער שטאנד. האט איהר געהערט א זאג א ביסעל — פּיינט א מאן! און ווער, נאך ווער? א געלעכטער, כ'לעבען, אזא... אזא... איגנאנצען, איך בעט אייך מחילה, אזא... עס איז נאר עפּיס ווי א כשוף, איינעמס א אפּגע־טאנענע זאך. איהר ווילט עס אפשר נישט ליידען, אייך איז אפשר נישט איינגענאמען אזוינס צו הערען?... אדרבה, זאגט, זייט מוחל, זאגט, זאגט!

„אט פון וואנען די חמארע רוקט זיך אויף מיר אן! — טראכט בײ זיך רפאל און עס בעשלאגט איהם א קאלטער שוויס — לייבצע, אפּנים, האט אנגעשמעקט דא דאס גאנצע שפּיעל... מיין ארבייט, מיינט ער, איז עס, און פארערט מיך דא אויף, איהם עס צו דערקלערען. מיאוס'ע מעשה!...״

— אהא, איהר שווייגט! — מאכט לייבצע נאכדעם, אז ביידע האבען א ווײלע געשוויגען — איא, איהר האט מיר ניט וואס צו ענט־פערען?... נו, הערט־זשע אויס מיך. מילא, זאגסט־דו, הייסט עס, טעכטעריל — פּיינט! נו, שא, האב זיך פּיינט און בײ דיר בלייב עס. וועמעס עסק איז דאס, צו וויסען דיינע חפציות? ליעב־סמיב, פּיינט־סמיינט — נארישקייטען!... זאכענישען אזוינע, נישט ווערטה די רייד, וואס צווישען מאן און ווייב, ווער גיט עס ארויס? — שא!... איז דער כישוף אבער, צו אלדי רוחות, עפּיס אזוי גרויס, אז ניין! איך קען מיט איהם, זאגט זי, אין איין שטוב נישט זיין. זיצען, זאגט זי, מיט א מענשען, וואס מען האט פּיינט, איז א עבירה, ברייעגט מיך נישט, זאגט זי, צו קיין זינד. איך בין נישט קיין בהמה. א מענש, זאגט זי, בין איך, א מענש מיט א ווילען, מיט א דעה!... איהר הערט א ביסעל, א זאג פון, מוחילה, אזא, אזא... בקיצור, אזוי לאנג, אזוי ברייט — ביז ס'איז געקומען דערצו, מען זאל נעהמען דאס בעל־הבית'ל, נעבעך.

איהם מיט הכל-בכל, האק און פאק, אָבשיקען צו די עלטערן זיינע אהיים. — אוי, האָב איך עס היינט א טאָג פון מיינע, פון דער טאָכטער און פון דער מאַמען, קאַלט און וואַרים!... ווייסט איהר וואָס — לאָזט אוים לייבצע מיט א געבעט — פאַר איך, רב רפאל, האָט מען זיך נישט צו שעמען, איהר זייט דאָך א היימישער מענש, אונזערער א גוטער פריינד, אָט, כ׳לעבען, קומט, לאָמיר אַריינגעהן צו חנצה׳ן, ס׳איז אַצונד דאָרט ביי איהר חושך. איהר וועט זי, אַזוי טאַקע ווי איהר קענט, א ביסעל אויסשטראָפען, געבען איהר צו פערשטעהן, אַז זי איז א שוטה, א נאַריש ווייבעל, ווייסט אַליין נישט, משטיינס-געזאָגט, וואָס זי וויל. אייערע ווערטער, נישקשה, וועלען ווירקען. איהר זייט ביי איהר — דאָס זאָג איך אייך בסוד, צווישען אונז — א גרויסער חשוב, היינט וועט איהר דאָך מקיים זיין טאַקע א מצוה אויך — אַריינלעגען זיך אין שלום צווישען מאַן און ווייב, צונויפפיהרען א פאָר-פאָלק... אָט, קומט, כ׳לעבען, קומט.

לייבצע שלעפּט רפאל׳ן ביי דער האַנד און געהט פאַראויס. רפאל — אַז אָך און וועה צו איהם, וואָס זאָל ער, נעבעך, טאָן? — לאָזט זיך פיהרען, נישט ווילענדיג, איבער א לאַנגען קאָרידאָר און שלעפּט זיך איהם נאָך ווי א קוה א קעלבעל.

ביים עפענען די טיר אין חנצה׳ס חדר לאָזט זיך פון דאָרט הערען יענטעל׳ס קול, וואָס שטעהט און טענה׳ט האַלב מיט גוטען, האַלב מיט בייזען מיט דער טאָכטער איהרער, וואָס זיצט אונטערגעשפּאַרט דעם קאָפּ מיטביידע הענד ביי א טישעל אין א ווינקעל. קוים איז לייבצע אַריין מיט רפאל׳ן, ווערט מיט אַמאָל איבערגעהאַקט דער שמועס:

— נישקשה, יענטעל! אייגענע מענשען. רב רפאל האָט עפּיס צו שמועסען מיט חנצה׳ן א פאָר ווערטער. — רופט זיך אָן לייבצע, ווינקענדיג, צום ווייב, וואָס האָט אַזוי פיעל געהייסען: מעגסט אַרויס-געהן, זיי מוחל

יענטעל אָבער וויל זיך נישט אָנשטויסען אויפ׳ן ווינק און שטעהט פערוואונדערט, מאַכענדיג מיט די אַקסלען, קוקט אָן דעם מאַן מיט א קרום פנים, וואָס האָט אַזוי פיעל געהייסען: האָסט געמיינט, כ׳לעבען, נישט אַריינקומען, דו לעקיש איינער!

— נו, זיצט, זייט-זשע מוחל, זיצט, מיר בעטען — זאָגט לייבצע, אונטעררוקענדיג רפאל׳ן א בייגקעל פונקט אַקעגען חנצה׳ן.

שטאַרק צופרידען מיט דעם אויפטהו זיינעם, רוקט ער זיך צו

באַלד צום נײב, רוימט איהר אײַן עפּיס אין אויער — און בײדע געהען אַרוים.

לײבצעס פינסטער מזל איז בעשײנפּערליך טאַקע שוין אַזוי געװען, דער טאָכטער צו העלפען אין אַלע איהרע האַנדלונגען פונ׳ם אָנהויב אָן ביז איצט, פּונקט אַקעגען זײן װאונש. ס׳איז מסתּמא פונ׳ם הימעל אַזוי אָנגעשריבען געװען, אַז ער אַלײן מיט זײנע משונה געגנ זאָל אָנמאַכען אַ פערדרעהעניש בײ זיך אין שטוב, עס זאָל דורך איהם אַלײן אַרויס־קומען דאָס, פּונקט פערקעהרט װאָס ער װיל.

שלים׳מזל׳דיגער לײבצע! גיט עס בײ יודען נאָך שלים׳מזל׳דיגע טאַטעס אַזױנע? — ס׳איז כּדאי צו װיסען...

רפאל און חנצה זיצען, אָנקוקענדיג זיך פערװאונדערט אַקעגען עטליכע מינוט, נישט צו רײדען אַ װאָרט. דערנאָך איז רפאל צום ערשטען אַרוים מיט אַ ביטער שמײכעלע:

— איהר װײסט, חנה׳לע, צו װאָס דער טאַטע האָט מיך אַהער געבראַכט? דער טאַטע װיל, איך זאָל „אײערן״, איהר פערשטעהט, פערריכטען בײ אײַך דאָס מזל און אײַך טאַקע אַ ביסעל אויסשטראָפען.

— הײסט עס, דעם טאַטעס אַ מענש?! נו שטראָפט־זשע מיך, אַז איהר האָט זיך עס אונטערגענומען — מאַכט חנצה, אַ ביסעל מיט פערדראָס.

— נײן, חנה׳לע, אויסשטראָפען בעדאַרף מען נישט אײַך, נאָר מיך — זאָגט רפאל מיט אַ זיפץ פונ׳ם האַרצען.

— דאָס הײסט אָנצוהערעניש געבען — מאַכט חנצה, רויט װערענדיג װי פײער — אַז דרינגען, װאָס צװישען מיר און מײנעם, איז אײער שולד, און זיפצט אַצונד דערױף...

— אַי, פּלאָגט מיך נישט, איך בעט אײַך, אַי, איהר זאָלט װיסען מײן האַרץ!...

— נו, װאָס־זשע װאָלט געװען, אַז איך זאָל װיסען? װאָלט איך געהאַט פערגניגען פון אײער געטרײשאַפט און איבערגעבעטען אײַך פאַר מײנע רײד אַצונד.

רפאל׳ן האָט זיך נישט געלעגט די צונג באַלד טאַקע אָבצוענטפערן איהר, װיסענדיג בײ זיך, אַז װען חנצה זאָל װיסען זײן האַרץ, צוליעב װאָס ער איז דאָ געקומען, װאָלט זי קײן גרויס פערגניגען נישט געהאַט, און איהם איבערגעבעטען אַודאי נישט בעדאַרפט.

— אָדער אפשר מײנט איהר, אַז איהר פערדיענט, מען זאָל אײַך

אויסשטראָפען דערפאַר, וואָס איהר זייט אַזאַ לאַנגע צייט נישט געקומען צו אונז אין שטוב אריין, און איהר פיהלט אייער שולד? — וואַרפט חנצה אריין ווייטער אַ שטעכווערטיל.

רפאל איז שטאַרק צוטראָגען, ער קוקט אויף חנצה'ן מיט ליעב־שאַפט, מיט געבעט און שווייגט.

— שווייגען הייסט גערעדט — זאָגט חנצה, זעהר געריהרט פון זיין בליק, אַזוי אַז טרעהרען שטעלען זיך איהר אין די אויגען, און עס רייסט איהר דאָס האַרץ, קוקענדיג אויף איהם — איך בעט אייך, ערגערט זיך נישט, נעהמט מיר נישט פאַר אומגוט, וואָס איך האָב מיך אַ ביסעל דאָ געהיצט. וואָס זאָל איך טאָן? ס'איז ביי מיר היינט שוין אַזאַ טאָג. אוי, אַ טאָג! אוי, שטעה איך עס אויס!...

— טייערע, גוטע, חנה'לע! מאַכט רפאל, אויפשטעהענדיג צוקאָפּנס פון'ם בייגקעל, וויל אָננעהמען ביי דער האַנד חנצה'ן, אויסגיסען פאַר איהר זיין שווער ביטער האַרץ, נישט צו בעמערקען, ווי יענטיל געהט דערווייל אריין גאַנץ שטיל און מאַכט זיך כלומר'שט ווי זי זוכט עפּיס.

— מאַמע! — טהוט זיך אַ חאַפּ חנצה, אַזוי אַז רפאל זאָל וויסען ווער דאָ איז — וואָס זוכסט־דו עס, מאַמע, עפּיס אַזוי?

— גאָרנישט, גאָרנישט! אַ שפּיזעל איז פון'ם זאַק נישטאָ. דאָ זוך איך, איז נישטאָ. מען בעדאַרף געהן אַ קוק טאָן ביי מיר ערגיץ דאָרט — ענטפערט יענטיל, אַרומקוקענדיג זיך און געהט ניט ווילענדיג אַרויס.

יענטעלס מיין איז גאָר געווען אַכטונג צו געבען צו דער טאָכטער, וואָס זיצט מיט אַ יונגען־מאַן אָהן אַ שומר. ווייבער פיהלען עפּעס ביי זיך אין האַרץ בעסער ווי די מענער. פריהער, אַז חנצה האָט געוואוינט מיט דעם מאַן, ווי דער שטייגער איז, האָט יענטיל זיך נישט געמאַכט דערוויס, אַז די טאָכטער פלעגט בלייבען מיט רפאל'ן ביי זיך אין חדר. אַצונד אָבער, אַז חנצה'ן קאָן זיך פערגלוסטען זאָגען, אַז דער מאַן איז איהר נישט צום האַרצען, הע־הע! טראַכט זיך יענטיל, בעדאַרף מען זיך צו דיר אַ ביסעל צוקוקען. דאָס האַרץ האָט איהר עפּיס געזאָגט, נישט רעכט צו וויסען וואָס געזאָגט. דאָס שפּיזעל איז געווען נאָר אַ אויסרייד. חנצה האָט פערשטאַנען דער מאַמעס מיין, און רפאל האָט אויך געוואוסט, וואָס דאָס שפּיזעל איהרם בעטייט אַזוינס. ביידע האָבען געהאַט פיעל, זעהר פיעל איינע די אַנדערע צו זאָגען און ביידע האָבען איינגעזעהן, אַז דערצו איז נישט דאָ דאָס אָרט און נישט די צייט אַצונד.

— אַי, חנה'לע, האָב איך צו ריידען און צו ריידען! נאָר...

— אַי, רפאל, האָב איך עס צו דערצעהלען און צו דערצעהלען! נאָר... לאָמיר אָבוואַרטען. איך וועל שוין אייך צו וויסען געבען.

— געה איך, הייסט עס — זאָגט רפאל מיט אַ ביטער שמייכעלע — געה איך דערוויל אַוועק דערטים, אַז איך האָב אייך געזאָגט מוסר

— און דאָס מוסר־זאָגען האָט נישט געהאָלפען! — —

ביים אַרויסגעהן שלאָגט זיך רפאל אָן ביי דער טיר מיט יענטל'ען, וואָס האָט זיך געיאָגט אָנצוזאָגען דער מאַכמעך די גוטע בשורה, אַז דאָס שפּיזעל געלויבט דער אויבערשטער, האָט זיך געפונען!...

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

רבֿ אָשר דער מעקלער איז די לעצטע צייט מיט רפאל'ן שטאַרק נישט צופריעדען געווען. ווי אינטליכען איז בעקאַנט, בלאָזט רבֿ אָשר דער מעקלער פון זיך נישט אַזוי שטאַרק, איז מוחל אויף כבוד און קען אַראָבשלינגען יענעמס אַ גראָב וואָרט, נישט צו בעלייריגען זיך, חלילה. איהם אַרט נישט, אַז יענער האַלט איהם פאַר אַ ליגנער, וואו מען בעדאַרף — קען ער זיך מאַכען נישט הערענדיג, נישט זעהענדיג, נישט וויסענדיג און מהות זיך טאַקע זיינס. צו די אַלע דאָזיגע שענע מעלות איז ער אויך נישט פויל אויף אַ גאַנג. הונדערט מאָל אַ טאָג ווערט איהם נישט נמאס לויפען צו יענעם מיט עפּיס אַ עסק, אפילו יענער וואַרפט זיך דערפון אָב מיט הענד און מיט פיס. איז פאַר איהם פערשפּאַרט די טיר, שטופּט ער זיך אַריין דורכ'ן פענסטער. אַזוי אַריין אָדער אַזוי אַריין — אַלץ איינס, אַבי אַריין! ביי דער וועלט הייסט עס: רבֿ אָשר איז אַ בריה, אַ מענש מיט אַ אייזערנעם כאַראַקטער — ער קריכט! הויבט ער אָן עפּיס אַ זאַך — אַרבייט ער, קריכט, שטופּט זיך ביז ער דערגרייכט טאַקע דאָס, וואָס ער וויל

פונדעסטוועגען האָט רבֿ אָשר'ס קריכען מיט זיינע פּראָיעקטען צו רפאל'ן די לעצטע צייט איהם פאָרט נישט געהאָלפען, זיינע ווערטער זענען צו רפאל'ן צוגעשטאַנען אַזוי פיעל ווי אַ אַרבעס צו דער וואַנד, איינמאָל האָט רפאל זיך אויף איהם צובייזערט, ווייזענדיג איהם די טיר, מיט אַ געשריי, אַזוי אַז אפילו אַזאַ יודען, נישט קיין בעל־גאוה, ווי רבֿ, אָשר איז, האָט עס שטאַרק אונטערגעטראָגען. ער איז, נעבעך. געשווינד

אַרויסגעלאָפֿען אויף דער גאַס, בייז ווי אַ רוח, און פֿאַר אַנדערע דאָרט אויסגעגאָסען אויף רפאל'ן זיין צאָרען:

— האָט איהר געהערט, יודישע קינדער, אַ יוד זאָל נישט האָבען קיין בטחון — מען זאָל זיך נישט לאָזען ספּעקולירען, מאַכען געשעפֿטען! אַ שענער משא=מתן, כ'לעבען, וואָלט געווען, אַז מען זאָל געווען וועלען נאָר געהן אויפ'ן אייזערנעם בריק אין משא=ומתן!... ווי פֿון דער קעשענע האָט „ער" מיט זיין איינגעשפּאַרטקייט מיר אַרויסגענומען אַ פּערדיענסט... איך זאָג אייך, ברידער, אַז פֿון די אויבענגעזאָגטע, פֿון די חקרנים, איז נישט איינער קיין לייט. דאַכט זיך, אַ מענש — אַ כזור, אַ קעפּיל, אַ פֿליהענדיגס, האָט געחאַפּט, דאַכט זיך, דעם סטריה פֿון אונזערע סוחרים דאָ, געדרעהט, געהאַנדעלט גאַנץ נישקשה'דיג — און לסוף האָט די קליפּה טאַקע זיך אַרויסגעוויזען — שטעה, טפרדרו!... נישטאָ ביי אונזערע קיין גלויבען, קיינער פֿון יודישע קינדער איז נישט בעגלויבט: נישט גדליה דער שנים=קרעמער, נישט פֿייטיל דער צעלניקער, נישט אפילו ר' אידיל דער הלפֿן, און גאָט אַליין אפילו אויך נים!... איהר פֿערשטעהט? טאַקע „כל באיה לא ישובון" — איז איינער אַ בימעל געחאַפּט, זאָל אַ רוח טאַקע אין זיין טאַטען — קיין סוחר וועט שוין פֿון איהם נישט זיין... אַ יוד האָט נישט ביי „איהם" קיין נאמנות, אַ יודענס אַ וואָרט איז גאָרנישט, אויסציהען, שונאי=ישראל, זאָל ער זיך פֿאַר איהם, וועט ער איהם נישט געבען אויף באָרג, סיידען קלאַפּ און צעהל. אַ יודענס אַ טראַטע, אַ וועקסעל הייסט ביי איהם אַ קוויטעל אויף עולם=הבא — און ביי אַזעלכען איז נאָר עולם=הזה, פּשוט גראָב, מזומנים. עולם=הבא איז גאָרנישט. מלאָכים נישטאָ, שדים און רוחות, להבדיל, נאָר איינגעריעדטע זאַכען. טאָמער מיינט איהר, איך שפּאַס? — ביי מיין יודישקייט! טויזענט מאָל אוראי האָב איך געשוואוירען ביי מיין חלק עולם=הבא, און ביי איהם האָט עס אַזוי פֿיעל אויסגעמאַכט עפּיס אַזוי ווי... מאָסקווע מעג גלויבען, לייפּציג גלויבט אויך אַ יודען, און אַז עס טרעפֿט זיך אַמאָל אַ „קוממיות", נו, מה=רעש? מאָסקווע קעהרט זיך נאָך נישט איבער, דער דייטש, נישקשה, גלויבט און באָרגט ווייטער. כע, זאָג איך אייך, איז מיר דער הקרן, פּע, פּע, יודישע קינדער!...

יענער פֿינסטערער מאָרגען, וואָס רב אָשר איז פֿאַר גרויס פּערדראָס פֿון דער הויט געשפּרונגען, איז געווען אַ פּאָר טעג אַרום נאָך רפאל'ס בעגעגעניש ביי לייבצען אין הויז. רפאל איז דענסטמאָל געזעסען ביי זיך צו הויז אין איינע צרות, בעטראַכטענדיג זיין לאַגע, און ס'איז

איהם אָנגעזאָלצען אויפ'ן הארצען. די געשעפטען זיינע טרייבען איהם אין וועג אריין, און ער קען זיך אָבער נישט ריהרען פונ'ם אָרט. מיט חנצה'ן מוז ער דאָך ריידען, אַרויסזאָגענדיג איהר דעם גאַנצען אמת, די פּעהטאָגען זיינע, און וואַרטען אויף דער געלעגענער צייט דערצו, ביז זי וועט איהם שרייבען, לויט ס'איז אָבגערעדט געוואָרען צווישען זיי. און אַצינד, נאָכדעם וואָס דאָ טהוט זיך אַזוינס צווישען איהר מיט דעם מאַן, איז ער נאָך צעהן מאָל מעהר מחויב צו ריידען מיט איהר. נאָר וואָס צו ריידען, און וואָס וועט אַרויסקומען פונ'ם ריידען? דאָס וויסט ער אַליין נישט רעכט גוט דערוויול. די לאַגע איז אַצינד פערדרעהט, פערפּלאָנטעט נאָך מעהר ווי פריהער. ער פיהלט אָבער, אַז אַזוי לאָזען די זאַך טהאָר ער נישט און קען טאַקע נישט; הערשעלען, נעבעך, איבערלאָזען אַזוי אין דער מיט — טהוט איהם אויך זעהר לייד. ביטער! ער איז אין דער קלעם, דער קאָפּ שפּאַלט זיך איהם טראַכטענדיג, און פּלוצלים — ברוך-הבא, אַ גאַסט! רב אָשר איז דאָ מיט זיינע פּראָיעקטען. עס פערשטעהט זיך, אַז רב אָשר האָט געהאַפּט זיין עהרליך אויסקומעניש און איז אַוועק ווי אַ אָבגעקאָכטער, נעבעך. פּטור געוואָרען פון אַזאַ גאַסט, האָט רפאל זיך וויטער פערטיעפט אין די געדאַנקען, איז אַוועקגעזעסען אַ היבשע צייט פערשמאַכט, נישט צו בעמערקען ווי רב אברהם איז אַריין.

— אַ-גאָט-העלף! זאָגט רב אברהם, נאָכדעם ווי ער איז אַקעגען אַ פּאָר מינוט געשטאַנען ביי דער טיר, און רפאל האָט אויף איהם זיך נישט אומגעקוקט.

— האַ, וואָס?! מאַכט רפאל שטאַרק פערדולט, נישט אומקוקענדיג זיך.

— גאָרנישט! אַ-גאָט-העלף זאָג איך. נעהמט נישט פאַר אומגוט, וואָס איך שטער אייך.

— אַ-אַ, רב אַברהם!

— איך וואָלט אייך, אָסור, נישט געשטערט, נאָר... איך האָב צו-געזאָגט. איך בין דאָ אַצינד מיט אַ בקשה.

— איהר מיך, רב אַברהם, שטערט! אָ, ניין, ניין, קיינמאָל נישט! זיצט, איך בעט אייך, און לאָמיר הערען אייער בקשה.

— רייזע איז נאָר אוים מענש. קלאָגט זיך עפּים אויף אייך, רב רפאל. עפּים פון אַ צייט, זאָגט זי, אַז איהר עסט נישט, טרינקט נישט. וואָס מען זאָל נישט געבען צום טיש. נעהמט מען עס צו במעט אינ-

גאַנצען צוריק. זי ברעכט זיך, זאָגט זי, דעם קאָפּ טראַכטענדיג, וואָס זאָל עס זיין? זאָל אייך אפשר דאָס עסען נישט געפעלען? נאָר זי שפּאָרט נישט קיין מיה. טהוט, זאָגט זי, אַלסדינג וואָס מעגליך, דאָס עסען זאָל האָבען דעם זיבעטען טעם. קאַרגט נישט קיין אייער, קיין שמאַלץ, זוכט אויס אַלע מיני געריכטען, וואָס נאָר דאָ: אַ ראָסיל=פליישעל, זאָגט זי, אַ עסיג=פליישעל, אַ זראַזעלע, אַ צימעסיל מיט אַ העלזעל אָנגעפּילט אַ מאָל מיט פאַרפעלעך, אַמאָל מיט קאַשע און גריוועז צוגעדעמפּפט, פערברוינט, אַזוי אַז דער מלכות מעג עס עסען. אפשר, זאָגט זי, זייט איהר, חס=ושלום, עפּיס נישט מיט אַלעמען? פאַרוואָס=זשע שווייגט איהר, זאָגט זי, און טהוט עפּיס נישט? דערויף איז דאָך דאָ אויף דער וועלט ביי אונז אַ לייב רופא. וואָס טהוען אַנדערע? איז נישט אַ דאָקטאָר, אַ רופא, איז דאָ אַ שפּרעכער, אַזוינער און אַזוינער. עס פעהלט איהר אָבּ אַ שטיק געזונד, זאָגט זי, אַנקוקענדיג, וואָס פאַר אַ שלעכט פּנים די לעצטע צייט איהר האָט. אָט דאָ ערשט נישט לאַנג האָט זי מיך שטאַרק געבעטען: געהט, זאָגט זי, צו אידם אַריין, און דערגעהט זיך ביי איהם. איהר זייט דאָך, כ׳לעבען, זאָגט זי, עפּיס אַ מאַנכביל. וואָס דען? געהט מען און מען טהוט אַ קוק, וואָס איז אַזוינס מיט איהם. — נו, רב רפאל, טאַקע, באמת טאַקע, הא?! וואָס=זשע פאַרט איז אַזוי די מעשה?

— עט... אַזוי... עס מאַכט זיך אַמאָל מיט אַ מענשען... מיט העלבען מענשען מאַכט זיך נישט אַמאָל אַ קרענקונג?

— איהר נעהמט אייך אפשר צום האַרצען די מעשה מיט דעם יתום׳ל? אַודאי, אַודאי איז דאָס אַ קרענקונג, מיך קרענקט עס אויך זעהר. לייזער=יענקעל, עליו=השלום, האָט איהם איבערגעלאָזט אויף מיר. נאָר פונדעסטוועגען, הא... און אַז ס׳איז שוין יאָ געקומען צורייד, פרעג איך אייך טאַקע: ווי האַלט עס עפּיס אַצונד מפּח איהם, מפּח דעם שקאָץ?

— אַלץ נאָך אין דעם איינענעם שטאַנד וואָס פריהער. הערשעלע שטעהט אַלץ טאַקע אויף דאָס זייניגע: לאָז זי, די יודענע, זאָגען, וואו איז ערגיץ דאָס מיידעל? און יענע ווידער האַלט זיך איהרם: לאָז דער שייגעץ אַזוי וויסען יענעם איבער די קעשענעס קריכען, ווי זי וויסט פון וואָס צו זאָגען! דערווייל איז שלעכט.

— איז דען נישטאָ דערצו עפּיס אַ מיטעל, רח״ש, אַ שטייגער, דאָס אַלטע, געוויסע מיטעל? ווי געשיקט זיך עס?

— דאָס מיטעל האָב איך שוין געפּרובט טאָן. נאָר ווי עס אויס, האָט עמיצער, אַ פערבאָרגענער, פון דער יודענעס צד, איך געטאָן דאָס אייגענע מיטעל... אַצינד איז די זאַך אַזוי: אָדער ביידע זאָלען זיצען, אָדער די גאַנצע מעשה פערשרייבען און ביידע זאָלען ארויס פריי.

— לאָזט זי אָב, כ׳לעבען, אָט די יודענע, ווי הייסט זי דאָרט, צו וואָס, איך בעט אייך, נצחנות? אָט לאָזען ביידע אַרויס פריי, און מיט איין עק!

— עס געהט דאָ נישט, רב אברהם, אין נצחנות, ווי נאָר דרינען — ס׳איז דאָך אַ רחמנות אויף אַ נפש, אויף אַ יודישער טאָכטער, נעבעך. גאַנץ געוויס, אַז די דאָזיגע האָדיל האָט זי, איהר פערשטעהט, ערגיץ פערפיהרט.

— ווען אפילו אַזוי, פרעג איך אייך, נו־נו־נו? ! וואָס איז דאָ אַזוי די מורא, פערשטעה איך נישט, אַז ערגיץ אַוועקגעפיהרט? אויפעסען וועט מען דאָך זי נישט, חלילה, צווישען יודען פערפאַלען ווערען וועט זי נישט. וועט זיך אויסזוכען, נישקשה!

— אָי, רב אַברהם, ווי זאָגט מען אייך עפּיס... ס׳איז נישט קיין ריינע זאַך! האָדיל, איהר פערשטעהט, האָדיל שטעהט נישט אין קיין גוטען רוף...

— וואָס, אַ שטייגער, מיינט איהר דערמיט, רב רפאל? עס מוז דאָך אַליץ האָבען עפּיס אַ גאַנג.

— עס האָט אַוודאי אַ גאַנג... דאָ שטעקט עפּיס אַזוינס, וואָס אַ שרעק!

— אי־אי, גאָט איז מיט אייך! וואָס קען דאָ, פערשטעה איך נישט, אַזוינס שטעקען? — לאָז זיין, כ׳לעבען, גענוג געזועסען. אַ רחמנות, כ׳לעבען, אויף דעם שקאָץ!

— און איהר מיינט, רב אַברהם, אַז דער שקאָץ אייערער וויל אַרויס אַזוי אָהן איין עק אַיידער עס וועט זיך דערוויזען, וואו ערגיץ דאָס מיידעל איז אַהינגעקומען? איהר זאָלט זעהן, ווי ער לעגט זיך פאַר איהר אַוועק. דאַכט זיך, אַ שטילינקער, אַ שעמענדיגער אויפ׳ן בליק, אָבער וואָס פאַר אַ בעהאַרצקייט, וואָס פאַר אַ שטאַרקייט ער האָט אין זיך, צו שטעהן שטאָהל און אייזען פאַר זיין גערעכטער זאַך. ער איז ביי מיר אַצינד דערפאַר שטאַרק געהייבען, גאָר לעילא ולעילא, איך האָב איהם ליעב בעקומען טיעף פונ׳ם האַרצען. ניין, רב אַברהם, ער

איז נישט קיין צעקראַכענעס, קיין שלים־מזלניק ווי אַ ישיבה בחור, אַ קלויזניק. עס וועט פון אים זיין אַ מענטש... שאַ! מען קלאַפּט. דאַכט זיך, אין דער טיר — טוהוט זיך אַ חאַפּ רפאל און דער מיט געשפּרעך, צוהערענדיג זיך — אַריין, אַריין!

עס קומט אַריין אַ יונגע בילד־שענע, אויסגעפוצטע דאַמע און בלייבענדיג שטעהן ביי דער שוועל, וואַרפט זי אַ בליק דאָ אויף דעם, דאָ אויף יענעם פון אונזערע ביידע מאַנסבילען, נישט וויסענדיג צו וועמען זיך צו ווענדען. רב אַברהם וועדט, אויפ'ן יודישען שטייגער, ביים דערזעהן אַ אשה, עפּיס פערשעמט און קעהרט אַוועק אין דער זייט דאָס פּנים. רפאל שטעהט אויף און געהט מיט אַ פריינדליכער מינע דעם גאַסט אַקעגען.

— איך בעדאַרף צו רב רפאל'ן, האָב מיט אידם וואָס צו רעדען, רופט זיך אָב די דאַמע, דורכנעהמענדיג רפאל'ן מיט די אויגען.

— איך בין גרייט מיט פערגניגען אייך אויסצוהערען! — ענטפערט רפאל מיט אַ פאַרביינ.

— דאָס, וואָס איך האָב צו זאָגען, איז נאָר אונטער פיער אויגען.

רפאל האָט פערבעטען די זומבעקאַנטע אין אַ בעזונדער חדר ווינקענדיג צו רב אַברהם'ן, אַז ער זאָל בלייבען אויפ'ן אָרט.

אַ היבשע צייט איז רב אַברהם אַוועקגעזעסען איינער אַליין פאַר זיך, און געדאַנקען משונה'דיגע זענען אידם מיט־געוואַלד געקראָכען אין קאָפּ, גלייך ווי נישטאָ איבער דעם קאָפּ זיינעם קיין בעל־הבית — הפקר אַ וועלט! עס האָט זיך דאָרט געדרעהט האָדיל, זיך ענטפּלעקט עפּיס גאָר חלשות! עס דרעהט זיך אויך הערשעלע מיט דער קאַבצאַנסקער בתולה זיינער דאָרט — און רב אַברהם טהוט זיך אַ האַפּ, אַ פּאַטש־געבענדיג מיט אַ פּאָר פינגער זיך אין שטערען און מאַכענדיג אַ־האַ! גלייך ווי ער וואָלט געטראָפען רש"י'ס אַ בעוואָהרעניש מיט'ן כלומר אהאַ! אַצינד פערשטעה איך, וואָס ער מיינט, וואָס רפאל מיינט, וואָס איז דער טייטש „ערגיץ פערפיהרט"... פּע, פּע: — מאַכט ער, אונטער־הייבענדיג די יאַרמילקע, און פּאַכט מיט איהר איבער'ן קאָפּ ווי אָבצו־טרייבען פון זיך פליגען־זלידנעס. די פליגען אָבער טהוען זייערס — געדאַנקען קריכען, פּיקען דעם מוח, די אומבעקאַנטע יפת־תואר פּיין־אַריין אויך אין דער מיט. עס מאָלט זיך אוים אין קאָפּ אַ שענע גע־

שטאַלט, אַ ליכטיגע צורה, שיינענדיגע אויגען, עס צוגיסט זיך אַ ליעבע וואַרימקייט — דעם יצר־טוב, אַי, ווערט נישט גוט!... רב אַברהם ראַנגעלט זיך מיט די געדאַנקען, חאַפּט זיך צו בעשעפטיגען מיט ערענסטע זאַכען: אַ נעהם טאָן אַ פּרק־משניות, צענעהמען אַ האַרב שטיקעל „ברטנורא", זיך פֿערנעהמען מיט אַ שען שטיקעל „זוהר", נאָר אומזיסט די מיה, געדאַנקען בעפֿאַלען איהם ווי די היישרעקען, ס'איז זיי מיט קיין זאַך נישט צונעהמען. זעץ אין קאָפּ תורה, אַז איהם קריבען נאָר עפּיס אַנדערע זאַכען! עס מאָלט־זיך עס, דענקט־זיך, דער רוח ווייסט וואָס אַזוינס... רב אַברהם נעהמט זיך גאַנץ יודישליך זיפצען און דערביי טאַקע, ווי דער שטייגער איז, שרייבען מיט אַ פינגער אויפ'ן טיש איין מאָל „פּטום הקטורת", נאָכאַמאָל „פּטום הקטורת", אַליין נישט צו וויסען, אַז ער שרייבט און וואָס ער שרייבט.

— אָך, רב אַברהם, האָט מיר קיין פאַראיבעל נישט! מאַכט רפאל, אַריינקומענדיג עפּיס שטאַרק צוטראָגען, און לאָזט זיך אין איילעניש צו דער קליידער־שאַפע איבערצוטאָן זיך.

– איך זעה, איהר איילט זיך זעהר, מיר איז שוין אויך צייט צו געהן, זאָגט ר' אַברהם, אויפהייבענדיג זיך פונ'ם בייגקעל, און לאָזט זיך געהן צו דער טיר.

— נישטאָ קיין מינוט צייט. איך מוז באַלד טאַקע לויפען, קומט, קומט אַריין צו מיר היינט. גערענקט־זשע, נאָך היינט. רב אַברהם!

„ס'איז עפּיס נישט גלאַטיג — דענקט זיך אין רב אַברהם'ס קאָפּ ביים אַרויסגעהן פון רפאל'ן — ווער זאָל עס זיין די יפת תואר?... אַ קרובה? וואָס־זשע איז ער אַזוי צוטראָגען? האַ, אפשר אַ ווייב?! אַי וואָס, עס הייסט דאָך — ער איז אַ אַלמן? אַ קשיא אויף אַ ליטוואַק!"... באַלד אָבער האָט רב אַברהם חרטה, איז ברוגז אויף זיך דערפאַר, וואָס איהם קען גאָר איינפאַלען, אויף רפאל'ן אַזוינס צוטראַכטען. סטייטש, סטייטש, רפאל, אַזאַ כשר'ער, ערליכער מאַן מיט אַ גוט האַרץ! ער שאָקעלט פאַר גרויס פערדראָס מיט דעם קאָפּ, נעהמענדיג זיך ביי דער באָרד, און לאָזט זיך געהן געשווינד.

דאָס דריטע קאַפּיטעל.

די מוהמע שיינצע, וועלענדיג, ווי עס האָט געהייסען, אָנטאָן פאַרגניגען ביילען, איז זי מיט איהר דורכגעפאָהרען זיך פאַרנאַכט אויף אַ שפּאַציר, עטהמען אַביסעל פרישע לופט. אַרויס פון שטוב זענען זיי אינצווייען און געקומען צוריק איז איינע — די מוהמע, זי אַליין. די מערקיניע איז געווען פּשוט אויס מענש פאַר גרויס עגמת־נפש וועגען ביילען, נישט צו־וויסען, וואָס אַזוינס איז מיט איהר געשעהען און וואו איז זי הינגעקומען? פאַר יסורים קען זי ניט אָיינזיצען אויף איין אָרט, נאָר אַרויס — אַריין פון שטוב אין גאָרטען, פון גאָרטען אין שטוב, אומעטום צוקוקענדיג זיך, ניסטערען, אפשר וועט זי עפּיס אָנשמעקען.

זי זיצט זיך אַ מאָל אַזוי, אַ פאַרנאַכט, שטאַרק פערטאומערט, צווישען געדיכטע צווייגען אין דעם גאָרטען, הינטער דער שטוב, און ווי איהר אויפ׳ן הארצען אַזוי איז דער הימעל, פערטאומערט, בעלייגט מיט שוואַרצע פינסטערע וואָלקענס. אין דער לופט אַרום און אַרום שמעקט תשעה־באָב! דאָס גריגוואַרג דאָר, אָבגעבליאַקעוועט, בוימער רוישען, זאָגען קינות אויף די בלעטער, וואָס הויבען־אָן געל־צו־ווערען, און אויף דעם אויסגעקראָכענעם שפּיץ קאָפּ זייערען, וואַרפענדיג זיך אין אַלע זייטען, וואָהין דער ווינד טראָגט. אומעטיג, פערזאָרגט שטעהען די פויגעל איטליכער אויף זיין רימעל, איטליכער אויף זיין צווייגעל, קראַצענדיג זיך מיט׳ן שנעבעלע אונטער די פליגעלעך, אויסשטעלענדיג אַ אויגעלע — אַ קוקעלע אַהין, אַ קוקעלע אַהער, אַ טרעסיל מיט די פעדערלעך, אַ גענעץ — און פויז אַריין אין די נעסטען — שלאָפען, ניט זאָגענדיג קיין שירה, ווי דער שטייגער זייערער איז, מנחה־צייט. אויך

דעם האָהן, דעם בעל־תאוה'ניק, פאַרגעהט די לוסט, נאַריש צוזאַמען זיך הייבט מיט די ווייבער זיינע. ס'איז גאָר ניט דער שטעל, גאָר ניט דאָס קרעה, וואָס תמיד, עס קומט אויס עפּיס געפּיפּט ווי פון אַ פּסול'ן שופר. ער שטעהט פערטראַכט, אויסשטרעקענדיג דאָס העלזעל, בלינצעלט מיט די אויגעלעך, אויסדרעהענדיג דאָס פּנים'ל אַ מאָל רעכטס, אַ מאָל לינקס, און אײַנגאַנצען, משטײנס־געזאָגט, זעהט ער אויס לעקישעוואַטע. פלוצלים טהוט ער אַ שאָר מיט די פיסלעך, אַ ריק זיך אין דער זייט, אַ קראַץ מיט אַ אַראָבגעלאָזט פליגעל די ערד, פאַרגעהטט די ווייבער זיינע און — אַ גוטע נאַכט! אַוועק מיט זיי אין זיין רוה אַריין...

אַ שטילער טרויער שוועבט אין דער לופט, אַ מרה־שחורה — אַרום און אַרום! ביטער און זויער איז אויפ'ן האַרצען. עפּיס בײנקט זיך, טרוימט זיך, עס ציהט ערגיץ אַהין — אַהין... און די נשמה וויינט אינוועניג שטיל, צוגיסענדיג זיך אָהן ווערטער.

זיצט זיך אַזוי די טערקיניע צווישען די צווייגען פערצומערט, פערטיפט אין איהרע געדאַנקען. דערווייל פאַלט־צו די נאַכט. וואָס ווייטער, ווייטער ווערט טונקעלער. די ביימער זעהען־אויס עפּיס אומגעלומפּערט, בעקומען אַ משונה פערענדערט פּנים, און דער כח־המדמה, אָט דער פּאָקופניק, פאַרבלענדזעט די אויגען מיט אויסגעדאַכטע פּאָקוסען. פון ווייטענס, אינ'ם טונקעלקייט, דאַכט־זיך דער טערקינע אויס, איידעל הייבט אויף אַ בוים, הוידעט־זיך און ווינקט איהר: קום, שוועסטער, קום זיך הוידען מיט מיר אויפ'ן בוים! זי טהוט זיך אַ חאַפּ דערשראָקען, און איידער נאָך זי ריהרט זיך פונ'ם אָרט לאָזען זיך איהר הערען טריט, און באַלד טאַקי קומט איהר צו די אויגען די מוהמע שיינצע, שטעהענדיג דאָרט אין גאָרטען מיט איציק פּאַקטער — אַ מין בעשעפעניש אַזעלכס, וואָס איז געלייטזועליגט פון זיין ליבען נאָמען מיט אַ ריקען, זעהר געשמידיג זיך צופיינען, צובוקען; מיט אַ קופּערנעם שטערען; מיט אַ פּאָר גנבה'שע אויגעלעך און אַ פּאָר הענטעלעך, אַקוראַט ווי עס פּאַסט איהם צו דער פּרנסה. דאָס דאָזיגע בעשעפעניש קניעט זיך, בויגט זיך, קריכט, דורכשטופּענדיג זיך דורך לעכער און שפּאַלטען, שמעקט, טאַפּט, האָרכט־זיך־צו, וואָס טהוט זיך דאָרט אין די הויכע פענסטער, חאַפּט אַ וואָרט און פאַרשלעפּט עס ווי אַ קאַץ פון איין אָרט צום אַנדערן, מאַכט שו־שו און טהוט אַ בים שטילערהייט.

אָט מיט דעם מין בעשעפעניש פיהרט עס די מוהמע שיינצע איצט אַ געשפּרעך, און פונ'ם גאַנצען שמועס זייערען קומט

דער טערקינע צו די אויערען נאָר איין וואָרט פון צעהנטען — „זיצט... האָדיל... וואו דאָס מיידעל?... שלעכט... אַרבייט, קאַמיסיאָנער רפאל... געלט... תשובה=געלט, תפילה=געלט... צדקה=געלט...“ אַזוי רעדט איציק. די מוהמע שיינצע טענה'ט, פאַר־גלאָצענדיג די אויגען צום הימעל, שטופּט אַריין אייזיק'ן עפּיס אין דער האַנד און בּילדער ווערען בּיידע פערשוואונדען.

דער טערקינע איז עס אַריין אין דער נאָז, זי שמויסט זיך, אַז דאָס איז ניט גלאַט, דאָ איז עפּיס אַ צרה. וואו איציק פאַקטער וויזט זיך, דאָרט איז אַ קרעצעל. און פּלוצלים פאַלט איהר איין אַ געדאַנק, ניט אַנדערש, אַז דער שמועס צווישען דער מוהמע מיט איציק פאַקטער האָט אַ שייכות צו דער מעשה מיט בּיילען. וואָס מעהר זי האָט צעקייט די ווערטער, וואָס זענען איהר געקומען צו די אויערען, איז איהר געוואָרען קלערער, אַז דער שמועס איז געגאַנגען איבּער בּיילען. אַ פּנים, ס'איז דאָ עמיצער, אַ תקיף, וואָס שטעלט זיך פאַר איהר אַרויס. דערווייל האָט מען עס, אַ פּנים, אַ נקמה געטאָן צום סמיק האָדלען. אַצונד איז שוין פערענטפערט געוואָרען, פאַרוואָס מען זעהט זי נישט דאָ, בּיי דער מוהמען, שוין עטליכע טעג. די מוהמע האָט בּיצייטענס זיך געאיילט צובּעהאַלטען די טרפה סחורה — אָט וואָס דער שפּאַציר איהרער מיט בּיילען בּעטייט!

די טערקינע נעהמט פּשוט איים פאַר רחמנות אויף בּיילען, און ניט זיך אַ וואָרט, נוקם זיך צווין פאַר איהר, נעבעך, מיט וואָס נאָר זי ווייס קענען.

זי נעהמט אַרויס פּנ'ם גאָרטען, בּלאָנקעט זיך אַרום און הויף שרעקליך אויפגעבּראַכט. און ווי זי שטעהט אַזוי בּיים טויער, דערזעהט זי פאַרבּייפאָהרענדיג אויף דער גאַס אַ פאַיעטאָן, אין וועלכען, ווי זי דערקענט, איז די מוהמע מיט בּיילען זיך דורכגעפאָהרען געכטען. די פּיס איהרע טהוען זיך אַ לאָז, ווי פון זיך אַליין, און זי שפּרינגט אַריין אין פאַעטאָן.

— וואוהין? — פרעגט דער פוהרמאַן.

— וואוהין? — מאַכט די טערקינע, בּעטראַכטענדיג זיך — אַהין... וואוהין געכטען פאַרנאַכט איהר זייט געפאָהרען. איצט ווייסט איהר שוין וואוהין?

— אַ שאלה אַ בּיסעל אויב איך וויים! דער קאָפּ איז מיר נאָך

אויפ'ן אָרט, ברוך־השם. איך ווייס, ווייס, געוואוסט האָב איך כאָטש נעבעך געפיהרט די מומען מיט נאָך אַ פאַרשוינדעל. אפשר ווייסט איהר עס מאַכי די מומע אַליין. דער שאַל איז אָנגעריקט איבער'ן קאָפּ, אַזוי אַז עס זעהט זיך נישט ארויס דאָס פנים.

דער פאַעטאָן איז צוגעפאָהרען צו אַ שטוב ערגיץ אין אַ פאַרלעגען אָרט כמעט אונטער דער שטאָדט.

— טפררדו! — שטעלט אָב דער פוהרמאַן די פערד, ריידענדיג ווי צו זיך אַליין — אַצונד, האַ, זעהט איהר, אַז איך ווייס. אַ חידוש אביסעל! מיין גאַנץ לעבען אַ פוהרמאַן בין איך, געלויבט דער אויבער־שטער, זאָל איך ניט וויסען, וואו וואוינט פייביל דער קליינער! אַ גע־לעכטער, כ'לעבען. איך טאַפּ־אָן, ווי אַ רב, אַלע שווערע ערטער דאָ אין דער פינסטער. די פערד מיינע, להבדיל, זענען אויך גרויסע למדנים דאָ... האָט זי עס מיך געפרעגט. אַ שאלה: אויב איך ווייס וואו זיצט פייביל דער קליינער!... אָט האָט איהר אייך דאָס הויז פייביל דעם קליינעמס, אָדער פייביל יקטן, ווי ער הייסט ביי אונז!

אַזוי האָט גערעדט פאַר זיך דער בערייזעהדיגער פוהרמאַן, אַריינלייגענדיג אין קעשענע דאָס פוהרגעלט און אָוועקגעפאָהרען צוריק.

דער טויער פון יקטן'ס הויז איז געווען צוגעשלאָסען. די טערקינע האָט דאַרויף זיך נישט שטאַרק מצער געווען. ווען אפילו ער זאָל זיין אָפען, וואָלט זי אויך אין שטוב ניט אַריינגעגאַנגען. עס וואָלט געקענט פאַלען אויף איהר אַ חשד און איהר גאַנצער פּלאַן קאַליע ווערען. זי האָט געוואוסט, ווער פייביל דער קליינער איז, אַז ער איז איינער פון לוי בחור'ס באַנדע, אַ ממזר, אַ פערדאָרבענער ווי ער.

אַצונד איז ביי איהר געווען גאַנץ קלאָר, אַז ביי אידעס אין הויז האָט די מומע בעהאַלטען ביילען ביז עס וועט איבער־געהן די בייזע שעה. איהר איז געגוג, וואָס זי ווייס וואו ביילע געפינט זיך, איצט וועט זי זיך בעטראַכטען, וואָס זי האָט ווייטער צוטאָן.

די נאַכט האָט דער טערקינע זיך נישט צוגעמאַכט קיין אויג. זי האָט אַלץ געטראַכט, וואָס מ'דאַרף טהון, וואָס הויבט מען אָן?

לסוף קומט איהר אויפ'ן זינען — דער קאָמיסיאָנער רפאל, פון וועלכען איציק פאַקטער האָט גערעדט, דערביי שטעלט זי

זיך אָב, טראַכטענדיג: אָט דאָס איז דער, וואָס אַרבּייט אַזוי שטאַרק!

אויף מאָרגען האָט זי זיך דערפרעגט צו רפאל'ן, געקומען בשעת ער האָט געשמועסט מיט רב אברהמ'ן, און איהם דערצעהלט בסוד די גאַנצע מעשה.

דאס פערטע קאַפּיטעל.

דער וואָס מיינט, אַז רב אָשר דער מעקלער איז פֿאַר'ן שלעכטען
בּענעגעניש בּרוגז געווען אויף רפאל'ן אַ לאַנגע צייט — האָט, זאָל מוחל
זיין, אַ גרויסען טעות. רב אָשר איז דאָך נאָך אַלע זאַכען פאָרט אַ יוד,
וועלכען עס מאַכט ניט אַזוי אוים דער נאַרישער כבוד, וואָס נעהמט=אָן
פאַר ליב אַ מאָל אויך אַ פּאַטש, נישט צומאַכען זיך דערפון אַזאַ פירוש.
חלילה. וואָלט רפאל געווען אַ „פּריץ", מעג מען זיין זיכער, אַז רב
אָשר'ן וואָלט כלל נישט איינגעפאַלען פאַראיבּעל צוהאָבּען, חלילה,
אפילו ווען ער, דער פּריץ הייסט עס, וואָלט איהם געגעבּען אין קאַרק
און אַראָבּגעשליידערט פון אַלע טרעפּ. ער, רב אָשר הייסט עס, וואָלט
זיך אויפגעשטאַנען, אויבּ נאָר ער וואָלט ניט געבּראָכען האַלז און געניק,
מיט דעם אויבּערשטענס הילף, אָבּגעשאָקעלט די פּאָלעס, געמאַכט מיט
אַ קרימעלע: עט! און צוריק אַרויף צום פּריץ מיט אָבּשיי, מיט אַ בּוק,
פּרובּען נאָך אַ מאָל טאַקי קריכען צו איהם מיט אַ געשעפטעל, אולי
ירחם. און פאַרקעהרט. וואָלט רפאל געווען אַ אידעל, טאַקי אַ אי=
דעל וואָס הייסט, מיט די בּיינער, וואָלט רב אָשר גערעדט מיט איהם,
אָהן מחזקות, ווי אַ יוד מיט אַ יודען, נישט מאַכענדיג קיין צערעמאָניעס,
גוט אָבּגעשייגעצט איהם ווי ער פאַרדינט, און דער הייסער רגע טאַקי,
און אַוועקגעגאַנגען גאַנץ רוהיג מיט דער דעה, מאָרגען, אם=ירצה=השם,
ווידער אַריינגעהן צו איהם, איבּערשמועסען דעם עסק אַזוי און פאַרקעהרט.
רפאל אָבּער איז דאָך ניט דאָס, ניט יענץ, אָדער דאָס און ניט דאָס,
יענץ און ניט יענץ. ריידען מיט איהם אויף דעם שטייגער
ווי מיט אַ יודען: — איך דיך אַ שטופּ, דו מיך אַ שטופּ; איך דיך אַ

עהם — ", בערדעל, געבענדיג דיר צו פאַרשטעהן מיט'ן גראָבען פינגער און דו מיך אַ נעהם בײַ מיין בערדעל, געבענדיג מיר צו פאַרשטעהן מיט דיין גראָבען פינגער — אַזוינס צו טאָן איז גאָר ניט מעגליך. אמת טאַקי, ער איז מאחינו בני ישראל, אָבער אין דער הלבשה, אין דער בענעהמונג זיינער איז עפּיס נישט דאָס... נישט יודישליך. מיט איהם בענעהמען זיך אַזוי־זיך, גוטברידערשאַפט, מעשה־איד — חלילה וחס! אלא וואָס דען־זשע, האָבען פאַר איהם דרך־ארץ, אַראָבשלינגען זיינס אַ בעליידיגונג און שטעהן פאַר איהם ווי אַ קנעכט, אָדער ווי אַ יוד פאַר אַ פּריץ — איז ער דאָך אין־גרונד־גענומען פאָרט אַ יוד, ווען אפילו ניט אינגאַנצען, איז ער ווענינגסטענס אַ שטיקעל יוד.

דעריבער איז גאָר קיין וואונדער ניט, אַז אַזאַ שלעכט בענעהמעניש, וואָס רב אָשר האָט געהאַט בײַ רפאל'ן, נישט צו קענען אַראָבשלינגען עס, נישט אָבצוענטפערן צוריק, האָט איהם שטאַרק צומישט, און דאָס האַרץ איז שווער איהם ניט צופוקעט געוואָרען פאַר כעס אינוועניג אין זיך. אפילו אַ מעקלער אַ מלאך וואָלט אויך געקענט, שונאי־ציון, צופוקעט ווערען, נישט אויסהאַלטענדיג אַזוינס. גלייך געטאָן האָט טאַקי רב אָשר, וואָס ער האָט זיך געשווינד אַרויסגערוקט פון שטוב מיט פּערדראָס, ווי באַלד אַרויס אויף דער גאַס, האָט ער אויסגעלאָזט זיין כעס, זיין שווער ביטער געמיט צו רפאל'ן אונטער די אויגען. און איז געווען זעהר גערעכט. להבדיל, אַ הונד אפילו, וואָס חאַפּט זיך אַרויס פון דער קלעהם, פון צווישען דער טיר, אויף דער גאַס, הייבט אויף דעם ווידעל, אָבשטעלענדיג זיך, און בילט אויך פונדערוויטענס. נאָך זעהר שען פון רב אָשר'ן, וואָס חאַפּש מיט'ן מויל גאַנץ עפּענטליך, אין אַזאַ פאַל איז אַ יוד אַ מאָל ניט פויל אויף דער פּען, אַריינצושיקען שטילערהייד אַהין, אַהין... שוואַרץ אויף וויס, אַ „שיר המעלה" אויך. קיים האָט רב אָשר אויסגעגאָסען דאָס האַרץ, אויסגערעדט זיך פאַר לייטען, איז איהם אָבגעגאַנגען דער כעס און ער איז אָבגעקיהלט געוואָרען.

„עט, ווי איך בין אַ יוד! — טראַכט בײַ זיך רב אָשר, איבערבעטענדיג זיך מיט רפאל'ן אין האַרצען — און אַז ער האָט געזאָגט דאָס און דאָס, מכבד געווען מיך מיט אַ וואָרט, אַזוי און אַזוי... מילא איז וואָס? גאָרנישט, כ'לעבען, הבל הבלים! דער גאַנצער נאַרישער כבוד איז ניט ווערטה קיין גראָשען. און וואָס נעהר זיך אָן אַזאַ שטות'עריי צום האַנדעל?... אַ רעכטער סוחר יאָגט זיך ניט נאָך כבוד, אין תכלית. און תכלית אַריין קוקט ער, אָט וואָס!... נאָך דעם גאַנצען

פיערן זייגעם אויף מיר, אז איך בין אזוינער און אזוינער... לאז איך פונדעסטוועגען ניט אב דעם עסק, היינט אדער מארגען וועט ער איהם, מיט רעם אויבערשטענס הילף, אנגעהמען, נישקשה! ער טעג זיך בייזערן, שפּרינגען „בואי בשלום" וויפיל ער וויל... וואס איז עס פאר א לשון: איך וויל ניט! „ער" — וויל ניט, און „איך" וואו בין? איך, הייסט עס, בין גארנישט, מיין ווילען איז עט־שמעט?... נאך א טאג, נאך עטליכע טעג וועלען מיר זעהן, וועמענס ווילען איז שטארקער. נישקשה, עס הויבט מיך ניט אן צוארען!... אי־אי־אי — טהוט זיך פלוצלים רב אשר א חאפ, קראצענדיג זיך ביי דער פאה מיט א זיפץ — עס הויבט מיך ניט אן צוארען, זאג איך. אוי, ארט מיך, וועהר שטארק אפילו — היינט איז דאך דאנערשטאג, אז אך און וועה מיר ז"

דאנערשטאג איז א שווערער טאג פאר א יודען. דאנערשטאג בעט דאס ווייב געלט אויף שבת. א ארעמער יוד דאנערשטאג איז דאס וואס א בייזע פליג, א זלידנע, סוף זומער: עס קריכט, עכט, ניסטערט, שטעקט אריין דאס נעזעל אין איטליכער זאך, איינשטעלענדיג זיך פשוט דאס לעבען. נאך אלע שווערע מיה רב אשר דעם מעקלערס, נאך זיין ארויסלויפען, פארטראגענקייט הו־הא טאג ווי נאכט, האט ער געלעבט אין נויט. און אלע דאנערשטאג פלעגט איהם, ווי אלע יודען אביונים, די נשמה אויסגעהן פאר א גראשען, ביז איהם פלעגט געראטען ביי איינעם א בעקאנטען צודערטאפּען עטליכע גילדען א גמילות־חסד. און אין דעם דאנערשטאג גראד איז איהם געווען ערגער נאך ווי תמיד, וויל ס'איז שוין ניט געווען מעהר ביי וועמען צוליי׳ען. פעלט איהם איין — רפאל! בעטען היינט א גמילות־חסד ביי רפאל'ן. און דאס האט פיעל געהאלפען, ער זאל זיך איבערבעטען מיט רפאל'ן, מוחל זיין איהם, וואס ער האט איהם פוגע בכבוד געווען. „א יוד טאר ניט ברוגז זיין" — טראכט ביי זיך רב אשר, אויסשטעלענדיג אין געדאנק א קלוג שמועסעל מיט רפאל'ן. אנהויבען זאל זיך עס גלאט אזוי זיך, אין דער וועלט אריין, עס וועט זיך אזוי קייקלען, קייקלען, פיז עס וועט צוקומען צו דער מטבע — אט דאס וואס מיינט דער פסוק!... ער גלעט זיך דאס בערדיל, משונה הנאה האבענדיג, גלייך ווי א געפיהלט העכטיל ליגט פאר איהם אויפ'ן טעלער און דער ריח פון שבת'דיגע מאכלים פארגעהט איהם אין נאז אריין. און ווי ער שטעלט א פוס, גרייט צוגעהן, דערזעהט ער פונדערווייטענס פאהרענדיג רפאל'ן, און קענטיג אין פנים, אז ער

איז שטאַרק פאַרטראָגען, פאָרט ניכער אָבאַרבייטען אַ געשעפט. רב אָשר'ן האָט עס געגעבען אַ קלאַפּ אין האַרצען, ער בלייבט פערגאַפט, אויפּעפענענדיג דאָס מויל און אויפשטעלענדיג די נאָז.

„דאָס איז נישט גלאַט אַזוי זיך אַ פאָהר — טראַכט־איבער בי זיך רב אָשר — אוי, פאַרשטעה איך! איך פאַרשטעה, נישקשה, וואָס איז אויף איהם אַזוי דאָס אַיילעניש. שווער מיך אָבצונאַרען, דאָס לויפט ער אָבמאַכען דעם עסק אָהן מיר. אוי, ווי זאָל איך עס אויסהאַלטען, נישט משוגע צו־ווערען, אַז איך זעה ווי מיין אַרבייט, מיין מיה געהט פאַרלאָהרען? איך לייג־פאָר דעם עסק, טהו, אַרבייט, קריך אויס דער הויט, דער־רעד, ווער צוועצט רעדענדיג, און ער... ער מיינט, איך בין אַ קינד, אַ מלופום־קינד בין איך, מעג ער מיט מיר טאָן וואָס ער וויל. ניין, ברודער! איך האָב אַ נאָז און שמעק, פונדערווייטענס שמעק איך אָן”.

און רב אָשר'ס נאָז טהוט זיך אַ קריב. דער צאָרן איז גרויס. נאָר היינט איז דאָך אָבער דאָנערשטאָג. די לידיגע קעשענע, די ביטערע נויט דערמאָנען רב אָשר'ן, אַז אַ יוד אַ קבצן טאָר נית אין כעס זיין, מוז אָנגעהמען פאַר ליעב אַ פּאַטש אויך. וויפיעל יענע זאָלען איהם נית קריוודען, צופּען, רייסען, מוז ער די וועהטאָגען טראָגען שטיל אין זיך, אַרונטערלייגען זיך אונטער יענע שענע לייט, זיי נאָך בענטשען — מאריך ימים זאָלען זיי זיין, און לויבען אין טאָג אַריין מיט אַ זיס פרעהליך פּנים'ל כלומר'שט.

און רב אָשר האַלט־איין דעם כעס, גלייכט אויס די נאָז. נעהמט אויף זיך אַרויף אַ זיסע ליכטיגע צורה און לאָזט זיך אין אַ פּאָר שעה אַרום געהן צו רפאל'ן, הייבען ביי איהם אַ גמילות־חסד לכבוד שבת. נאָר — וועה איז איהם און דעם פינסטערען מזל זיינעם — נישטאָ רפאל אין דער היים! ער פוילט זיך נית געהן נאָך אַ פּאָר מאָל, און אַלץ טאַקי — נישטאָ רפאל! אין נאָך דער לעבעדיגער ווייסט, ווי שטאַרק אָנגעוואַלצען רב אָשר'ן איז געווען אויפ'ן האַרצען. איז דער טאָג איהם פערגאַנגען אין צרות, דערפאַר האָט ער אין אָווענד זיך אַ ביסעל אונטערגעהעצקעט.

ס'איז געווען „ליהודים” — אַ שמחה, אַ פרייד אויף יודענס קעפּ!

ראש־חודש אָב צום מולד האָט זיך געענדערט די „פּאָגאָדע”, פּונקט פּאַרקעהרט ווי דער לוח שרייבט. דאָרט שטעהט: שענע, לויטע־

רע טעג, מיט אַמאָל נאָר איז קעלט און רעגענס חי אָסיענציים. יודען קריכען, נעבעך, ביז'ן האלז וויט אין די גלופסקער בלאָטעס מיט די שיך און זאָקען, און אידישע טעכטער מיט די זיידענע קליידער און גילדענע בראַסלעטען. מילא אויף קליידער, וואָס ווערען פֿאַרשמירט, פֿאַרשלומפערט, איז דער וועהטאָג נאָך ניט אַזוי גרויס, וואָרום דערויף ווענען זיי דאָך לאַנג, אומגעלומפערט, כדי טאַקי אַרויפגעהמען אויף זיך די בלאָטע; וועה געטאָן האָט יודען דאָס הארץ — אויף דער לבנה, נישטאָ די לבנה! יודען חלש'ען האָטש אויף איין מינוט אָנקוקען איהר ליכטיג פנים, סטייטש, ס'איז שוין אַוועק דער ערשטער קוואַרטעל, זי איז שוין אויף דער צייט, אונטערגעוואַקסען ווי מען בעדאַרף, ראוי לברכה, טאַקי נעהם און זיי זי מקדש כדת ישראל, גאַנץ יודישליך — און זי בעהאַלט זיך, עפּיס נאָר טאַקי אוי זי שעהמט זיך... פלוצלים הייבען־אָן דאָנערשטאָג פאַרנאַכט קרשׁזען די העהנער. עס טהוט אַ בלאָז אַ ווינטעל, עס צוגעהען זיך די וואָלקענס, און אַ שענע, קלאָרע לבנה, ווי אַ אויסגעצוואָגענע, אויסגעפּוצטע כלה, טרעט אַרויס האָפּערדיג, בעגלייט פון דער גרויסער משפחה שטערען, פיינע מחותּנים, איינגעטונקטע אין גאָלד, אין בריליאַנטען, און גאַנץ גלופּסק מיט איהרע קאַליושעס בעקוּמען אַ שיינענדיג פּנים. עס פּינקעלט, עס לויכט אומעטום! יודעלעך לויפען אָנזאָגען די בשורה, אונטערטרייבענדיג איינער דעם אַנדערען: ניכער, פייטיל! צהער, אַהער, זרח, גרונם, סענדער, פישעל! בעריל דער שוסטער הייבט זיך געשווינד אויף פונ'ם קלעציל, שמעריל דער שניידער לייגט אַוועק די אַרבייט, פאַרשטעקענדיג אין לאַץ די נאָדעל, לויפען אַרויס און שטעלען זיך קוקען דער לבנה אין איהר ליכטיגער צורה. דאָס גאַנצע געזעמעל צושאָקעלט זיך, שרייענדיג אויף אַלערליי מיני קולות. עס לאָזען זיך הערען ביי־קול'כלעך דינינקע פון קליינע יונגלעך, גרעבליכערע פון בחורים, גראָבע, הייזעריגע, פאַרלעגערטע, באַסאָווע אויף דער געמבע פון אַלטע, בעטאָגטע, גרייזגרויע, פאָנפעוואַטע, לאַנגנעזיגע און ברייטבייכיגע בעלי־הבתים. די לבנה געהט זיך איהר וועג און יודען שפּרינגען, הערצקען זיך איהר אַקעגען לעבעדיג, פרעהליך.

אויך אונזער רב אָשר הערצקעט זיך אויף די שפּיץ־פינגער צווישען דעם געזעמעל. דערזעהענדיג דאָרט נעבען זיך רב אברהמ'ן, טהוט ער זיך צו איהם אַ בוק עפּיס משונה, זאָגענדיג מיט אַ ניגון דריי מאָל:

- שלום עליכם!

— שלום עליכם, עליכם שלום! — ענטפערט־אָב רב אברהם, מפסיק־זייענדיג אינמיטען וואו ער האַלט. און אין אַ מינוט אַרום בייטען זיך די יוצרות. רב אברהם קעהרט אויס דאָס פּנים, זאָגענדיג מיט אַ בוק דריי מאָל „שלום עליכם” רב אָשר'ן, און רב אָשר ענטפערט איהם אָב „עליכם שלום” בשעת אונטערהעצקען זיך ביים „כשם שאני רוקד” אַקעגען דער לבנה.

און ווי זיי העצקען זיך דאָ ביידע, בוקען זיך און זאָגען שלום־עליכם איינער צום אַנדערען, פאָהרט געשווינד פאַרביי זיי אַ פאַעטאָן מיט דריי פאַרשוינען אינווייניג. רב אָשר דערקענט באַלד דאָרט רפאל'ן און ווערט פערצאַפּעלט מיט די ביינער. עס ענדערט זיך איהם דאָס קול, גלייך ווי אַ ביין וואָלט זיך איהם געשטעלט אין האַלז, פון גראָב ווערט עס דין, און ער לאָזט אויס דאָס דאַווענען מיט אַ וויינענדיגען פּישטש. די נשמה זיינע ווייגט אין איהם, פאַר גרויס וועהטאָג און פערדראָס, וואָס רפאל נאַרט איהם, מאַכט שטילערהייט אָב געשעפטען אָהן איהם. ער שטשורעט־אויס איין אויג אויף רב אברהם'ן, קוקט איהם אָן שאַרף טראַכטענדיג ביי זיך: מען בעדאַרף דיך נוט אויסטאַפּען. איך וועל דיך, פעטער, נעהמען אויפ'ן צימבעל. פון דיר וועל איך מיך דערגעהן אַלסדינג!

יודען ענדיגען דאָס דאַווענען און שפּייען אויס, פונאַנדערגעהענדיג זיך איטליכער צו זיך אַ היים. רב אברהם שפּייעט אויך אויס און וויל געהן זיין וועג, נאָר רב אָשר נעהמט איהם אָן ביי דער פּאָלע און זאָגט:

— וואָס איילט איהר זיך אַזוי, רב אברהם? וואַרט אַביסעל, זייט־זשע מוחל, וועלען מיר געהן צוזאַמען. איהר געהט דאָך אַ היים.

— ס'מהוט מיר זעהר לייד, וואָס היינטיגס מאָל האָבען מיר צוגעהן נישט אויף איין וועג — מאַכט רב אברהם — איך געה צו רפאל'ן, געה איך איצט.

— אָך, זעהר גוט! — זאָגט רב אָשר, אַ סמאָרע־געבענדיג... דער נאָז פאַר גרויס הנאָה — אויב אַזוי, וועל איך אייך בעגלייטען, און געהענדיג וועל איך דערווייל שמועסען מיט אייך וועגען עפּיס אַ ענין.

— מהיכא־תיתי, אַז איהר ווילט זיך מטריח זיין, אָך!

— מה נאמר ומה נדבר, וואָס זאָל איך זאָגען, וואָס זאָל...

ריידען? — הויבט־אָן רב אָשר געהענדיג זיין שמועס פול מיט שמד־שטיק, אונזער בעגעגענען זיך דאָ היינט, רב אברהם, איז מן־השמים, טאַקי נאָר פון גאָט. בעגעגענען אַזאַ מענשען ווי איהר באַלד נאָך קדוש־לבנה איז אַ גוטער סימן, ס'וועט, אם־ירצה־השם, זיין אַ מזל'דיגער חודש, אָמן. הלואי, רבונו של עולם! איך זאָג תמיד, אומעטום, אין מאַרק, אין די קאַנטאָרען, זאָג איך: נאָר ביי איינעם איז נאָך דאָ דער אמת, יושר, גערעכטיגקייט אין דאָס פּינטעלע יודישקייט. און ביי וועמען? — ביי רב אַברהם'ן! אוי, רב אַברהם, רב אַברהם, איז עס היינט אַ צייט, רב אַברהם! גוואַלד ווייסט איהר, וואָס ווייסט איהר... איהר ווייסט אייך אייער בית־מדרש, איהר זיצט זיך על התורה ועל העבודה, לערענט, דאַווענט. אַז־וואויל איז אייך! אוי, ווען איהר זאָלט וויסען אונזערע סוחרים, די קרעמער, די מאַרק־מענשען אונזערע — זאָל מיך גאָט נישט שטראָפען פאַר די רייד — אַלסדינג מעגען זיי. נישטאָ קיין וואָהר וואָרט ביי זיי, יאָ איז ניט יאָ, ניין איז ניט ניין, אַ שבועה ניט קיין שבועה. „ויאמר“ איז דער טייטש געבולען „וידבר“ — מאַני־פאַרגע, הענטשקע־לשון, אַזוי אַלץ הינטען־אַרום, הינטען־אַרום. איטלי־כער מיינט נאָר זיך, זיין טובה, די גאַנצע וועלט איז בעשאַפען גע־וואָרען נאָר פאַר איהם, פאַר איהם איינעם. אין פלוג, אָנקוקענדיג זיי, זענען זיי, דאַכט זיך, מענשען פיינע בריות, פיהרער נאָר... וואָס העלפט דאָס ריידען — הכל הבל, ס'איז גאָרנישט מיט גאָרנישט! מיינט איהר דאָך, אַודאי קענט איהר דאָך מיינען, אַז ער... רפאל אַייערער, למשל... — שטאַמעלט רב אָשר ניט ענדיגענדיג זיינע ווערטער, שטעלט אויס די אויגען אויף רב אַברהם'ן שווייגענדיג, צוזעהן, אויב ער פאַר־שטעהט זיך אויפ'ן ווינק און אויב דער ווינק איז איהם לרצון, און מען מעג אַרויסזאָגען זיך פאַר איהם שוין טאַקי גרעבליך

— וואָס ער? וואָס, אַ שטייגער, רפאל מיינער, למשל — פרעגט רב אברהם אויפגעבראַכט — האַ, אפשר איז רפאל קיין אָרענטליכער מאַן נישט?!

— אי־אי, רב אַברהם! האָט איהר דאָך, איך בעט איבער אייער כבוד, האָט איהר מיך דאָך נישט פאַרשטאַנען. אַדרבה, פאַרקעהרט! דער פשט פון מיינע ווערטער איז אַזוי: קענט איהר דאָך מיינען, אַז רפאל, רב רפאל אייערער, איז אויך למשל ווי יענע לייט? חס־ושלום! האָט קיין טעות נישט! זאָג איך אייך, ער איז אַ צדיק תמים!... ביי „חקרנים“ איז נאָך דאָ אויך יושר. אַ וואָרט איז ביי זיי אַ וואָרט. איך

האָב איהם ליעב, באמת ליעב. פונזיינטוועגען בין איך גרייט האָטש אין פייער, אין וואסער. איהר מעגט עס איהם מאַקי איבערגעבען. נישקשה, דאָס וועט נישט הייסען קיין רכילות... יאָ, אָבער — שטעלט זיך אָב אין מיטען שמועס רב אָשר מיט אַ זיפץ, ווי ס'איז איהם שווער ארויסצוזאָגען — אָבער ס'איז אַ וועהטיג צו זאָגען, ער... רב רפאל מיינער, איז אַ ביסעל נישט יוצא אַקעגען מיר...

— מיט וואָס, אַ שטייגער? שטאַמעלט ניט, רב אָשר, רעדט ריינע דבורים.

— טאַ, אַז איהר פאָדערט אַזוי, מוז איך אייך זאָגען, רב אַברהם — מאַכט רב אָשר מיט אַ קנייטשעלע, ווי ער טהוט עס נישט גערן — וועמען זאָל איך זאָגען, ווען ניט אייך, רב אַברהם?... איך בעט אייך, וואָס, אַ שטייגער, וואָלט מעלתו געזאָגט, ווען מעלתו, איהר הייסט עס, וואָלט פאָרגעלעגט איינעם גוטע עסקים, רעיאַלע, געטאַן, געאַרבייט, אָנגערעדט זיך ווי אַ פויק און לסוף וואָלט יענער שטילערהייט אָבגעמאַכט די עסקים שאַ-קיטש? איהר פערשטעהט דאָך אַצונד אַ קעגען וועמען איך רעד...

— איהר האָט אַ טעות, רב אָשר! רפאל איז ניט דער מענש צוטאָן אַזוינס. ניין, ניין!

— און אַז יאָ, אויב אַזוי ווי איך זאָג, וואָס וועט זיין

— וועל איך געבען קנס, וויפיעל איהר אַליין וועט הייסען.

— אויב אַזוי, זאָל מעלתו זיך מטריח זיין צודערגעהן, וואוהין איז ער עס היינט אַזוי פאַרטראָגען, נאָר אין איין אָטהעם אַרומגעפאָהרען דעם גאַנצען טאָג. נאָר, שאַ! זאָל עס בלייבען צווישען אונז. פאַרזיכערט איהר מיך דאַרויף, רב אַברהם, מיט אייער וואָרט, בהן שלכם, מיט אייער הן?

— בהן שלי! — נו, אָט זעגען מיר שוין געקומען, רב אָשר. אַ גוטע נאַכט!

— וואָס דיינקט איהר, רב אברהם, אפשר זאָל איך אויך אַריינגעהן, אַז איך בין שוין דאָ, הא?

— אַז איהר ווילט, מהיכא-תיתי. ווער לאָזט אייך ניט? קומט!

רב אָשר געהט אין אַנגסטע הינטער רב אַברהם'ן און איז איהם מכבד מיט עפענען די טיר.

— פארשלאָפען! — זאָגט רב אברהם — רפאל איז נישטאָ אין דער היים.

— אָ-וואַ! — קרעכצט רב אָשר און שילט אין הארצען דעם פינסטערען מזל זיינעם — וואָס טהוט מען אַצונד?

— נאַרנישט! — ענטפערט רב אברהם ווי אַ תם — אַיינער געהט מען אַ היים שלאָפען, אויסרוהען זיך נאָך אַזאַ טאָג ארבייט. איך בע-דארף נאָך אריין אין אַ אָרט, וועל איך מיר דורכגעהן דורך דעם הויף אויף דער אַנדערער גאַס. אַ גוטע נאַכט!

— וואַרט, זייט מוחל, וואַרט אַביסעל, רב אברהם. ע-ע-ע! — מאַכט רב אָשר ווי מיט אַ האַלבען מויל, קראַצענדיג זיך ביי דער פּאה — אָ-וואַ, שלעכט... ערב שבת... פארשטעהט איהר?... איך קען ניט, אוי-אוי, קומען אַ היים... אפשר געפינט זיך. אפשר ביי אייך עפּיס געלט? בים-בים-בים!

— מיין גאַנץ פארמעגען נאָר אַ קליינינקיים. ווילט איהר, קען איך עס אייך לייען — זאָגט רב אברהם, אַריינלעגענדיג די האַנד צו זיך אין קעשענע.

די לבנה האָט צוגעזעהן פונ'ם הימעל די דאָזיגע פּראָווערדיגע סצענע, איז געווען אַ עדות, ווי יודען, משטיינס-געזאָגט, זענען זיך מפרנס; ווי רב אָשר, דער הויפּטמעקלער, וואָס איז שטענדיג פאַר-טראָגען און געשעפטען, האָט מיט אַ ביטערען זיפץ אַריינגעלעגט אין קעשענע דעם גמילות-חסד, וואָס ער האָט גענומען ביי רב אברהם'ן אויף שבת. און נאָך אַזויפיל ארבייט, נאָך אַזויפיל אַנלויפען זיך אַ הונד אַ גאַנצען טאָג, איז ער מיט עטליכע גראָשען, ניט זיינע, גע-קומען מיד, צובראָכען אַ היים, צום ווייב און קינדער...

די לבנה האָט געזעהן דעם דאָזיגען יודען, זיין קאָפּדרעהעניש. זיין נויט, דאָס ביטערע עלענד זיינס, און איז זיך געגאַנגען אומעטיג פערטראַכט:

און דער הונגר דאַרט, אוי-וועה, דער הונד דאַרט בילט!...

דאס פינפטע קאפיטעל.

ארויסגעהענדיג אין גאס, אויף יענער זייט הויף, האט רב אברהם דערזעהן, ווי רפאל שטעהט און רעדט דארט מיט דעם איינעם ווייבעל, וואס איז צו איהם געקומען היינט ביי־טאג. איהר שיינענדיג פנים ביי׳ם אבגלאנץ פון דער לבנה נעהמט זיך אויס אין דער טונקעלקייט פון דער נאכט, ווי א ווייס געמאלט בילד אויף א שווארצען גרונט, און בעקומט דאדורך נאך מעהר חן. ער קוקט זי אן — און די בילד־שענע „שולמית", וואס אין „שיר־השירים", טרעט פאר איהם אין־געדאנק ארויס מיט די אלע פסוקים, אלע ליבעווערטער וועגען איהר דארט, וואס היינטיגס מאל איז עס איהם נים גלאט אזוי, א משל אקעגען די כנסת־ישראל, נאר טאקי פשוט א שענע ווייבעל. רב אברהם טהוט זיך אן א גויט, לאזט אראב די אויגען, דער־ווייטערענדיג זיך, גלייך ווי נישט בעמערקט. נאר רפאל אבער האט איהם יא בעמערקט, געהט ער צו, גיט איהם דעם שליסעל און זאגט:

— נאט. געהט אריין, זייט מוחל, צו מיר. איך וועל באלד אנקומען.

די לבנה קוקט דורכ׳ן פענסטער אין שטוב אריין, און א ברייטער פאס פון גילדענע פליטערלעך ציהעט זיך פון איהר צו רב אברהם׳ן, גלייך ווי ער עפענט די טיר. די גילדענע פליטערלעך קלעטערען טאנ־צענדיג ארויף איהם אויף דער ברוסט, אויפ׳ן האלז, פון דארט אויף דער באָרד, אויפ׳ן קאפ. און מיני געדאנקען, משונה׳דיגע, שטופען זיך מיט געוואלד אריין צו איהם אין הארץ, פארפיהרענדיג ווי מיאוסע קונדסים. דער יצר־טוב, נעבעך, ראנגעלט זיך מיט די דאזיגע קונדסים,

טרייבט זיי, אָבער עס העלפט ניט — די „שולמית" גערט ניט אַרויס איהם פֿונ'ם האַרצען!

— וואָס איז עפּיס אין דער פֿינסטער, רב אברהם? — זאָגט רפאל ביי'ם אַריינקומען — פֿאַר וואָס האָט איהר נישט אָנגעצונדען קיין ליכט?

— ס'איז מיר גוט אָהן ליכט אויך, אַזוי ביי דער שיין פֿון דער לבנה.

— איך זיץ אויך אַ מאָל אַזוי ביי דער שיין פֿון דער לבנה מיט גרויס פֿאַרגניגען — זאָגט רפאל זעצענדיג זיך נעבען רב אברהם'ן — אין דעם דאָזיגען פּאַס ליכט, דאַכט זיך מיר, זעה איך אַ העלען לייטער פֿון דר'ערד ביז'ן הימעל, און די גערונקען מיינע קלעטערען אויף איהם ווי די מלאָכים אַרויף און אַראָב. דאָס האַרץ פֿיהלט, ווי עס לאָזט זיך איהר הערען פֿונדערווייטענס אַ גרים ערגיץ פֿון אַ געבורטס־אָרט העט אַ מאָל, אַ מאָל נאָך גאָר פֿאַרצייטענס. עס טרוימט זיך איהם עפּיס ניט דייטליך־קלאָרע זאַכען, עפּיס ווי פֿאַרגעסענע. אַלטע אַ וועלט מיט יאָהרען. עפּיס בענקט עס, גלוסט עס, נישט צו־וויסען וואָס און נאָך וואָס?... איהר פֿיהלט דאָך, רב אברהם, די טיפֿקייט פֿון דעם ענין, וואָס אוממעגליך אַרויסצוזאָגען איהם מיט ריינע ווערטער. איך זאָג תמיד, אַז איהר זייט אַ פּאָעט און די חסידות אייערע איז געטליכע פּאָעזיע. אמת'ע ריינע חסידות דערהייבט דעם מענשענס גייסט, וואַרעמט איהם, גיט איהם אונטער פֿייער, התלהבות הייסט עס, ווי גוטער אַלטער ווייַן, און פֿאַרטראָגט די נשמה העט־העט אין די הויכע עולמות אַריין, אין יענע הייליגע וועלטען, וואו ס'איז דאָ טרייסט, רוה און אייביגער פֿרידען... דאָס אַלסדינג איז מאַכי זעהר גוט, פֿונדעסטוועגען אַ ליכט אָנצינדען בידאַרף מען פֿאָרט.

— נאָ, אויב איהר ווילט! — מאַכט רב אברהם, אַ האַפּטשוועדיג זיך, ווי ער וואָלט אויפֿגעשטאַנען פֿונ'ם שלאָף.

— אַצינד זעגען מיר דאָ, אויף דער וועלט — זאָגט רפאל, אָנצינדענדיג אַ ליכט — ס'איז דאָ נייעס, רב אברהם! דער יתום איז בעפֿרייעט.

— ווער?... דער „שקאָץ"?!

— דער שקאָץ! אויך דאָס מיידעל האָט זיך געפֿונען.

— געפֿונען!.. וואו איז זי געווען?

— אין אַזא אָרט, וואו צדיקים שטעהען דאָרט נישט. עס האָט

געקאָסט געווּנג מיה צוּבעפרייען זי פון יודישע הענד. אַ נס וואָס דאָס פריילין האָט זיך אונטערגעהאַפּט. זי האָט געראַטעוועט.

— זי! אָט די, וואָס איז היינט געקומען צו אייך? דאָס האַרץ אָבער האָט מיר געזאָגט, אַז איהר קומען איז ניט אומזיסט. איך בין זיך מודה, אַז פון דער צייט, וואָס איך האָב זי געזעהן, איז זי מיר ניט אַרויס פונ'ם זין. זי האָט געטאָן אַ גרויסע מצוה, „יהי חלקי עמה" אויף מיר געזאָגט געוואָרען אַ חלק עולם־הבא. נאָס זי האָט דערמיט פאַרדינט!

— אויב איהר ווילט, ר' אברהם, זיין אַ שותף, האָבען מיט איהר אַ חלק אין עולם־הבא, מוזט איהר דאָך האָטש וויסען איהר ביטערען חלק עולם־הזה, ווי ביטער איהר איז דאָ.

און רפאל נעהמט זיך דערצעהלען רב אברהם'ן די מעשה מיט ביילען און מיט דער טערקיניע, דורך וועלכער ביילע האָט זיך אויפגע־זוכט ביי פייבעל דעם קליינעם אין הויז, וואו די מוהמע שיינצע האָט זי בעהאַלטען, אויסלאָזענדיג די טרויערדיגע געשיכטע, שטאַרק אויפגע־בראַכט מיט אַזוינע שטעכעדיגע ווערטער:

— אָט האָט איהר אייך אייערע יודעלעך! שענע מעשיות, עפּיס נאַר טאַקי ווי אין סדום!

רב אברהם זיצט צוקאָכט ווי אַ אָבגעבריהטער, פאָכענדיג מיט דער יאַרמולקע איבער'ן קאָפּ און זעהר משונה אָנקוקענדיג רפאל'ן.

— וואָס איז, רב אברהם, אייך געפעלט נישט, אַ פנים, וואָס איך זאָג. ווי אין סדום?

— אודאי, אודאי! זאָגט בעסער, ווי אין גלות. ס'איז אַ גרויסער חילוק. אין סדום זענען די מענשען, ווי אין פסוק שטעהט, בטבע געווען שלעכטע און זינדיגע. אין גלות אָבער מאַכט מען פון גוטע מענשען שלעכטע, פון פרומע — זינדיגע. נויט, זאָגען אונזערע הייליגע חכמים, צווינגט דעם מענשען צוהאַנדלען אי אַקעגען זיין פערשטאַנד אי אַקעגען גאָט. נויט, איז דאָ דעם עולם'ס אַ ווערטעל, נויט ברעכט אייזען.

— מילא ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, די זינד בלייבט אַ זינד. דאָס יודישע פאָלק צייכענט זיך דערוויל מיאוס אויס.

— אָט דאָס איז טאַקי די צרה, ווי באַלד אויף דעם אויף יענעם אַ חטא, איז שוין כל־ישראל!... דאָס פאָלק ישראל וואָס — הא האָט געטאָן?

— אַט דאָס מאַקי איז דער חטא זיינס, וואָס עס האָט נישט געטאָן, טראַכט נישט צו טאָן און נעהמט נישט קיין מיטעל אַקעגען די מיאוסע זאַכען, וואָס טהוען זיך בײַ איהם.

— אי־אי, כ'לעבען! — זאָגט רב אברהם, קרימענדיג זיך — ווילט איהר, הייסט עס, אַז רבנים, דיינים וכדומה אַזוינע כשרע, לײַטישע מענשען, זאָלען געהן צו אַ לוי־בחור. אַ פּײַביל דעם קליינעם אין די הייזלעך, שטראָפען, זיך מיאוס־מאַכען דאָרט מיט אַ מוהמע שיינצע, אַ האָדיל די מעקלערין, מיט נאָך חצופות, דראַבקעס אַזוינע, וואָס אַ חרפּה גאָר צובריינגען זיי אויפ'ן מויל? נאָר כבוד שוין אפילו אין דער זייט, מען וועט זאָגען מוסר, וועט עס דען העלפען?

— ווי אַ טויטען באַנקעס, מוסר זאָגען איז ווי פאַרדריידען די ציין, ווי אָבשפּרעכען קדחת, אַזאַ האַפּט האָט עס — זאָגט רפאל צוהיצענדיג זיך און שטעהט־אויף פונ'ם אָרט — אוי, די מוסר־זאָגער, די מוסר־זאָגער! אוי קען איך זיי, אונזערע מוסר־זאָגער. קענען נים צוזעהען יענעמס זינד ווי אַ האָר און זעהען נים בײַ זיך ווי אַ באַלקען אַ דיקע. נענוג, איבערגענוג מוסר־זאָגער בײַ אונז. נים זיי בעדאַרפען מיר האָבען, נים אין אָפענע מײַלער געניטיגען מיר זיך. די דאָזיגע סחורה, און כמעט נאָר די דאָזיגע, איז בײַ אונז דאָ זעהר פיעל, ברוך־השם. מענשען טהוערם ברויכען מיר צוהאָבען, מענשען אַרבײַטער, פאַרשטענדיגע, פּראַקטישע, וואָס בעדאַרפען טאָן, די זינד נים צו־צולאָזען, וואָס בעדאַרפען אָנגעהמען מיטעל, זיך שטעלען אַקעגען די הענדלער מיט לעבעדיגער סחורה, וואָס פאַרפיהרען יודישע טעכטער. דאָס זענען די שרצים, וואָס ווימלען אין דעם שמוץ, אין די אָנגעמאַכטע, פון פרעמדע און פון אייגענע, פערשימעלטע בלאָטעס. דאָס זענען די ווערים אין אונזערע וואונדען, אין אונזער צעפאַלען לײַב, צעריסענע גלידער און פוילע ביינער! פון יענע פאַררופענע ערטער שרייען־אַרוים צו אײַך, יודען, אומגליקליכע נפשות — יודישע טעכטער, אײַערע שוועסטער, געפאַנגענע, אין דער נעץ אַרײַנגענאַרטע! נפשות פאַרפיהרטע, קרבנות, נעבעך, וואָס זאַטע לאָזען זיך ברייגען פון הונגעריגע, געבאַלעוועטע — פון אָרימע, נויטבעדערפטיגע! טהוט, טהוט עפּיס פאַר אײַערע אַרײַנגעפאַלענע, אומגליקליכע שוועסטער יודען!

— גרינג צוזאָגען! וואָס קען אַ פאָלק אַ דערשלאָגענס, אַ דערצידעריגט, נעבעך, טאָן? אין חבוש, קיין געפענגטעטער, מוציא לצמו,

קען זיך אַליין ניט בעפרייען מבית-אסורים, פון דער תּפיסה, זאָגען אונזערע חכמים.

— קיין כּלל פונדעסטוועגען איז עס ניט, קיין דין אויך נישט. אין לעבען געשעהען פיעל-מאָל זאַכען, וואָס פונקט פאַרקעהרט. די נויט גיט-איין דעם מענשען שכל און קראַפט צו טאָן אַזוינס, ווי פון איהר פּטור צו ווערען. וויפיל, אַ שטיינער, געפענטעטע בינדען זיך-אויף און ווערען פריי. ווער עס זיצט פאַרלייגט די הענד און וואַרט אויף הילף, דער איז נישט ווערט געהאָלפען צו ווערען. יושר, רחמנות — דאָס זענען פּונקען, וואָס פליהען פון׳ם האַרטען קרעמען, אַז מען שלאָגט איהם, שלאָגט מיט דעם שטאָהל. — קומט, רב אברהם, קומט צו די קינדער!

— וואו זענען זיי, די קינדער!? — פרעגט רב אברהם, גיך אויפהייבענדיג זיך פון׳ם אָרט.

— איך האָב זיי אַריינגעפיהרט צו רייזען. זאָלען זיי עסען און זיך אויסרוהען דערווייל אַביסעל.

דורך דער אָפענער טיר שטרעקט עמיצער אַריין די האַנד מיט אַ בריף. רפאל נעהמט, עפענט דעם בריף און די פאַרב קומט איהם אין פּנים אַריין — דאָס איז אַ בריף פון חנצה׳ן, אין וועלכען זי גיט איהם צו-וויסען, אַז די מאַמע איז היינט אַוועקגעפאָהרען צום טונעיאַדעווקער, זאָל לעבען, וועגען מאַכען אַ שלום, אַ גוט-לעבען צווישען בנציה׳ן מיט׳ן ווייב, מיט איהר, הייסט עס, און דער טאַטע איז געפאָהרען זי ביז העלפט וועג צובעגלייטען. לכן, איז איצט דאָ אַ גוטע געלעגענהייט צו-רייזען וועגען זייערע זאַכען. זי וואַרט אויף איהם, שרייבט זי, היינט אין אָוועגד.

רפאל געהט צוזאַמען מיט רב אברהם׳ן ביז דער טיר פון רייזעס הויז, דאָרט שיידט ער זיך מיט איהם און געהט זיין וועג.

פאַרוויסט, פאַרזאָרגט איז ביילע געזעסען ביי׳ם טיש, ווי איינע, וואָס איז געווען מסוכן קראַנק און איז ערשט אַראָב פון׳ם בעט. שטיל, אָבגעשוואַכט איז זי געזעסען אין אַ מין משונה קליידעל מיט נאַקעטע אָרעמס און אַ פינסטער טרויעריג פּנים, אַזוי ווי עס וואָלט דערצעהלט די וועה-טאָגען איהרע, די יסורים, וואָס זי איז אויסגעשטאַנען; דערצעהלט ניט מיט שטעכווערטער, מיט פאַרדראָס, נאָר מיט אַ בקשה, אַ בעטען זיך רחמים. זי האָט ניט אָבגעזאָגט רייזען צופאַרזוכען אַ ביסעל יויך, ווי אַ קראַנק קינד טהוט צוליב דער מוטער און נעהמט-איין אַ לעפעלע פון׳ם

רעצעפט, וואס זי גיט איהם. און הערשעלע, ער שטעהט אקעגען איהר, קוקט מיט ליבשאפט, נישט רעכט גוט נאך צופארשטעהן דעם טעם פונ'ם שרעקליכען וועהטאג, וואס איז איהר געשטאנען אויסגעדריקט אויפ'ן פנים, אויף די בלאסע ליפען. און וואס איינענטליך איז אזוינס געלעגען אין די טרערען, וועלכע האבען איהר געטריפט פון די אויגען אין דעם לעפעל געקעכטס, ביי איטליכם מאל צוטראגענדיג עס צום מויל. דאס הארץ האט איהם געצויגען צו איהר, געצויגען שטארק מיט אלע כחות, עס האט זיך איהם געוואלט האלזען זי, ליובען זי, אויסגיסען זיך אין טרערען מיט איהר אינאיינעם, און ווען מען וואלט איהם געזאגט: טהו זי א קוש און שטארב! וואלט ער עס געטאן גערן בשמחה רבה. דאך איז ער אבער געשטאנען פונדערווייטענס, ניט צוריהרען זיך פונ'ם ארט, פאר גרויס בושה. די בושה איז אזוי שטארק ביי יודישע קינדער, אז זי מאכט זיי פאר גרויסע עקשנים, דער טויט מעג זיך זיין נישט ארויס־צווייזען עפענטליך די ליבע... ער איז געשטאנען און זיך געשעהמט, געהאפט נאר פונדערווייטענס בגנבה אויף איהר א קוק. רב אברהם מיט רייזען זענען געשטאנען בעזונדער אין א ווינקעל, זי — קלאפענדיג זיך אלץ אין הארצען און ווישענדיג די נאז, מיט א פאהר איבער דעם ארבעל, און ער — רייבענדיג זיך די אויגען, פערלאפענע מיט טרערען. ביידע שאקלען מיט'ן קאפ, א מאל אויף ביילען, א מאל אויף הערשעלען... רב אברהם גלעט די בארד, רייבט דעם שטערען — און דאס הארץ וויינט אין איהם, שרייעט: אוי־וועה, רבונו של עולם, קוק און זעה אונזערע בזיונות, די בזיונות פון דיין פאלק ישראל!

דאָס זיבעטע בוך.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

פרימאָרגן. א שענער פריהמאָרגען. ליכט, וואַרימקייט און אַשיינעפּ־דיגער הימעל. דער רעגען, וואָס האָט געגאָסען ביי דער נאַכט מיט דונערן און בליצען, האָט אָבגעפרישט די אַלע געוועקסען, וועלכע האָבען אָנגעהויבען געלבליך צו ווערען פון די גרויסע תמוזדיגע היצען, און איבער א נייעס געוואָרען אָבגעלעבט גרין ווי פריהער. אַקעגען טאָג חאַפּט זיך אויף א ווינטעל, עס צעגעהען זיך די וואָלקענס, עס ווייזט זיך די זון און די וועלט ווערט אָבגעטונקט מיט ליכט

בעשעפענישען אין וואַלד, אין פעלד וואַכען אויף און דערזעהען פאַר זיך א ליעבע וועלט: די גראָזען פריש די בוימער אָבגעצוואָגען, טראָפּענס טוי פינקלען דרויף ווי דימענטען — און זיי שעפּען גרויס תענוג פון זיי. אַלע לעבעדיגע בעשעפענישען, פונ׳ם קליינעם ווערעמיל ביז די פייגעל, געהען אַרויס צו זייער אַרבייט, שמוצערען, צוויטשערען, שפּרינגען און פליהען, קריכען און קלעטערען. און די גלופּסקער פאַר־שוינען פעדערען זיך אויך און געהען — בחורים, מיידלעך, קינד און קייט — אַרויס פון דער שטאָדט צו דער רויטער קרעטשמע, מיט אַלע מיני כלים אין די הענד, קויפען דאָרט וואָלוועלען בראָנפען לכבוד שבת, ווי דער שטייגער זייערער איז פון תמיד אָן.

און האַרט נעבען וואַלד, ביי דער זייט וועג, וואָס פיהרט פון גלופּסק צו דער רויטער קרעטשמע, איז ליהודים. מיחיי דער שבת־גוי וואָס הייצט ביי יודען די הרובעס און לעשט אויס די בענשליכט שבת,

וואָס האַנדעלט אַב פּסח דעם גאַנצען חמץ פון דער שטאָדט, — ער הוליעט עם מיט גבריל׳ען דעם שטאָדט־פּאַסטוך פון יודישע בהמות אוןביידע זענען לעבעדיג־פרעהליך. פאַר גרויס שמחה זינגען זיי דאָס גוטע יוונישע ליעדעל מיט אַ ניגונ׳דיל פון אַ שיכור, טאַנצענדיג שטאַרק פער־פלאַמט האָפּ־האָפּ צום טאַקט פון סטעמפּעניו׳ס צושפּיעלען אויף׳ן פיערעלע.

אָט דער דאָזיגער סטעמפּעניו איז עפּיס ניט ווי אַלע אַנדערע מענשען מיט זיין פּנים׳ל, מיט זיינע תנועות און מיט דעם גאַנצען אויס־זעהן זיינעם, משטיינס־געזאָגט. ביי מענשען האָט אויטליכער פאַר זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל זיין אייגען געשטאַלט, זיין אייגען פּנים, האָטש פּרימעטעס אַראָבצונעהמען פון איהם. אָבער סטעמפּעניו, איז שווער צו־זאָגען, וואָס אייגענטליך פאַר אַ פּנים ער האָט, ווייל וואָס אַ רגע ווערט עס אַלץ אַנדערש, לויט דעם וואָס איהם אויף דער לונג, אויף דער צונג, און לויט די אָנשטעלען זיינע בשעת מעשה אין דער מינוט. מאַלפּעס מיט זייער שטייגער נאָכקרימען זיך, האָבען זיך געמעגט בע־גראָבען אקעגען זיינע העוויה׳לעך. נישט תמיד אָבער האָבען אַלע טיילען פונ׳ם פּנים אינאיינעם אויסגעדריקט איין זאַך, נאָר אַמאָל האָט אויטליכער פון זיי אויסגעדריקט עפּיס גאָר אַנדערש, בשעת איין זייט פּנים איז פער־אומערט איז די אַנדערע פול פרייד, איין אויג וויינט, די אַנדערע לאַכט. מעוברת׳ע איז געווען אַ סכנה אָנצוקוקען איהם דענסטמאָל, זיי זאָלען נישט מפּיל זיין פאַר שרעק. קיינמאָל האָט מען נישט געזעהן סטעמפּעניען אין שוהל ניט אינדערוואָכען, ניט שבת און יום טוב. אויך האָט מען איהם נישט געזעהן האַלטען יודישקייט. פונדעסטוועגען האָט דאָס קיינעם ניט געאַרט, גאַרנישט מאַכענדיג זיך פון איהם, גלייך ווי זיי וואָלטען איהם אַרויסגעלאָזט פון דער ערבות, און זאָל ער זיך טאָן וואָס ער וויל, געגוג, זיי זענען שוין מעהר נישט ערב פאַר איהם. סטעמ־פּעניו וויים שפּרוכען צו קדחת, צו צאָהן־וועהטאָג און צו נאָך און נאָך מכות. ליעבע־פלעשעלעך אַזוינע האָט ער געהאַט, וואָס איין טראָפּען דערפון אַרויפגיסענדיג ביי אַמאַנסביל אויפ׳ן קלייד אָדער ביי אַ נקבה איז געגוג געווען, ער זאָל זיי אָנצינדען אַ פייערדיגע ליעבע אין האַרצען, און אַ סך בעלנים פונ׳ם עולם זענען געווען אויף די דאָזיגע פלעשעלעך זיינע, וואָס זענען בעקאַנט געווען אונטער זיין נאָמען.

אַ מין פידעלע עפּיס האָט סטעמפּעניו געהאַט, אויף וועלכען ער פלעגט, משטיינס־געזאָגט, שפּיעלען אין די וועלדער, אין דערפער, אין

שענקען און אין אַלע יענע ערטער, וואו שקצים מיט שיקסעס פלעגן טאַנצען אין זייערער אַ חגאַ. ער פלעגט דאָרטען לוסטיג מאַכען דעם עולם אויך מיט פאָקוסען און אָנשטעלען. שלינגען שטיקער פייער און ציהען פונ'ם מויל לאַנגע שטענגעס, צוברעכען אייער אין זיין היטעל און אַרויסלאָזען דערפון פליהענדיגע טויבען; נעהמען עפּעס אַ מטבע ביי איינעם, אַ בלאָז־געבענדיג אויף איהר און זי פלעגט נישט ווערען, און פלעגט זיך דערנאָך געפינען אין קעשענע ביי יענעם. האָט ער געוואָלט — איז פון דער העלער הויט ביי עמיצען געהאַנגען אַ שלאָס אויפ'ן מויל.

סטעמפעניו איז ניט אייגעזעסען אויף איין אָרט, נאָר אַרומגעוואַנדרעוועט שטענדיג פון איין אָרט צום אַנדערען, וואו עפּיס אַ געזעמעל, אַהאַ, דאָרטען איז ער.

אַצינד שפּיעלט ער פאַר מיחייען מיט גבריל'אָן. ער ריפּעט אויפ'ן פידעל. זיי שפּרינגען, טאַנצען און ווער עס געהט שטעלט זיך אָב. אַזוי אַז ס'האָט זיך פאַרקליבען אַרום זיי אַ גרויס רעדעל פון גלופּסקער עולם, קינד און קייט, וואָס זעהען־צו די שמחה וואונדערענדיג זיך, וואָס איז היינט אַזוינס פאַר אַ יום־טוב, וואָס איז דאָ די שמחה אַזוי גרויס אויף זיי.

און אין מיטען דער דאָזיגער חדוה, שפּרינגט פונ'ם עולם אַרויס אַ יודענע מיט אַ יאָמער, אַ געוויין, ברעכענדיג די הענד און שרייענדיג געוואַלד אויף דער פרעהליכער קאָמפּאַניע: אוי, רצחים, מערדערס... און פאַלט טאַקי באַלד אין חלשות.

עס איז אַ מהומה, אַ געטימעל, אַ שרעק און אויס שמחה. עס פידעלט נישט סטעמפּעניו, מיהיי מיט גבריל'אָן ניכטערען זיך אויס פאַר שרעק. און דאָס פּנים ווערט זיי בלאַס ווי די וואַנד.

— ווער איז דאָ, ווער, וואָס? — פרעגען איינער ביי דעם אַנדערן, מיט גרויס וואונדער.

— דאָס איז בתיה שמואל דעם טאַנטדעטניקס ווייב.

בתיה, אָט דאָס איז די יודענע, וואָס איז נעכטען געקומען אין בית מדרש געוואָהר ווערען, פאַר וואָס איז איהר משה'לע, וואָס לערענט דאָרטען, ניט געקומען אַ היים נישט האָבענדיג אין מויל דעם גאַנצען טאָג. און וואו איז ער? אַז זי האָט איהם דאָרטען נישט געפונען און רב אברהם האָט נישט געוואוסט צו זאָגען איהר, וואו ער איז, איז זי פון דאָרט אַוועק מיט אַ געבראָכען האַרץ.

די זון איז שוין פערגאנגען. עס איז שוין פינסטערליך און בתיה זיצט ביי זיך אין שטיבעל פערראומערט, פערזארגט אויף איהר טייער והגדעל, איהר גדולה, וואס איז א בענשונג פון גאט. זי זיצט אין אייגע צרות פארגעסענדיג זיך אין אלע אנדערע הויזליכע זאכען, זי פארגעסט איהרע קליינע טעכטערלעך, אז זיי זענען הונגעריג, אז ס'איז שוין צייט אנצוצינדען א ליכט, איינהייצען דעם אייווען און אבצוקאכען דאס טעפעל געקעכטס אויף ביי-דער-נאכט. און די קליינע קינדערלעך זענען אויך פערטרויערט, זיצען פערשלאגענדיג זיך ווי שעפעלעך אלע אינאיינעם אין א ווינקעל מיט אראבגעלאזענע קעפעלעך און ארויסברענגענדיג פון זיך שטילע זיפצען. און ווער ווייסט — ביז ווענען וואלט בתיה אזוי געווען געזעסען, ווען נישט די קאץ, וואס אויפהאפענדיג זיך פונ'ם שלאף אויפ'ן אויווען וואלט ניט אראבגעשפרונגען צו איהר אויפ'ן באנק, איינהארבענדיג זיך און רייבענדיג זיך אין איהר פאר ליעבשאפט. בתיה טהוט זיך א חאפ, דערמאנענדיג זיך אין דעם, אז זי האט אויף זיך א הויז, קינדערלעך. און אויך אין שמואליקען איהרען דערמאנט זי זיך, אז א גאנצען טאג, נעבעך, יאגט ער זיך נאך דער שווערער ביטערער פרנסה זיינער, אויסזייענדיג אין אלע גאסען, אין הייזער און הויפען. און אויף דער נאכט ערשט קומט ער, נעבעך, א היים מיד, הונגעריג, — דארף זי דאך איצטער זעהן וואס צוגרייטען צו וועטשערע. ווי זי טראכט דא אזוי וועגען דעם מאן, פאלט איהר איין, אפשר האט ער עס גענומען משה'לען און זענען ביידע אוועק. היינט איז דאך דאנערשטאג, ווען שמואל געהט, ווי דער שטייגער זיינער איז תמיד, מיט דעם פעסעלע צו דער רויטער קרעטשמע ברייגגען פון דארט בראנפען פאר די בעלי-בתים זיינע. א טאג איז דאך געווען היינט א ליכטיגער, א שיינענדיגער און א ווארים ווינטעל האט געוועהעט אין גאטס וועלטיל, אויף די פעלדער פול תבואות און גרינגווארג נאר א גן-עדן, ריחות פון שמעקענדיגע קרייטעכצער מחיה נפשות — איז אפשר שמואל, וועלענדיג אנטאן א פערגניגען משה'לען, אריין צו איהם אין בית מדרש און גענומען דורכצוגעהן זיך מיט איהם אביסעל אין פרייען פעלד. וואס זאג איך אפשר, געוויס האט שמואל אזוינס געטאן, און געטאן זעהר גלייך. משה'לע אונזערער, אונזער מתנה פון גאט, ווייסט דאך נישט מעהר ווי דעם בית מדרש, וואו ער פאר-ברייננט די גאנצענע טעג אין לערנען תורה. ער איז, נעבעך, שוואך, דאר-קוואר, איננאנצען נאר הויט און ביין (מיר פאר זיין קאפ). וואס פאר א תענוגים, משטיינס-געזאגט, האט ער ביי אונז ארימע טאטע-מאמע!

תענוגים זאָג איך, איז עס נימו אַ געלעכטער? ווי קומט צו אונז תענוגים? הלואי, לעבעדיגער גאָט, טאַטע-פאָטער, מיר זאָלען איהם קענען געבען צו יעדער צייט האָטש דאָס נויטיגסטע צום לעבען! וויסט איז דער מאַמע זיינער! און ער אַליין, דאָס טייער קינד, פאַרדערט ער. דען פון אונז וואוילטאָג? אַ שטיקעל דאַרען ברויט, אַז ער איז הונגעריג; איז פאַר איהם גענוג; אַ שוך אַז ס'צערייסט זיך איהם אַמאָל, ס'קוקען אַרויס די פינגער, איז פאַר איהם אויך רעכט אָנגעהמענדיג עס פאַר גוט. אפילו גענוג לופט, וועה איז מיר, קענען מיר איהם אויך נישט געבען: אַ דירה אַ ביסעל, ענג, נידעריג, מען זיצט דאָ, משטיינס-געזאָגט, איינער ביי'ם אַנדערען אויף די קעפ. אַז איך הער איהם אַמאָל ביי דער נאַכט הוסטענדיג, געהט מיר די נשמה אויס. זעהר גלייך האָט געטאָן שמואל, וואָס האָט אוועקגענומען משה'לען אַביסעל פון דער גמרא, ער זאָל זיך דורכגעהן מיט איהם אַביסעל אין פרייען פעלד. אַ גרויסע מצוה האָט ער אין איהם געטאָן. זאָל משה'לע שעפּען אַביסעל פרישע לופט, אויסגלייכען זיך די ביינער און זאָל' ער וויסען פון אַ גוטע מינוט אין זיין לעבען.

טראַכטענדיג אַזוי האָט זיך בתיה באַלד בערוהיגט. זי שטעהט אויף, צינדט-אָן אַ ליכט און נעהמט זיך צו דער אַרבייט, לעבעדיג, אויפגעראַמט. דאָס האָט געווירקט אויף די קינדערלעך און זיי האָבען זיך געלאָזט אונטערהעלפען דער מאַמען מיט חשק. די שיילט קאַרטאָפּלעס, די טראָגט-צו אַ קריגעל וואַסער, די טהוט אַ שפּרונג און ברייגנט דאַרע שפּענדלעך, די צולייגט עס אויפ'ן פריפּעטשיק, און בתיה צינדט אונטער, צובלאָזט דאָס און מאַכט אַ פייער און שטעלט-צו דאָס טעפּעל. די שפּענדלעך טרעשצען, פונקען פליהען, דער פלאַם האַפּט אַרום דאָס טעפּעל — און ס'איז ליכטיג-פרעהליך די קינדער אויף די הערצלעך. די קאַץ זיצט זיך אויפ'ן געזעסעל, וואַרימט זיך אַנטקעגען דעם פייער, לעקט די לאַפּקעס און האָט הנאה.

— אַ קאַץ וואַשט זיך, איז אַ סימן אויף געסט — זאָגט דאָס עלטערע מיידעל.

— דער טאַטע וועט באַלד קומען מיט משה'לען — מאַכט בתיה מיט אַ פרעהליך שמייכעלע.

און אַ מיידעלע, דאָס יונגסטע פון די קינדער, שפּרינגט אַרויס פלא שמחה, פּאַטשט מיט די הענטלעך און זינגט זיך דאָס געוויסע ליעדעל:

פי — פי — פי,
וואו איז דער טאַטע?
ניטאָ איהם הי;
ווען וועט ער קומען?
מאָרגען פריה!
וואָס וועט ער ברייננגען?
א גלעזעלע ביר!
וואו וועט ער שטעלען?
אונטער דער טיר!
מיט וואָס וועט ער צודעקען?
מיט אַ שטיקעל פּאַפּיר!
ווער וועט דאָס טרינקען?
איך מיט דיר!

— אַלע מיר טרינקען, אַלע! — צושרייען זיך אויף איהר די קינדער, מאַכענדיג צו דער מאַמען: יאָ, מאַמע, אַלע?
— אַלע, קינדערלעך, אַלע, — נעהמט זיי איין די מוטער מיט גוטע רייד, — באַלד וועט דער טאַטע קומען, ברייננגען געלד. איך וועל קויפען מעהל, מאַכען חלה אויף שבת, קויפען פיש, מאַכען אַ קוגעל און ס'וועט זיין גוט.

האָץ, האָץ, האָץ,
לעבדיג, פרעהליך אַלע
מאַמע באַקט די חלה!
האָץ, האָץ, האָץ,
דער טאַטע גיט געלט.
די מאַמע קוועלט,
— קינדער צום טיש!
נאַט אייך יעדן אַ שיסעל,
פון אַ הוהן אַ פיסעל,
פון אַ הערינג ס'קעפּעל.
און אַ קוגעל פון עפּעל!
האָץ, האָץ, האָץ,
חנה, לאָה, צפּורה!

האָץ, האָץ, האָץ,
אסתר, שרה, דבורה!

דאָס ליעדעל זינגט שפּרינגענדיג=טאַנצענדיג. פּאָר גרויס פרייד אַ שען קלוג מיידעלע, אַבּאָרוויסע, אין איין העמדעל, און בּיי׳ם אויסלאָזען איטליכען גראַם חאַפּט זי די קאָץ בּיי די אויערען, — ענטפערט זי איהר אָבּ אויף איהר קול מיט אַ מיזוּיקע.

קיין זאַך קען נישט דערוויבען דאָס האַרץ, אַיינגעבּענדיג איהם היילגע געפיהלען, אַזוי ווי די אָרימקייט, ווען נאָר זי איז אַ בּעהאַלטענע, אַ ריינע און ניט קיין שמוציגע, אָבּגעלאָזענע. אָרימקייט מאַכט קלוג, אָרימקייט איידעלט דאָס האַרץ מיט גוטע געפיהלען, גוטע מידות. אָרימקייט מאַכט הייזליכע צופרידענקייט — צוגעלאָזטקייט פון עלטערן צו קינדער און פון קינדער צו די עלטערן. וויפיעל גרויסע תענוגים מען דאַרף אויסטראַכטען, כּדי צופריעדענשטעלען זאַטע רייכע קינדער, וואָס בּאָדען זיך אין וואוילטאָג, און וויפיעל מיטעל דאַרף מען עס טאָן, אויפצובּלאָזען איין פונק פון רחמנות און פון מענשליכע געדאַנקען אין זייער נשמה, וואָס איז פערזונקען אין דעם טיעפען שמוץ פין גראָבּע תאוות. די נשמה פון אָרימע אָבּער—זי קען רירען אַ מינדסטע קלייניג־קייט, און ווערט פול מיט זיסע געטליכע געפיהלען. עפּיס נאָר אַמינדס־טע זאַך אַגוטע אין דעם לעבּען פון אָרימע מענשען — ווערען זיי מונטער און מלא שמחה. פון אַ נייע קאַפּאָטע, אַ שטייגער, נייע שיך, איז אַ גרויס נחת; קרעפּלעך אָדער עפּיס אַזוי אַ גוטע געריכט, וואָס מען מאַכט אַמאָל, איז אַגאַנצער יום=טוב. דאָס הייזליכע לעבּען בּיי פּיינע, אָרענט־ליכע אָרימע לייט איז פול מיט פּאָעזיע.

דרך=ארץ פאַר קבּצנישע קינדער! פון זיי קומט אַרויס דער גרעסטער טייל פּאָעטען!

דערווייל [illegible] נעהט אַוועק אַ היבּשע צייט און שמואליק מיט משה׳לען זענען נישטאָ. דאָס פייער אויפ׳ן פריפּעטשאָק נעהט פאַמעליכען אויס, דאָס צוגעשטעלטע טעפּעל קאָליש זידט, קאָכט אַלץ שטילער, [illegible] שטילער. דאָס ליכט צאַנקט, אַלץ טונקעלער, פינסטערער ווערט אין שטוּב און אויך בּתיה׳ן אויפ׳ן האַרצען. די מרה=שחורה חאַפּט זיך ווידער צו איהר אַריין, פריהער אין האַרצען — שאַ, ניט קיין וואָרט! נישט מצער צוזיין די קינדערלעך, ניאַעך, און שפּעטער אַבּיסעל, הע=הע, לאָזט זי זיך שוין הערען מיט ווערטער! אַצינד איז בּתיה׳ן אַ וועהטאָג אינצווייען: זי זאָרגט

זיך אי פאר'ן מאן, אי פאר'ן זוהן. דער שטייגער שמואליקס איז געווען צוקומען א היים, א גאנצע וואך — פארנאכט, דאנערשטאג נאר א ביסעל פריהער, כדי צו געבען בייציטענס עפּיס געלט אויף שבת, און היינט, ס'איז שוין האלבע נאכט, העהנער קרעהען — און ער איז ניטא! ס'איז ניט קיין גלאטע זאך, עס מוז דא עפּיס זיין. וואס־זשע אזוינס? אט דא צושפּילט זיך ביי בתיה'ן דער כח־המדמה, זי טראכט־איבער שרעקליכע זאכען, גאר א מורא, אזוי אז די שטיל־פארבארגענע מרה־שחורה חאפּט זיך ארויס פונ'ם הארצען, אויסגיסענדיג זיך אין טרערען, און ביטערע קרעכ־צען. די קינדער, קוקענדיג אויף דער מאמע, ווי זי וויינט, זיפצט, וענען זיי טרויעריג אוועק אין א ווינקעל צונויפשטיקענדיג זיך דארט איינ־איינעם, פעראומערט מיט אראבגעלאזטע קעפּלעך. דאס ליכט האלט שוין איינגאנצען ביי'ם אויסגעהן, אויסשעפּענדיג שוין דאס לעצטע ביסעל חלב אין לייכטער, קיין פונק פייער שוין ניטא אויפ'ן פריפּעטשאק, קאלט ווי אייז שטעהט דאס טעפּעל, קיינעם קומט אויפ'ן זינען ניט ארויף דאס עסען. אלע זענען פעראומערט, אפילו די קאץ פארלייגט דעם וויידעל, געהט איינגעדרודעלט און ציהעט זיך אויס אויף דעם אויווען ווי זי דרעמעלט. די מולטער אפילו, וואס מען פארקנעט אין איהר חלה אויף שבת, שטעהט ליידיג אין א ווינקעל און זעהט אויס פארלאזט, פארוויסט. און די גריל, וואס הייבט אן געוועהנטליך צוגרילען ביי נאכט, בשעת אלע אין שטוב לייגען זיך שלאפען, שטעהט היינט, ארויסשטרעקענדיג דאס קעפּעל פון דער לאך, קוקט ווי א גולם און ניט קיין פּיפּס. איין גרויסע פליג נאר טיילט זיך אב פונ'ם איבעריגען עולם פליגען, וואס שלאפען, אבהאלטענדיג זיך מיט די פיסלעך אויפ'ן סופיט, אויף די ווענד, און לאזט זיך געהן ווי צו־חלום, בעאומרוהיגען מענשען מיט איהרע נארישע אנ־שטעלען: טהוט זיך א דרעה, א פליה, הין־און־הער פלינק־געשווינד ווי א רוח, אנשלאגענדיג זיך אט אין א פענסטער, אט אין עפּיס א כלי, אט גיט עס מיט איהר א טראג פארביי א אויער טאנצענדיג, זזשענדיג דער רוח ווייסט זי וואס.

און ווי די דאזיגע פליג אזוי האבען זיך געטראגען בתיה'ס געדאנ־קען, אויפריהרענדיג איהר דעם מוח. עס ווערט איהר אייננג אין שטוב און וויל ארויס אין גאס זוכען איהרע ליבע און נאכפרעגען זיך אויף דעם מאן ביי יענע בעלי־הבתים, וואס ער ברייננט זיי תמיד בראנפען אין דעם טאג. נאר באלד בעטראכט זי זיך, ס'איז דאך שוין לאנג פער־מאכט אומעטום טיר און מען שלאפט. זי גיט אויך א קוק

אויף איהרע בידנע קינדערלעך ווי זיי ליגען צוגעטולעט איינס צום אנדערען; ווי איהרע ליבע, טייערינקע פויגעלעך — טראַכט זי — קומען עס, נעבעך, אָב און שווינען. א לעבען, משטיינס-געזאָגט, אין צרות — און עס דערלאָזט איהר ניט דאָס האַרץ אַוועקוואַרפען זיי ביי נאַכט אַליין אין שטוב. אין-מיטען-דרינען טראָגט דער רוח אָן פון ערגיץ עפּיס אַ הונד, ער שטעלט זיך אונטער'ן פענסטער, אַראָבלאָזענדיג דעם ווידעל, פעררייסענדיג הויך דעם קאָפּ, און הויבט-אָן רויען, מיט אַ יאָמער אַ שרעק. דאָס רויען פונ'ם הונד, וואָס לויט מען זאָגט, בעוויזט עס ניט אויף קיין גוטס, האָט בתיה'ן גאָר צודרעהט. פאַר שרעקעניש, פאַר צוטראָגעניש טהוט זי אַ נעהם די קאָטשערע, לויפט געשווינד אַרויס און פערטרייבט דעם הונד, אויסלאָזענדיג צו איהם איהר שווער ביטער גע-כיטה מיט טויטע קללות. דער הונד אַנטלויפט, שטעלט זיך אָב פונדער-ווייטענס און הויבט אָן בילען שוין מיט זיין געוועהנטליכען קול, גלייך ווי ער טענה'ט זיך אוים מיט בתיה'ן, ווי בלעם'ס אייזעל אַ מאָל, פרעגענדיג זי: „וואָס האָב איך דיר אַזוינס געטהאָן, וואָס דו האָסט מיך געשלאָגען מיט אַ שטעקען? אַי, נאַרישע יודענע! ווייסט דאָס דען ניט, אַ הונד אַז רויעט איז נאַרנישט, שוטים נאָר שרעקען זיך דערפאַר?"

ריין, לויטער איז געוועזן דער הימעל אין אָנהויב אָוועגד. עס האָט זיך געלאָזט זעהן אַ פערטיל פון דער יונגער לבנה צווישען אַ גרויסען עולם ליכטיגע שטערען, שטעהענדיג אויף דער וואַך. באַלד אָבער האָט דער רוח אָנגעטראָגען די שוואַרצע-חברה וואָלקענס, זיי האָבען זיך בּיסליכוויז צוהוליעט, ווי דער שטייגער איז געאַרבּייט מעשים, ביז ס'איז געוואָרען אַ קאָכעניש, אַ שטורם און שטאָק-פינסטער. עס האָט געבּליצט, געדונערט, און טרערען — גאַנצע טייכען וואַסער, האָט געגאָסען דער הימעל. דער עולם אין שטאָדט איז געשלאָפען, נישט אָנגעהויבען וויסען, וואָס טהוט זיך אַזוינס אין-דרויסען. געפיהלט האָט עס נאָר איין יודע-נע — בתיה מיט איהרע קינדערלעך, וואָס די צרות זייערע האָבען נישט געלאָזט זיי שלאָפען.

אויף מאָרגען פריה איז בתיה אַוועק, נאָכדעם ווי זי האָט אָנגע-זאָגט צפורה'ן, דער עלטערער טאָכטער, אַכטונג צוגעבען אין שטוב אויף די קינדער, און איז געגאַנגען אַהין צו דער „רויטער קרעטשעם" געוואָר-ווערען דאָרט וועגען דעם מאַן. אַ ברכה פון גאָט איז אומעטום, אַ גרוים געדעטעניש אויף די פעלדער, עס שמעקט, עס זינגט, עס לעבט —

און בתיה גערט פארזארגט, פעראומערט, איהר געהט ניט אין קאפ די שענע וועלט ארום איהר.

אין דער „רויטער קרעטשעם” האט מען איהר געזאגט, אז שמואליק איהרער איז, ווי דער שטייגער זיינער תמיד, געווען נעכטען דארט, גענומען דאס פעסעלע בראנפען זיינס און אוועק דערמיט צוריק אין שטאדט. נאר אין פנים ביי די שטוב מענשען איז גרינג געווען זוזער־קענען, אז שמואליקס פערפאלען־ווערען איז זיי א גרויסער וואונדער. מיט'ן מויל מאכען זיי כלומר'ש: עט, גארנישט, כדי צוטרייסטען בתיה'ן, זי זאל זיך אזוי ניט ערגערן, ניט אזוי וויינען, אבער אין הארצען דיינקען זיי, אז ס'איז עפיס ניט גלאט, דא מוז זיין עפיס גאר א מיאוסע מעשה. בתיה געהט פון דארט אוועק ווי אהן א קאפ פאר גרויס ענגמת־נפש. זי געהט ביים ברעג וואלד, ניסטערענדיג מיט די אויגען און פארשטעלענדיג זיך שרעקליכע זאכען — גזלנים, חיות רעות וכדומה אזוינע אנשיקעגישען, וואס קענען זיך מיט מענשען אין א וואלד מאכען — און פלוצלים דערזעהט זי פאר זיך א רעדיל מענשען. סטעמפעניו שפילט אויף זיין פידעלע, מיחיי און גאברילא טאנצען, נעהמענדיג זיך אין־מיטען־דרינען טאקי צו א פעסעלע בראנפען, וואס ליגט צווישען זייערע זאכען אונטער א ביים. בתיה שטופט זיך צווישען דעם עולם, טהוט א קוק — אוי־וועה, ס'איז דאך דעם מאנס פעסעלע! זי ווארפט זיך אויף די ביידע גוים מיט א געוויין, א געשריי ווי אויף רוצחים, נישט ארויסרעדענדיג עס שארף, פאר גרויס הארצקלעמעניש, און פאלט חלשות.

יענער שבת אין גלופסק דערנסטמאל איז געווען שבת־פעטריכע זאלעקסי — דאס הייסט, צוויי פארשוינען אזעלכע, וואס זענען דעם שבת דערהויבט געווארען. אז מיחיי און גאברילא, אויף וועלכע ס'איז געפאלען א חשד, אז זיי האבען גע'הרג'עט שמואליק'ן מיט דעם זוהן, זענען אריין אין דער תפיסה, איז די יודישע שטאדט גלופסק געבליבען א אלמנה. יודען זענען אויסגעשטעלט, וואס וועט מען טאן אהן א שבת־גוי? ווער וועט זיי פארלעשען די ליכט און טאן ביי זיי אין שטוב געוויסע ארבייט? סטייטש, איז עס דען מעגליך, יודישע קינדער אהן גוים! האט מען דערוויל אנשטאט דעם שבת־גוי מיחיי יוצא געווען מיט פעטריכען, מיט א גויע, וואס מעלקט יודישע בהמות בשעת א יום־טוב. און אויפ'ן ארט פון גאברילא'ן דעם אויבער־פאסטוך איז ארויף זיין תלמיד אלעקסי, א קליין שייגעצל. נאר ביידע אבער האבען ניט געטויגט צו זייער ארבייט. פעטריכע, וואס איז א נקבה, נישט האבענדיג דעם כח

פון אַ כאַנסביל, אַרייננעסען אין זיך די אַלע גלעזעלעך בראַנפען, וואָס מען בעקומט פאַר ליכט=אויסלעשען, איז באַלד נאָכ'ן פערטען כוס שוין שיכור געוואָרען. איז זי, נעבעך, געפאַלען פון די פיס. האָבען אַ סך נים אויסגעלאָשענע ליכט אין פיעל הייזער געשמאָלצען, אָנגעמאַכט אַ רויך מיט אַ משאַד, און יודען האָבען וועה געטאָן, נים הייגט געראַכט, די קעפּ. און וואָס נאָך? יענעם שבת האָבען יודישע בהמות זיך געמאָלקען שפּעט, ערשט אַרום האַלבען טאָג. וויל פּעטריכע איז געלעגען טויט שיכור, נישט צוקענען דערוועקען זי, אַזוי האָט זי געפּאָפען. מיט אַלעקסי'ן איז אויך געווען נים קיין שענע מעשה. ווי באַלד דאָס קליין גוי'עלע איז געוואָרען אַ פריץ איבער בהמות, האָט ער מיט גדלות בייַ זיך געמיינט, איז די בייטש בייַ איהם אין דער האַנד, מעג ער שוין טראַסקען מיט איהר, שלאָגען ווען ער וויל און וועמען ער וויל. בעדאַרף זיך טרעפען, אַז ער הייבט אויף די האַנד מיט דער בייטש אויף יונגלעך, וואָס שפּילען זיך רוהיג אויף דער גאַס. ווערט אַ דראַקע, אַ ליאַרם, אַ געשריי — די בהמות בלייבען דערווייל אָהן אַ פּאַסטוך און צולויפען זיך אין אַלע זייטען.

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

אַ שרעקליכע מינוט, וואָס שווער צוגעפינען איהר גלייכען, איז געווען יענע מינוט בשעת פאַרשווינדענדיג ווערען דאָס וועגעלע מיט די „חאַפּערס״, נאָך וועלכם שמואליק דער טאַנדעטניק האָט זיך האַסטיג נאָכגעיאָגט. אַזאַ צרה, ווי אַ טרייער פאָטער זעהט זיין ליעב קינד ביי גזלנים אין די הענד, נישט צוקענען עס ראַטעווען — דאָס לאָזט זיך מיט דעם מויל ניט איבערגעבען, עס נעהמט דערנסטמאָל אָב דאָס לשון, נישטאָ קיין ווערטער, קיין יאָמערען, קיין קלאָגען — אַ געשריי האָט שמואליק געטאָן און געפאַלען, בעך אויף דר'ערד!

וואָס־זשע פאָרט איז דער סוף מיט איהם געווען? אפשר איז ער פאַר גרויס האַרצוועהטאָג משוגע געוואָר [illegible]אָדער אפשר גאָר געבליבען טויט אָהן אַ נשמה?

חס־וחלילה! שגעון דאָס איז פאַר נגידים. אָט די אָבגעהיטע מענשלעך קענען ניט איבערטראָגען קיין יסורים. פון עפּיס אַ שרעק קעהרט זיך זיי איבער דער מוח, פון עפּיס אַ צער געהען זיי אַראָב פון'ם זינען. נישט אַזוי אָבער זענען די קבצנים. קבצנים זענען פון אייזען, קיין קויל נעהמט זיי נישט — ניט קיין קעלט, ניט קיין הונגער, ניט קיין נויט און ניט קיין לייד, מכות, פורעניות, וואָרום דאַרויף זענען זיי דאָך געבוירען געוואָרען, פערשווארצט צו־ווערען, צוליידען און אָבצוקומען זייער גאַנץ לעבען. און דער רבונו של עולם גיט זיי יסורים מיט דער פולער מאָס און אַ אייזערנעם כח, אויסצושטעהען די צרות, ניט משוגע־צו־ווערען און צושטאַרבען פון זיי.

אמת טאַקי, גרויס צער האָט שמואליק איינגענומען פון זיין צהן.

װאָס גזלנים האָבן איהם געחאַפּט, ביטער און פינסטער איז איהם געװען, נאָר װיפיל אַזעלכע געבראָכענע הערצער, ביטערע געמיטהער װי ער זענען געװען בײַ יודען דענסטמאָל, אין יענע שלעכטע צײַטען; װיפיל טײַכען טרערען, אױ, רבונו של עולם, האָבען זיך, אין יענע צײַטען, אַרײַנגעגאָסען אין דײַן לאָגעל, טרערען פון אָרעמינקע עלטערען, בײַ װעלכע מען האָט אַװעקגענומען זײַערע קלײנע קינדערלעך, נעבעך, בשעת שלאָפענדיג בײַ־נאַכט אין די בעטעלעך און זעהענדיג גוטע חלומות; טרערען פון מאַמעס, בײַ װעלכע מען האָט צוגענומען זײַערע בני־יחידים; טרערען פון װיסטע אַלמנות, טרױערדיגע אױף זײַערע אװעקגענומענע קינדער, יתומים, דאָס אײנציגע טרײסט, דאָס אײנציגע אָנהאַלטעניש זײַערע אין לעבען! פיל נעסטען, אױ, זענען פאַרװיסט געװאָרען, יונגע פױגעלעך גערױבט געװאָרען, דאָס הארץ פון עלטערן אױף שטיקער צעריסען געװאָרען — און פונדעסטװעגען, נישקשה, האָט מען אױסגעהאַלטען. געלױבט איז זײַן ליבער נאָמען, שהחינו, װאָס האָט געלאָזט אונזערע דאָזיגע קבצנים לעבען, וקימנו והגיענו, און געלאָזט זײ דערלעבען ערגערע נײַע צײַטען, צוצוזעהען װידער דאָס אַװעק־נעהמען בײַ זײ די איבעריגע קינדער!...

שמואליק האָט אַ געשרײַ געטאָן, אָבער ניט משוגע געװאָרען; שמואליק איז געפאַלען, אָבער די נשמה איז איהם ניט אױסגעגאַנגען. עס עפּענט אונטער איהם זיך אױף דער גיהנם, מלאכי־חבלה רײַסען איהם דאָס הארץ, ער אָבער איז בײַ די געדאַנקען, ער װײסט, אַז משה'לע זײַנער איז געפאַנגען, אַז ער מוז זיך יאָגען ראַטעװען איהם. אַ װאָס, בערעכענען זיך, צי װעלען איהם דינען די פיס נאָכצװיאָגען זיך — דאָס פאַלט איהם גאָר ניט אײַן. אַ טאַנדעטניק, װאָס װאָגעלט זיך אַרום פון טאָרגענס פריה ביז אין דער נאַכט איבער אַלע גאַסען און הױפען, װאָס קריכט אַרױף־אַראָב הונדערטער טרעפּ אַ טאָג, װאָס הערט אַזעלכער פיס? קבצנישע פיס, משטײנס־געזאָגט, װער בערעכענט זײ, װער פרעגט זײ, אױב זײ װילען אָדער ניט װילען געהען אַ גאַנג? און נאָר אַ חוץ־דעם, װאָס שמואליק איז אַ טאַנדעטניק, איז ער דאָך דערצו עפּיס נאָך אַ יוד אױך, און דאָס געהען בײַ אַ יודען איז עפּיס אַנדערש, ניט װי בײַ לײַטען — דער קאָפּ זײַנער איז איהם אין הימעל, װי דער לאָקאָמאָטיװ פליהט ער פאָראױס, און די פיס שלעפּען זיך איהם נאָך, װי די װאַגאָנעס, אױף דר'ערד

עס ברענט, קאָכט שמואליקס הארץ װי אַ קעסעל, עס רױשען,

קלאפּען זײנע געדאַנקען, שהוען איהם אַ הײב=אויף פון דער=ערד, בע־
װעגען, טרײבען די פיס — און זײ לויפען געשװינד, געשװינד.

דער װעג, אויף װעלכען די „חאַפּערס" האָבען זיך געלאָזט פאָהרען, איז געװען אַ שמאָלער, אין דער זײט פונ'ם ברײטען שליאַך. ער האָט זיך געצװײגען װי אַ סטענגע צװישען גראָז און תבואה, פאַרקריכענדיג אַ מאָל אין אַ קאַליזשע, אָדער פּערפּאַלענדיג װערען אונטען ערגיץ אין אַ טאָל, און פון דאָרט װידער זיך אַ װײז טאָן, אַרויפקלעטערענדיג אויבען אויף אַ באַרג.

שמואליק לויפט מיט אַלע כחות, צוהערענדיג, צוקוקענדיג זיך דערבײ װײט אַרום. נאָר אומזיסט די מיה — אומעטום אויפ'ן װעג איז שאַ, שטיל! ער הערט ניט נאָר דעם שאָרך פון זײנע טריט. ער זעהט ניט נאָר דעם אײגענעם שאָטען זײנעם, װאָס טאַנצט איהם בײ דער זײט אַקעגען דער שײן פון דער יונגער לבנה, װאָס זעהט=אויס שװימענדיג װי אַ זילבערען שיפעל הויך אין הימעל. אַ מאָל צולײגט זיך דער שאָטען אויף דר'ערד צװײ=מאָל אַזוי גרויס װי ער אַלײן איז, און אַ מאָל קלעטערט דער שאָטען זײנער אַרויף אויף תבואות, אויף בוימער, קרימט זיך, ברעכט זיך װי די קונצען=מאַכער אין די צירקען.

אמת, צװײ מאָל האָט זיך איהם געדאַכט װי עפּיס אַ קול ערגיץ פונדערװײטענס, נאָר באַלד טאַקי האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז דאָס איז געװען טריט פון אַ האָז, װאָס דערשרעקענדיג זיך פאַר אַ שאָרך פון אַ אַראָבגעפאַלען בלעטעל, אָדער פון עפּיס אַ קריכענדיג װערעמיל, איז ער שפּרינגענדיג איהם פאַרבײ=געלאָפען העגדום=פּעגדום, און פוץ אין תבואה אַרײן! און דאָס צװײטע מאָל האָט זיך דערװיזען, אַז דאָס איז איהם גע־קומען צו די אויערען טאַקי זײן אײגען קול — אַ זיפץ, װאָס האָט זיך איהם אַרויסגעריסען טיף פונ'ם האַרצען בשעת די האָפנונג, צודריאַגען דאָס װעגעלע, האָט אָנגעהויבען בײ איהם שװאַך צו=װערען. איז דען מעגליך, אַז אַ מענש, װי גרינג אפילו ער זאָל זײן אויף די פיס, זאָל ־ך פאַרהערען אין לויפען מיט אַ פערד, און נאָך װען, אַז מען טרײבט עס מיט בײטשען? — אוי, ניט מעגליך! טראַכט בײ זיך שמואליק מיט אַ שװער געמיט, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען און אַ מאַך=געבענדיג מיט דער האַנד, װי אײנער רעדט: פאַרפאַלען! פונדעסטװעגען לויפט ער װײטער, באַרג אַרויף, באַרג אַראָב, גלײך מען װאָלט איהם געשטופּט פון הינטען, געטריבען מיט גװאַלד.

עס געדױערט אַ היבשע צײט און שמואליק װערט מיד. עס פלאָנ־

טען זיך איהם די פיס, ער גערהט און פאַלט, שטעהט=אויף און פאַלט
ווייטער. שוואַכער, שוואַכער ווערט אין איהם די קראַפט פונ׳ם ברענענ=
דיגען פייער, עס שטופּט שוין ניט אַזוי שטאַרק ווי פריהער. עפּיס טאַקי
גאָר ווי אַ לופטבאַלאָן, פון וועלכען עס גערהט ביסליכווייז אַרויס דער
גאַז, וואָס ביים פאַלען ריהרט ער אָן די ערד אונטערשפּרינגענדיג,
אונטערשפּרינגענדיג ביז עס גערהט פון איהם אַרויס אינגאַנצען דער גאַז,
און ער בלייבט ליגען אויפ׳ן אָרט — שמואליק פאַלט, אויסציהענדיג זיך
פאַרדולט אויף דר׳ערד!

עס דאַכט זיך איהם עסק, זאַכען, אין וועלכע דער קאָפּ זיינער
ליגט איהם תמיד. עס דאַכט זיך איהם — שמאַטעס. עס טהוען זיך אַ
וויז פאַר איהם אַ היבש ביסעל שמאַטעס, כל=המינים: שמאַטעס זיידענע,
איידעלע, פון מיוחסים, פיינע=בריות אין שטאָדט, און שמאַטעס גראָבע,
שמוציגע, פונ׳ם פּראָסטען עולם; הויזען, פליודערען און תחתונים, טלית=
קטן׳ס און קאַמעזעלקעס, קאַפּאָטעס און פראַקען, ספּאָדקעס און קאַפּע=
ליושען, איין שמאַטע ניט בעסער פון דער אַנדערער — אַלע גאַנץ ניש=
קשה׳דיגע שמאַטעס! ס׳איז דאָ, אָהן עין=הרע, סחורה, גענוג שמאַטעס,
ברוך=השם, אויף דער וועלט... נאָר וואָס קומט אָבער אַרויס דער=
פון, אַז דער האַנדעל מיט שמאַטעס איז שווער היינטיגע צייטען. נישט
צו=צוטרעטען צו יענעמס שמאַטעס, אַזוי טייער זענען זיי, און פאַר
דיינע — וויל מען צעהן פאַר אַ גראָשען. דעם גאַנצען טאָג איז ער היינט
זיך אָבגעגאַנגען די פיס, שרייענדיג אין אַלע הויפען: שמאַטעס, בעלי=
בתים אַרויס מיט אייערע שמאַטעס! ער איז הייזעריג געוואָרען שרייענ=
דיג, און די שמאַטעס עפּיס נאָר ווי זיי לאַכען איהם אויס. ער האָט זיך
געלאָזט אויף הויכע טרעפּ אַריינגעהן אין אַ שטוב, האָבען זיך אַ לאָז
געטאָן אויף איהם הויזען פאַרריסענע, שטאַרק בלאָזענדיג פון זיך, אַזוי
אַז איהם איז שטאַרק ניט גוט געוואָרען און האָט זיך אַראָבגעקויקעלט
פון אַלע טרעפּ אויף דר׳ערד, ברעכענדיג האַלז און געניק, נישט צו=
וויסען אויף וואָס ער איז פאַר אַ וועלט. —

קומענדיג שפּעטער אַ ווייַלע צו=זיך און עפענענדיג די אויגען, ער=
זעהט שמואליק אַ לבנה מיט שטערען, אַ וואַלד, אַ פע׳ר ניט
תבואה, ער דערמאָנט זיך אין דער מיאוסער געשיכטע ניט דעם זוהן,
שפּרינגט=אויף פונ׳ם אָרט און נעהמט זיך לויפען מיט אימפּעט, אַ ווינ=
נעהמענדיג זיך די אויגען קוקענדיג — און נישטאָ דער וואָגען! ער רייסט
אויף זיך די האָר, וויינט אָהן טרערען, און לויפענדיג אַזוי באַרג=אַראָב

פלוצלים — אָ, דערבאַרעמדיגער גאָט! — וואַקסט פאַר איהם אויס דער וואָגען אין אַ קאַנאַווע, נעבען אַ בריקעל איבער אַ טייכעל, וואו ער האָט זיך איבערגעקעהרט אַראָביאָגענדיג זיך האַסטיג פונ׳ם באַרג און צעבראָכען אַ אַקס, און די שענע פּאַרשוינען אַרבייטען אויף איהם.

שמואליק וואַרפט זיך אויף די פּאַרשוינען ווי אַ פאַרוואונדעטע חיה אויף די יעגערס, וואָס האָבען, נישט גוט דערשיסענדיג זי, געטריבען איהר געליבטע קינד — און עס הויבט זיך אָן אַ מלחמה, אַ בלוטיגע מלחמה. בשעת איינער פון די לייט האַפּט זיך שפּאַנען דעם וואָגען, האָט שמואליק ווי אַ פּיאַווקע זיך איינגעגעסען מיט די ציין דעם צווייטען אין די פיס און מיט די הענד געריסען משה׳לען צו זיך. די ליבשאַפט צום קינד, דאָס שרעקליכע אומגליק און דאָס ברענען זיך נוקם צוזיין — די אַלע דריי זאַכען אינאיינעם האָבען פון דעם שוואַכען שמואליק׳ן געמאַכט אַ שמשון הגבור. נאָר אַקעגען יודישע־פּלשתים אָבער העלפט שמשון־הגבור׳ס גבורה אויך נישט. פיער הענד, חוץ פיס און ציין, האָבען איהם געשלאָגען וויפיל ס׳איז אין איהם אַריין. משה׳לע האָט בעזונדער געלייזט, געהאַט זיין עהרליך אויסקומעניש דערפאַר, וואָס ער האָט זיך ניט געקענט פערהאַלטען רוהיג בשעת יענע האָבען זיך אָבגערעכענט מיט זיין טאַטען.

— רב הערש־בער — זאָגט איין חאַפער צום אַנדערען — צו־וואָס טויג עס, מיט דעם דאָזיגען אידלאַק זיך דאָ אַזוי באַברען? ער איז אַ עקשן, האַלט זיך פעסט אין דעם וואָגען, וויל נים אָבלאָזען — נו, מהיכא־תיתי! אדרבה גוט... זאָל ער זיך טאַקי בלייבען דאָ אין וואָגען און עס זאָל אויסקומען ווי דער פּסוק: „אותו ואת בנו״ דער טאַטע מיט דעם זוהן... נישט קיין נייעס. מען האָט שוין געזעהן, געהערט אין דער וועלט אַזוינע זאַכען.

— יאָ, זעהר גלייך טאַקי זאָגט איהר, רב שניאור־וואָלף — ענטפערט יענער — אין צווייען איז שטאַרקער. זייט זיך נאָר מטריח און העלפט בינדען דעם דאָזיגען באַראַן

און רב שניאור־וואָלף איז ניט פויל, אַרבייט געשמאַק, בינדט שמואליק׳ן מיט אַלע דינים ביים בינדען אַ קרבן, עס זאָל עס איהם אָנהייבען אַרען, וואָס יענער, נעבעך, צאַפּעלט, קרעכצט, שרייעט נאָר אַ שרעק. דאָס פערד איז איינגעשפּאַנט, דער וואָגען גרייט. אָט טהוט מען אַ שמיץ, אַ טרייב: היידאַ, ניאָ, ניאָ! און דער טאַטע מיט דעם

זוהן ווערען געפיהרט צו דער עקדה, די כפרה צו-ווערעןביידע אין איין טאָג.

א ביטער געשריי טראָגט זיך ווייט אין דער טיפער שטילקייט פון דער נאַכט, א געשריי פון געהאַפטע, געפאַנגענע שפּאַלט די הימלען, געהט-אַרויף צו גאָט מיט א קלאָג: אוי-וועה, רבונו של עולם, אוי, וועה געשריגען אויף דיין פאָלק ישראל!...

דער סאָלאָוויי אויף זיין צווייגעל, דאָרט אין וועלדעל, בלייבט ווי דערוואָרגען אינמיטען זינגען, אויך די פרעש אין דעם טייכעל ווערען פאַרשטומט, בעהאַלטען זיך אין וואַסער, דערהערענדיג דעם יאָמער פון געשריי פון די אומגליקליכע, נעבעך. —

אַך, ווי שרעקליך, ווי שרעקליך עס קלינגט א געוויין אין דער שטילער נאַכט!...

און א קול לאָזט זיך הערען: וויא, וויא, וויא!

די יונגע לבנה, אינגאַנצען א וואָך אַלט נאָכ'ן מולד, געהט, ווי א קינד, פריה אין איהר רוה אַריין, צומאַכענדיג א אויג. און דאָרט וואו זי פאַרגעהט בעדעקט זיך דער הימעל מיט שוואַרצע וואָלקענס. עס בליצט און עס דונערט.

און פלוצלים פערטראָגט זיך א קלאַפּעריי פון רעדער. עס דויערט נית לאַנג, פאָהרט אָן א קאַרעטע און מענשען שפּרינגען אַראָב געוואָהר צו ווערען, וואָס אזוינס דאָס שרייען בעטייט. זיי טהוען א קוק — און בלייבען פערגאַפט! באַלד ווערט א ליאַרעם, א געפּילדער, א זיד-לעריי. עס שטרעקען זיך אויס הענד, עס ווייזען זיך קולאַקעס. שניאור-וואָלף און זיין שותף פאַרשטעהען, וואָס מען מיינט מיט די הענד, און פאַלען אויף א שכל בייציי|טענס, איידער מען גיט קלעפּ, זיך געשווינד אָבצוטראָגען.

די פינסטערע וואָלקענס זענען זיי בייגעשטאַנען — און זענען אין דער פינסטערניש נעלם געוואָרען.

דאָס דריטע קאַפּיטעל.

שען איז די שטאָדט ז...., די הויפּטשטאָדט פון וואָהלין! ניט קיין פּאַלאַצען האָט זי, ניט קיין הויכע טורעמס, ניט קיין טייערע פּאַרציהרטע געביידען — און איז דאָך מלא חן. אַרומגערינגעלט מיט בערג איז זי, מיט וועלדער, מיט פלייצענדיגע טייכען און טאָלען; ס'איז אין איהר דאָ אויך גערטנער, בולוואַרען, און אָט דאָס איז איהר ציהרונג, איהר שענקייט. אַריינפאָהרענדיג אין איהר דורך דער גלופּסקער גאַס, אין אַ העלער זומערנאַכט, ווען פון צווישען ביימער זעהען זיך אַרויס נעטע הייזער מיט צוגעמאַכטע לאָדען, און אומעטום הערשט אַ שטילע רוהע — קען מען זיך זאַט ניט אָנקוקען אין איהר, אַזוי שען איז זי, נאָר עפּיס טאַקי ווי אַ פאַרצויבערטע שלאָפענדיגע בת-מלכה אין די מעשה-ביכלעך. די נאַכט דעקט זי איבער מיט אַ טונקעל-בלויען שאַל, געשפּרייגקעלט מיט גילדענע שטערען, און די לבנה, אַ מייסטערין אין ליבעס, פאַרקוקט זיך אויף איהר מיט אַ זיס-שיינענדיגע צורה. בליהענדיגע אַקאַציעס, שמעקענדיגע קרייטעכצער טראָגען איהר אונטער ריחות פון בשמים. אַ קריסטאַל-קלאָר וואַסערעל, רינענדיג ערגיץ פון אַ סקאַלע, ברומט איהר אונטער פונדערווייטענס, דער סאָלאָוויי שפּילט-צו אַ ליבעס-לידעל — און זי שלאָפט און טרוימט.

און אין יענער נאַכט, ווען ס'איז זיך פאַרלאָפען די מעשה מיט שמואליק'ן, און אַז די דאָזיגע שענע בת-מלכה, גוט אָבשווייקענדיג זיך אין דעם של'אַקס-רעגען דענסטמאָל, האָט ווי נאָך אַ באָד געשמאַק געשלאָפען, איז אַריינגעפאָהרען אין שטאָדט געשווינד אַ קאַרעטע. די פערד לויפען פאַרשוויצט, די רעדער קלאַפּען אויף די שטיינער פון דער אויס-

געפּאַטשטער גלופּסקער גאָס אַזוי שטאַרק אויס פונקען פליהען. צוקו־מענדיג צו אַ טויער פון אַ הויף, שטעלט זיך די קאַרעטע אָב. דער שמייסער קריכט אַראָב פון דער קעלניע, צוויי פאַרשוינען, וואָס זענען געזעסען דאָרט צוזאַמען מיט איהם, געהען אויך אַראָב גלייך נאָך איהם. ביידע מיט געגאָלטע בערד, געקליידט דייטש. דער שמייסער, אַ געזונטער, אַ יונג מיט ביינער, געהט־צו און קלאַפּט אין טויער מיט דעם גאַנצען כּח.

— ווער קלאַפּט עס ווי אַ גזלן אַזוי שטאַרק אַז די ווענד ציטע־רען? — הערט זיך פונ'ם הויף אַ מענשענס קול, וואָס איז שרעקליך אין כּעס — נישטאָ קיין רוה, ניט ביי־טאָג, ניט ביי־נאַכט!

— האַלט מויל און ביל נישט, הונד איינער! — בייזערט זיך דער שמייסער אויף אַ קול, וואָס לעבערט דעם מוח — געשווינד עפען דעם טויער! דו הערסט?

— אויף קראַנקע אפילו האָט מען ניט רחמנות... מען קלאַפּט און שרייעט... מען שרייעט אין איין אָטהעם... טאָמער ווייסטו וואָס? — מורמעלט דער שווייצאַר אונטער דער נאָז, שפּייענדיג מיט פּאַרדראָס, שטעקט אַריין דעם שליסעל אין שלאָס, דרעהט, דרעהט מיט מאַטער־ניש כּלומרשט, שילטענדיג דערביי מיט טויטע קללות.

ווי נאָר דער שווייצאַר האָט געעפענט דעם טויער און דערזעהען די קאַרעטע און די מענשען פאַר איהם אין דרויסען, איז ער באַלד ווי איבערגעביטען געוואָרען, האָט געשווינד אַראָבגענומען דאָס היטעל מיט אַ זיס מינעלע און געשטאַנען מיט גרויס אָבשיי ווי אַ קנעכט פאַר'ן פּריץ.

— גיה — זאָגען איהם די מענשען, וואָס שטעהען פאַר'ן טויער — גיה וועק־אויף דעם „אויפזעהער" פונ'ם „בקור־חולים", דער „אופּראַוולי־אַיושטשי" פונ'ם אַקציז רופט איהם. ער זיצט דאָ אין דער קאַרעטע.

— בכבוד גדול, מיינע הערען! — זאָגט דער שווייצאַר מיט אַ חניפה'לע, מאַכענדיג זיך, ביים שטעלענדיג אַ פוס צוגעהן, ווי ער רעדט כּלומרשט צו זיך אַליין — וואָס הייסט ניט פאָלגען אַזעלכע גוטע, גרויסע לייט ווי די הערען אַקציזניקעס? אומזיסט זענען זיי ניט מטריח קיינעם. וואָס פאַר אַ בעטרעף איז ביי זיי אַ עמער בראַנפען?

— איך, ראָחלין, בעדאַרף איך דאַנקען פאַר דעם כּבוד, וואָס

דער שווייצאר האט מיר דא איצט אבגעגעבען — האט איינער, דער יונגסטער פון די צוויי מענשען, צום אנדערן שפאסענדיג, נאכדעם ווי דער שווייצאר איז אוועקגעגאנגען — אט דער שוטה, ווייל ער האט מיך געזעהען שטעהענדיג מיט אייך, האט געמיינט, איך בין אויך א אקציזניק ווי איהר, און געקוקט אויף מיר מיט דרך=ארץ. ווען ער זאל געוועזען וויסען, אז איך בין א פראסטער בשר=ודם, איינער פון די שילער, הע, הע, וואלט ער מיט אנ'אנדער לשון גערעדט מיט מיר. נאר טאקי אייער זכות, אקציזניקעס, שטעהט אונז ביי היינטיגע צייטען, אונז בידנע משכילים, נעבעך. אייך איז קיין זאך ניט פארבאטען, אלסדינג מעגט איהר, מען איז אייך מוחל און מען גיט אייך אב כבוד. אז=וואויל איז אייך אויף דער וועלט! עולם=הזה האט איהר, און מיר, אוי... ווען ניט איהר, וואלט געווארען פון אונז אנ'עק, חס=ושלום!

— קלאגט זיך ניט אזוי, ריבקין — טרייסט איהם ראחלין אויך מיט שפאס — דערפאר וועט איהר, משכילים, דאך האבען עולם=הבא און זוכה זיין צו דער סעודה פונ'ם לויתן.

— ווילט איהר, ראחלין, מאכען מיר אב א עסק גיך און גע= שווינד, ווי מיר שטעהען דא אויף איין פוס. מיר וועלען אייך געבען פון אונזער חלק עולם=הבא: א גוטע פארציע פונ'ם לויתן, פונ'ם שור=הבר און יין=המשומר, און איהר זאלט אונז געבען פון אייער חלק עולם=הזה: פלייש, פיש, בראנפען און נאך עפים...

— א=א', ווענען דעם מוז מען פריהער זיך אנפרעגען אויף דער בירזע, אויב אייערע אקציעס און וועקסלען אויף עולם=הבא וועלען האבען א אבגאנג צווישען סוחרים. איך פון מיין זייט בין שטארק מסופק, אויב א יוד, א סוחר, אפילו פון די גרויסע מאמינים, וועט געבען פאר זיי א צעבראכענעם העלער. דאס גלויבען — דאס איז פון די זאכען, וואס מיט'ן מויל און ניט מיט דער קעשעניע. נישטא קיין גרעסער אפיקורוס, וואס לייקענט אין „רוחניות", שטארק דערוויטערענדיג זיך דערפון, ווי די קעשעניע פון נגידים. אט, א שטיינער, וועל איך אייך וייזען, אנרופענדיג מיט די נעמען. נאך... נישט דאס ארט דא, נישט די צייט. אט געהט דער משגיח!

עס הויבט=אן גרויען דער ראנד הימעל אויף מזרח=זייט. איינער, ניט רעכט נאך אנגעטאן, געהט אין איילעניש און שטעלט זיך אב ביי דער קארעטע.

— הערר אויפזעהער! — לאזט זיך הערען א ווייבע שטימע פונ'ם

בײדעל אַרױס — איז דאָ בײ אײך אין ספּיטאַל אַ אָרט פאַר צװײ קראַנקע ?

— נישטאָ אַצינד אפילו אײן בעטעל אַ לעדיגס. איהר, מײן העררר, װײסט דאָך זעהר גוט, אַז דער „בקור חולים״ איז קלײן אין־פערגלײך מיט דעם הינגען עולם יורען, װאָס פאַרגרעסערט זיך אַלץ װײטער װײטער זינט עס האָט זיך דאָ געעפענט צװײ נײע קװאַלען פון תורה און פרנסה, די ראַבינער־שול מײן איך און די אַקציזנע הױפּט־קאַנטאָר. אַ קאַטאָװעס אַביסעל װיפיל מענשען פון אַלערלײ סאָרטען קומען־אָן אַהער ! די שטאָט־ פיהרער מאַכען אסיפות, אַלץ װעגען בקור־חולים, מען רעדט שרײעט, מען איז זיך מישב — און גאָרנישט.

— נו ? !

דער דאָזיגער „נו״ האָט געהאַט אין זיך פיל טײטשען. עס האָט געקענט הײסען װי אַ פראַגע: נו, עס װעט שױן נעהמען אַ עק דײגע פלױדערײען ? געקענט אױך הײסען אַ װאונדער: נו, אם־כּן װעט מײן בקשה נית דערפילט װערען ! אױך געקענט הײסען פאַרדראָס: נו, שײגעץ אײנער ! נאָך און נאָך טײטשען. דער אױפזעהער, װאָס איז באַמת געװען אַ פלױדערזאַק און געהאַט צופערדאַנקען מיט זײן שטעלע דעם „אופּראַװװליאַיושטשי״, האָט געפיהלט אין דעם דאָזיגען „נו״ אַלע טעמים, אַלע טײטשען מיט־אַ־מאָל, דעריבער האָט ער זיך פערזוכט צופערגלעטען דעם פעהלער אזױ:

— דאָס אַלסדינג האָב איך נאָר געזאָגט גלאַט אַזױ־זיך, עס שאַדט ניט, איהר זאָלט װיסען, װאָס דאָ טהוט זיך, פאַרשטעהט איהר מיך. װאָס אָנבעלאַנגט אָבער אײער בקשה — אָח ! מאָרגען דערפיל איך זי מיט דעם גרעסטען כבוד. װאָס הײסט, אַז איהר בעט !...

— אַ שענעם דאַנק אײך ! די זאַך אָבער קען מען ניט אָבלײגען אױף מאָרגען. זעהט נאָר, די קראַנקע ליגען אָט דאָ אין װאָגען.

— הערט נאָר אַ מעשה, אָט דאָ אין װאָגען און איך האָב ניט בעמערקט !... אָט אַצינד זעה איך שױן, זעה איך. זײ ליגען דאָך כמעט אָהן אַ סימן לעבען. אַ מעשה, אַ מעשה !...

— אָט דעריבער טאַקי בעט איך דאָך, אַרײננעהמען זײ אין בקור־ חולים באַלד אָהן שהיות.

— הײ, איװאַן ! — רופט דער אױפזעהער דעם שװײצער — גיכער ברײנג אַהער די מענשען מיט די אַלע זיבען זאַכען אױף צונעהמען טראָ־ גען פונדאַנען די קראַנקע.

— ריבקין! — זאָגט דער אופּראַווליאַיושטשי, אַראָבגעהענדיג פונ׳ם וואָגען — נאַט אייך מיין קאַרטעל צום דאָקטאָר פון בקור־חולים, פאָהרט, זייט מוחל, און ברייננט איהם באַלד אַהער אין מיין קאַרטעע. און איך וועל געהן אַ היים צופוס. נישקשה, נאָך אַזאַ לאַנגע צייט זיצען, איז גוט דורכצוגעהן זיך אַביסעל. און אייך, העדר ראָחלין, בעט איך — זאָגט ער פריינדליך, אומקעהרענדיג זיך צו איהם מיט׳ן פנים — איהר זאָלט ניט אוועקגעהן פונדאַנען ביז מען וועט די קראַנקע אָבגעבען זייער אָרט און טאָן זיי, וואָס מען בעדאַרף.

דערוויל הויבט־אָן ברעכען אויף טאָג, עס פערפאַרבט זיך רויט דער הימעל אין מזרח־זייט און שמואליק מיט משה׳לען, דער טאַטע מיט דעם זוהן, ליגען ביידע אויף איין בעטעל דערווילע אין פאָרהויז ביז עס וועט גרייט ווערען פאַר זיי אַ בעזונדער אָרט. ביידע זענען צוהרגעט, צובייזלט, ליגען פאַרדולט בלייך ווי די וואַנד

דאס פערטע קאפּיטעל.

יענער דור, אין שמואליקס צייט, איז געווען אַ דור פון משכּילים,
חקרנים הייסט עס, און פון אַקציזניקעס. די יודען דעמאָלט האָבּען
שטאַרק קיין חשק ניט געהאַט אָננעהמען די „השכּלה", וואָס מען האָט
עס „פון אויבּען" פאַרגעשריבּען זיי פאַר אַ רפואה צו זייערע אַלע מכּות.
זיי האָבּען זיך געשטעלט און געזאָגט: „שקאָלעס ני זשעלאיעם!" שקאָלעס,
הייסט עס, ווילען מיר ניט. האָט די וועלט שטאַרק פאַראיבּעל געהאַט
דערויף, מורא־האָבּענדיג, ז זאָל ניט חרב ווערען, חס־ושלום, צוליבּ
דעם נאַרישען פאָלק ישראל, וואָס וויל זיך ניט בּילדען. און נאָט דער
לעבּעדיגער ווייסט, וואָס עס וואָלט געווען דער סוף פון דער וועלט,
פון גוים און יודען, להבדיל, אינאיינעם, ווען ניט דער מלאך פון פרנסה
זאָל זיך ניט געווען אונטערחאַפּען מיט הילף אין דער בּייזער שעה, ניט
ערפֿינט גערעכט. אָט דער דאָזיגער מלאך פון פרנסה, וואָס דרעהט דאָס
רעדיל פונ'ם יודישען מזל מיט דער גאַנצער לעבּענס־געשיכטע זינט גלות
מצרים בּיז היינטיגען טאָג; וואָס ניט מיט דער פולער האַנד כּבוד די
גנידים און חכמה יענע, וואָס מיט בּרייטע, פולע קעשענעס — ער האָט
זיך געגריבּעלט אין אַלע יענע מיני פרנסות, וואָס זענען געווען בּכּח
אראָבּצופיהרען יודען פונ'ם וועג אין געוויסע צייטען, און נישט געפונען קיי
בּעסער מיטעל צופאַרדרעהען זיי מיט השכּלה, ווי דער אַקציז פון בּראָנ־
פען. גוט איז ער דערמיט, וואָס די ממשלה זיינע וועט זיך פערשפּרייטען
אומעטום, וואו יודען מעגען זיצען; וואָס ער וועט בּעשעפטיגען מיט
פאַרשיעדענע מיני שטעלעס טויזענטער מענשען פונ'ם געהויבּענעם און
נעמיינעם עולם, און פון זיי ווידער וועלען האָבּען שפּע שיינקערס, בּעלי־

אבסניות, אַרבייטער, בעלי=מלאכות, קרעמער, סתם בעלי=בתים און אויך אפילו מקבלים, כלי=קודש, בטלנים, קבצנים, און וואָס נאָך, וואָס דער אַקציז פאַר זיך אַליין, בראַנפען הייסט עס, האָט גענוג כח צו געוועלטי=גען איבער דעם מענשענס נשמה. שטאַרקער פון משקה איז נישטאָ אין דער וועלט. משקה נעהמט צו דאָס געלד, דעם שכל און דאָס הארץ, מאַכט וואָס טרפה כשר און וואָס כשר — טרף. און פאַר די אַלע מעלות, אַרויסגעזאָגטע און ניט אַרויסגעזאָגטע דאָ, וועט יודען ניט אַזוי אַרען די גיינג פון די אַקציזניקעס, די גבאים פון דער משקה, וואָס כמעט אַלע וועלען ניט זיין קיין צדיקים, און מען וועט זיי מוחל זיין אויף אַלע עבירות, וואָס צו גאָט און וואָס צו לייט, אויך אויף אַזעלכע עבירות, וואָס מען טאָר ניט זאָגען. און אַז מען וועט זיך מאַכען ניט ווייסענדיג, אַוועק=קוקען פון די גרעסערע, וועלען זיך נעהמען צו בילדונג די קלענערע. עס וועלען ווי גרינגע גראָז זיך אָנהויבען ווייזען יונגע לייט. פריש=צאַפּעל=דיגע משכילים, אין שטעדט, אין דערפער, וועלען לערנען, אַריינקוקען אין די ביכלעך, פריהער בשתיקה: אויף בוידעמער, אין קעלערס, אין דער ווייבערשער שוהל, אויך אין באָד, להבדיל, און דערנאָך שוין גאַנץ אָפען אַריינגעהן אין שולען, גימנאַזיעס, אוניווערזיטעטען, טראָגענדיג פאָרמעס מיט מעשענע קנעפּ. עס וועט זיין ליהודים, יודען — ליכטיג און די וועלט, גוים הייסט עס, וועלען גאָר אָנקוועלען.

און אַזוי טאַקי איז געשעהן! אין יענע שלעכטע צייטען, אַז ס'איז געווען ביטער און „פינסטער“, האָט זיך איבערגעדרעהט מיט אַ מאָל דאָס רעדעל — יודען האָבען גענומען די אַרענדע פון בראַנפען, האָבען זיך באַלד אַ וויז געטאָן אין דער יודישער גאַס אַקציזניקעס און אַ פריש=מחיה'דיג ווינטעלע האָט געוועהט אין די געצעלטען יעקב'ס!

און אַקציזניקעס זענען געווען פאַרשיעדענע, פון אַלערליי סאָרטען מענשען. דער מיטעלער סאָרט פון זיי, סתם אַקציזניק, הייסט עס, און דער גרעסטער טייל פון זיי פאַרדי... ענען זיך מיט איהם דאָ בעסער און פריהער פון אַלע

דער דאָזיגער מין סתם=אַקציזניק איז געוועהנטליך אַ געבוירענער ערגיץ אין אַ יודיש שטעדטיל. דער טאַטע זיינער, אליקום=געציל, אַ יוד אַ קבצן, אַ לייטישער אָנגעזעהענער אָרימאַן, האָט איהם אַ נאָמען געגעבען פייבוש, און איהם מגדל געווען, ווי דער שטייגער איז, לתורה ולחופה. תורה האָט ער געלערענט קינדווייז אין חדר און בחור=ווייז אין אַ ישיבה, אגב טאַקי חתונה געהאַט און דערנאָך... אַוועק אָדער 'אַנטלאָפען פון

זיין שטעדטיל, פון זיין „געבורט" און פון זיין פלונית'טע, דאָס מיינט
מען זיין ווייב, אויף א צייט=לאַנג, אָדער אויף לעולם=ועד. איצינד טראָגט
ער זיך דייטש, מיט דער מאָדע, מיט ווייסע קרעגענדלעך ווע־עלנע, אָדער
אפשר גאָר פּאַפּירענע, וואָס צווי א גראָשען. דאָס רעקעלע זיינס, וואָס
איז איהם ממש א דערקוויקעניש, פאַרקירצט ער אַזוי, אַז דערגרייכט
קוים ביז'ן העלפט געזעסעל, מחילה, אויף צו=להכעיס דער קאַפּאָטע,
עליה=השלום, וואָס האָט זיך געשלעפּט ביי איהם אַ מאָל ביז די פּיאַטעס.
דאָס אייגענע מאַקי איז ביי איהם אויך מיט די פאות. זאָל דער איבער=
שמער שומר ומציל זיין, אַז פייבוש בן=אליקום=געציל זאָל איבערלאָזען
דערפון חאָטש עפּיס אַ סימן! דעפאַר אַ „משוב" פאַרלאָזט ער זיך דוקא
אַ גרויסען. מיט דער באָרד און וואָנסעס האָט ער געגוג אַרבייט, פריהער
פוצט ער די באָרד מיט א שערעל און דערנאָך גאָלט ער זי גאָר אָב,
צו אַלדי רוחות. די האָר שמירט ער, זיי זאָלען גלאַנצען, אָנליינענדיג
נענוג פּאָמאַדע, און ביי עפּיס א שמחה'לע בעשפּריצט ער די קליידער
מיט פּאַרפומע, עס זאָל שמעקען. זעהר וויכטיג איז ביי איהם דאָס גערן
אָהן א הימעל. באַלד ווי ער קומט ערגיץ אַריין, איז איידער ער טהוט
אויס די קאַלאָשען, נעהמט פון זיך אַראָב דאָס מאַנטעל, שמעדט ער
שוין מיט א הוילען קאָפּ, און נישט דוקא אַריינקומענדיג אין א הויז, וואו
מענשען, נאָר אין א וועלכען נעבעך ס'איז, אפילו אין א סעריי, אין א שמאַל
וכדומה. הכלל, אַלע גוישע זאַכען, וואָס פייבוש האָט אָנגענומען, היט
ער פּיעל מעהר אָב ווי דער גוי אַליין, ווייל וואָס ניי איז זעהר חשוב.
און נאָך מעהר דערפון, ווייל עס פיהלט זיך עפּיס א בעזונדער טעם אין
דעם וואָס מען טאָר נישט. א ציגאַר, א שטיינער, יום=טוב רויכערט זיך
זעהר געשמאַק דעם פרומען יודען, ווייל עס קומט איהם אויס עפּיס א
חידוש — רויכערען ווען מען מאַכט קידוש, מען עסט פיש, יויך און
צימעס! און שבת א ציגאַר איז שטאַרק געשמאַק דעם ניט=פרומען, ווייל
רויכערען שבת איז פאַרבאָטען. פייבוש שעהמט זיך ריידען יודיש און
שניידט א מין גוי'איש, משטיינס=געזאָגט, אומבּרחמנות, אַזוי אַז ער
מאַטערט אָב זיך אַליין, נעבעך, און יענעם ווערט נישט גוט הערענדיג.
ווי פּערעל שיטען זיך איהם פון מויל, הויך און שאַרף, נאָר יענע מיאוסע
זידעל=ווערטער און אויך יענע מיני ווערטער, וואָס ווערען געברויכט
אין די אַקציזנע קאַנצעלאַריעס, ווי א שטיינער: אָטנאָשעניע, ראַספּאָרא=
זשעניע וכדומה. פייבוש איז שוין ביי איהם טע, ער לאָזט זיך רופען
פּאַוולאָוויטש, און א שטיק געזונד קומט איהם צו הערענדיג.

אז דער צלם=אלהים איז פון איהם אראב. אזא מין שבח גיט איהם אונ=
טער שטארק חשק נאך מעהר פאמאדע ארויפלייגען אויפ'ן קאפ. נאך
מעהר קוקען אין שפיגעל און לערנען זיך האלטען די נאז אזוי, אז זי
זאל ניט אויסגעבען איהם פונוואנען ער שטאמט. אין דארף, אדער אין
שטעדטיל, וואו עס קומט איהם אוים צו=וואוינען, רייבט ער זיך ארום
די דאזיגע בעאמטע און פריצים'לעך, עס ציהעט איהם, זיצען מיט זיי
ביי'ם גרינעם קארטען=טישעל און עסען ביי איין טיש מיט זיי. איז ביי
זיי א חגא, אדער א געבורטס=טאג, פוצט ער זיך אוים יום=טוב'דיג,
קארגט ניט אויף זיך קיין פאמאדע, קיין פארפומע און קומט גוט=יום=
ביטען, מזל=טוב אבגעבען מיט א פארבויג און מיט א מתנה. און אז דאס
מזל שפילט איהם און ער איז זוכה צוזיין פארבעטען ווי א גאסט צום
טיש, מישט ער מילכיגס מיט פליישיגס, קאלבאסען מיט קעז אינאיינעם,
עסט, רייבט אויף וואס די וועלט שטעהט, אלע זאלען זעהן, אז ער
האלט ניט פון זאבאבאנעס, ווי יענע פאנאטיקער. פונ'ם פערפלאמטען
פנים און די אויגען זיינע, וואס ווארפען זיך, בשעת=מעשה, אין אלע
זייטען, זעהט אוים, ווי ער מיינט, אז ער טהוט זיי דערמיט א טובה,
וואס זיי וועלען עס איהם קיינמאל ניט פארגעסען. און אז זיי שפאטען,
ווי געוועהנטליך, פון יודען, אדער טאקי פון איהם אליין, כלומר'שט
גוטברודערשאפט, איז א מאל שווייגט ער, ניט וויסען=מאכענדיג זיך, און
א מאל לאכט ער אויך פון שלום [וועגען. באלד ביי'ם אויפשטעהן אין
דער פריה, נאך האט ער די הענד ניט געוואשען, דאס מויל ניט אויס=
געשווייקט, חאפט ער זיך עסען, חאטש עס ווילט זיך איהם ניט, נאר
כדי מקיים צוזיין די עבירה פון עסען אנשטאט דאווענען. פונדעסטוועגען
איז ער גאר נישט אזא רשע אקעגען גאט, ווי עס דאכט זיך. אין הארצען
ביי זיך איז ער א בעל=תשובה, בעט=איבער דעם רבונו של עולם. אויף
א טייל עבירות איז ער איהם מודה, און אויף א טייל ברייננט ער איהם
א היתר פון פיעל ערטער געוויסע, וואו עס שטעהט, אז מען מעג. אדער
ער ווייזט איהם אוים, אז אייגענטליך זענען זיי געמאכט געווארען נאר
כדי צופארהיטען דורך זיי פון עבירות. עפענטליך עסט ער גוישע
מאכלים, דאך אז ס'קומט איהם אוים א מאל עסען יודישע מאכלים, עסט
ער מיט אפעטיט, שמאכענדיג דערביי פאר זיך מחמת גרוים הנאה.
דעסגלייכען איז ער ניט אזוי שלעכט אויך צו לייט — ער איז זעהר גוט
צו יודישע טעכטער, פערהאלט זיך אקעגען זיי נישט אזוי ערענסט, פונ=
דערווייטענס אבהיטענדיג זיך מיט א ווארט. ווי פרעמדע מענשען צווישען

זיך, נאָר פריינדליך מיט ליבשאַפט ווי מיט אייגענע שוועסטער, אין מיט זיי אַ נאָהענטער שמעלקע, וואָס אויף דער לונג, דאָס איז איהם אויף דער צונג, נישט מאַכענדיג, חלילה, אַ אונטערשיעד צווישען אַ בעל־הבתישע טאָכטער און אַ דינסט, אדרבה די וואָס אַ אָרימענקע איז אַ מצוה, זי מעהר מקרב צוזיין, זיין צו איהר נאָך מעהר צוגעלאָזט. עס האָט זיך געמאַכט אַ מאָל אַ מעשה מיט דער טאָכטער פונ׳ם בעל־הבית, וואו ער איז געשטאַנען סטאַנציע, אַ אויסגעגעבען ווייבעל אין דער פרעמד ערגיץ אין אַ שטעדטעל, וואָס איז געקומען אַ היים, זעהן זיך מיט דער משפחה. אַ שמחה, אַ פרייד ביי׳ם קומען איהרם אויף איטליכען אין שטוב, אַלע קושען זי, האַלזען זי, און זי קושט, האַלזט יעדען בעזונדער. און בשעת חדוה איז פייבוש אויך דאָ אין דערמיט, ביידע, ער מיט איהר, האַלזען זיך, קושען זיך אויף דער זייט, אויף יענער זייט פנים נאָר אין איין אָטהעם. אז ס׳איז אַריבער די הייסע רגע, דער עולם האָט זיך אָבגעקיהלט אַ ביסעל, הויבט־אָן דאָס ווייבעל צוקוקען זיך צו די קרובים, אויספרעגענדיג איינעם נאָך דעם אַנדערען, וואָס ער מאַכט, וואָס ער טהוט? און אַז ס׳קומט צו פייבושען און זי שטעלט אויס אויף איהם אַ פּאָר אויגען פערוואונדערט, טהוט ער זיך אַ חאַפּ, מאַכענדיג אויך פערוואונדערט: וואָס הייסט! ווער איך בין ווייסט־דו נישט? איך בין דאָך — דער היגער אַקציזניק!!...

און באמת טאַקי איז אַ אַקציזניק געווען אַ גרויסער פּאַרנעדהם אין זיין אָרט, ווייל פיעל מענשען האָבען בעדאַרפט צו איהם אָנקומען. ווער שמועסט די שיינקאַרעס, וואָס רעכנען זיך אין שטאָדט פאַר שענע, אָנגעזעהענע בעלי־הבתים און שפּילען אַ ראָליע כמעט ווי די וואָכערניקעס דאָרט, זיי זענען געלעגען ביי׳ם אַקציזניק אין דער האַנד און געהאַט פאַר איהם דאָס ניין־יעהריגע קדחת.

שניידער, בדחנים וכדומה חברה פ״ץ, די פאָלקס־פּיטנים, וואָס מאַכען לידלעך אויף אַלע מיני שלעק, משלחת׳ן אין זייער צייט, און מען זינגט זיי דערנאָך אומעטום צווישען דעם יודישען עולם — זיי האָבען עס געמאַכט אויף די אַקציזניקעס פון פייבוש׳עס שניט, נישט מעהר ווי דאָס דאָזיגע לידעל:

„און אַקציזנע יונגע לייט
זענען פערשייט:
גאָלען די בערדעלעך
און פאָהרען אויף פערדעלעך

נעהען אין קלאשען,
און עסען אונגעוואשען.
זיי געהען אין די טראקטירען,
טרינקען טעה
און דעם ווייבעל איז ווינד און וועה".

און דאס איינציגע לידעל אפילו, איז אויך נישט געווען פארשפרייט צווישען דעם פאלק און ס'איז ניט אנגענומען געווארען, גלייך ווי פיעל שטיקלעך פיוט אזוינע, צווזינגען עס ביים עולם. און דאס דינט פאר א בעוויז, ווי שטארק די פרנסה ווירקט, אז זי איז מכפר אויף אלע זינד.

נידעריגער מיט א שטאפעל פונ'ם מיטעלען סארט אקציזניקעס זענען יענע, וואס אנגעשטעלט געווען אין „גאראלניעס", אין אמבארען, שפייכער, קעלערס פון בראנפען און שומרים ארומפאהרענדיגע אויף פערד. צווישען די דאזיגע לייט איז א אויסמישעניש פון אלערליי מיני נפשות: געוועזענע קרעמערלעך, מארק-מענשען, מעקלערס, משרתים אין אכסניות. צום-טייל גרויסע גראבע יונגען, „געשלאגען אויף דער עברי", וואס האבען בעקומען שטעלעס נאר צוליב דעם, וואס זיי זענען ארצ-פיאסקע-עזות-פנים'ער מיט הערצער פערשטאקטע, הארטע ווי שטיין, און אויך אזעלכע, וואס האבען געקענט, משטיינס-געזאגט, קיים רעכנען ביז „תשבורת", דורך איבערגעגעבענע זיי בסוד-סודות עפים אזוינע מיני כללים, און מאכען „כפל" אויף די צונויפגעשטעלטע פינגער, ווי אויך ארויס מיט א גויאיש ווארט, משטיינס-געזאגט, אז מען האט בעדארפט א מאל.

עס זענען דא אין דעם דאזיגען פעקעל אויך געוועזענע מלמדים, וואס מיט זייער בייזקייט, מיט זייער פריי-זיין אויף דער האנד זענען זיי מי געוואונשען צוגעפאסט צו זייערע איצטיגע שטעלעס. עס געפינען זיך דא אין צעטעל אויך בטלנים, טויגעניכטסען, גארנישטען, סווישטשעס, וואס האבען קיין פינגער אין קאלט וואסער קיינמאל ניט אריינגעטאן, טויגען ניט א קאץ אנ'עק צופארבינדען, שטעהען ווי די אנגעמאלטע, ליימענע גולם'ס אויף זייערע שטעלען, [און פרעגט זיי בחרם, וואס טהוט זיך דא מיט זיי אזוינם — דאס זענען ארימע קרובים פון די געהויבענע אקציזניקעס, פון זייערע ווייבער, פון זייערע ליבהאבער און ליבהאבערינס, אדער פון גבירים, נגידים, מוסרים און תקיפים, וואס מען האט געמוזט צוליב-טאן און געבען זיי שטעלעס פון-יוצא-זיין.

אָט די דאָזיגע משה=מחויבניקעס זענען געבליבען דאָס, וואָס זיי זענען געווען, ניט אַראָבגעהמענדיג זיך פונ'ם רעכטען וועג, חס=ושלום, טאַקי די אייגענע ווי פריהער: מיט די אייגענע קליידער, מיט די אייגענע נעמען, חצקיל געהייסען און חצקיל געבליבען, אויך מיט דעם אייגענעם לשון, גערעדט מאַמע=לשון, יודיש, הויך מיט אַ ניגון, מאַכענדיג מיט די הענד, נישט נאָר צווישען זיך, נאָר אויך מיט דעם אָדון זייערען. אַז דער אָדון פלעגט אַ מאָל פּלוצלים אָנפאַהרען מיט דער פּאָרסע און זיי אַ פרעג טאָן עפּיס וואָס ס'איז, פלעגען זיי ענטפערען קורץ און שאַרף: מיר וויסען גאָרנישט, רב... רב (אַזוינער און אַזוינער) האָט אונז דאָ אַנידערגעשטעלט, און מיר שטעהען. פונדעסטוועגען אַ שטיקעל אַפּיקורסות האָט זיך צו זיי דאָך צוגעקלעפּט — די באָרד און פּאות, אַ שטיינער, פלעגען זיי אויסקעמען אין מיטען=וואָך און אַ מאָל טאַקי שבת אויך. די נאָז פלעגען זיי ניט שנייצען פראַנק און פריי, אויסליכען אין די אויגען, נאָר זיי האָבען זי, די נאָז הייסט עס, געלעהרענט דרך=ארץ, אָבטאָן איהר זאַך שטיל, אין דער זייט, און טאַקי אָפּווישען זיך מיט אַ טיכעל, נישט דוקא מיט דער האַנד, אָדער מיט אַ עק קאַפּאָטע. דעם דאַוונען פלעגען זיי אַ מאָל אָבמאַכען בקיצור, ווי מען זאָגט: מור=בור ומפליא לעשות. פאַר דעם אָדון זייערען פלעגען זיי אַראָבנעהמען דאָס היטעל און שטעהן פאַר איהם מיט אַ הוילען קאָפּ. זיי פלעגען אַ מאָל הערען ניט קיין שענע ווערטער פון זייערע חברים, אַקציזניקעס, נישט אַנצו=בייזערן זיך אויף זיי, אדרבה, אָפט פלעגען זיי נאָך דערפון הנאה האָבען. יענע גראָבע יונגען, מיאוסע עם=הארצים צווישען די אַקציזניקעס, פלעגען ריידען ניבול=פה, טאָן אַ עבירה, ניט בכיון, אויף להכעיס, חלילה, נאָר פשוט דערפילען דערמיט זייערע תאוות. אויסגענומען די געוועזענע מלמדים, זיי האָבען געטאָן טאַקי אַ עבירה ביכוון, צוליב דער עבירה אַליין. דער חילוק צווישען זיי און סתם אַקציזניק פונ'ם מיטעלען סאָרט איז נישט מעהר אין דעם: יענער האָט געזינדיגט און הנאה גע=האַט, און זיי האָבען געזינדיגט און קיין הנאה ניט געהאַט. יענער האָט געזינדיגט מיט שעטנז, אַ שטיינער, אין אַ מלבוש, און זיי — אין אַ לאַטע פון וואָל אויף צעריסענע לייוואַנדענע פּלוידערען. יענער האָט גע=זינדיגט, מישענדיג פלייש מיט מילך, האָט ער געגעסען אַ הינדעל מיט פּוטער, אויך פערטרונקען מיט „נסך", דעם טייערסטען וויין, און זיי — האָבען געגעסען אַ פּיסגע קאַליש, געקאָכט אין אַ פליישיג טעפּעל, מיט אַ מילכיגער לעפעל. און דער וויין, וועלכען זיי האָבען אַ מאָל זיך פאַר=

גונען טרינקען, נאָכדעם ווי זיי האָבען איהם געמאַכט „נסך” דורך דעם אָנריהרען פון אַ גוי, איז געווען ראָזינקעס=וויין. דאָס איז נאָך גאָרנישט, זיי פלעגען זיך נאָך אַ מאָל גאָר נויטען צו טאָן אַ עבירה, האָטש ס'איז פריקרע, אָקעגען זייער נאַטור, ווי אַ שטייגער, עסען ראַקעס.

אַ העכערער גראַד פון דעם מיטעלסטען סאָרט זענען געווען די געהויבענע אַקציזניקעס — „אופּראַווליאַיושטשעס”, אַ שטייגער, וואָס איטליכער אין זיין אָרט איז געווען אַ גרויסער פּריץ, געהאַט צוזאַגען איבער אַלסדינג, וואָס שייך צום אַקציז. אויך רעוויזאָרען, שרייבערס, בוכהאַלטערס, סעקרעטאַרען אין די קאַנצעלאַריעס און אין דער הויפּט=קאָנטאָר פונ'ם אָדון איבער אַלע אדונים, פּריץ איבער אַלע פּריצים, פונ'ם אַרענדאַר, הנגביד הגדול והנורא — פון איהם אַליין! מיינסטענס זענען די דאָזיגע געווען פאַרשטענדיגע, געבילדעטע, אָרענטליכע. לייטישע מענשען.

אָט די דאָזיגע אַלע מיני אַקציזניקעס, פון קליין ביז גרויס, זיי זענען עס די טאַטעס פון דער „השכלה” אין דעם פריהערדיגען דור.

און מיט די קינדער זייערע, די משכילים הייסט עס, איז געווען אויך דאָס אייגענע וואָס מיט די טאַטעס, די אַקציזניקעס. צווישען די משכילים איז אויך געווען אַ ערב=רב, אַ אויסמישעניש פון אַלע מינים — משכילים מיט פולע אָנגעשטאָפּטע קעשענעס און לעדיגע מוחות, פון סוחרים, „פּאָדריאַדטשיקעס” וכדומה. אויך משכילים פון מלמדים געוואָרענע לעהרער אין די שולען, וואָס פלעגען אויסלעהרנען מיט די שילער די ערשטע פרשה בראשית אין אַ שטיקעל „חיי אדם” מיט'ן „דייטשרישען איבערזעץ”, משטיינס=געזאָגט. חלילה, זאָגען „ברא” בעשאַפען, נאָר „שוף”. דאָס זענען געווען די אַפּיקורסים, די חקרנים, די „בעל=לשון'ס” אין יענער צייט. אויך איז געווען משכילים בטלנים, וואָס פלעגען זיך קרימען אויף פּיוטים, אויפווייזענדיג אין זיי פעהלער. פאַרברייגנען די גאַנצע צייט זייערע אויף אַיינבייסען אַ האַרבען פּסוק, אַ קרייטיש שטיקעל אַגדתא, געבען מיינסטענס צו=פאַרשטעהן זייערם אַ אויפטהו מיט משלים פון דעם שטייגער פיה=רונג אין דער וועלט און פון דער פּאָליטיקע. די מגילה — דאָס איז פאַר זיי געווען אַ אָרט, אַריינצוליינגען דאָרט טיפע כוונות אין די ווערטער פון המן און אחשורוש, געגריבעלט זיך מיט אַ

קוועטש אין איטליכס וואָרט פון מרדכי׳ן אין אסתר המלכה און
עס דערקלערט שכל׳דיג על־פּי חכמת הפּאָליטיקע עף-עף! פון
„כּפּרות שלאָגען" האָבּען זיי נישט אַזוי געהאַלטען, פלעגען
איבּערהיפּען געווּיסע שטיקלעך „יוצרות" און צובּאַמקען יענע, וואָס
האָבּען פערלאַנגט „רעפאָרמעס" אין דעם שלחן-ערוך.

פונדעסטוועגען בּעדאַרף מען נישט אַזוי גרינג אַוועקמאַכען די
משׂכּילים פונ׳ם פריהערדיגען דור, מען מוז געדענקען די צייט,
ווען, און דאָס אָרט, וואו זיי האָבּען געלעבּט. עס מעג זיי בּיי-
שטעהן אויך דער זכות, וואָס ווען נישט זיי, וואָלטען היינטיגע
חכמים, אין אונזער צייט, זיך נישט גענומען אויף דער וועלט. און
אַ מאָל, זידעלט בּעסער די, וואָס היינט. וויפיעל, אַ שטייגער,
משׂכּילים-עמי-הארצים, אויסגעלאַסענע, בּטלנים, האָט איהר אייך אי
אַצינד אין אייערע צייטען. מילא אויף די אַמאָלדיגע איז נאָך דאָ
אַ תּירוץ — מענשען זענען דאָס אייגענע וואָס אַ שטאַרק צונויפגעשטיקטע
לופט, אַ שטייגער, צו איין זייט. ערגיץ עפּיס, ווי בּאַלד עס שפּירט
זיך אַ מינדסטע עפנונג, טהוט זי זיך אַ שטופּ מיט אימפּעט, פער-
פליהענדיג פריי העט ווייט צו דער אַנדערער זייט. האָט פונ׳ם בּית-
המדרש צו דער „השׂכּלה" זיך געעפענט אַ בּיסעלע די טיר, האָבּען
ידישע קינדער אַ לאָז געטאָן זיך ווי די דולע, פערקריכענדיג ווייט.
מיט וואָס אָבּער קען מען פאַרענטפערען די היינטיגע, וואָס די טיר
צו דער השׂכּלה איז נישט געווען פערשלאָסען קיינמאָל פאַר זיי?
די פריהערדיגע זענען געווען פערפיהרט אומגערן, ניט-וויסענדיג,
און די היינטיגע — טאַקי וויסענדיג. און נאָך אַלע זאַכען זענען דאָך
נישט אַלע אין יענעם פריהערדיגען דור געווען פערדאָרבּען, חלילה.
מענשען, אַזוי אויך צווישען די אַקציזניקעס האָבּען זיך געפונען איינצעלנע לייטישע
חכמים, געלעהרענטע, זענען פון זיי אין יענער צייט געווען, בּע-
ריהמטע שריפטשטעלער, פּאָעטען, וואָס מאַכען כּבוד זייער דור יודען,
און די שפּעטערדיגע דורות.

און איהר, חכמים פונ׳ם נייעם דור, בּעריהרט ניט דעם
כּבוד פון די חכמים פונ׳ם אַלטען דור דערפאַר, וואָס זיי האָבּען
נישט געהאַט צוטאָן איבּער אַ זאַך, ווי בּית-שמאי מיט בּית-הלל,
אַ שטייגער, איבּער אַ איי, וואָס איז ערשט נולד געוואָרען איצט. אין

פערלויף פון פערשיעדענע צייטען וועלען נייע געדאנקען און אנדערע בעדערפנישען נולד ווערען ביי איערע קינדער, נאך אייך. מענליך, אז יענע קינדער אין זייער צייט וועלען אויך לאכען פון די טאטעס, פון זייערע חקירות און זייערע חלומות. איטליכע צייט איז מיט איהרע פויגעלעך. נייע פויגעלעך — נייע לידלעך!...

דאס פינפטע קאפיטעל.

די מעשה מיט שמואליק דעם טאנדעטניק, זי בעוויזט אויך זעהר גוט, ווי נאך טויזענטער אזעלכע בעווייזען, אז א יוד בעדארף אננעהמען פאר ליעב איטליכע מכה, איטליכען קלאפ, אי א פאטש אויך, אפילו ווען עס טהוט איהם שטארק וועה; ער בעדארף גלויבען, אז דער פאטש איז, נישקשה, ניט אומזיסט, נאר פון זיין טובה וועגען, אויב נישט באלד אין דער הייסער מינוט, איז שפעטער. ווי עס זעהט־אויס, איז שוין, א־פנים, דעם יודען אויבען אזוי אנגעשריבען ביי'ם געבוירען־ווערען, אז ער זאל ניט האבען קיין לעק עולם־הזה אהן צער און יסורים. דעם יודענס מזל ליגט אין א הארטער כפול־שמונה'דיגער שאלעכטס, ווי דאס קעריל פון א נוס, וואס קומט אן זעהר שווער צודערטאפען עס ביז מען ברעכט ניט שיער אויס די ציין קנאקענדיג.

שרעקליכע וועהטאגען האט שמואל'ק, נעבעך, געליטען יענע נאכט, אי הארצוועהטאג, אי וועהטאגען פון די קלעפ, וואס ער האט פעהאפט, נאר ווען ניט זיי, וואלט ער דאך ניט זוכה געווען צוהאבען דעם כבוד, אז מיכאל ספיר, דער עלטסטער א־בער אלע אקציזניקעס אין וואהלינער גובערניע, זאל זיך מיט איהם אבגעבען, אריינגעהמען צו זיך אין דער קארעטע איהם מיט זיין משה'לען און אבפיהרען זיי ביידע אין בקור־חולים. און ס'איז באמת א כבוד, א גרויסער כבוד, וועלכען אבצושאצען איז אין שטאנד נאר אזעלכער, וואס איהם איז גוט בעוואוסט דער שטייגער לעבען פון אונזערע יודען אין היגען ווינקעל, זייער פיהרונג און מיינונגען אין יענע צייטען.

אונזערע זיידעס האבען געגלויבט: דאס גאנצע לעבען אויף דער

וועלט איז נאָר צוליעב יענער וועלט. „דער מענש ווערט געבוירען אויף מקיים צוזיין מצוות לשם־שמים און שטאַרבען דאָ כדי צולעבען דאָרט“. דעריבער איז אַלסדינג, וואָס ער געברויכט דאָ אויף דער וועלט, נישט צוליעב דערהאַלטען דעם גוף און פון זיין הנאָה־וועגען, נאָר צוליעב דעם. כדי מקיים צו זיין אַ מצוה. זיי האָבען געגעסען, אַ שטייגער, אין אַ וואָכענדיגען טאָג, כדי צו מאַכען „המוציא“ און בענטשען, און שבת אויך כדי מקיים צוזיין „שלש־סעודות“. האָבען פערזוכט זומער די פירות כדי מאַכען ברכה מיט אַ „שהחיינו“. וויין האָבען זיי געטרונקען פסח מקיים צוזיין אַרבע כוסות. זיי האָבען חתונה געהאַט ניט ווי אַלע אַנדערע לייט, נאָר אויפ'ן יודישען שטייגער, כדי מקיים צוזיין די ערשטע מצוה. אין באָד זענען זיי געגאַנגען, נישט זיך צוליעב, נאָר לכבוד שבת, לכבוד יום־טוב. מיט'ן נעגעל־וואַסער און די הענד וואַשען זענען זיי ניט אויסען געווען אַזוי דעם פוץ, דאָס ריינקייט, ווי די ברכה, „על נטילת ידים“, דעם „אשר יצר“. און אַ פשיטא־שיין ניט קיין נויטיגע זאַכען, וואָס גלאַט שיין פאַר דעם אויג וכדומה נאָך אַזוינע תענוגים — דערפון האָבען זיי כלל וכלל ניט געהאַלטען. זאָקען, לייוועןדענע תחתונים, אַ טלית־קטן און אַ קאַפּאָטע, איינע אַ וואָכענדיגע און איינע אַ שבת'דיגע, אָט דריגען איז בעשטאַנען זייער גאַנצע גאַרדעראָבע. יודען זענען נישט קליין געווען געהן צופוס, נישט האָבענדיג קיין קאַרעטעס מיט פערד, זענען אויסגעקומען אין שטוב אָהן שענע טייערע מעבעל, אָהן פּאַר־קעטען און מירמעלשטיינערנע זיילען, אָהן שווייצאַרען מיט טרעסטען, מעשענע קנעפּלעך און אָהן גלעקלעך ביי די טירען. די טיר איז געשטאַנען אָפען, ווער עס האָט בעדאַרפט, איז פריי אַריין. איז יענער פער־גאַנגען העט אַהין צום בעל־הבית, צו דער בעל־הבית'טע אין שלאָפצימער, איז אויך געווען נישקשה. אין יענער צייט זענען ניט געווען בנמצא קיין יודישע „טשינאָווניקעס“, קיין ראַבינער, קיין סטראַפּציעס און געשוואוי־רענע אַדוואָקאַטען, קיין יודען מיט אויבעלעך, מיט אָרדענס און מיט טיטלען, חוץ פרנסי־חדשים און קהל'ס־לייט: שמשים, חאַפּערס, קברנים, מלמדים, ראשי ישיבות, פרושים, כלי־קודש, קבצנים, מקבלים און בטלנים. די צייט איז זיך געגאַנגען איהר וועג, יודען זיצען זיך דאָ זיי מענען, גאַנץ יודישליך — די יאַרמולקעס מיט די היטלען אויף די קעפּ, שוויצען געשמאַק, און נאַרנישט! וואָס הערען זיי אַ וועלט? איין יוד שטעלט אַרויס אַ פייג דעם אַנדערען, קליין און גרויס אַלץ איינס, כל ישראל אחים — אַלע גלייכע פריצים!... דאַרט ביי זיך,

אויף דער יודישער גאַס, זענען יודען טאַקי בני-מלכים, פּרינצען, האָנאָ-רעװאַטע. אָבער בײ׳ם אַרויסגעהן אין דער װעלט, צװישען לײט, לעגען זײ אַװעק אין דער זײט זײער כבוד, זײער שטאָלץ, בעקומען, משטײנס-געזאָגט, אַ פּנים פון קנעכט, קניען זיך, בוקען זיך, דערנידעריגען זיך פאַר אַ ליאַדע פּריצ׳ל צוליעב דאָס שטיקעל װינדיגע פּרנסה, שטעהען פאַר איהם אָהן אַ היטעל, אַלץ מיט אַ פאַרבויג, מיט אַ חניפה׳לע, אַ מורא-האָבענדיג, אַז מבטל-זײענדיג איהם אין האַרצען צוגלײכער צײט.

און די אַקציזניקעס, אַט די נײע מיני פאַרשװינען דענסטמאָל, זײ זענען עס געװען, קען מען זאָגען, די ערשטע אין דער יודישער גאַס, װאָס האָבען זיך אויסגעצײכענט פון אַנדערע מיט זײער שטײנער לעבען, מיט זײער הלבשה, מיט אַלע גײנג און די פיהרונגען זײערע. זײ האָבען עס אָנגעהויבען װערען „טשינאָװניקעס”, בעאַמטע, העכערע און קלענערע, שטעהענדיג אײנע אונטער די אַנדערע און הערענדיג אײנע די אַנדערע לויט די שטעלעס, װעלכע זײ האָבען פערנומען. דער עלטסטער, דער גרעסטער פון די אַקציזניקעס, האָט געפיהרט דאָס רעדעל אין זײן גובערניע בגראַנדע, האַלטענדיג יעדען אין דער מורא. זײן הויז איז תמיד פול געװען מיט מענשען — דער איז געקומען בעטען אַ שטעלע, און יענער בעט, מען זאָל איהם פון דער שטעלע זײנער ניט אָבזאָגען. אײן שענקער קלאָגט זיך, װאָס מען האָט אַװעקגענומען זײן בראַנפען, און דער אַנדערער בעט רחמים, אַראָבצונעהמען פון איהם דעם קנס, װאָס מען האָט אויף איהם אַרויפגעלעגט. איטליכער קומט מיט זײנס, אַלע שטעהען אָהן היטלען, װאַרטענדיג אין פאָר-צימער די שעה, װאָס מען װעט רופען אײנעם נאָכ׳ן אַנדערען צום אָרון הגדול אין קאַבינעט. און משרתים, בעדינטע, לויפען װי די רוחות אַהין-אַהער. געהען פאַרבײ דעם װאַרטענדיגען עולם שװײגענדיג מיט שטאָלץ, און אַז װאויל איז יענעם, װעלכער איז זוכה צוחאַפּען פון זײ אַ װאָרט, אַ בליק. אַט די דאָזיגע נײ-מאָדנע לײט זענען פאַררעכענט געװען בײ יודעלעך, שװאַכענדיגע, ציטע-רענדיגע, װי אמת׳ע פּריצים. סטײטש, זײ האָבען דאָך אויך עולם-הזה: זיצען אין שײנע דירות, פּאַלאַצען, מיט טײער מעבעל, טראָגען אפילו אין דערװאָכען שײנע בגדים, פאָהרען אין קאַרעטעס. אין דער שליסעל פון פּרנסה איז בײ זײ אין די הענד. מיט אַזעלכע אדונים, אַ קלײניגקײט עפּיס, איז ניט שײך זיך אויפצופיהרען כמנהג יוד, פּשוט, אָהן צערמאָ-ניעס, אָהן דרך-ארץ, װי אחינו בני ישראל צװישען זיך. פאַר אַזעלכע

מעג מען זיך דערנידעריגען, ביקען זיך, קושען די הענד, שטעהן אהן א היטעל און מאכען זיך עפר=ואפר, נישקשה!

נאר דעם גרויסען כבוד האט מען אזעלכע אקציזניקעס אבגעגעבען צוליעב דער פרנסה. אין הארצען האט מען פון זיי געטראכט אנדערש ווי גערעדט מיט׳ן מויל, ווייל זיי האבען זיך דאך ניט געפיהרט יודישליך. גאר עפּיס אנדערש איז דער הערר מיכאל ספיר, א מענש א גוטער, א פרומער, די גאנצע פיהרונג ביי זיך אין הויז איז יודישליך — איהם האט מען טאקי געאכט, ליעב געהאט באמת פונ׳ם הארצען. ער איז געווען א געבילדעטער מענש אי א וואויל=לערנער, האט געקענט לשון=קודש, ליעב געהאט זיין פאלק און זיך געלאזט דערקענען מיט געלט צו א נויטבעדערפטיגען, צו א יודישען מחבר. א מחבר אין יענער צייט ביי יודען איז געוועהנטליך געווען א ארימאן, וואס ער פלעגט שווארצען דאס פנים, ארומגעהענדיג פארטיילען זיין ספר. אמת, היינט זענען אויך דא א טייל מחברים קבצנים, נאך אפשר גרעסערע פון די פריהערדיגע, נאר די ארימקייט זעהט זיך ביי זיי ניט אזוי ארויס. זייערע ספרים פארטיילען זיי נישט אליין, נאר דורך גרויסע שרייענדיגע, אומגעלומפערטע מודעות אין די צייטונגען. און אויב יודען פארשעהמען זיי, קויפען ניט, איז דאך דאס פארשעהמען יענעם אונטער די אויגען ניט אזא בזיון ווי פארשעהמען איהם אין די אויגען. מיכאל ספיר אבער האט זיך בענומען פריינדליך מיט ארימע מחברים, פלעגט גערן נעהמען זייערע ספרים, זעהר שען זיי בעלוינען און אפט נאך פארבעטען זיי צום טיש. איבערהויפט איז מיכאל ספיר געווען א פריינד פון די משכילים און לעהרער אין די יודישע שולען, וואס זענען ביים עולם אין יענער צייט נישט בעליעבט געווען. ער האט גערעכענט זיך פאר א שולד, אריינצוגעבען זיין איינציגען זוהן אין דער ראבינער=שול, וואס אין דער שטאדט ז... כדי אנדערע רייכע לייט זאלען איהם דרינען נאכטאן. און אט דעם יונגען מאן, ריבקין, איינער פון די בעסטע ראבינער=שילער, פון א העכערער קלאס, איהם האט ספיר אריינגענומען צו זיך אין הויז, ער זאל לעהרנען מיט זיין זוהן. ריבקין האט געטאן זיין זאך געטריי און ספיר האט איהם דערפאר זעהר ליעב בעקומען, זוכענדיג תמיד א געלעגענהייט, פערשאפען איהם וואס ס׳איז א פערגניגען. גראד אין יענעם טאג, ווען די מעשה מיט שמואליק׳ן, האט מיכאל ספיר בעדארפט צוליעב עסק פאהרען ניט ווייט אין א דארף, דער טאג איז געווען זעהר

אַ שענער, האָט ער מיטגענומען ריבקינ'ען, ער זאָל אַביסעל זיך דורכ־פאָהרען אויף דער פרייער לופט.

אמת טאַקי, אַ גרויסער כּבוד איז פאַר שמואליק דעם טאַנדעטניק, וואָס צוזאַמען ווי מיכאל ספּיר האָט איהם בעפרייט פון די חאַפּערס הענד און אָבגעפיהרט איהם מיט משה'לען אין בקור־חולים; פונדעסט־וועגען איז נאָך אָבער ניט אויסגעמאַכט, אויב שמואליק וואָלט פאַר דעם דאָזיגען כּבוד גענומען פון־לכתחילה אויף זיך, צולײדען אַזעלכע שווערע, ביטערע יסורים. אפשר וואָלט ער גאָר געזאָגט: ניט קיין חאַפּערס און ניט קיין בעפרייער, ניט קיין מכּה און ניט קיין רפואה, ניט קיין וואונדען און ניט קיין בקור־חולים. איז דען טאַקי ניטאָ בּיי אונז אַזוינע קבצנים, עזות־פּנים'ער, וואָס פאַרגעסענדיג דאָס גוטס, וועלכס מען טהוט זיי, טרעטען זיי אַרויס אַקעגען אַלע אונזערע גבאים און יענע מיני בעלי־טובות מיט אַ ליאַרם, אַ געשריי: פיל גלייכער וואָלט געווען פאַר אונז און פאַר כּל־ישראל, אַז איהר וואָלט גאָר ניט געבוירען געוואָרען!... מילא, בכן וואָלט כּבוד נאָר אַליין ניט גענוג געווען פאַר שמואליק'ן, ווען מיט דעם כּבוד צוגלייך זאָל זיך ניט געווען אונ־טערגעהן פאַר איהם אויך אַ גוטע נוצליכע זאַך.

דאס זעקסטע קאפּיטעל

נישט אַזוי גיך איז שמואליק אויסגעהיילט געוואָרען פון די וועה־טאָגען זיינע. אז זיין משה'לע איז אַרויס פונ'ם בקור־חולים געזונט, איז ער נאָך געלעגען מסוכן קראַנק, און אַ לאַנגע צייט ניט אַראָב פונ'ם בעט. אין דער צייט, ווען דער דאָקטאָר אין בקור־חולים האָט זיך שטאַרק אָבגעגעבען מיט איהם, בזכות מיכאל ספיר, היילען דעם צע־בראָכענעם גוף זיינעם, האָט ריבקין, דער ראַבינער־שילער, זיך שטאַרק אָבגעגעבען מיט משה'לען, היילען איהם זיין נפש, בילדען איהם הייסט עס, אויסלערנען איהם לייענען ביכלעך און שרייבען. געטאָן האָט עס ריבקין נאָר פאַר רחמנות — ער האָט געזעהען אַ אָרים־בחור'ל, אַ קראַנקס, געבעך, איז איהם דאָס הארץ פאַרלויפען מיט בלוט קוקענדיג אויף איהם. אַלע טאָג פלעגט ער קומען איהם מבקר־חולה זיין און זיך ניט דערוויי־טערט פון איהם נאָכדעם אז ער איז רעכט געזונט געוואָרען. און לסוף, געפינענדיג אין איהם גוטע מעלות, אַז ער האָט אַ גוט קעפּעל צום לערנען, האָט ער איהם שטאַרק ליעב בעקומען, געלויבט איהם אין טאָג אַריין. מיכאל ספיר האָט זעהר הנאה געהאַט, וואָס דורך איהם איז אַרויס אַ ישועה אַ וואויל קינד, און זיך בעטראַכט, העלפען אַזאַ בחור'ל און אַריינגעבען איהם אין דער ראַבינער־שול, ער זאָל ווערען מיט דער צייט אַ ניצליכער, אַ פאַרטיגער מענש. צו־צוגרייטען איהם האָט זיך אונטערגענומען ריבקין און געלעהרענט מיט איהם געשמאַק.

מיט דער נייער תורה האָט אָנגעהויבען אין משה'לען צו־יאווירען און אויפגעהן עפּים משונה נייע געדאַנקען — אַזאַ יאווירען, וואָס ווערט אין טייג און אויך אין אַ פאַרזייהט קערענדיל, אויפבורענדיג אַלע טייל־

בלעך אין איהם, און וואָס אָהן דעם איז דאָס שפּראָצען און וואַקסען דיין אוממעגליך. די תורה פון דער „השכלה" האָט, ווי זוערטייג, אָנגעמאַכט אַ האַלעבורדע אין משה'לעם האַרץ, אַ גאַנצע איבערקעהרעניש אין זיינע געדאַנקען; זאַכען גאַנץ קלאָרע פריהער, הערען־אויף קלאָר צוזיין אַצינד. וואָס גוט וואָס שלעכט, וואָס שען וואָס מיאוס, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר ניט איז איצט ביי איהם די שאלה, אויב ס'איז אַזוי. פאַרצייטיגע חכמים קומען ניט צו די היינטיגע, אַלטע געהען אַראָב פונ'ם מאַרק — אָבער אַזוינס דויערט ביי איהם נישט לאַנג. דאָס לערנען קינדוויז אין חדר; דאָס זיצען און לערנען שפּעטער אין בית־המדרש, אונטער דער השגחה פונ'ם ליעבען רב אברהם'ן; דאָס בייָנקען נאָך טאַטע־מאַמע, פאָרשטעלענדיג זיך ווי עס האָט זיך ביי זיי געלעבט, ווי ס'איז צוגעגאַנגען די שבתים און ימים־טובים — אָט דאָס איז איהם ביי־געשטאַנען בשעת דאָס יאווירונג אין איהם, אַז עס זאָל געהן ריכטיג, און די נייע וועלט זיינע זאָל זיין געבויעט אויף דעם פונדאַמענט פון דער וואָס אַ־מאָל. דערצו נאָך האָט דאָס מזל איהם אויך גערינט, צושיקענדיג איהם אַ גוטען רבי'ן, ווי ריבקין, און אַ גוטען חבר, ווי מיכאל ספּיר'ס זוהן — ביידע געזעצטע, מיט אַ גוטער אויפפיהרונג, וואָס האָבען דערמיט אויף משה'לען גוט געווירקט. משה'לע בילדעט זיך, וואַקסט, וואַקסט מיט דער צייט, ביז ער פּיקט זיך אויס ווי אַ הינדעלע, וואָס עפענט די אויגען און דערזעהט פאַר זיך צום ערשטען מאָל די וועלט, גלייך ווי זי איז אויך ערשט בעשאַפען געוואָרען!

אַ היבשע צייט איז שמואליק אַוועקגעלעגען אין בקור־חולים און אַז ער איז אַרויס פון דאָרט איז ער נאָך אַלץ צו די קרעפטען ניט גע־קומען, און געשטיצט פון גוטע מענשען איז ער פאַרבליבען אין ז... ביז ער וועט אינגאַנצען געזונט ווערען און זיין אין שטאַנד צו־אַרבייטען.

שמואליק זעהט זיין זוהן אַרומפיהרענדיג זיך מיט שילער און האָט הנאָה, טראַכטענדיג ביי זיך: דאָס זענען אַודאי ישיבה־בחורים, מיט וועלכע ער לערענט צוזאַמען אין בית־המדרש, זיי האָבען זיכער אָנגעשטעקט אין איהם, ווי גוף ער קען די גמרא און איטליכער האַלט פאַר אַ כבוד צוזיין מיט איהם חבר. דאָס איז געווען שמואליקס איינציגע טרייסט אין זיין ביטערער לאַגע, פאָרשטעלענדיג זיך אַלץ, ווי דער שטייגער זיינער איז תמיד, דאָס גרויסע גליק, וואָס דערוואַרטעט איהם שפּעטער, אם־ירצה־השם. עס דאַכט זיך איהם, דער זוהן איז אַ רב

ערגיץ ביי יורען, ער זיצט מיט ברייטקייט אויף׳ן בינקעל, דיינים מיט דעם שמש ארום איהם, די טיר ביי איהם אין שטוב מאכט זיך נישט-צו פונ׳ם עולם מענשען, וואס געהען צו איהם, דער מיט א דין-תורה, דער מיט א שאלה, דער אזוי, יענער אזוי, אלע בענשען זיך מיט איהם און זאגען: אז-וואויל איז אייך, רב שמואל, וואס איהר האט זוכה גע-ווען ביי גאט צוהאבען אזא זוהן

און ווי שמואליק טרייסט זיך דא אזוי מיט גוטע האפנונגען אויף שפעטער, מיט א-מאל קומען איהם צו די אויגען עפים ביכלעך, ניט קיין כשר׳ע, וואס משה׳לע האט, נישט-וויסענדיג, זיי אין שטוב פאר-געסען. דערזעהענדיג זיי איז איהם פינסטער געווארען אין די אויגען! געוואלד, רבונו של עולם, משה׳לע זיינער, פאר וועלכען ער האט זיך אזוי מקריב געווען, אויף וועלכען ער האט דעם לעצטען גראשען רבי-געלט אויסגעגעבען, צולערנען איהם תורה — סטייטש ער, משה׳לע, זאל אזוי פארפיהרט ווערען, אריינקוקען אין די טרפה-פסל׳ן! דאס גאנצע לעבען זיינס איז ער ווי א הונט ארומגעלאפען איבער די גאסען, זוכענ-דיג דאס שטיקעל ברויט, שווארצענדיג זיך דאס פנים, און די גאנצע האפנונג זיינע איז געווען דער זוהן, ער וועט עם איהם שפעטער אנ-טאן כבוד, צוטיילען גליק און גרויס נחת — הייסט אז דער זוהן זיינער איז אראב פונ׳ם רעכטען וועג, איז דאך אוים אלע האפנונגען, וואס-זשע טויג איהם אצינד גאר דאס לעבען, זיין הינטיש-לעבען? חרב געווארען איז זיין וועלט מיט אלע גוטע זאכען, וועלכע ער האט זיך פארגעשטעלט אויף שפעטער; אונטערגעגאנגען איז דער ליכטיגער שטערען פון טרייסט, וואס האט איהם געשיינט, געפינקעלט פונדערווייטענס — וויסט און פינסטער איז איהם!

דעם עולם׳ס ווארט: „אדם קרוב לעצמו", איט׳ליכער מיינט זיך, איז געזאגט געווארען אויך אויף דער ליבשאפט פון טאטעס צו קינדער. ווי גרויס און שטארק ס׳איז די מיה פונ׳ם פאטער צום-גוטען פאר די קינדער, איז דרינען דא, מעהר אדער ווייניג, זיין אייגענער אינטערעס — האבען כבוד פון די קינדערס כבוד, זיין בעריהמט דורך זייער רוהם, שטאלץ און גרויס דורך זייער גרויסקייט. דאריבער אז שמואליק דער טאנדעטניק האט דערזעהען, אז זיין זוהן איז אוועק אין א שלעכטען וועג און צעט־לאגען זיינע האפנונגען, האט עס געהייסען ביי איהם אזוי פיעל, ווי ער בעגזלט איהם, נעהמט ביי איהם צו אלסדינג וואס ער האט גע-

מיינט האָבען דורך איהם שפּעטער — נו, איז אוים רחמנות, און ער װערט אויף איהם אין כעס, פלאַם=פייער.

שמואליק איז שטאַרק אָנגעלאָרען און װאַרט, אַז משה׳לע װעט קומען, װעט ער אויסלאָזען צו איהם דעם גאַנצען צאָרן.

משה׳לע איז געקומען — און מיט איהם צוגלייך ריבקין.

— אַ היים לאָמיר פאָהרען, קיין גלופּסק! — טהוט שמואליק אַ געשריי אויף משה׳לען, רויט װערענדיג פאַר כעס װי אַ אינדיק.

משה׳לע בלייבט שטעהן צומישט, נישט צופאַרשטעהן װאָס דאָס געשריי בעטייט.

— קיין גלופּסק! — שרייעט שמואליק, ציטערענדיג מיט אַלע אברים.

משה׳לע רוקט זיך אָב אין דער זייט אָהן לשון פאַר גרויס װאונדער, אַ שרעק, און ריבקין ענטפערט אָב אַנשטאָט איהם:

— רב שמואל, קיין גלופּסק װעט אייער זוהן ניט פאָהרען!... דאָ, אין דעם אָרט פון תורה, װעט ער בלייבען און מען װעט איהם געבען אַלע זיינע בעדערפעניש.

— און מען װעט איהם געבען אַפּיקורסישע ביכלעך — מאַכט שמואליק מיט גאַל, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ, — אַפּיקורסישע ביכלעך, הא, װעט מען איהם געבען, אַראָבפיהרען איהם פון׳ם װעג!...

— טאַטע, װאָס רעדסטו=דו?!...

— שטום! מיך נאַרען מיינסטו=דו? אָ, ניין! איך האָב, נישקשה, געפונען די ביכלעך, דיינע ביכלעך, האָב געזעהן, געזעהן...

— װאָס געזעהן? — פרעגט איהם ריבקין.

— געזעהען, אַז דאָס זענען די אַפּיקורסישע ביכלעך.

— איהר האָט אַ טעות, רב שמואל! אַ גראַמאַטיקע אַ יודישע און אַ רוסישע און אַ געאָגראַפיע האָט איהר געזעהן!

— צו=װאָס? איהם צו=װאָס טויגען אַזוינע ביכלעך?

— סטייטש, צו=װאָס?! יוז יש, לשון=קודש הייסט עס, מוז ער קענען, ער איז דאָך אַ יוד. רוסיש מוז ער אויך, דאָס איז דאָך די לאַנדס=שפּראַך, װאו ער זיצט, און קענען די װעלט=בעשרייבונג מוז ער אויך, ער איז דאָך אויך עפּיס אַ מענש. איהר פאַרשטעהט, רב שמואל, דאָס אַלסדינג איז אַ מוז!

— נאַט אייך אַ מוז! אַ נייער „מוז“, װאָס שטעהט ניט אין די צעהן געבאָט. מיר, אין גלופּסק, האָבּען עס ניט געהערט. די גלופּ-

סקער לעבען, ברוך־השם, אָהן דעם געבאָט אויך. האָבען עס ניט גע־קענט אַמאָל, קענען עס ניט היינט און זענען פונדעסטוועגען כשר'ע יודען, פיינע מענשען און שענע סוחרים לכל־הדעות, קומט איצט משה'לע מיינער און מאַכט עס אויף זיך פאַר אַ הייליג געבאָט!

— יאָ, דאָס מוז ער אויך צוליעב דעם — זאָגט ריבקין מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּען — אויך צוליעב דעם מוז ער עס, כּדי אַריינצוטרעטען אין אונזער בית־מדרש — אין דער ראַבינער־שול.

— אוי, אַז־אָך און וועה צו אַזאַ בית־מדרש, אַז־אָך און וועה צו זיינע רבנים, משטיינס־געזאָגט, און אַז־אָך און וועה צו מיין זוהן, וואָס פאַרלאָזט אונזער בית־מדרש און געהט אַריין אין זייערען. להבדיל!... וואַרף אַוועק דיינע גיינג, משה, און קום צוריק קיין גלופּסק!

— אַייער זוהן אָבער איז דאָך אַ שלאָפינקער, נעבעך, און בע־דאַרף האָבען, אין לעבען אַריין, אַ גוטע נאַהרונג — זאָגט ריבקין מיט אַ געבעט, צודערוועגען אין דעם טאַטענס האַרץ רחמנות אויף זיין קינד — זעהט, וויפיל ער האָט געליטען, נעבעך, אין זיין לעבען: מאַנגעל, יסורים און לייד, און ווי בלייך ער איז, וואָס פאַר אַ פּנים, נעבעך, ער האָט פון די מכּות, וועהטאָגען, וואָס ערשט נישט לאַנג. און איהר טאַקי אַליין, רב שמואל, זייט דאָך, נעבעך, אויך גאָר אוים מענש, נישט געקומען נאָך צו די קרעפטען, נישטאָ קיין כּח צוהאַנדלען. וואָס־זשע פאָרט וועט איהר טאָן אין אַייער גלופּסק, מיט וואָס וועט איהר דאָרט מפרנס זיין אַייער ווייב און קינדער.

שמואליק טהוט אַ קרעכץ און טרערען שטעלען זיך איהם אין די אויגען. ריבקין בענוצט זיך מיט דער גוטער מינוט, לייגט אַרויף די האַנד שמואליק'ן אויפ'ן אַקסעל און זאָגט:

— בערוהיגט־זיך, רב שמואל, און בלייבט דאָ, ביז איהר וועט רעכט געזונד ווערען. הייבט אויף די הענד מיט אַ לויב צום הימעל, דאַנקט דעם אויבערשטען, וואָס ער האָט אַייך צוגעשיקט אין דער נויט אַזאַ גוטען טייערען מענשען, ווי מיכאל ספּיר. נישקשה, ער וועט אַייך ניט פערלאָזען. איהר פאַרשטעהט?... איהר וועט נאָך זוכה זיין צולעבען, אם־ירצה־השם, אין פיעל גוטס און נחת. אַייער זוהן וועט ענדיגען די שול, בעקומען אַ גוטע, אַיינטרעגליכע ראַבינער־שטעלע — און עס וועט מיט דעם אויבערשטנס הילף גוט זיין אַייך ביידען.

הלואי, מען זאָל ניט געפּרופט ווער׳ען וואָס שמואליק דער מאַנידעטניק איז אויסגעשטאַנען אין יענער מינוט צייט. דער יצר־טוב מיט דעם יצר־הרע האָבען ביידע זיך געראַנגלט אין איהם, איטליכער קומט מיט זיינס. דער פון דער רעכטער זייט שטעלט־פאַר שמואליק׳ן אַ ר ב, אַ דאַרען־מאָגערען מיט אַ געקנייטשט־בלייך פּנים׳ל, וואָס פאַסט תעניתים, זיצט אין טלית און תפילין און לעבט פון רוחניות, מאַכענדיג דערביי צו שמואליק׳ן: אָט דאָס איז אַ ל י י ט, אַז־וואויל איז איהם! און יענער פון דער לינקער זייט שטעלט שמואליק׳ן פאַר אַ ר אַ ב י נ ע ר, אַ דיקען־פעטען מיט אַ בייכעל, טרינקט און עסט פאַר צעהן, שפּילט אין קאָרטען און לאָזט זיך־צו עולם־הזה, מאַכענדיג דערביי: אָט אַזעלכען געהט עס גוט אויף דער וועלט! איינער זאָגט: מיין רב איז שטאַרק געהויבען אין זיין אָרט. און דער אַנדערער זאָגט: מיין ראַבינער איז אַ תקיף אין די הויכע פענסטער דאָרט. דער זאָגט: נעהם דיין זוהן און געה קיין גלופּסק. זיי אַ שמאַטניק, האַנדעל מיט שמאַטעס און מייד־אוים די משכילים. וואָס טויג זייער עהרליכקייט, זייערע חסדים, אַז דעם רבונו של עולם איז ניט ליעב זייער יודישקייט. און יענער זאָגט: פע, גלופּסק לאָז די גלופּסקער, שמאַטעס — די שמאַטניקעס און דו בלייב דאָ. דאָ איז אַ האָפענונג, דו זאָלסט געהאָלפען ווערען. דער רעכטער זאָגט: אַז וואויל איז דעם רב מיינעם, אַי־אַי, וועט ער עס אויף יענער וועלט האָבען אַ חלק עולם־הבא! און דער לינקער זאָגט: אַ כפּרה דיין רב פאַר מיין ראַבינער, דיינעם וועט דער יונגער דור ניט וועלען קענען און מיינער וועט האָבען עולם־הזה אי עולם־הבא דאָ ביים לעבען — שמואליק שלאָגט זיך אין דער דעה און שטעהט ווי אַ גולם, ניט אַהין, ניט אַהער.

— האָב ניט מורא, טאַטע! — בעט זיך משה׳לע ביים פאָטער אויף אַ ציטערדיג קול, ווערגענדיג זיך מיט טרערען — זיי זיך ניט אַזוי מצער פאַר מיר, טאַטע, און לאָז מיך דאָ לערנען. פון אַלסדינג, וואָס מיט אונז האָט דאָ פּאַסירט, זעהט אויס, אַז דער אויבערשטער וויל מסתמא אַזוי.

משה׳לעס ווערטער טהוען אַ קאַפּעלע אַ בויג שמואליק׳ן צו יענעם פון דער לינקער זייט. ער טאַפּט זיך ביי דער פאה און זאָגט שטאַמלענדיג:

— און וואָס וועט אָבער זיין מיט דיין יודישקייט?

— נישקשה, זי וועט זיין ביי מיר דאָס איינענע וואָס אין גלופּסק.

— איהר מיינט, רב שמואל — רופט זיך אָן ריבקין, אונטער־העלפענדיג משה'לען — איהר מיינט. אז דאָס יודישקייט איז נענעבען געוואָרען נאָר די גלופסקער, און ווען ניט די גלופסקער איז, חלילה, אוים יודישקייט. אַ טעות, כ'לעבען, רב שמואל!

— און די גלופסקער גלופסקער יודען, זיי וואָס וועלען אויף דיר זאָגען? — רעדט שמואליק ווי צו זיך אַליין, נישט רעכט הערענדיג ריבקינס ווערטער, און אַ צורה פון אַ רב שטעלט זיך איהם פאַר אין־געדאַנק, אַ צורה אַ פינסטערע, אַ בייזע.

— אַז־אַך און־וועה דעם יודישקייט, אַז דערמיט וואָס עס זיפּעט האָט עס צופערדאַנקען נאָר די גלופסקער — זאָגט ריבקין, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ — אַ שען פּנים, כ'לעבען, וואָלט עס געהאַט! אָט דאָס איז טאַקי די גאַנצע צרה, וואָס איהר, און נאָך אַ סך אַזעלכע ווי איהר, ווילט אין אַלסדינג, וואָס איהר טהוט, נאָר יוצא זיין פאַר אייערע גלופסקער. די זאַך אַליין, צי איז זי גוט, אָדער שלעכט, געהט אייך ניט אָן צו־וויסען, אייך געהט נאָר דרינען, וואָס וועט דער גלופסקער עולם דאַרויף זאָגען... אָט, כ'לעבען, רב שמואל, פאַרגעסט זיך אין זיי און אייך אין אייערע שמאַטעס! דער הערר ספיר וועט אייך געבען אַ שטעלע, איהר וועט זיין אַ אקציזניק און משה'לע אייער — ראַבינער.

דער רב ווערט פאַרשוואונדען, לאָפּנעט ווי אַ זייפענבלעזעל, און אַ ראַבינער אין דער טענדע־ווערענדע ווייזט זיך אויף זיין ארט — שמואליק בעטראַכט זיך, גיט־נאָך, מאַכענדיג:

— טאָ!...

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

דאָס דאָרף נ... איז איינס פון יענע שענע ערטער אין חאָהלינער גובערניע, וואָס דער רבונו של עולם, דער מייסטער פון דער וועלט, האָט זיך געפּלייסט צו־צוגעבען זיי בעזאָנדערס אַ געטליכען חן, און גע־וואָלט אויסדרוקען מיט זיי, ווי מיט אותיות, רוה, פאַרגניגען, וואָס זענען איהם געלעגען אין געדאַנק. אויב די קאַווקאַזער און שווייצער הויכע בערג דרוקען אויס די גבורות הבורא, קוקען אויף דיר אַראָב מיט שטאָלץ, אַ שרעק, סכנות גאָר צוטרעטען אויף זיי, און אויב דער רוי־שענדער ים מיט זיינע אויפגעטורעמטע פאַליעס דערצעהלען רעש׳נדיג גאַנץ שרעקליכע וואונדער, איז די בערגלעך דאָ אַרום דעם דאָרף גריסען דיר גאָר פריינדליך, פאַרבעטען דיך ליבליך, קומען צו־גאַסט און אויסציהען זיך אויף זיי וויפיל דאָס האַרץ גלוסט. די שטילע גרינע טאָלען דאָרט גיבען דיר אונטער חשק — קום, פעטער, לייג זיך אויפ׳ן גראָז און לאָז דיר־צו אַביסעל פאַרגניגען. אויך דאָס טייכעל לויפט, דרעהט זיך דיר פאַר די אויגען, דאָרט אויף דער לאָנקע, שפּילענדיג זיך אין בעהעלטעניש — אָט בעהאַלט זי זיך צווישען דעם טשערעט, ווערט פערשווינדען, און אָט שפּרינגט זי פון דאָרט אַרויס, ווייזענדיג זיך פאַר דיר מיט דעם גאַנצען פּוץ: מיט בריליאַנטען, גילדענע פליטער־לעך — מתנות, וואָס די זון, די ליעבע מחותנת׳טע, גיט איהר, קושענ־דיג, שפּיגלענדיג זיך אין איהר. זי ווינקט דיר, קנייטשלענדיג זיך, אונטערמורמלענדיג שטיל — און דו צעגאַרטעלסט זיך, און, ווי די מאַמע

האָט דיך נעהאַט, אַריין צו איהר, אָפּפרישען זיך מיט גרויס חשק! עס שטעהט פאַר דיר דאָרט א וואַלד, בוימער=סאָסנעס, הויכע אין הימעל אַריין; די געדיכטע פערוואַקסענע קעפּ פאַרפּלאָנטען זיך אינאייגעם, אויסמאַכענדיג איין געוועלבטע קופּאָל אויבען; די גלאַטע שטאַמען זייערע זענען ווי הויכע גלייכע זיילען, ווייטליך אָבגעטרעטען איינער פון דעם אַנדערען; דאָס גרינע גראָז ליגט, ווי א זיידענער מיט בלימעלעך געשפּריינקעלטער קאָווער, זיי ביי די פיס. אָנקוקענדיג עס דאַכט=זיך דיר עפּיס נאָר טאַקי א בית=המקדש. דאָס שמעקענדיגע סמאָלע פון די בוימער — דאָס איז קטורת, דאָס שפּילען פון די פויגעלעך אויף די צווייגען — דאָס איז דער געזאַנג פון די לויים. עפּיס פיהלט זיך דיר א הייליגקייט, א שטילע=זיסע רוה, א בּיינקען, א ציהען צו א לעבען — אין הארצען א הייסע תפילה צו דעם, וואָס לעבט אייביג!...

און אין די דאָזיגע געטליך=שענע געגענדען קומט דער מענש און שטעלט א „גאָראַלניע", א בראַנפּין=ברענעריי, לכבוד דעם גאָלדענעם קאַלב! דאָס דאָזיגע הויז הויבט אויף מיט חוצפּא אַקעגען הימעל די נאָז זיינע, דעם קוימען הייסט עס, פון וועלכען עס זעצט אַרויס א רויך, ווייט טראָגענדיג זיך אין דער וועלט אַריין, פאַרשטעלענדיג די שיין פון דער זון און פערשוואַרצענדיג אַלסדינגג, וואָס שטעהט איהם אין וועג. די נידעריגע פויערשע הייזלעך זעהען זיך אָן ווי גאָרנישט אַקעגען יענעם הויכען הויז, ווי די אָרימענקע פויערען אליין אַקעגען דעם פּריץ פונ'ם דאָרף.

יאָ, אַזוי איז עס טאַקי, שענעס און מיאוסעס, גוטס און שלעכטס געפינען זיך איינע אַקעגען די אַנדערע זינט די וועלט שטעהט, און וואָס דער אַלמעכטיגער טהוט אין זיין וועלטעל, טהוט=נאָך דער שטן איהם אַקעגען. מיט וואַסער האָט דער רבונו של עולם בעשטראָפט פאַרציטענס די זינדיגע מענשען, איז געקומען דער שטן צו זיי מיט זיין שטראָף—מיט ווייַן, מיט בראַנפּין. און די שטראָף איז נאָך פיעל ערגער פון דער ערשטער. וואַסער — דאָס איז געווען א צרה נאָר אויף א צייט, פאַר דעם דור המבול, בראַנפּין אָבער, דאָס איז א צרה א אייביגע. נח, דער ערשטער „ערד=אַרבייטער", דער בעריהמטער פויער אין זיין צייט, האָט געלעבט, ער מיט זיין הויזגעזינד בשלום, ברידערליך אינאייגעם; ווי באַלד ער האָט ליב בעקומען דעם טרונק, געוואָרען שכור, איז געשעהען מיאוסע זאַכען... און אָנשטאָט שלום, פריינדליכקייט, ברודער=

שאַפט ווערט אַ דערוויטערונג, קריג, פיינדשאַפט צווישען זיינע קינדער, און חם — חם ווערד אַ עבד כּנעני, אַ קנעכט צו זיינע ברידער!

פון יענע צייט־אָן ציהעט עס זיך די קנעכטשאַפט און איז געוואָרען אַ צרה, אַ קלאָג אויף דור־דורות!

דעם רעגענבויגען האָט דער אויבערשטער געמאַכט אין וואָלקען צום צייכען, עס זאָל מעהר ניט זיין קיין מבול, די וועלט צופערדאַרבען, און גאָרואַלניעס, שענקען שטעלט דער שטן, שכּור צו מאַכען אַ וועלט מענשען. כּל־זמן שכּרות וועט זיין, וועט אָרימקייט, גראָבקייט, אונווי־סענהייט, געשלעג, אויסגעלאַסענקייט נישט אויפהערען — און חם וועט זיין אַ עבד כּנעני צו זיינע ברידער!

אַ לאַנגע אַלעיע צווישען צוויי שורות הויכע בוימער פיהרט פון'ם דאָרף נ... ביז צום פּריץ'ס הויף, וואו עס געפינען זיך שענע געביידען, פּרוכטגערטנער מיט נאָך גוטע זאַכען צום פערגניגען, און העט וויים ארום ציהען זיך פעלדער, לאָנקעס, וועלדער איבער בערג, איבער טאָלען, וואָס גיבען־צו דעם הויף דעם זיבעטען חן. אָט דאָ וואוינט עס דער פּריץ יאַהן, לעבט זיך אָב גוטע יאָהרען.

אין איינע פון די שענע זומערטעג, פּאַרנאַכט, איז אַ קאַרעטע מיט אַ פּאָר טייערע פערד געפאָהרען פון'ם הויף דורך דער אַלעיע און צו־קומענדיג צום טראַקט ביים דאָרף האָט זי זיך אָבגעשטעלט. אין קאַרעטע זענען געזעסען צוויי פּאַרשוינען, די פּנים'ער האָבען זיי געלויכטען, ווי געוועהנטליך נאָך אַ גוטען געשמאַקען מיטאָג. פונדעסטוועגען איז געווען גרינג צודערקענען אין דעם פּנים פון איינעם, אַז ער איז אונטערוואָרפען דעם צווייטען, אַ גרעסערן פון איהם.

— גוט וואָס איך האָב מיך דערמאָהנט! — זאָגט דער גרעסערער פּאַרשוין, אַרויסנעהמענדיג פון דער בוזעמקעשעניע אַ פער'חתמ'עט בריי־וועל — דאָס בריוועל האָט מיר געגעבען דונאַיס יוהן צום פאָטער, דעם „אויפזעהער" דאָ אין קעלער פון בראַנפין, און פאַר כּעס אויפ'ן פעהלער, וואָס איך האָב בעמערקט דאָרט, איז מיר דאָס בריוועל דער־וויל אַרויס פון'ם זינען.

— איך פּאַרזיכער אייך, העדר רעוויזאָר — זאָגט דער אַנדערער פּאַרשוין מיט אַזאַ מינע, ווי ער פּאַרענטפערט זיך — איך פּאַרדעק ניט די פעהלער פון די מענשען, וואָס דינען אונטער מיר. ניט איין מאָל גאָר האָב איך דונאַיען געוואָהרענט. וואָס טהוט מען אָבער מיט מענשען,

אבי ווער אזעלכע, וואס בעקומען שטעלעס נאר וויל זיי האבען א שטארקען צד, אויף וועלכען זיי דופען?

— איבערהויפט זעה איך, אז דונאי פארשטעהט זיין זאך, און ניט זיך מיה צוטאן זיין שולדיגקייט — זאגט דער רעוויזאר, פארקרימענ־דיג די נאז, געבענדיג דערמיט אנצוהערעניש, אז די מסירה שמעקט איהם ניט.

— גאנץ ריכטיג, מיין העדר. פון די אנגעוואָרפענע מענשען שטעהט דונאי פיעל העכער אי מיט זיין פערשטאנד, אי מיט זיין ארענטליכקייט און מיט דעם גאנצען בענעהמען זיך זיינעם. אלע אכטען איהם דא דערפאר. דער פריץ האט מיר אויך געזאגט היינט ביים מיטאג: „שמו'ל איז א בכבודיג אידעל!"

— און וואס טהוט מען מיט דעם דאזיגען בריוועל?

— ניט עם מיר. וועל איך עס אבטראגען און באלד צוריק־קומען.

— א שענעם דאנק אייך, הערר יארחי!

כדי צופארקירצען דעם וועג איז יארחי דורך די גערטנער געגאנגען צו דונאי'ס וואוינונג.

אין יענעם טאג איז געווען עפיס א חגא, זענען די פויערען, פון קליין ביז גרוים, געשטאנען גאנצע רעדלעך אויף דער גאס, צווישען זיי אבוסעל בעזויפענע, אויפגערויטעטע, אלע אהן היטלען, און שטיל איבעררעדענדיג־זיך צווישען זיך, געקוקט פונדערווייטענס אויף דער קארעטע מיט גרוים אבשיי. דער עלטסטער פון די קליינע שקצימלעך וויזט מיט א פינגער אויף דער קארעטע, האלטענדיג די האנד אויפ'ן מויל, וואס ס'בעטייט: שא, דרך־ארץ פאר די אדונים!

— אז זיי זענען פאליצייסקע, טא וואו זענען ביי זיי די מעשענע קנעפ? — וואונדערט זיך איין שייגעצעל.

— עפים נאר ניט דאס מאכען מיט די הענד, ניט דער קוק, דאס דרעהען מיט די אויגען, און ניט דאס קול ווי ביי פאליצייסקע — זאגט דער צווייטער, שושקענדיג זיך אויף א קוויטש — א פאליצייסקער אז ער רעדט, געהט דאס קול איהם ארוים ווי פון בויך, די אויגען פארלויפען איהם מיט בלוט. ער איז בייז א שרעק און קלאפט מיט די קולאקעס. מיקיטא אונזערער איז איינמאל געפאלען אויף דר'ערד, בעקומען די נכפא פון יענעמס א היק. מיחיים וייב האט מפיל געווען פאר שרעק פון

ווינס אַ געשריי. און די דאָזיגע, אַט־אָ, ריידען עפּיס גאָר שטיל און קוקען ווי אַלע מענשען. ווער זאָלען זיי זיין?

— לאַפּציוניקעס. שאַ!

— וואָס?

— שאַ, שאַט, שאַ!

די קליינע ווילען איינשטילען איינע די אַנדערע מיט אַ מין שושקעניש, נאָר טויב צו־ווערען.

„לאַפּציוניקעס און יענע אַדונים מיט די מעשענע קנעפּלעך, ווער פון זיי איז גרעסער?" — די דאָזיגע שאלה ווערט פאַרגעבען צווישען די גרויסע, דערוואַקסענע פויערען, און פיעל פערטראַכטען זיך אויף איהר, קנייטשענדיג דעם שטערען.

— קיין גרעסער פונ'ם שר־המשקים, וואָס האָט צוזאָגען איבער'ן בראַנפין, איז גאָר ניטאָ! — פּסק'ט איינער אַ אַלטער, גאָר האָט ניט פיינט דעם ביטערען טראָפּען.

— אַט די לאַפּציוניקעס עסען וואַרמעס אין הויף — העלפט־אונטער נאָך איינער דעם ערשטען — זיי עסען, טרינקען ביי אונזער פריץ. עפּיס אַ שפּאַס!

— און זיי זענען יודען?

— יודען. דערקענסט זיי דען ניט אין דער נאָז?

— און עסען חזיר?

— עסען חזיר און האָבען הנאָה. לעקען די פינגער.

— און שמול זאָגט — מאַכט מיט געשפּעט איינער פון די דאָרפבּלצים — שמול אונזערער זאָגט: חזיר — פּע!... טרפה!... אוי־וועה מיר, בתיה, גי מי (גיב מיר) קוגעלע!... קוגעלע — גוט! ציםעס — אַי־אַי!... איינמאָל האָב איך צוגעלייגט אַ פינגער איהם צום מויל, זאָגענדיג: נאַ, חזיר! אַז שמול מיינער צעשרייעט זיך: אוי־וואַי, גלייך ווי איך וואָלט איהם געקוילעט. ווישט די באָרד, די ליפּען, שרייענדיג אין איין אָטעם: אוי־וואַי, אוי־וואַי!...

— שבת, פרייטאָג צו נאַכט, קום איך צו שמול'ן אין שטוב, פאַרלעשען די ליכט — דערצעהלט יורקע, דער שבת־גוי — אויפ'ן טיש ביי איהם איז חלה, קעלעשקעלעך, אַ פלעשעל בראַנפין, שאַרפער, טאַקע וואָס בראַנפין הייסט, און דער ריח פון פיש פאַרגעהט מיר אין דער נאָז. שמול זיצט זיך ביים טיש, דאָס פּנים שיינט איהם, און ער טערעלייקעט, טורמעלט־אונטער, עפּיס קלאָגענדיג, וויינענדיג, עפּיס בעט ער

זיך ווי א קינד, אלץ טאקי: אוי־אוי, טאטעלע, מאמעלע! איך ווייס ניט וואס ער וויל? חלה איז דא — עס! בראנפין דא — טרינק! צו־וואס, הא, וויינען? בתיה זיינע אבער ווייסט, געהט זי און ברייננט איהם צימעס. עסט ער אב דעם צימעס און וויטער טאקי געטערעלייקעט, וויטער טאקי געוויינט. איך שטעה, וואונדער מיך און דאס הארץ רייסט מיר פאר רחמנות אויף איהם. לסוף טהוט ער זיך א חאפ, גיט מיר א גלעזעל בראנפען מיט א שטיק חלה און איך געה אוועק פרעהליך.

— אמת טאקי — רופען זיך אן א טייל פויערען — שמול איז א יוד, פונדעסטוועגען א עהרליכער מאן איז ער טאקי. וואס אמת איז אמת. א־מאל אין א נויט האט מען פון איהם א טובה אויך.

— געהט, הערט, וואס דער דארף־שרייבער אונזערער זאגט אויף איהם און אויף אלע יודאקעס פון זיין „נאמנה" — מישט זיך אריין מיט א ווארט פאחאם פאנפאוואטע, א שטיקעל קהל'ס־מאן אין דארף — דער שרייבער זאגט, אז זיי זענען פיאווקעס, זויגען אויס אונזער בלוט, פרעסען־אויף אונזער מיה, אלסדינג וואס אין דער קארט זאגט ער, זענען זיי.

— עט! — מאכען אלטע, געניטע פויערען — פון אזעלכע ווי דער שרייבער איז קיין ראיה ניט. זייער פעהלער לייגען זיי ארויף אויף אנדערע. מיינען, פארבלענדזען אונז דערמיט די אויגען. חאפט זיי אלע דער רוח!

— פאר אלע איז ניט גענוג איין רוח — לאזט זיך הערען א שטימע אין דעם עולם — זיי זענען זעהר פיעל דא, אט די שענע לייט. אט זאלען זיי געהן צו אלע, אלע רוחות!

דער דאזיגער שמול, אדער דונאיסקע ביים שפיץ־נאמען, איבער וועלכען עס רעדט זיך דא — דאס איז אונזער שמואליק דער טאנדעטניק, וואס געפינט זיך אויף א שטעלע ביי דער „גאראלניע" אין דארף שוין א פיער יאהר. און משה'לע זיין זוהן לערענט אין דער ראבינער־שול.

ירחי איז צוריקגעקומען און די קארעטע האט זיך געריהרט פונ'ם ארט. די דארפסלייט בעגלייטען זיי מיט די אויגען. שטעהען נאך א היבשע צייט און פילאזאפירען, ביז די זון האט זיך געזעצט און די טשערעדע איז רעש'דיג געקומען פונ'ם פעלד.

און אין דער אייגענער צייט ווען די קארעטע איז ארויס פון איין

זייט דאָרף, איז פון דער אַנדערער זייט דאָרף אַריין אַ וואָגען און צונגע־
פאָהרען גלייך צו שמואליקס וואוינונג. אַ אַלטער מאַן געהט אַראָב פונ׳ם
וואָגען מיט אַ קליין קלימעקעל אין דער האַנד און געהט אַריין דורך
אַ נידעריג טירעל אין אַ פאַרצוימטען הויף. ווי נאָר שמואליק און בתיה
האָבען איהם בעמערקט, זענען זיי געלאָפען איהם אַקעגען מיט אַ שמחה
אַ פרייד,ביידע אין איין קול
— רֵב אַברהם!

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

רב אברהם האָט זיך שטאַרק געעלטערט פאַר דער צייט פון די לעצטע פיער יאָהר. די צוגעקומענע קנייטשען איהם אויפ׳ן שטערען זענען אזעלכע, וואָס צרות מאַכען זיי, און פיעל פון זיי האָט איהם משה׳לע געמאַכט. די מעשה מיט משה׳לען איז פונ׳ם אָנהויב ביז׳ן סוף געווען א לאַנגע קייט פון יסורים און האַרצווערהטאָג פאַר רבי אברהם׳ן. די טרע־רען פון משה׳לעס מוטער, ווען זי איז אַריינגעפאַלען אין בית־המדרש מיט אַ געוויין: געוואַלד, רבי אברהם, וואו איז מיין זוהן?! און די מימרות, וואָס זענען איבער משה׳לען געפאַלען דערנאָך, האָבען ווי אַ מעסער גע־שטאָכען רב אברהם׳ן אין דער זיבעטער ריפּ. ער האָט אַלץ בעשולדיגט זיך אַליין, אַז די גאַנצע צרה איז נאָר צוליב איהם. ער האָט דאָך משה׳לען געשיקט אויפצוזוכען ערגיץ הערשעלען. משה׳לע איז אַוועק און ניט מעהר צוריקגעקומען. און אַז שפּעטער האָט זיך צוטראָגען איבער דער גאַנצער שטאָדט דאָס נייעס, אַז שמואליק דער טאַנדעטניק איז דער־הרג׳עט געוואָרען, און די רוצחים זיינע, מיחיי און גברילאָ, זיצען אין טורמע, איז רבי אברהם שיער ניט אַראָב פונ׳ם זינען, אַזוי שטאַרק געערגערט האָט ער זיך.

— אוי־וועה! — האָט דאָס האַרץ אין איהם וועה־געשריגען — מיחיי און גברילא האָבען גע׳הרג׳עט שמואליק׳ן און איך — משה׳לען! זיי האָבען גע׳הרג׳עט דעם טאַטען, און איך — דעם זוהן. זיי האָבען געמאַכט בתיה׳ן, דאָס ווייב, פאַר אַ אלמנה, און איך האָב געמאַכט בתיה׳ן, די מוטער, פאַר אַ וויסטער, טרויערדיגער מאַמען. איך אינ־איינעם מיט די רוצחים האָבען מיר פאַרוויסט דאָס הויז פון אָרימענקע,

געבעך, וואָס זייער טייערער זוהן איז זיי געווען דער איינציגער טרייסט אין דער ביטערער נויט, און די לעצטע האָפנונג זייערע אויף שפּעטער. אַצינד איז נישטאָ, נישט קיין פאָטער, נישט קיין זוהן — און בתיה מיט די קינדער זענען געבליבען עלענטע אָהן אַ שום אַ הַאַלטעניש. אפילו געהן צו זיי מיט אַ טרייסטוואָרט פאַרטראָגט מי־ דאָס האַרץ נישט, וואָרום ווי וועל איך קוקען זיי, די אומגליקליכע געבעך, אין פּנים אַריין?

און אַז דערנאָך האָט זיך דערוויזען אויף קלאָר, אַז שמואליק מיט'ן זוהן זענען גאָר אַריינגעפאַלען אין יודישע הענד, אין די הענד פון שניאור־וואָלף און זיין שותף, וואָס זענען „חאַפּערס", און דורך גרויסע נסים זענען זיי אַרויס פון זייערע הענד און ליגען ביידע קראַנק, צעשלאָגענע, פערוואונדעטע אין ז־ער בקור־חולים — האָט רב אברהם געדאַנקט, גע־לויבט דעם אויבערשטען מיט פרייד, וואָס משה'לע מיט'ן פאָטער לעבען. נאָר מיט דער פרייד צוגלייך איז געוואַקסען זיין צער, אַרויסזעהענדיג, אַז אין דעם אומגליק איז נים שולדיג קיינער, ניט מיחיי, ניט גבריל־א, נאָר ער איינער, דערמיט וואָס עס האָט זיך בענאַרישט, גלויבען אייגעם עפּים, אַ ווילד־פרעמדען, וואָס הייסט שניאור־וואָלף, נישט צודערוויסען זיך פריהער, ווער איז ער און פונוואַנען איז ער? טאַקי געלויבט דער אויבערשטער, וואָס ער האָט בעפרייט כשר'ע, ריינע נפשות פון די „חאַפּערס" הענד, ווען ניט, וואָלט דאָך שמואליק און משה'לע געווען אַצינד זעלנער, זיך געלערענט האַלטען אַ ביקס, ווי צושיסען אין דער מלחמה — און דער געדאַנק אליין, אַז דורך זיין בענאַרישען זיך האָט געקענט אַזוינס זיין, געקענט אומגליקליך ווערען אַ גאַנצע פאַמיליע, איז גענוג געווען, אָנצוטאַכען איהם גרויסע יסורים. דערצו נאָך האָט איהם געקריינקט אי דאָס אויך, וואָס ביי יודען זענען דאָ אַזעלכע מיאוסע נפשות, גזלנים, חאַפּערס און פאַר האַרצוועהטאָג אַרויפגעליינט די שולד אויך אויף פיעל אַנדערע פון אונז יודען. רב אברהם איז בטבע דאָך אַ פּאָעט, און ווי אַ פּאָעט, אַז איהם צושפּילען זיך די געבליטען, האָט ער אויסגעלאָזט זיין שווער ביטער האַרץ צו אַלעמען, געקלאָגט און געזאָגט:

„אוי, ווי טיף געפאַלען דו ביסט, מיין פאָלק, מיין אָרים, אומ־גליקליך פאָלק! אַלע אייערע הונדערט־טויזענטער, וואָס זענען געקוילעט געוואָרען פון טיטוס הרשע בשעת דעם גרויסען חורבן: וואָס זענען אומ־געקומען, פאַרבּרענט געוואָרען אויפ'ן פייער אין שפּאַניען, נאָך און נאָך

זועלכע געשאָכטענע, אומגעקומענע — די אַלע אינאײנעם פאַרביטערען מיר נישט אַזוי דאָס לעבען, ווי די נעז, וועלכע יודען אַליין רייסען זיך אײנע די אַנדערע אָב, ווי די צרות און לייד, וועלכע איהר אַליין טהוט אײנער דעם אַנדערען אָן. אויף יענע דער׳הרג׳עטע, אומגעקומענע אין פייער, אין וואַסער האָב איך נאָך אַ טרייסט: גבורים! זיי זענען געשטאָרבען פאַר דעם פאָטערלאַנד. קדושים! זיי זענען אומגעקומען אויף קדוש־השם. אָבער געוואַלד וואָס זאָל איך זאָגען אויף די וואָס ווערען דער׳הרג׳עט דורך אײער בייזער צונג, אויף די וואָס ווערען די כפרה דורך אײך אַליין. אויף פעטש פון פרעמדע ווײן איך און זאָג: נישקשה, גוטע און שלאָפע ליידען אָפט אין דער וועלט. מעגליך אפשר, יענע וועלען נאָך אַ מאָל זיך בעטראַכטען און חרטה האָבען. נאָר אַז געפּאַטשטע פאַטשען, אַז צודראָפּעטע דראָפּען, געפאַנגענע פאַנגען, געפּײניגטע פּײניגען אײנער דעם אַנדערען, וויין איך און האָב — אוי־וועה! — גאָרנישט וואָס צוזאָגען... אוי, ווי געפאַלען, טיף געפאַלען דו ביסט, מײן פאָלק ישראל!״

און וויפיעל קנײטשען האָט געמאַכט אויף רב אברהם׳ס פּנים די מעשה מיט הערשעלען און ביילען! רב אברהם האָט זיך שטאַרק מצער געווען אויף די דאָזיגע אומשולדיגע קינדער, נעבעך, אויך דאַרויף, וואָס בײ אונז געפינען זיך הולטייעס אַזוינע, וואָס פערשוואַרצען דאָס פּנים פון ישראל מיט זייערע מיאוסע מעשים. און אין אַזאַ צייט, ווען רב אברהם האָט זיך גענייטיגט אין רפאל׳ס געזעלשאַפט, אַרויסצושלאָגען אַביסעל פון זיך דעם צער אין אַ שמועס מיט איהם, בעדאַרף זיך גראָד אַזוי מאַכען, אַז רפאל פערלאָזט אויף תמיד גלופּסק און בעזעצט זיך אין דער בעריהמטער האַנדעל־שטאָדט לייפּציג. און דאָס בעזעצען זיך זיינס דאָרט איז איהם געקומען גאָר אומגעריכט דורך רב אָשר דעם מעקלער.

אַז רב אָשר האָט געזעהן, רפאל הויבט־אָן אײנצוהאַלטען זיך מאַכען עסקים און עם העלפען ניט קיין טענות, קיין דרינגעניש איבערצורײדען איהם, האָט ער מטריח געווען די נאָז זיינע, אָנצושמעקען גוט דעם טעם דערפון, פאַר וואָס געהט רפאל האַרט ביי דר׳ערד. געמײנט האָט ער דערמיט ניט אַזוי די הנאה פונ׳ם שמעקען ווי, נעבעך, די פּרנסה. ווייל די פערדינסטען זיינע, מעהר אָדער ווייניג, האָט זיך געווענדט אין דעם, ווי גרויס די עסקים רפאל׳ס זענען געווען. אַז רפאל האָט דאָ היינט שטאַרק פאַרקלענערט זיינע עסקים, איז רב אָשר׳ן שטאַרק ענג.

געוואָרען, און האָט געליטען מאַנגעל. די נײַע קאַפּאָטע, וואָס ער האָט זיך געגעהט, בשעת רפאל האָט דורך איהם געמאַכט גרויסע געשעפטען, האָט זיך אויסגעריבען, ניט געהאַט שוין קיין פּנים, ער אַליין האָט אויך פאַרלוירען דאָס פּנים, איז שוין ניט אויפגענומען געוואָרען בײַ די קרעמער בכבוד אַזוי ווי פריהער. איז ער אַ מאָל אַרײַן ערגיץ אין אַ קלייט, האָט מען איהם געזאָגט „ברוך הבא!” מיט אַ האַלבען מויל, קוקענדיג איהם אין פּנים, אפשר איז ער געקומען מיט אַ געשעפט; זעהענדיג אָבער, אַז ס'איז נישטאָ פון וואָס צורײַדען, איז שוין נישטאָ מיט וועמען צורײַדען, מען האָט פּשוט מעהר קיין קוק אויף איהם ניט געטאָן, גלײַך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. אמת טאַקי רב אָשר האָט דענסטמאָל געהאַט געגנוג צײַט זיך צוצוגעשעפטיגען מיט פּאָליטיקע, וואָס ער האָט ליעב געהאַט ווי דאָס לעבען. מענשען בטלנים, וואָס לעבצען נאָך נײַעס, פלעגען זיך אַרומקלײַבען אַרום איהם אין מאַרק, אין בית־מדרש, און ער פלעגט זײַ איבערגעבען וואָס עס טהוט זיך דאָרט אין די הויכע פענסטער, וואָס עס פאַרלויפט זיך אין די מדינות, דערקלערענדיג אַלס־ינג מיט זײַן גלאַט צינגעלע — אָבער פאַר אַזוינע דרשות פלעגט ער ניט בעקומען קיין גראָשען. און „פראַנקרײַך זײַנע”, וואָס זי איז איהם טײַער געווען מעהר פון אַלע מדינות און פלעגט זיך שטאַרק אָבגעבען מיט איהר, הייבען זי אויף דרוקעס, האָט איהם קיין איין פּרוטה ניט אײַנגע־טראָגען אויף זײַנע בעדערפענישען. דעריבער איז רב אָשר געצוואונגען געווען מטריח צו זײַן די נאָז זײַנע, צו שמעקען און צו געפינען דעם טעם, פאַר וואָס האָט רפאל אויפגעהערט מאַכען געשעפטען — און כּפי דעם מעקלערשען שכל זײַנעם האָט ער געשמעקט און טאַקי געפונען.

רב אָשר האָט, אָנשטויסענדיג זיך מיט זײַן קעפּעל פון איין זאַך אין דער אַנדערער, געמאַכט אַ געדראַנג אַזוי: רפאל איז דאָך אַ גרויסער בריה, פּסס! אַ לויתן צווישען אונזערע סוחרים, קלײנטשקע פישעלעך. וואָס איז פאַר אַזעלכען גלופּסק? אַ קליין טײַכעל! ער בעדאַרף האָבען אַ ים, אויסצושפּרײַטען די פלעדערפלאָסען און שווימען דאָרט פרײַ. אַזאַ ים איז נאָר אָדער מאָסקווע, אָדער לײַפּציג, צוויי בעריהמטע פלעץ אין דער מסחר־וועלט. מילא מאָסקווע בין איך מוחל, ווײַל וואוינען דאָרט קומט אָן אַ יודען מיט גרינע ווערים, מיט אַזעלכע מיטעל, וואָס זענען ניט לכבוד פאַר אַזאַ מענשען ווי רפאל. מוז איך, הייסט עס, זאָגען — לײַפּציג. און אַזוי טאַקי איז מחייב דער שכל, גלופּסקער קרעמער בע־ציהען דאָך טאַקי סחורה פון לײַפּציג, קוקען שטאַרק אַרויס אויף לײַפּצי־

נער סחורה. פון דער לייפּציגער בויד אליה=לייזער דעם בעל=העגלה'ס איז אויך גערדונגען, אז ס'איז אזא. וואָרום זאָלט=עס אַנדערש זיין אז נים אזוי, איז דאָך די קשיא, וואָס לאָזט מיך די בויד הערען, און אליה=לייזער, ער וואָס לאָזט מיך הערען? נאָר ניט איטליכער סוחר אָבער קען אהינצו פאָהרען. ווייל ס'איז זעהר וויט, עס ברויכט גרויסע וועג=הוצאות. דאָס לשון דאָרט איז משונה, דאָס לעבען ווילד משונה און דער נאַרי=שער דייטש אינגאַנצען איז משונה. נו, בכן? ... בכן איז גערדונגען, אַז רפאל וועט זיך בעזעצען אין לייפּציג. דערמיט ווערט שוין פאַרענטפערט, וואָס מען האָט איהם די טעג געזעהן עטליכע מאָל ריידענדיג מיט אליה=לייזערען. איינמאָל האָט מען איהם אפילו געזעהן בעטראַכטענדיג די יאַזדע און צוקוקענדיג זיך צום קליין קופּערנעם פערדעל, וואָס טאַלע=בענדעט זיך הינטער דער בויד סאַמע אינדערמיט. יאָ, רפאל מיינט לייפּציג. די שאלה איז אָבער, פאַרוואָס? דאָס הייסט, וואָס מיינט ער דערמיט? אַ מענש, ווי מיר וויסען, נעהמט דאָך ניט פלוצלים פון דער העלער הויט און איז משנה מקום, גלאַט אַזוי זיך, פריש, געזונד און משוגע, סיידען ער מיינט דערמיט עסק, אַ שטיקעל פאַרדינסטעל. טאָ וואָס=זשע פאָרט איז רפאל'ס מיין? מוז מען זאָגען, אַז ער מיינט ווערען אין לייפּציג אַ קאָמיסיאָנער, צי אַ עקספּעדיטאָר פאַר אויסלענדישע סוחרים, דאָס הייסט, ער וועט זיצען אין לייפּציג און ליפערן סחורה פון די דאָרטיגע פאַבריקעם אַהער, צו אונז אין לאַנד. אם=כן... אויב יאָ אַזוי — טראַכט ער אַ ווילע, טהוט אַ שטעל=אויף די נאָז, אַ רוק דאָס היטעל, און אַ פייערעל ווייזט זיך איהם אין די אויגען פאַר פרייד, ווי געטראָפען אַ רעטעניש — האַ=האַ! אָט דאָס מיינט טאַקי דער פסוק: „שמח זבולן בצאתך!" — פרעה זיך, מעקלער, מיט דיין אַרויסגאַנג. געה, טהו, רב אָשר, לטובת די היגע קרעמער און אויך פון דיין טובה, פון דיין הנאה וועגען!

און רב אָשר'ן טהוען זיך אַ הייב די פּיסלעך, עס צענעהמען זיך איהם פון דער קאַפּאָטע די פּאָלעס, ער לויפט, זאָגט אויס דעם סוד די קרעמער, פאָרשטעלענדיג זיי מיט זיין פה=קדוש די גרויסע טובה, וואָס קען זיי דערפון אַרויסקומען, אם=ירצה=השם. אין דער צייט פונ'ם אַרום=לויפען זיינעם ווערט אויס פּאָליטיקע אין גלופּסק. די בטלנים לעבצען, נעבעך, נאָך נייעס, רופען איהם: רב אָשר! וואָס הערט זיך עפּיס חדשות? און ער — קיין וואָרט, ווינקט נאָר פונדערווייטענס מיט אַ פינ=גער און לויפט.

און בשעת רב אָשר לויפט דאָ אַזוי אַרום, זיצט רפאל בײַ זיך צד=
רויז אין געהאַקטע וואונדען. ניט פאַר איך געדאַכט, זיינע יסורים,
יודישע סוחרים! אַגזועצען איז דאָך בײַ אונז אַ גאַנץ געוועהנטליכע זאַך.
אַז אַ סוחר זעצט אָן, אפילו עטליכע מאָל, איז וואָס? גאָרנישט! אָדער
ער פאָהרט זיך אַוועק אויף אַ קורצער צײַט ערגיץ, אָדער ער פערשפאַרט
זיך אין דער היים בײַ זיך טאַקי, טהוט זיך וואויל, מאַכט זיך אַ קימפעט
און וואַרט איבער ביז דער רעש ווערט געשטילט. ניט אַזוי איז אָבער
רפאל. קוים האָט ער בעמערקט אַ לאָך אין די עסקים זיינע, חאָטש זי
איז נאָך געווען פאַרדעקט, איז איהם געוואָרען אַ לאָך אין האַרצען. ער
האָט זיך געגעסען פאַר זיין חאַפעניש, אײַלעניש די לעצטע צײַט, צומאַ=
כען געשעפטען נישט גוט בערעכנען זיך, אַזוי ווי פריהער. בלייבען דאָ,
אין גליפסק, איז איהם אוממעגליך געווען, ווידער=זשע אַנטלויפען פונ=
דאַנען, מעשה=גנב, איז אויך שלעכט. ס'איז איהם ביטער און
פינסטער.

און אַז רפאל האָט זיך גענומען אַ טאָג, אַנידערזעצען זיך איינער
אַליין בײַ זיך אין צימער נעבען די ביכער און מאַכען אַ קלאָרען חשבון,
איז דוקא דאָס הויז פול געווען ווי אַ בירזע מיט קרעמער און עס האָט
זיך דעם גאַנצען טאָג נישט צוגעמאַכט די טיר, דער אַרויס, דער אַריין,
אַלע ווילען מאַכען דורך איהם געשעפטען מיט די דייטשען, מיט די
פאַבריקאַנטען אין לייפציג, וואוהין ער פאָהרט, הייסט עס, זיך דאָרט
צובעזעצען, פאָרליגענדיג איהם פאַר זיין טרחא גוטע קאָנדיציעס. פריהער
האָט רפאל אָבגעליקענט די גאַנצע זאַך, אַז גאָר לא היה, איהם איז
אפילו ניט איינגעפאַלען זיך בעזעצען אין לייפציג. נאָר דאָס אָבלייקענען
זיינס, האָבען די קרעמער געטייטשט, דאָס איז פון רפאל'ס זייט אַ אויבער=
הסברא, ער וויל זיך אויסדרעהען, מיט זיי נישט האַנדלען, האָט עס זיין
שטאַרק געאַרט. ווי ער וואָלט זיי אָבגענאָסען, מחילה, מיט אַ פאָמוייניצע
אויב אַזוי, האָבען די בעליידיגטע, נעבעך, זיך איינגעשפאַרט, שטעהען
פאַר זייער כבוד, ריידען איבער איהם אַזוי לאַנג, ביז זיי וועלען איהם
איבעררײַדען. אַז רפאל האָט געזעהן ווי ווייט די זאַך געהט, האָט ער
זיך אָנגעהויבען צובעטראַכטען, האַ, אפשר איז עס באמת פאַר איהם
אַ גלייכע זאַך? אפשר איז עס אַ ווינק פונ'ם אויבערשטען ווי אַרויסצוחאַפען
זיך פון דער קלעהם און פטור ווערען פון אַלע צרות. שאָקעלט ער
מי'ן קאָפ צו די קרעמער אויף יאָ, הייסט עס, און זאָגט, פריהער
שטאַמלענדיג, דערנאָך טאַקי ריינע ווערטער: איך טהו איך צוליעב,

רבותי! נאָר אַ תנאי רייד איך מיט אייך אויס, איהר זאָלט אָבצאָהלען באַלד אויף די וועקסלען אייערע פאַר לאָדזער סחורה, מיר זאָלען ענדי־גען אונזערע עסקים דאָ פאַר מײַן אַוועקפאָהרען. די קרעמער איז דער דאָזיגער תנאי געווען ביטער־גאַל, זיי אָנגעמאַכט בויכוועהטאָג, נאָר פאַר גרויס חשק צום האַנדעל מיט לייפּציג האָבען זיי כלומר'שט אָנגענומען אַ שײַנענדיג פּנים. רב אָשר דער מעקלער פון זיין זייט האָט זיי אונטער־געשטופּט, אונטערגעטריבען, נביאות־זאָגענדיג, אַז זיי שטעהט־פיר גרויסע פאַרדינסטען. די קרעמער האָבען זיך געמאַכט האַרץ, געצאָהלט די חובות אויף די וועקסלען — און רפאל איז אַרויסגעפאָהרען פון גלופּסק אין אליה־לייזערס בויד מיט דריי פערד — זיי, קלינגענדיג מיט קליינע גלעק־לעך אויף די העלזער פאַרענט, און דאָס קליינע קופּערנע פערדעלע, באָמבלענדיג זיך, קלאַפּענדיג אין דער בויד פון הינטען. אַזוי טשאַקענדיג איז רפאל געפאָהרען, זיך אָנגעפאָהרען און געקומען קיין לייפּציג, וואו ער האָט געעפענט זיין עקספּעדיציאָנס־קאַנטאָר.

שווער איז געווען רב אברהם'ן שיידען זיך מיט אַזאַ געטרייע פריינד ווי רפאל, און שווער איז עס אויך געווען הערשעלען. רפאל האָט דאָך איהם אַרײַנגענומען צו זיך אין שטוב, זיך מיט איהם אָבגע־געבען, איהם געהאָלפען ווי ווײַט מעגליך, היינט נאָך רפאל'ס אַוועק־פאָהרען איז ער דאָך געבליבען ווי אויפ'ן וואַסער. ער בייִנקט, ער ליידט אַ שרעק און איז שטאַרק פונ'ם פּנים אַראָב. שעה'ן־לאַנג זיצט ער אין בית־המדרש, אין אַ ווינקעל, די גמרא ליגט אָפען פאַר איהם אויפ'ן שטענדער און ער לערענט ניט, נאָר זיצט שטיל פאַרטיפט אין די גע־דאַנקען. ער טראַכט און האָט אויף וואָס צוטראַכטען ער טראַכט פון רפאל'ן, דעם ליבען טייערען רפאל'ן, וואָס געהט איהם אַזוי אָב. אויך פון ביילען, זיין האַרץ, זיין נשמה, וואָס איז אַוועקגעפאָהרען אַ היים, צוריק צו די עלטערען איהרע. ער טראַכט אויך פונ'ם „ווינשפינגערל" און דעסגלייכען וואונדערליכע זאַכען, פון וועלכע מען קען רייך ווערען. ער האָט זיך שטאַרק געבאָבּרעט אין יענע מיני ספרים, ווי דער ספר „מפעלות אלהים" פון רב יואל בעל־שם, און דער ספר „תולדות אָדם" פון רב אליה בעל־שם, וואו מען לעהרענט אויס צומאַכען על־פּי קבלה קונציגע זאַכען, ווי אַ שטייגער „צוזעהן די בעשערטע כלה אין חלום, אַ בתולה, אַ אַלמנה אָדער אַ גרושה"; „צו זיין אַ רואה ואיני נראה", דאָס הייסט, זעהן איטליכען און פון קיינעם נישט געזעהן צו־ווערען. „צו־צאַפּען ווייַן פון דער וואַנד", און דעסגלייכען. יענע מיטעל ווי צו זעהן

די כלה, האָט הערשעלע געטאָן, ווי עס שטעהט געשריבען, און עס האָט געהאָלפען — ער פלעגט טאַקי זעהן ביילען און גוט פאַרברייגגען די צייט מיט איהר אין חלום. נאָר וואָס אַנבעלאַנגט צאַפּען וויין פון דער וואַנד, און די קונץ, צו זיין אַ רואה ואינו נראה, פלעגט תמיד, מעשה שטן, זיך טרעפען עפּיס אַ פעהלער און ס'איז קאַליע געוואָרען די גאַנצע אַרבייט. הערשעלע פלעגט זיך ניט אָפּשרעקען און פּרוּווען נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל. אָנהויבען די זאַך אויף-דאָס-ניי, ווייל ער האָט געזעהן די ישועה זיינע, אויפגעריכט צו-ווערען אין נסים און וואונדער-קונציגע זאַכען. ער האָט אָבער געהאַט אַ טעות — די ישועה איז איהם נאָר געקומען פון חנצה'ן!

דאָס דריטע קאַפּיטעל

נאָר מעהר פון איטליכען איז רפאל אָפּגעגאַנגען חנצה׳ן, זיין אוועקפאָהרען איז געווען ווי בּוימיל אויף דער פייערדיגער ליבשאַפט איהרער. — אַ פייער האָט אין איהר געגליהט, איהר געברענט די נשמה, אַ פייער אַ שטילס, אַ פאַרבאָרגענס אין הארצען. חנצה׳ס ליעבע איז אַ שוויינענדיגע, אָהן ווערטער. דאָס מויל רעדט נישט, די האַנד אָבער שרייבּט. זי שרייבּט עפּטערס, שיקט בּריוולעך אויף דער פּאָסט און נעהמט דאָרט אָב בּריוולעך דורך הערשעלען, און אַלץ שאַ, שטיל. הערשעלע איז אַ שטענדיגער אורח אויף שבּת און יום-טוב בּיי לייבּצע׳ס רויטען. דאָס האָט געמאַכט רפאל פאַר זיין אוועקפאָהר. מסתּמא האָט ער געוואוסט, וואָס ער טהוט. חנצה האָט זיכער אויך געוואוסט, אַ כּיון, הערשעלע איז איהר שטאַרק געפעלען פון דער ערשטער מינוט. שפּעטער, נאָך רפאל׳ס אוועקפאָהרען, איז הערשעלע איהר געווען בּעליבּט נאָך מעהר, דורך איהם פלעגט זי שיקען איהרע בּריף און פאַר איהם איז אָפען געווען איהר סוד.

יאָ, אַ בּרענענדיג פייער איז די ליעבשאַפט בּיי חנצה׳ן אין הארצען, און לייבּצע, דער פאָטער איהרער, איז — ניט וויסענדיג אַליין — אַ גוטער בּלאָז-זאַק, וואָס בּלאָזט-אונטער דער טאָכטערס ליעבשאַפט, צופלאַקערט זי מיט זיין אייגען מויל. בּיי איטליכס מאָל ריידענדיג פון רפאל׳ן פלעגט ער איהם לויבּען אין טאָג אַריין — רפאל איז אַ חכם-עתיק, אַ „בּריה-נפלאָה“, אַ קאָפּ-מענש, קיינער דאָ פאַרשטעהט אַ עסק ווי ער, אויסלאָזענדיג תּמיד מיט אַ קרעכץ, אַז היינט זענען ניט די עסקים, ניט די פאַרדינסטען ווי אַ-מאָל אין רפאל׳ס צייט. דאָס איז וואָס

צו לייט, אָבער וואָס צו גאָט און יודישקייט איז לייבצע פון רפאל'ן ניט צופרידען געווען, פלעגט, צושאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, אַליין זאָגען: אַ־וואַ, אַ שאַד, וואָס אַזעלכער איז ניט פון „אונזערע״, וואָס גלויבט ניט, האַלט ניט פון אונזערע פרומע און גוטע — גלויבט ניט אפילו אין נישט־גוטע, אין רוחות, אין שדים...

די דאָזיגע מעשה־רע, וואָס דער פאָטער האָט געפונען אין רפאל'ן, האָט גראָד ניט געאַרט חנצה'ן, דערפאַר אָבער די שבחים זיינע אויף איהם זענען איהר אַריין אין האַרץ, אויספילענדיג עס אינגאַנצען, ניט איבערצולאָזען דאָרט אַ ברעקעל פּלאַץ, ווי אַ שפּילצען־קעפּעל, פאַר בנציה'ן.

בנציה איז אינדרויסען —

און חנצה איז טאַקי אַלץ נאָך אַ עקרה!

יאָ, יענטיל איז טאַקי געווען ביי'ם „אַלטען״, זאָל לעבען, מיט אַ קוויטעל וועגען דער טאָכטער, די עקרה, און ער האָט צוגעזאָגט אַ קינד חנצה'ן, נאָר אַז חנצה איז אַ „ווידערשפּעניגע״, וויל ניט וויסען פונ'ם מאַן, וואָס־זשע איז דער צדיק שולדיג, אַז די הבטחה זיינע איז ניט מקויים געוואָרען? און אַז חנצה איז אַ ווידערשפּענדיגע — וואָס־זשע זאָל בנציה טאָן?

בנציה, וואָס דאָס קעסט־עסען, ביים שוועהר, איז ביי איהם דער עיקר, די הויפּטזאַך, און דאָס ווייב נאָר אַ צוגאָב צו דעם, ער טהוט זיך זיין זאַך — עסט־טרינקט אויף וואָס די וועלט שטעהט, און ווייטער געהט איהם גאָרנישט אָן. אָקעגען־זשע חנצה, איז פיינדשאַפט און ליעבּ־שאַפט עסען איהר לייב, די פּאַלט־אַיין, געהט אַראָב פונ'ם פּנים פון טאָג צו טאָג.

עס קלאָגט זיך יענטעל פאַר איהרע חברטעס אויף די צרות איהרע פון דער טאָכטער, און די חברטעס טרייסטען זי — זיי מיט יענטל'ען, אַלע טאַקי אין איין קול — יענטיל זאָגט, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען: געל און גרין, וועה איז מיר, ווערט מיין טאָכטער, אַלץ טאַקי ניט מעוברת! וואָס פאַרט האָב איך דען שוין ניט איבערגעטאָן? — און די באַרמהאַרצדיגע וויבער לאָזען זיך הערען אויף קולות, אַלץ טאַקי מיט איהר, אַרויסזאָגענדיג טרייסט־ווערטער מיט אַ שטאָך אינאיינעם. עס הערט זיך אַ קול: יענטיל! קיין צער, כ'לעבען, יענטיל! נו, אַז אַ גרין פּנים מילא וואָס? נישקשה! אַ וויבעל נאָכ'ן האָבען אַ קינד בעקומט אַ שען־לויטער פּנים. — שרייט אַריבער אַלע נאָך אַ קול: צו קינדער טויג

נאָר איין קאָנדראַטיכע די גויע! — לאָזט זיך הערען אויף אַ קוויטש נאָך מעהר אַ שטאַרקער קול: בולאַן, דער טאַטער, איז פיל בעסער! ער האָט דערצו עפּיס אזא שפּרונג, און עס העלפט. — האָדיל, ציפּא, פּיינע־סאָסיע, לאָזט זיך דינען! — שרייט־אויס אַ הויכע דינע שטימע — ניטאָ קיין בעסער מיטעל צו קינדער פון די וואַרמבעדער אין אויסלאַנד! — שפּרינגט אַרויס איינע מיט אַ פּיסק, אַ צינגעל ווי אַ גלעקעל, און בּאַ־סעוועט־אונטער דער פריהערדיגער, מאַכענדיג: שאַ! אָט האָט איהר אייך אַ מעשה מיט אסתר־צביה'ן, אַ בילד־שענע יונגענד, וואָס האָט חתונה געהאַט פאַר אַ אַלטען מאַן, פאַר רב יחיאל דעם נגיד. האָט זי אויך אַ צייט־לאַנג ניט געהאַט קיין קינד, איז זי געפאָהרען אין די וואַרעמבעדער און איז טאַקי מעוברת געוואָרען. פון דענסטמאָל־אָן פאָהרט זי אַהין אַלע יאָהר, קומט צוריק אַ בוים און האָט אַ קינד. פיער קינדער, ברוך־השם, האָט זי אַצינד. איז דיק, בעלייבט, שען, ס'איז איהר אין פנים ניט אַריינצוקוקען ווי אין דער ליכטיגער זון. נאָר וואָס איז מיר אסתר־צביה? זי איז ניט איינע אויף דער וועלט, ניט קיין בת־יחידה ביי גאָט. נאָך פיעל אַנדערע ווייבער ווייס איך, וואָס פאָהרען אין די וואַרעמבעדער, האָבען דאָרט די רפואה און פאַרגעהען אין טראָגען. מען זאָגט, באשר אין דעם וואַסער דאָרט ליגט עפּיס אַזוינס, וואָס העלפט, בעזונדערענס העלפט עס ווייבער־עקרות.

— ממש טאַקי ווי די שטעקלעך יעקב אָבינו'ס, פון וועלכע, ווי דער פּסוק זאָגט, די שאָף האָבען זיך דערהיצט און געוואונען — ניט פיינע־ברכה די חונ'טע צופאַרשטעהן דעם טעם פון דער זאַך, אויף אַ גראָב קול ווי דאָס קול פון אַ זכר.

ווי באַלד אַזוי, איז נעבליבען ביי יענטעלס אַלע חבר'טעס, אַז הנצה זאָל אויך פאָהרען אין די וואַרעמבעדער, און טאַקי ניט לאַנג שהיות מאַכען.

נאָר וואָס קען עס אָבער העלפען צו הנצה'ס ביטערע געמיטה, אַז די ליבשאַפט מיט דער פיינדשאַפט, די ביידע מאַכען זי קראַנק! און אַזוי ווי זי טראָגט שווייגענדיג אין זיך די ליעבע, אַזוי שווייגענדיג טראָגט זי אין זיך די שנאה. זי ווייסט, אַז אַלע טענות איהרע אַקעגען בנציה'ן ווערען ניט אָנגענומען, ס'איז זעהר שווער פּטור צו־ווערען פון אַזאַ שלימזול. בנציה איז שטאַרק בעליבט ביים פאָטער איהרען, ווייל דורך דער מחותנ'שאַפט מיט בנציה'ס געהייבענער משפחה, איז דער פאָטער געהייבען געוואָרען, איז אַריין צווישען די שטאָדט־פיהרער, און

אַ גבאי אין בקור-חולים, אין שוהל, אין תלמוד-תורה און האַלט אָרעמע-לייט אין דער מורא. פריהער אַז זי האָט די שנאה צום מאַן אַרויס-געזאָגט דעם פאָטער, האָט ער, שטאַרק אויפגעבראַכט אויף איהר, זי געשטראָפט אַזוי: ווי קומט, טאָכטער, צו דיר אַזוינע ווערטער?... וואָס הייסט, דו האָסט פיינט? אַ יודישע טאָכטער ווייסט נישט, וואָס פיינט, וואָס ליעב!... אַ ווייב בעדאַרף זי זיין, טאָן וואָס דער מאַן וויל... טאָן, זאָג איך דיר, דו פאַרשטעהסט? טאָן, טאָן טאַקע, ניט אַריינגעהמען זיך אין קאָפּ נאַרישקייטען — פיינט-שמיינט, ליעב-שטיב ווי די גויעם... האָרך-זשע, טאָכטער, זיי ניט משוגע און זיי אַ ווייב כּכּתוב, ווי אַלע יודענעס!...

חנצה האָט געהערט דעם פאָטערס שטראָפרייד און פערשטאַנען, אַז קלאָגען זיך פאַר איהם קען זי שוין ניט מעהר. האָט זי די צרות געטראָגען אין זיך, פאַרביסען די ליפּען און שאַ! די צרות אָבער האָבען מיט דער צייט זיך אָנגעקליבען אין האַרצען אַזוי, אַז די נערווען האָבען שוין ניט געקענט אויסהאַלטען, כּמעט ניט געווען צודערקענען זי, אַזוי פאַרענדערט האָט זי זיך. און דער לעבעדיגער גאָט ווייסט, וואָס דער סוף וואָלט געווען, ווען עס זאָל זיך ניט מאַכען גאָר אומגעריכט אַ מעשה — אַזעלכע, וואָס דענסטמאָל, אין דער השכּלה-צייט, איז עס גע-ווען אַ גאַנץ געוועהנטליכע זאַך, און היינט וועלען פאַר גרוים וואונדער אַלע פערוואַרפען מיט די קעפּ הערענדיג אַזוינס.

גאָר תּחילת, ווען די „השכּלה", די בילדונג הייסט עס, איז אַריינגעפאַלען אין דער „יודישער גאַס", איז זי — ווי ס'איז שוין דאָ אויבען געשטאַנען — געגאַנגען ווי אַ מגפה, ניט-היינט-געדאַכט, אָנחאַ-פּענדיג אַ יודען פלוצלים. עס זיצט זיך אַ יוד על התורה ועל העבודה, אָבגעשיידט פון דער וועלט, ווייסט ניט מעהר ווי גאָט און ציצית, נעהמט ניט אין מויל קיין זאַך, אפילו קיין טרונק וואַסער אָהן אַ ברכה, — פלוצלים, אוי-וועה! טהוט איהם אַ נעהם די קליפּה, קעהרט איהם איבער אויף דער „לינקער" זייט און ער ווערט, הייסט עס, געבול-בעט! אָדער איינער פון די ישיבה-בחורים, אַ בחור אַ געזונטער, מיט הענד, מיט פיס, וואַרפט פון זיך אַראָב דעם יאָך פון אַרבייט, עסט טעג — ביי איטליכען בעל-הבית, הייסט עס, אַ טאָג אין דער וואָך, און קוועטשט די באַנק, —פלוצלים געפינט זיך, מעשה-שטן, צווישען די בלעטלעך פון דער אָפענער גמרא זיינער השכּלה-ביכלעך. אַי-אַי, ער איז גאָר אַ ווערעמדיגער בחור!... אַ אשה צנועה, אַ שטייגער, איז

זיך מקיים די דריי מצוות, חנ״ה, איהרע, גאָלט ווי געהעריג דעם קאָפּ, בעדעקט איהם גוט מיט אַ קאָפּקע, לייגט קנייטלעך צו די ריינע נשמה=ליכט, וויינט=קלאָגט ביי די תחינות, פּלוצלים חאַפּט זי דער רוח, מאכט אין איהר אַ איבערקעהרעניש — וואַרפט זי פון זיך אַראָב דעם שלייער, טראָגט אייגענע האָר ווי די הולטייקעס. וואָס נאָך? זי לייגט אַרונטער הינטען, מחילה, אונטער׳ן קלייד אַ קישעלע, עס זאָל אויסקומען גרעבער, מיט דער מאָדע, און ברעכט די צונג, נעבעך, צו פּלאַפּלען עפּיס אַ מין גוי׳איש... און אַזוי ווי בשעת אַ מגפה היט מען זיך שטאַרק, אויסצומיידען עפּיס וואָס=ס׳איז אַ שעדליכע זאַך, אַזוי האָט מען אויסגעווייכט יענע לייט, וואָס זענען געווען איינגעשטעקט פון דער השכלה.

ווען וואָלט עס גאָר אַרויפקומען אויפ׳ן געדאַנק, אַז אויף בנציה׳ן זאָל אויך קומען די מגפה! טאַקי זעהר ריכטיג זאָגען אונזערע חכמים: „בשעת אַ מגפה, קלייבט דער מלאך=המות ניט איבער״ — און בנציה=צדיק, ווער איז איהם, איז אויך געחאַפּט געוואָרען ווי אַ פויגעל אין דער נעץ. פּאַרוויסט איז ער און פּאַרוויסט איז דאָס לעבען זיינס!

בנציה׳ס קוילער, דער מלאך=המות זיינער, איז געווען אין געשטאַלט פון אַ ליטוואַק, אַ מלמד! אויסגעזעהן האָט דער מלמד אַ גאַנץ פרומער יוד, אַ כשר׳ע נשמה, מיט באָרד און פּאות. ער איז געווען אַ למדן מופלג, געקענט תנ״ך ווי אַ וואַסער. גערעדט האָט ער שטיל, געלאַסען, אויף אַ ביסעל אַ הייזעריגליכע שטימע, און פון איהם האָבען זיך געשאָטען פּערעל. זיין מלבוש איז געווען ריין אָהן אַ שפּרינקעלע, אָהן אַ פלעק, ווי עס מאַכט זיך אַ מאָל ביי אַ יודען, פון אַ שמיר מיט דער נאָז, אָדער מיט די פינגער נאָך אַ פּעט עסען. אַלע האָבען פון איהם געהאַלטען, מחיה=נפשות געווען זיינס אַ וואָרט. זיינע תלמידים זענען געווען בחורים, חתנים, וואָס זענען שוין אַליין פאַר זיך שטיקלעך מענשען, און דאָס וואָס זיי לערנען, לערנען זיי עס ניט געצוואונגען, נאָר מיט זייער אייגענעם ווילען. ביי׳ם לערנען מיט זיי תנ״ך פלעגט ער אויסמישען רש״י מיט ביאור, מדרש מיט פּשט אינאיינעם, צוגעבען נאָך דערצו, אַ מאָל, שאַרפע טראַפּענס חקירה איבער נסים, ווי שפּאַלטען דעם ים, אַ שטייגער, וכדומה. האַרבע קשיות איבער „ידיעה ובחירה״ „שכר ועונש״ — דאָס הייסט, אַז גאָט ווייסט נאָך פריהער דעם מענשענס מעשים שפּעטער, טהוט דאָך דער מענש זיי ניט מיט דעם פרייען ווילען,

פאַר וואָס=זשע זאָל ער דערפאַר בעלוינט אָדער בעשטראָפט ווערען ? — פון דעם דאָזיגען רעצעפּט פלעגט ער די תלמידים איינגעבען אַ היבשע פּאָרציע, עס זאָל אָבדייניגען די נשמה פון צוגעקלעפּטע, איינגעגעסענע אין איהר פוילע זאַכען. דאָס איינגעהמעניש האָט געווירקט, עס האָט אינוועניג אין זיי געווירען, געווירען — און זיי זענען געוואָרען אויפגעוויירען...

און פאַר די זינד פון שנאַת=חנם, וואָס בנציה פלעגט פיינט האָבען ליטוואַקעס, אָבלאַכען פון זיי, זיצענדיג אין שטיבעל מיט'ן פּעקעל חסידים, האָט דאָס פינסטערע מזל זיינס אָנגעשיקט אויף איהם אָט דעם מלמד, דעם ליטוואַק. געלאַסען, מיט גלאַטע, זיסע ווערטלעך האָט דער מלמד זיך צוגעשאַרט צו בנציה'ן און איהם גאָר צוטומעלט, בעצוויבערט מיט זיין גלאַט צינגעל, ווי יענע פּאָקוסניקעס, וואָס וויסען אַ שפּרוך צו פאַרצויבערען שלאַנגען. מיט צוקער=זיסע ריידעלעך האָט ער ביסליכווייז, ביסליכווייז אַריינגעלאָזט אין בנציה'ס האַרץ גיפטיגע טראָפּענס פון אַפּיקורסישע געדאַנקען. דאָס גיפט איז זיך צוגאַנגען אינוועניג אין איהם אַלץ ווייטער, ווייטער, ביז ס'איז מיט אַ מאָל געוואָרען אוים בנציה! דאָס קעריל פון דעם מלמד'ס תורה האָט בנציה ניט פערזוכט, ער האָט נאָר געהאַפּט דאָס שאָלעכטס. די חברים זיינע האָבען אין איהם בעמערקט עפּיס אַ פערענדערונג — ס'איז עפּים ניט דער ברען, ניט דער בנציה, וואָס פריהער, עפּים פאַרבייגט ער אין דער פריה די מקוה, שטופּט זיך ניט ווי פריהער צום יאָהרצייט=בראַנפּין — פונדעסטוועגען האָבען זיי ניט געטראַכט אויף איהם קיין בייז. אַדרבה, מען האָט עס גאָר געטייטשט — עטע=טע=טע! דאָס איז, האָט מען געזאָגט, אַ ירידה, אַ פאַלען, ווי ס'איז בעקאַנט — ביי די גרויסע, איידער זיי טהוען זיך אַ הייב צו דער הויכער מדרגה. זאָל ער פאָהרען צום „אַלטען", וועט ער איהם צורעכט מאַכען... נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אַז די צונג איז דעם מענשענס ערגסטער שונא — היט מען נישט די צונג, בעגראָבט זי דעם בעל=הבית איהרען!

איינמאָל זענען די חסידים געזעסען אין בית=מדרש אונטער'ן אויבען און דערצעהלט, ווי דער שטייגער איז, מעשיות פון בעל=שם, מופתים פון צדיקים, גוטע יודען, פּלוצלים שיסט אוים בנציה מיט אַ זאָג, אַז ס'איז לויטער=ליגען — ניטאָ קיין מופתים! די חסידים זענען געבליבען פערגאַפט, שטאַרק צוקאָכט. סטייטש, סטייטש! האָבען זיי געשריגען, ס'איז דאָך אַ חלול=השם, ווי קען מען הערען אַזוינס און שווייגען? הייבען

זיי זיך אויף, פאַטשען איהם גוט אויס און וואַרפען איהם אַרויס פונ'ם בית־מדרש. די מעשה איז זיך צעגאַנגען איבער דער גאַנצער שטאָדט און לייבצע דער רויטער האָט זיך פאַר חרפה שיער ניט בעגראָבען. אז בנציה איז אַריינגעפאלען אין לייטישע מיילער, האָבען זיך שוין געפונען גוטע מענשען אַזוינע, וואָס האָבען זיך ניט געפוילט צו־צולייגען איהם קנייטלעך, פערברייטען איבער איהם שרעקליך מיאוסע זאַכען, אזוי אַז ער איז געוואָרען שטאַרק פאַררופען. ס'איז אזוי וויט געגאַנגען, ביז בנציה איז געוועזען געצוואונגען צופאַרלאָזען גלופסק —

און חנצה איז געוואָרען אַ גרושה!

דאס פערטע קאפיטעל

אין אז ס'איז געקומען די צייט, ווען ווייבער מיט ספאזמעס פאהרען אין די ווארעמבעדער, האט חנצה זיך צוגעגרייט, לויט די גלופסקער דאקטוירים האבען איהר געראטהען, פאהרען קיין וויען, זיך צו בעראטהען מיט די פראפעסערם וועגען איהר קריינק און אין וועלכער באד זי בעדארף פון דארט פאהרען. יענטעל איז שטארק בעשעפטיגט געוועזען מיט איינגעמאכטס פרעגלען, מיט באקען א לעקעך, פוטערקיכלעך, פלעדלעך, מלכות-ברויטלעך פאר דער טאכטער אין וועג אריין. זי רעדט אליין, רעדט איבער חנהצ'ן, וואהרענט זי, למען-השם אבצוהיטען איפ'ן וועג זיך אליין און די זאכען איהרע, געבענדיג איהר עצות און ברכות אהן א צאהל. און לייבצע שווייגט, קרימענדיג די נאז מיט א זויער פנים, ווי ער איז נישט צופרידען פון אלסדינג, וואס דא טהוט זיך פאר איהם.

און אז לייבצע זיצט זיך איינמאל איינער אליין ביי זיך אין צימער שטארק אנגעבלאזען, קומט אריין צו איהם רב אברהם, און נאך א קורץ שמועסיל, גלאט אזוי זיך פון יוצא וועגען, ווי דער שטיינער איז, טהוט ער א זאג:

— איך קום היינט פארלייגען עפּים פאר מעלתו און פאר אייער טאכטער, דער גרושה.

— א שידוך פאר איהר, מיינט איהר? — זאגט לייבצע, א קרים-געבענדיג די נאז און א מאך מיט די הענד, ווי ער שאקעלט זיך אב, איל נים הערען.

— כמו אזוי ווי א שידוך — מאכט רב אברהם מיט א גוט שמייבעלע, ווי א מענש אהן חכמות.

— א=א! דאס געהער זיך ניט אָן מיט מיר. ניט מיין זאך, מיין זאך, רב אברהם! — מאכט לייבצע, אויפשפרינגענדיג פונ'ם אָרט און שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, מיט ביידע הענד — א וועלט א נייע איז היינט... א אנדער וועלט, אנדערע מנהגים... היינט איז אויס כבוד=אָב, וואָס איז מיר א טאטע? כבוד=בנים איז דאָ. וואָס די קינדער זאָגען טהו, שאַ! אויב ניט...

— בערוהיגט אייך, רב לייבצע! א שטיקעל אמת איז דאָ אין אייערע ווערטער, נאָר עס געהער זיך ניט אָן צו דעם, וואָס איך וויל. איך וויל אייך פאָרלייגען גאָר עפּיס אנדערש. די מעשה דערפון איז אזוי — זאָגט רב אברהם, א פיהר=געבענדיג די האנד איבער'ן פנים און אָנקוקענדיג לייבצען שאַרף מיט א פּאָר אויגען — אזוי, אזוי איז די מעשה, רב לייבצע. הערשעלען קענט איהר דאָך, אָט דעם בחור'ל, דעם יתום, וואָס עסט ביי אייך שבת און יום=טוב, וואָס רפאל האָט אייך פאַר איהם געבעטען. בקיצור, קומט מיר אָן די טעג א בריף פון רפאל'ן, ער בעט מיך, שיקען איהם דעם יתום קיין לייפּציג, געלט אויף הוצאות האָט ער אויך מיר אריינגעשיקט. ווייס איך איצט ניט צוטאָן. דער וועג אהין איז א ווייטער, ווער ווייסט, וואָס קען זיך טרעפען? ווי=זשע שיקט מען אזא שנעק, נאָך גאָר א פריץ, איינעם אליין? דער פאָטער זיינער, עליו=השלום, א כשר'ער יוד, א בעל=תפלה געוועזען א מאל אין בית=מדרש „פועלי צדק” דאָ, האָט פאַר'ן טויט איבערגעגעבען מיר אָט דעם זוהן זיינעם, און איך האָב הייליג צוגעזאָגט, האָבען אויף איהם השגחה. אצינד, אז ער וועט זיך לאָזען אין וועג אליין און מיט איהם וועט זיך, חס=ושלום, עפּיס מאכען, וועל איך דאָך מיך פאַרשולדיגען פאַר'ן פאָטער זיינעם אויף אייביג, איך האָב געהערט זאָגענדיג, אז אייער טאָכטער קלייבט זיך קיין אויסלאנד, בין איך דאָ געקומען מיט מיין בקשה, זאָל אָט דאָס בחור'ל מיטפאָהרען מיט איהר. פאַרשטעהט איהר שוין? אויב אמעטום איז, ווי דער פסוק זאָגט, אינצווייען בעסער ווי אליין, א פשיטא שוין אין וועג!

— נאָך מיין מיינונג איז א יושר אייער בקשה ניט אָבצוזאָגען, נאָר די מיינונג אָבער פון א טאַטען איז היינטיגע צייטען ניט אזוי וויכטיג. געהט, זייט מוחל, רב אברהם, צו מיין טאָכטער און פּרובט זיך איהר פאָרלייגען אייער בקשה

געהט רב אַברהם צו חנצה'ן, און קוים רעדט אַרויס: איך האָב מקבל געווען אַ בריף... פאַלט זי איהם אַריין, פאַר איילעניש, צעטראָגעניש, אין־דערמיט רייד מיט אַ זאָג:

— מקבל געווען... איך אויך, רב אַברהם!

רב אַברהם קוקט זי אָן פאַרוואונדערט. און זי פאַרטראָגען, פערפלאָמט, מיט אַ פריינדליך שמייכעלע אַליין טאַקי אין איין אָטהעם:

— איך ווייס, רבי אַברהם, ווייס, ווייס... הערשעלע פאָהרט מיט מיר.

— איידער נאָך איך האָב געבעטען, ענטפערט איהר שוין! איך האָב נאָך ניט געזאָגט, ווייסט איהר שוין וואָס! — מאַכט רב אַברהם, אָנקוקענדיג שאַרף חנצה'ן — פונוואַנען ווייסט איהר עס?

— פונוואַנען איך... פונוואַנען? — שטאַמעלט חנצה, רויטווערענדיג, וואָס זי האָט זיך אומבערעכענט אַרויסגעכאַפּט מיט אַ וואָרט, און געוואָלט פאַרריכטען דעם פעהלער — פון הערשעלען ווייס איך... האָב מקבל געווען... אָנגענומען זיין בקשה, צו וואָס דאָ איבעריגע רייד? הערשעלע פאָהרט מיט מיר!

רב אַברהם ענטפערט נישט קיין וואָרט, שטעהט אַ ווײַלע אָנבויגענדיג דעם קאָפּ און קנייטשענדיג דעם שטערען, ווי ער טראַכט עפּיס איבער אַ זאַך, וואָס ס'איז איהם ערשט איינגעפאַלען, דערנאָך טהוט ער זיך אַ חאַפּ און מאַכענדיג מיט אַ פינגער ביי דער נאָז, זאָגט ער פריינדליך:

— שקאָץ!...

* * *

נאָך חנצה'ס ערשטען בריעף פון וויען איז אַוועק עטליכע וואָכען, און פון איהר איז ניט געווען קיין איינגעטונקטע פּען. די עלטערען מיט דעם גאַנצען הויזגעזינד האָבען זיך שרעקליך בעאומרוהיגט. האָבען זיי געפרעגט רב אַברהם'ן, אפשר האָט הערשעלע איהם געשריבען עפּיס וואָס וועגען איהר, זאָגט רב אַברהם: ניין! קיין שום בריוועל האָט ער נאָך פון הערשעלען ניט דערהאַלטען און האָט גרוים עגמת־נפש דערפון. בטלנים, ליידיג־געהער, געהענדיגע־גאַזעטען, וואָס פאַרזאָרגען די שטאָדט מיט נייעס, האָבען גענומען די זאַך אויף זייערע כלים, אַריינ־

לייענדיג דרינען שרעקליכע פירושים און אויספיהרענדיג דערפון א מוסר פאר עלטערען איבערהויפט, אז זיי זאלען ניט לאזען זייערע טעכטער— גרושות, אלמנות, אלץ איינס — ארומשלעפען זיך אין דער וועלט, בפרט נאך מיט בחורים, אפילו מיט יונגלעך.

און ווי דא טהוט זיך אזוי, קומט-אן פון חנצה'ן א בריעף, ארוס- געשיקט פון לייפציג, און הויבט זיך אן אט מיט וואס:

„מזל-טוב! איך האב חתונה געהאט מיט רפאל'ן!"...

— א-א, פארברענט זאלען ווערען אלע ווארעמבעדער! — טהוט לייבצע א געשריי, שטארק אויפגעבראכט.

— אוי, איך וועל מיר א מעשה אנטאן, א חתונה אהן טאטע- מאמע! — וויינט יענטעל.

— אצינד איז שוין רעכט!... ס'זעהט-אוים, אז איז ביי זיי געווען פריהער א אבגע'עדה'טע זאך, און דער שקאץ האט גע- מאוסט — זאגט רב אברהם מיט א צופרידענע שמייכעלע.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

אין משה'לעס בריעף צו די עלטערען, וועלכען ירחי האָט איבער־געגעבען, שרייבט ער זיי אַזוי:

„אַ אַנגעלייגטער גאַסט וועט אייניכען צו אייך קומען, אַ טייערער מענש, וועלכען איך בין שולדיג אַ אייביגען דאַנק פאַר דער גרויסער ליעבשאַפט זיינער צו מיר און פאַר די מדות טובות זיינע, פון וועלכע איך האָב, ווי ווייט מעגליך, מיך אָבגעלערענט אין דער יוגענד און האָב נאָך פיעל אָבצולערנען זיך אויך היינט — דאָס מיין איך אונזער ליבען רב אברהם'ן, וואָס איז דאָ איצט אין מיין שטאָדט. ער איז געקומען אויף דער חתונה ביי זיינער אַ אייניקעל, אַ מיידעל דער טאָכטערס זיינער, וואָס איהר מאַן איז אַ זעצער אין אַ היגער דרוק. איך האָב איהם ביים ערשטען בעגעגעניש אָבגעגעבען „שלום״ מיט אַ שמחה־אַ פרייד, און ער מיר צוריק — הערט אַ מעשה! — עפּיס מיט אַ האַלבען מויל, ווי ברוגז. דאָס האָט זיך דערנאָך דערקלערט אין אַ ברייטליכען שמועס צווישען אונז, וואָס האָט געדויערט אַקעגען אַ פּאָר שעה. אויך די אייגענע מעשה, וואָס איז פאָרגעגאַנגען, טאַטע, צווישען אונז, ביים אַריינטרעטען מיינעם אין דער ראַבינער־שול — אַ ברוגז, אַ צאָרען גאָר אַ שרעק! אַ רוגז, אַ פייערן אויף יודישע שולען, משטיינס־געזאָגט, איבערהויפּט, און אויף דער ראַבינער־שול בפרט, אַז זיי זענען פון לכתחילה געמאַכט געוואָרען ניט אין דעם יודישען גייסט, ניט דורך יודען אליין, נאָר דורך פרעמדע; אַ רוגז אויף די אויפזעהער, אויף די לעהרער און אויף די תלמידים, בעזאָנדערס אויף די ראַבינער־שילער. אַז די אויפפיהרונג זייערע איז ניט קיין שענע און יודיש נעהמען זיי אין מויל ניט אַריין,

ווילען עס ניט וויסען — א טייל געהען אריין אין שול עמי-הארצים און געהען ארויס עמי-הארצים, און די וואס געהען אריין מיט יודיש, פארגעסען עס באלד און געהען ארויס מיט גארנישט. אט אזעלכע חטאים האט רב אברהם אויסגערעכענט, שאקלענדיג אויף מיר מיט'ן קאפ, ווי אויף א פערפאלענעם מענשען, וואס איז אראב פונ'ם רעכטען וועג. אויב אנדערען זיין מיינונג איבער אנדערע מיינע חברים איז מיר ניט געראטען, און האב טאקע ניט געקענט, ווייל אין פיעל זאכען איז ער טאקע גערעכט, דערפאר האט מיר געגאלטען איהם צו בעווייזען מיט ראיות, אז איך בין דער אייגענער וואס פריהער, נישט, חלילה, פארפיהרט געווארען אויף א האר. דערוויסענדיג זיך עס, האט ער מיך א קוש געטאן מיט גרוים ליבשאפט, צאנענדיג, ווי דער שטייגער איינער איז ששקאץ!

א קענען וואס זאג איך אייך דאס אלסדינג? אט אקענען דעם וואס אין א געשפרעך צווישען אונז זענען מיר ארויף אויף זעהר א וויכטיגער שאלה, וואס מיין שולדיגקייט איז, אייך, מיינע טייערע עלטערען, זי צו מעלדען.

ווי באלד מען מוז זאגען, אז די יודישע שולען, דארונטער אויך די ראבינער-שול, זענען געפאלען ביי אונזער פאלק, ווייל זיי זענען ניט געמאכט און ווערען ניט געפיהרט אין יודישען גייסט און דורך יודישע לייט, איז ממילא ארויף די שאלה: צו וואס פאר א תכלית לערען איך דא אין ארבייט אזוי? — צו זיין א לעהרער ערגעץ אין א שול? אך, גאט מייגער! מיט וועמען וועל איך לערנען, אז ס'איז כמעט ניטא דארט קיין תלמידים. דער יודישער לעהרער איז אונטערגעווארפען, אונטערטעניג דעם גויאישען אויפזעהער, וואס האלט איהם אין דער מורא און טהוט וואס ער וויל, פונקט ווי דוזר גוי, דער דירעקטאר אין דער ראבינער-שול, וואס געוועלטיגט שטארק איבער אונזערע יודישע לעהרער, רעכענענדיג זיי פאר גארנישט. דורכדעם פאלען די לעהרער אראב ביי די תלמידים. און מיט דעם פאלען פון די לעהרער פאלט אראב אויך דער כבוד פון די יודישע למודים. — און אז ניט קיין לעהרער, אפשר-זשע וועל איך זיין א רב, א ראבינער, הייסט עס? אוי, אז-אך און-וועה צו אזא רבנות, וואס ס'איז ניט אזוי ווי רבנות בעדארף צוזיין, וואס ס'איז געווארפען אויפ'ן עולם מיט געוואלד! אזא רבנות, וואס איז נאר א פרייטע זאך, וועט מיט דער צייט אנמאכען צרות — פארטייען, קריג, ביסעניש-בייסעניש אין יודישע שטעדט און שטעדטלעך. זעהר פיעל האב

איך געטראַכט אין דעם דאָזיגען ענין, און ס'איז לסוף בײַ מיר געבליבען, אַז נאָכ'ן ענדיגען די ראַבינער־שול זאָל איך אַרײַנטרעטען אין אוניווער־זיטעט, צולערנען דאָקטאָריע. אַ טייל פון די בעסטע שילער, מײַנע חברים, טראַכטען אויך טאָן אַזוי ווי איך. רב אברהם איז מסכים דער־צו, אַצינד לייג איך פאָר דעם פּלאַן אײַך, און בעט דערויף אויך אײַער הסכם.

באַלד הויבען זיך אָן די עקזאַמענס בײַ אונז אין שול, און איך לערען אַצינד געשמאַק צו דעם עקזאַמען אינאיינעם מיט מײַן חבר ספּיר, דעם הער מיכאל־ספּיר'ס זוהן. אַז גאָט וועט מיר העלפען אויסצוהאַלטען דעם עקזאַמען, וועט מיר איבערבלייבען נאָך אַ יאָהר ביז דעם ענדיגען דאָ אין שול.

דער יונגער ספּיר, דער חבר מײַנער, האָט זיך פּשוט פערליבט אין רב אברהם'ן. רב אברהם'ס שטייגער אָנרופען זײַנע ליבע — „שקאָץ" ! איז אַצינד בײַ אונז אַ ווערטיל. דער הערר ספּיר האָט פאַרבעטען רב אברהם'ן צו זיך אויף שבת, בײַ'ם טיש זענען געווען נאָך אורחים, פון וועלכע מען האָט געהערט אַ יודיש וואָרט און תורה. רב אברהם קוועלט גאָר אָן פונ'ם הערר ספּיר, אין וועלכען ס'איז דאָ תורה און חכמה יודישקייט און השכלה אינאיינעם. הלוואי, זאָגט ער, אַ סך אַזעלכע בײַ יודען! אין כאַראַקטער האָט רב אברהם זיך נישט געענדערט, דער אייגענער טאַקי וואָס פריהער מיט געפיהל, מיט אַ וואַרם האַרץ. נאָר דער קערפּער זײַנער איז אָבגעשוואַכט פאַר גרויסע צרות, וואָס ער האָט געהאַט, געבעך, די לעצטע יאָהרען. ער בעדאַרף נויטיג אין לעבען אַרײַן פאַרבעסערען דאָס געזונד. איך בעט איהם, בעט, ער זאָל פאָהרען צו אײַך אין דאָרף אויף אַ צוויי־דרײַ חדשים; די גוטע, ריינע לופט, דער ריח פונ'ם שמעקענדיגען גראָז, פונ'ם פעלד און דעם גרינעם וואַלד וועט איהם צוגעבען געזונד און לעבען. איך ווייס וואויל, ווי שטאַרק ליעב איהר האָט רב אברהם'ן, וועט ער דאָך בײַ אײַך זײַן זעהר אַ אָנגעלייגטער גאַסט. רב אַברהם האָט אײַנגעווילינגט, און נאָך אין עטליכע טעג אַרום וועט איהר איהם האָבען צוגאַסט!"

דער דאָזיגער בריף משה'לעס האָט זיך פערהאַלטען אין וועג און איז אָנגעקומען צו די עלטערען אין איין צייט מיט רב אברהם'ן.

אַז רב אברהם האָט פאַרפיהרט אַ שמועס איבער משה'לען, דער צעהלענדיג וועגען איהם איטליכס פּיצעלע בעזונדער, און געזאָגט, אַז

משה'לע וועט זיין אַ דאָקטאָר, האָט אויף שמואליקס ליפּען אַ שיין געטאָן אַ זיס שמייכעלע פֿאַר גרויס הנאה.

אָט דאָס שמייכעלע איז ווערט אין די קראַניקעס עס אַריינצושטע־לען. קראָניקעס־שרייבער, חקרנים, וועלען פֿון דעם דאָזיגען שמייכעלע אויסדרינגען, ווי וויַיט דער כח פֿון השכּלה אין יענער צייט איז געגאַנגען. סטייטש, פֿריהער אַ ביסעל האָבען מיר געזעהען, ווי אַ יוד וויינט, קרעכצט, וואָס מ'ען וואַרפֿט אַוועק דאָס לערנען תורה; קיין בעסערס, קיין גרעסערס אין דער וועלט פֿון אַ רב, אַ מורה־הוראה, איז בײַ איהם ניטאָ, און דער אייגענער יוד טאַקי פֿאַרבויגט דערנאָך אין אַ זייט דעם רב, עס געפֿעלט איהם אַ דאָקטאָר, קוועלט גאָר אָן פֿון איהם מיט אַ זיס שמייכעלע — און צווישען דעם געוויין און דעם שמייכעלע, צווישען דעם רב און דעם דאָקטאָר איז נישט מעהר ווי אַ פֿיער יאָהר צייט!

און ווער איז דער דאָזיגער יוד? שמואליק! דער, וואָס פֿון אַ טאַנ־רעטניק איז ער געוואָרען אַ אַקציזניק!

דער סוף פון דער מעשה.

בשעת די „פאָגראָמען", ניט היינט געדאַכט, אין די אַכטציגער יאָהרען, וואָס האָבען יודען אין פיל שטעדט גרויסע צרות אָנגעטהאָן, האָט קאַבצאַנסק, נעבעך, אויך שטאַרק געליטען. די בעלי־הבתים דאָרט זענען געוואָרען קבצנים, און די קבצנים, נייע אי אַלטע, איז אַ טייל זענען אַוועק, שלעפען זיך אַרום אין דער וועלט, און אַ טייל שטעהען מיט די טאָרבעס גרייט אַוועקצושלעפען זיך אַהין, וואוהין די אויגען טראָגען.

פאָגראָמען און שרפות — דאָס זענען צוויי מחבלים, אַ אָנשיקעניש אויף יודישע קינדער, וואָס פערוויסטען זיי מיט זייערע הייזער און דעם פערמעגען און מאַכען אָן אביונים, אַלמנות מיט יתומים אומעטום, וואו זיי וואוינען. דאָס זענען שרעקליכע מחבלים, וואָס אַרויסבריינגענדיג נאָר פאַר'ן מויל זייער נאָמען שטעלען זיך דעם יודען פאָר פירכטערליכע סצענעס: אַ אויסזועטצען פענסטער, טהירען; אַ ברעכען כלים; אַ רייסען קישענס, אַ פליהען פון פעדערען — בלוט, פייער און געוואַלדען!

קאַבצאַנסק איז וויסט. שטיל איז אין די גאַסען — און אויפ'ן בית־עולם דאָרט איז אַ יאָמער, אַ קלאָג!

און די צייט איז ניט אלול־צייט, די צייט פון געבעט, פון געוויין ביי יודען, און די צייט פון אומער אין דער וויסט־ווערענדיגער נאַטור, הימעל. עס שפּראָצט, עס וואַקסט, עס בליהט און עס לעבט אין דער וועלט — ס'איז די צייט, ווען ס'איז פערבאָטען דאָס געיעג אויף חיות און עופות, און עס שטעהט פריי, אוי־וועה, דאָס געיעג אויף יודען!

און די אומגליקליכע קאַבצאַנסקער, וואָס נימאָ פאַר זיי קיין טרייסטער צווישען לעבעדיגע מענשען, שטרעקען זיך אויס אויף די קברים פון זייערע עלטערען, וויינען און בעטען רחמים פון טויטע. ווייבער רייסען קברים מיט אַ ביטער געוויין, וועגען די געשטאָרבענע, די אומגעקומענע קדושים, גיכער זאָלען זיי געהען בעטען דעם פאָטער אין הימעל און זיין פירשפרעכער, גוטע מליצים פאַר דעם כסא־הכבוד אויף די וויסטע בידנע קינדער ישראל! און יענע, וואָס קלויבען זיך אין וועג אַריין איבער די ווייטע ימים, געזעגנען זיך מיט די קברים פון זייערע ליבע, וועלכע זיי וועלען שוין ניט מעהר זעהן. זיי וויינען און מאַכען וויינענדיג אַנדערע מיט זיי אינאיינעם, אַלע זיפצען און פאַרגיסען טייכען טרערען

רבונו של עולם! אויב דיין לאָגעל, דער לאָגעל טרערען ביי דיר, איז נאָך ניט פול פון דיינע יודענס טרערען, קען מען, חלילה, אַ טעות האָבען מיינען, אַז ער, דער לאָגעל, איז ווי יענץ פעסעל אין גיהנום אָהן אַ דעק, און אייביג וועט ער ניט פול ווערען. איז דאָך די קשיא, צו־וואָס איז דיר דער לאָגעל, צו־וואָס איז דאָס גיסען דרינען די טרערען, און צו־וואָס נוצט עס אינגאַנצען?

און בשעת קאַבצאַנסק וויינט דאָ אַזוי, פאָהרט־צו צום בית־עולם אַ קאַרעטע, און אַקעגען אַ פערציג־יעהריגער פאַרשוין, רייך געקליידט, געהט אַראָב. די אָרימע־לייט, וואָס שטעהען אין־איינגעשאַפט ביים טויער, מאַכען איהם אַ פרייען דורכגאַנג, אויסשטרעקענדיג צו איהם די הענד, ער גיט איטליכען אַ נדבה און געהט אַריין אינ'ם הייליגען אָרט. יודען דערזעהען איהם דאָרט, בלייבען זיי פערנאַפט, מיינענדיג, אפשר איז דאָס אַ גרויסער אָדון, אַ חשוב אין הויף, און ווייסען ניט וואָס צו־טהאָן. פאַר גרויס צעטראָגענקייט האַלטען זיך אַ טייל ביי די היטלען, ריקענדיג זיך פאַמעליכען אַהינטער, ווידער אַ טייל בוקען זיך, שטעהענדיג אויפ'ן אָרט, נאָר די היטלען ריקען זיך אַהין־אַהער אויפ'ן קאָפּ, און דאָס געוויין הערט מיט אַ מאָל אומעטום אויף. ווייבער, זאָגערינס, קלאָגערינס ווערען אויך אַנשווייגען אַלע גלייך, שנייצען די נעז, קוקען מיט נאַסע, רויטע אויגען אויף דעם נייעם פאַרשוין, איבערווינקענדיג זיך און שושקענדיג איינע די אַנדערע אין אויער אַריין.

דאָס פנים ביי די קאַבצאַנסקער אין יענער מינוט האָט אויסגעזעהען זעהר משונה. ס'איז אין איהם געלעגען אויסגעדריקט שרעק, דערנירע־רונג, געפאַלענקייט פאַר געהייבענע, שטאַרקע פריצים. אַלע זענען

געשטאַנען פאַרגליווערט ווי אַ מאָל לוט'ס ווייב איז געוואָרען אַ שטיק זאַלץ.

שאַ, שטיל!...

— וואו איז דא דער שמש? — פרעגט דער פאַרשוין אויף יודיש.

די דאָזיגע ווערטער זענען פונ'ם פאַרשוינס מויל איטליכען בעזונדער אין די אויערען אריין, און אַלע זענען לעבעדיג געוואָרען, דערהערענדיג, אַז דאָס איז אַ יוד. עס האָט זיך זיי אויסגעגלייכט דער געבויגענער רוקען, זיך פעסט אָנגערוקט אויפ'ן קאָפּ דאָס היטעל, און זענען געוואָרען בײַ זיך שטאַרקער.

— העע, אַז ער איז גאָר אַ יוד, וואָס־זשע זענען מיר...— מאַכען יענע, וואָס האָבען פריהער זיך אָבגערוקט ווייטער, לאָזענדיג זיך אַצינד נעהענטער צום פאַרשוין, און קוקען־אָן איהם אין זיינע מלבושים.

— אַז ער איז מאחינו בני ישראל, זענען מיר דאָך...— מאַכען די וואָס זענען געבליבען פריהער שטעהען אויף די ערטער, קומען־צו און שטעקען אָב דעם פאַרשוין אַ „שלום עליכם!"

— ער רעדט אידעש, רעדט ער! — שרייען אוים די ווייבער הויך אויף אַ קול, טייטענדיג מיט די פינגער אויף דעם פאַרשוין און אויסשטעלענדיג אויף איהם די אויגען, מיט אַ פנים האַלב אַ לאַכענדיגס, האַלב אַ טרויעריגס, ווי בײַ אַ קינד נאָכ'ן וויינען.

— וויזט מיר, איך בעט אייך — זאָגט דער פאַרשוין צום שמש, וואָס איז צו איהם באַלד צוגעקומען — וואו איז דאָ ערגעץ דער קבר פון לייזער־יענקיל?

— לייזער־יענקיל, לייזער־יענקיל?! — וואונדערען זיך די קאַבצאַנסקער יונגע לייט — ווער איז דער לייזער־יענקיל?

— האַ, דער וואָס איז געווען ביים לעבען אַ בעל־תפילה? — רופען זיך־אָן אַלטע לייט, דערמאָנענדיג איהם צום גוטען — אַ כשר'ער יוד געווען לייזער־יענקיל, געדאַוועט אַ גאַנס וואונדער! ער האָט געזעצט ווערטער ווי פערעל, איטליכס וואָרט זיינס איז זיך צעגאַנגען אין אַלע גלידער. פון זיין „ונתנה תוקף", וויינענדיג אויף „מי יחיה ומי ימות" שטיל, שטיל ווי אַ קינד, דערנאָך אַ ברום־געבענדיג מיט אַ געשריי, אויסדרעהענדיג „מי ינוח ומי ינוע־ע־ע", איז מען צעגאַסען גע־

ווארען פאר געווין. א שטיין אפילו האט געקענט צעגעהן. נישטא היינטיגע צייטען אזא בעל־תפילה ווי ער, ניטא, אך־חא־חא!

לייזער־יענקעלם קבר איז שוין לאנג פארוואקסען מיט גראז, די מצבה דארויף איז כמעט אינגאנצען איינגעזונקען אין דער־ערד, ס'איז אנגעקומען שווער איהם אויפצוזוכען. דער חזן האט געמאכט אויפ'ן קבר א „מלא" און אז ער האט אויסגעשריגען „את־נשמת אליעזר יעקב", האט זיך דעם פארשוין געשטעלט טרערען אין די אויגען, ער האט זיך אפגעקעהרט אין א זייט און געוויינט.

פון דארט איז דער פארשוין צוגעקומען צו א קבר האשה מלכה־טויבא. דער חזן האט געמאכט א „מלא" אויף איהר אויך, נאר דא האט דאס קול זיינס נישט אזוי זיך געהערט איבער דעם שרעקליכען געוויין פון פיל מענשען אויף א פריש־אנגעשאטען בערגעל דערביי — דאס איז א קבר פון א מוטער מיט צוויי טעכטער, וואס זענען געגוואלדעוועט און גע'הרג'עט געווארען אין יענעם פינסטערען טאג — און פון צווישען דעם געוויין האט זיך געלאזט הערען פונ'ם „אל מלא רחמים" הויך אין הימעל אריין: „את נשמת הקדושה האשה ביילא בת בנציון ונשמות בנותיה הקדושות והטהורות...."! דאס קול האט זיך געטראגען ווייט, איבערשרעקענדיג פויגעל אין דער לופט, קראהען אויף די שפיצען בוימער זענען ניט טויט ניט לעבעדיג געשווינד אוועקגעפלויגען מיט רעש און געשריי.

דערהערענדיג דעם נאמען ביילא, איז דער פארשוין פארציטערט געווארען מיט אלע אברים. ער איז געשטאנען א ווילע צעדולט, אראפלאזענדיג דעם קאפ, דערנאך האט ער א בראך געטאן די הענד מיט א שווערען זיפץ פונ'ם הארצען, איז גיך אוועק, אריין אין קארעטע און צוגעפאהרען צו דער אכסניא זיינער.

אויף־מארגען האט דער פארשוין זיך געלאזט געהן אין שטאדט איבער די גאסען, איז אריין אין די פארוויסטע הייזער, חורבות, אין די געראבטע, אויסגעליידיגטע קליטען און האט אלץ פערצייכענט ביי זיך אין א ביכעל. גרויסע נסים איז דענסטמאל געשעהן קאבצאנסק, וואס איהר האט זיך ניט איבערגעקעהרט דער מוח קלערענדיג, ווער זאל דאס דער פארשוין זיין, און וואס האט ער דא אזוינס צוטאן?

און איך, מענדעלי, בין גראד דענסטמאל געווען אין קאבצאנסק. אז דער פארשוין איז נאר־וואס אריין אין שוהלהויף און מיך דערזעהן שטעהענדיג דארט, ווי דער שטייגער מיינער איז, מיט מייןביידעל

ספרים, האָט ער מיך באַלד דערקענט, איך האָב נאָך אַ ווײַלע אָנ־קוקענדיק איהם אויך דערקענט און מיר האָבען אײנער דעם אַנדערען געגעבען שלום!

דעם דאָזיגען פאַרשײַן האָב איך דאָס ערשטע מאָל געזעהן אין טונעיאַדעווקע. דאָרט האָבען מיר זיך בעקענט, איך בין איהם געפעלען, און מיר האָבען גערעדט איבער וויכטיגע זאַכען. אויך אין טונעיאַדעווקע האָט זײַן קומען אָנגעמאַכט אַ רעש. דאָס פערשלאָפענע טונעיאַדעווקע האָט זיך אויפגעכאַפּט, אויסשטעלענדיג אויף איהם די אויגען פאַרגאַפט — וואָס איז אַזעלכער פון דער העלער הויט געקומען זײַ צו חלום! עס האָט אויסגעזעהן, ווי מען קומט פלוצלים אַרײַן מיט אַ ליכט אין אַ פינסטער אָרט, וואו עופות דרעמלען, זיצענדיג אויף דער סידעלע, זײַ בלינצלען מיט די אויגעלעך האַלב פערשלאָפען און פרעגען זיך פערוואונדערט, קרעכצענדיג דערבײַ, מיט אַ נאַרישער מינע: ווי געהט מען עס אַצינד משוגענערווײַז אַרום?!

דער טונעיאַדעווקער עולם איז מיר געלאָפע, אַקעגען בײַ מײַן פאַרײַנפאָהרען אַהין, מאַכענדיג אַלע אין אײן אָטעם: אַ מין פאַרשוין, רב מענדעלי, עפּיס אַ מין פאַרשוין איז פלוצלים צו אונז חי פון הימעל אַראָבגעפאַלען!... עפּיס קוקט ער זיך אומעטום צו אַלץ צו, הערט זיך צו, גיסטערט, פאָרשט, קריכט אין אַלע לעכער: אין הקדש, אין תלמוד־תורה, אין די חדרים, אין שוהלען און שטיבלעך. וואָס קען עס זײַן? ס׳איז אַודאי נישט אומזיסט. אפשר איז ער אַ אונטערגעשיקטער? האַ, זאָגט, רב מענדעלי! אין די קלייטלעך האָט מען, עס פאַרשטעהט זיך, מבער חמץ געווען. אַ קשיא אויף אַ מעשה!... אויף די מלמדים ציטערט די הויט... יודען מיט יאַרמולקעס דרעהען זיך נישט אַזוי אַרום.

אַז איך האָב מיך אָבגעפאַרטיגט פון דער אַרבײַט, צופאַקט דאָס פּעקעל סחורה, אונטערגעפאַקט אַביסעל דאָס פערדיל און אַלײן אויך געוואָלט עפּיס פאַקען, טהו איך אַ בליק, אויפ׳ן שוהלהויף פאַקט זיך עפּיס אײנער, אַ מענש אין די מיטעלע יאָהרען, טראָגט זיך דײַטש נאָך דער מאָדע, און נעהמט זיך אויס פונדערווײַטענס, משטײנס־געזאָגט, עפּיס גאָר חזיק, ווי אײנער וואָלט אין באָד, וואו מענשען געהען נאַקעט, אַרײַנגעקומען אין דעם אָנטהאָן. צו־וואָס, איך בעט אײַך, זיך פּוצען און פאַר וועמען זיך פּוצען, אַז בײַם טונעיאַדעווקער עולם איז אויסגעטרעטענע פּיאַטעס, הוילע לאַפּעטקעס, בלויזע הערצער און אויס־

גריבענע עלענבויגענס אויך זעהר רעכט, נישט, חלילה, אזא פאר־ברעכען?... מיינער האט זיך שוין אנגעשטויסען, אז יענער איז עס דער נייגעקומענער פארשוין און האב אויף איהם געקוקט עפים נישט אזוי פריינדליך. צוקומענדיג צו מיין ביידעל שטעלט ער זיך אב, קוקט־אן שוויינענדיג מיך, דאס פערדעל, דאס פעקעל סחורה, דערנאך טהוט ער מיך א פרעג:

— וואס זענען דאס ביי אייך, רב יוד, פאר ספרים?

— עט, ספרים!... — ברומעל איך אונטער דער נאז, בכדי פון איהם זיך אויסצודרעהען, טראכטענדיג ביי זיך: פאקט־זיך, רב קרוב, ווייטער אביסעל!

— פארט וואס? — מאכט ער מיט א בנעימותדיג שמייכעלע, אריינקוקענדיג מיר אין די אויגען עפים אזוי גוט, אזוי מילד, אז ער האט מיך דערמיט גענומען. איך הער מיך אויף צובלאזען און ענטפער איהם שוין ווי א מענש, מיט ווערטער:

— יודישע ספרים: סדורים, מחזורים, סליחות, תחינות, קינות, ווי געוועהנטליך.

— אט דאס אינגאנצען? — טהוט ער א זאג און בעקומט פון מיר א תשובה:

— ס'איז דא נאך. נאר קנאפליך. ס'לוינט זיך ניט צופיהרען השכלה־ספרים, לשון־קודש'דיגע—שטיינער! היגע יודען ווילען אזעלכע אין האנד אפילו ניט נעהמען.

— היגע יודען — מאכט ער מיט א זיפץ — היגע יודען, נעבעך, בעדארפען ברויט. ברויט בעדארפען זיי, ניט קיין ספרים!

— וואס? — רוף איך מיך אן, ווי מיט א בייזער. עס פארדריסט מיך טאקע אביסעל אויף איהם, וואס ער צעשטערכעט מיר אינגאנצען מיין קרעמעל — ברויט, זאגט איהר, ניט קיין ספרים, בעדארפען אונ־זערע יודען דא האבען? פונדעסטוועגען קען איך אייך פערזיכערען, אז ס'איז נאך אזא גוטע צייט אויף מיינע ספרים — אויף קינות, אויף תחינות, אויף סליחות און אויף תהלים'ס, ווי די היינטיגע צייט קיינמאל גאר ניט געוועזען.

— חלילה: — פארענטפערט זיך דער פארשוין — נישט אייערע דאזיגע ספרים מיין איך, חלילה! יענע מיין איך, יענע וואס אלץ מיט שטראפווערטער, מיט מוסר, מיט עצות, מיט אויפטהועניש און א גע־פילדער: פע, אבגעלאזקייט! פע, דאס, פע, יענץ! אט יענע, וואס

הינע יודען, ווי איהר זאָגט, ווילען זיי אין די הענד ניט נעהמען. גע־רעכט! ברויט, פּרנסה בעדאַרפען זיי. דרשות, רעדעריי איז קיין סילוק ניש פאַר אַ ליידיגען מאָגען. איהם מיט אַ פּזמון, מיט איבערגעשפּיצטע מימרות, מיט מוסר און מליצות קען מען נישט אָבקומען. קלאָגען זיך אויף אָוועקגעשטעלטע מאַשינעס, פאַרוואָס זיי פוילען, שימלען דאָרט ערגעץ אין אַ ווינקעל, איז נאָר אַ געלעכטער. נעהמט, הייבט זיי מיט אייערע הענד אויף, שטעלט זיי צו דער אַרבייט ווי געהעריג, מיט ווירקליכע מיטעל, נישט מיט ווערטער, ווילען זיי, נישקשה, ניט שימלען. נאָר אַ אַנדער פּנים בעקומען. נאָר אויף וויפיל איך בין בעקאַנט מיט דעם היגען ווינקעל, דאַכט זיך מיר, אַז פּראַקטישע מענשען זענען ביי אייך וועניג. ביי אייך דרש'ענט מען זעהר שען, מען חכמה'ט זיך, מען האַמפּערט זיך, מען פאַלט אויף הסברות, מען טרייבט־אונטער מיט'ן מויל — און טהאָן טהוט מען וועניג אָדער כמעט גאָרנישט.

די דאָזיגע ווערטער זיינע זענען מיר גוט אין קאָפּ אַריין: איז דען אפשר ביי אונז טאַקע ניט אַזוי? די צייט איז זעהר אַ שלעכטע, צרות, פּורעניות, פרישע אַלע טאָג. די קאַבצאַנסק, די טונעיאַדעווקע און נאָך יודישע שטעדט אַזוינע, ליגט איהר אין צרות פאַרזונקען, ווי אַ בהמה כּיו'ן האָלז אין בלאָטע, און יענע בעלי־דברן'סריידען, וועקען די אַזוי:

— שטעה אויף, קאַבצאַנסק! ריהר זיך, ריהר זיך, האָפּ־זיך אויף, טונעיאַדעווקע!

און נאָך אַנדערע שטראָפען, שרייען:

— געוואַלד, קבצנים! געוואַלד, בטלנים! געוואַלד, דערשלאָגענע, דערנידעריגטע, אויסגעפּאַטשטע, קראַנקע, צעבראָכענע, שטאַרקט זיך און שטעהט־אויף! אַז ניט איהר פאַר אייך, ווער־זשע דען פאַר אייך? קאַבצאַנסק, זיי ניט קאַבצאַנסק! טונעיאַדעווקע, זיי ניט טונעיאַדעווקע!...

און אַלע אין קול:

— אַרויס, בהמה, פון דער בלאָטע! טהו זיך אָן אַ כּח, בהמה, שטרעק אויס דעם עק, מאַך מיט די פיס, הייב זיך, ציה זיך, אַ ציה אַהין, אַ ציה אַהער און ראַטשקעווע זיך אַרויס!...

אַ היבשע ווײַלע בין איך געשטאַנען שטיל, וואונדערענדיג זיך עפּיס גאָר אַנדערע ווערטער, גאָר אַ נייער מין פאַרשוין, נישט ווי גע־וועהנליך די „בריות” וואָס ביי אונז! האָט איהר געהערט אין אייער

לעבען, א „בריה”, א דייטש זאל מיט דעם געמיינעם יודישען עולם זיין איינס, נישט אוועקמאכען, חלילה, זיינע ספרים און נישט האלטען גאר פון יענע, זיין גלייכען, דאכט זיך? עפים טאקי א נייער שניט, ווי זאל איך עס אנרופען — דייטש אונטער־געשלאגען מיט חסיד. פראק=לייבסערדאק אינאיינעם... גאר א שפאגעל נייער מין, אויף וועלכען מען בעדארף מאכען שהחיינו! — דאך האט מיך אין הארצען אויף איהם פערדראסען, מיט וואס פאר א רעכט בעשולדיגט ער עס אנדערע, אז נאר זיי ריידען און טהוען גארנישט — און ער וואס טהוט? ווער איז ער, פונוואנען איז ער און ווי קומט ער אהער, אין אונזער ווינקעל? האב איך מיך טאקי בעטראכט, וואס האב איך מיך פאר איהם צושעהמען, איך וועל מיר טהאן מיינס, ווי דער שטייגער איז פון א יודען ביים ערשטען שלום עליכם, און באלד טאקי טהו איך איהם א פרעג:

— מה שמכם? וואס פאר א געשעפטען האט עס מעלתו? און פונוואנען איז עס א יוד?

קיין ענטפער אויף מיינע דאזיגע שאלות האב איך ניט בעקומען, נאר א שאקעל מיט'ן קאפ און א שמייכעלע — א פנים, איך בין דעם פארשוין שטארק געפעלען. נאך א ביסעל א גרעסערער בעקאנטשאפט שפעטער האט ער מיך פארבעטען צו זיך אויף דער אכסניא, מיך מכבד געווען מיט א גלעזעל פונש, מיך פארהאלטען א גוטע פאר שעה, אויספרעגענדיג מיך, ווי א געניטען מענשען, אויף כמה וכמה זאכען, און מיר האבען זיך אריינגעלאזען ביידע אין א טיפען שמועס. ער האט מיר איבערגעגעבען, צווישען זיך גערעדט, א טייל פון וויכטיגע זאכען. הייסען הייסט ער העגריך כהן. ער איז איינער פון די דעלעגאטען, דעפוטאטען, משולחים, הייסט עס, וואס א רייכע חברה אין אויסלאנד שיקט צובעטראכטען די יודען, וועלכע האבען געליטען פון די פאגראמען. זייער זאך איז צוקוקען זיך גוט צום יודישען לעבען אין די ערטער, וואו זיי וואוינען, צו זייערע פרנסות, צו זייערע בעדערפניש, און איינזעהען מיט וואס פאר א מיטעל קען מען פארבעסערען זייער צושטאנד, אז זיי זאלען, חס=ושלום, ניט אויסגעהן. דערווייל קענען זיי חאטש מיט וואס ס'איז אונטערהעלפען ארימע אומגליקליכע, צודערהאלטען זייער נשמה. די דאזיגע משולחים פאהרען עס ארום צווישען אונזערע יודען, מאכען אסיפות און זענען זיך מישב מיט פארשטענדיגע מענשען. העגריך כהן, א געלערענטער, זעהר א פיינער, אנגעזעהענער מענש — ער פאהרט עס ארום אין דער גאנצער גלופסקער געגענד

פון יענער ערשטער בעגעגעניש אין טונעיאַרעווקע ביז אונזער בע־געגעניש אין קאַבצאַנסק דאָס צווייטע מאָל איז אַוועק אַ חודש צייט, און פאַר דער קורצער צייט האָט ער זיך פאַרענדערט אין פּנים, אַזוי אַז איך האָב איהם נישט דערקענט ערשט נאָכדעם ווי אָנקוקענדיג איהם אַ ווײַלע.

— וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן? — וואונדערט ער זיך — נישט דערקענט? זינט אונזער צושיידען זיך איז דאָך אַוועק עפּיס אַזויפיל טעג!

— נאָך אייער פאַרענדערען זיך אין פּנים קען מען מיינען, אַז ס'איז שוין דרינען עטליכע יאָהר. עפּיס אַלט זענט איהר געוואָרען, מיין הערר, פאַר דעם ביסעל טעג! — זאָג איך, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ווי עס רייסט מיר דאָס האַרץ אויף איהם.

— און נאָך דער צאָהל צרות בעשטעהט דאָס ביסעל טעג ווי עטליכע יאָהר. אוי־אוי, רב מענדעלי, שרעקליך איז דאָס עלענד פון יודישע קינדער, וואָס איך האָב מיך אָנגעזעהען אין דער קורצער צייט, זייער אומגליק איז גרויס, און די צרות זייערע — אַ טיפער אָבגרונט! קומט נאָר, איך בעט אייך, צו מיר אין אָווענד, וועלען מיר טרינקען טעה און ריידען. אַצינד מוז איך מיך זעהען דאָ מיט די שטאָדט־פיהרער, בעהילפיג צוזיין מיט וואָס איך קען, מיינע אָרימע קאַבצאַנסקער ברידער.

אַריינקומענדיג צו איהם אין אָווענד האָב איך איהם געטראָפען זיצענדיג איינגעבויגען, פאַרטיפט אין שרייבען. אויפ'ן טיש ליגען פּאַ־פּירען און אָפענע ביכער. ווי נאָר ער האָט מיך בעמערקט, האָט ער מיך געלאָזט שען בעטען, צוזעטצען זיך איהם אַקעגען.

גוט, כ'לעבען, וואָס איהר זענט געקומען — זאָגט ער מיר פריינד־ליך, אויסגלייכענדיג דעם רוקען — אייער קומען גיט מיר אַ שעה רוה פונ'ם שרייבען און דענקען אין די יודישע צרות. אָט די דאָזיגע אַרבייט, וואָס ליגט אויף מיר, נעהמט ביי מיר צו דאָס געזונט, די לעצטע טעג. וויל אַצינד, אין די לעצטע טעג, און דאָ אין דעם אָרט, איז די אַרבייט מיינע געוואָרען ביי מיר אַזעלכע, וואָס אָהן האָפנונג אויף עפּיס גוטס, אויף אַ תּכלית שפּעטער, ווי איך האָב געדיינקט גאָר אינאָנהויב. די אַלע פריהערדיגע געדאַנקען זענען צעשלאָגען געוואָרען, ווי אַ אונטער־געהענדיגע שיף, פון אַלסדינג, וואָס מיר איז אויסגעקומען די לעצטע צייט זעהען מיט מיינע אויגען.

— פונדעסטוועגען בעדארף מען ניט פארלירען די האפנונג — נעהם איך איהם איין, ווי דער שטייגער איז, טרייסטען יענעם מיט גוטע ווערטער — לאמיר זאגען אפילו, אז דאס אלסדינג, וואס איהר האט געטראכט פריהער אין אויסלאנד וועגען אונז, זענען נישט מעהר ווי חלומות, בעדארפט איהר וויסען, אז ביי אונז יודען דא האבען חלומות אויך עפים א שטיקעל ווערטה, פונקט ווי וועקסלען פון יענע געוויסע סוחרים, און מיר קומען מיט זיי און מיט נאך חלומות אונזערע צום רבונו של עולם, בשעת ער איז בעשעפטיגט מיט כהנים־דוכנען און האט ניט אזוי צייט ארומצוקוקען זיך, זאגענדיג איהם גיך, אבהאפענדיג א יהי רצון: חזקם ואמצם — אז ער זאל אזוי גוט זיין די חלומות צובע־שטעטיגען. ואם צריכים רפואה — אפשר בעדארף מען זיי א ביסעל מלאכה׳ן, טהו עס מיט דיין גוטען ווילען!...

— זעהר גלייך געזאגט! — מאכט ער מיט א לאכט שמייכעלע און דערביי טאקי גאנץ ערנסט — דאס וואס מען דיינקט פון אייך, רוסישע יודען, אין אויסלאנד איז באמת טאקי נאר חלומות, און אזוי טאקי פאסט זייערע געדאנקען צורופען. אונזערע ברידער דארט מיינען, אדער עס חלומט זיך זיי, אז די פאגראמען דא איז נאר א אונטערגאנג; אז דורך גוטע פירשפרעכער אויף אייך אין די הויכע פענסטער און דורך הילף מיט געלד, וואס רייכע יודען דארט און דא וועלען געבען די נויט־בעדערפטיגע, וועט מעגליך זיין, מעהר אדער ווייניגער, פארבעסערען זייער שלעכטע לאגע; אז די רוסישע יודען זענען אלע גרויסע גראבע יונגען, מיאוסע שנארערס, ווילדע אומגעבילדעטע ברואים, וואס ווייסען ניט קיין דרך־ארץ — בכן איז שטארק נייטיג זיי צובילדען. און איינער דארט א גרויסער מיליאנער, וואס האט קורח׳ס אוצרות, וויל טאקי אריינטראגען עטליכע צעהנדליג מיליאן אין דער קאסע פון דער מלוכה, אז זי זאל מאכען דערפון שקאלעס עקסטרא פאר יודישע קינדער — אט אזוי מיינען זיי דארט, נאר די ווירקליכקייט אבער ווייזט, ווי גענארט זיי זענען! פון אלסדינג, וואס איך האב חוקר ודורש געווען און געזעהן דא מיט מיינע אויגען, איז מיר געווארען קלאר, אז איך מיט זיי אינאיינעם דארט האבען מיר וועגען דעם ענין געלעבט אין חלום. די פאגראמען, אויי־ ווע, איז ניט גלאט אזוי זיך א אונטערגאנג. שתדלנות, פירשפרעכעריי הייסט עס, לא די וואס קען ניט העלפען, וועט עס נאך שאדען, ווייל עס שמעקט מיט „מה־יפית״ און עס ליגט דרינען א דערנידערונג, א פחיתת־הכבוד פאר׳ן פאלק ישראל. די ארימקייט פארמעהרט זיך, פון

טאָג צו טאָג קומען צו אָרימע־לייט גאַנצע מחנות. דאָס אָרט, וואו זיי מעגען וואוינען, איז פאַר זיי אייגג און די „טויערען פון פּרנסה״ זענען פאַרשלאָסען פאַר זיי. און אַז די נויט דריקט, נישטאָ מיט וואָס צודער־האַלטען די נשמה, וואַרפען זיי אַוועק זייער היים, בלאָנקען זיך נעבעך אַרום ווי די בלודנע שאָף אין דער וועלט, שלאָגען אָב די שוועלען ביי די גבירים, ביי בעלי־צדקות, בעטלען, קבצ׳נען, וואָס זאָלען זיי טהאָן, און ווערען צושאַנד ביי לייטען. צדקה אַליין וואָס פאַר אַ מאַבט, וואָס פאַר אַ בעדייטונג האָט זי אַקעגען אַזאַ תהום אָרימקייט, אַקעגען אַזעלכע מחנות אָרימע־לייט, וואָס קומען־צו דורך דער נויט פריש־צאַפּעלדיגע אַלע טאָג! די צדקה, וועלכע אונזערע אויסלענדישע ברידער שיקען אַהער, קען העלפען די געפאַלענע אָרימע־לייט נאָר אויף דערווייל, אַי דאָס, שטאַרק בצמצום. און אַייערע לייט דאָ בעטייליגען זיך אין דער דאָזיגער צדקה כמעט ניט — אַ טייל קענען געבען און ווילען נישט, אַ טייל ווילען און קענען נישט. אומגליקליך זענען די היגע יודען ניט ווייל זיי זענען ווילדע, ניט געבילדעטע, אַדרבה, פאַרקעהרט, זיי זענען אומגליקליך ווייל, לויט שונאים זאָגען, זענען זיי געבילדעטער פון „זייער״ גראָבען עולם. די יודען, אַזוי טענה׳ן זיי, זענען צופיל פאַרשטענדיג, צופיל געבילדעט און אומעטום, אין אַלסדינג האָבען זיי אַ האַנד — אין האַנדעל, אין באַנקגעשעפטען, אין פאַבריקעריי, אין אַלע צווייגען פון וויסענשאַפט, פּרנסה און עקאָנאָמיע, איז דעריבער מוז מען זיי האַלטען ווייט פונ׳ם פּראָסטען עולם זייערען, וואָס ער איז אַ תם, ווייסט נישט און קען נישט מיט זיי קאָנקורירען.

— וואָס־זשע זאָל מען טהאָן? — טהו איך אַ פרעג.

— אוי, רבונו של עולם, העלף דו דיין פאָלק, דיין אָרים פאָלק ישראל! — ענטפערט ער מיט אַ זיפץ.

— די דאָזיגע תפילה אייערע, דאָס איז פיזעם, אַז ס׳איז שוין פאַרפאַלען, נאָך אַלע היום׳ס — זאָג איך ווי פאַראיבעל־האָבענדיג אַביסעל — פאַר אַזאַ מאַן ווי איהר פּאַסט ניט ווערען אָבהענדיג.

— אָט די צוויי גרויסע ביכער, וואָס איהר זעהט דאָ — זאָגט ער, ווייזענדיג מיר מיט אַ פינגער אויפ׳ן טיש — איז אין אייגעם פערשרייב איך אַלסדינג, וואָס איך האָב געזעהן און געהערט אין די אַלע יודישע מקומות, וואו איך בין געוועז. און אין דעם צווייטען מאַך איך אַ סך־הכל פון אַלע מיינע בעטראַכטונגען און לייג פאָר פּלאַנען, ווי און מיט וואָס צופערבעסערען די לאַגע פון היגע יודען. איך זאָג אייך אַרוים

נאנץ אָפען, פיל איז דאָ דרינען אַזוינס, וואָס אַצינד קומט עס פאַר מיר אַליין נאַריש, און פיל זאַכען דאָ שמעהט מיר פאַר, צוזאַמענבײַטען אויף־ס׳ניי לויט דער ענטוויקלונג פון יענער געוויסער, וויכטיגער זאַך, וואָס האָט אָנגעהויבען פונ׳ם איצטיגען מיש־מאַש, פונ׳ם תהו־ובהו פאַר אונז, צושרייען אין אונזער יודיש וועלטעל, און איז לעת־עתה נאָר ווי די רויטקייט ביים ברעכען אויף טאָג פאַר׳ן זונען־אויפגאַנג אין מזרח־זייט. די אַרבייט, וואָס ליגט אויף מיר, איז אַ גרויסע, זעהר אַ שווערע, און ס׳איז מיר אַצינד אוממעגליך אָבצוגעבען זיך מיט איהר. די יודישע צרות האָבען בײַ מיר צוגענומען די לעצטע כחות.

— אײַער צער אויף יודישע צרות — רוף איך מיך אָן — דאָס מאַכט אײַך גרויס כבוד. אײַערע חברים, די משולחים, זײַ, ווי מען זאָגט, עסען זיך ניט אָב אַזוי דאָס האַרץ.

— מײַנע חברים, זאָגט איהר? — מאַכט ער אויפהייבענדיג זיך פונ׳ם אָרט — מײַנע חברים זענען מענשען פון „משה׳ס גלויבען“. איהר פאַרשטעהט? און איך בין אַ פּאָלקס־קינד, אַ יוד ווי אַלע מײַנע עלטערען, מאַטעס און זיידעס. איך בין אַ פערדעמיל אײַנגעוועבט אינאײַנעם מיט זײַ און אין דעם גרויסען שטיק מאַטעריע, וואָס געהט אונטער דעם „יוד“ פון אייביגע צייטען אין דער וועלט. מײַנע חברים זענען געבירטיגע אויסלענדער, און איך — אַ געבירטיגער אַ קאַבצאַנסקער...

— איהר אַ קאַבצאַנסקער, איהר! — מאַך איך שטאַרק פערוואונדערט.

— צופיהלען דעם עם, צרות אין זײַנע וועהטאָגען — רעדט ער אַליין ווייטער — קען נאָר אַזעלכער וואָס איז בײַן פון זײַן בײַן, פלייש פון זײַן פלייש, וואָס האָט געליטען אײַנע צרות, אײַנע וועהטאָגען מיט איהם. אין נויט, אין מאַנגעל איז מיר אָבגעלאָפען מײַן יוגענד, איך האָב געליטען הונגער, קעלט, אויסגעוואַלגערט זיך אויף אַלע בײַנק אין די בתי־מדרשים, ביז אײַנער, אַ גוטער, אַ וויכטיגער מענש, האָט פאַר רחמנות מיך גענומען צו זיך קיין אויסלאַנד. ער האָט זיך פאַר מיר געזאָרגט ווי אַ מאַמע, מיך אַרײַנגעגעבען אין אַ גוטער, בעריהמטער שול, פונדאַנען איך בין אַרויס אַ געלערענטער מענש, וואָס טויג צו דער וועלט. איך האָב מיר היינט מײַן פרנסה

בכבוד. יאָ־יאָ, אַזוי איז עס. איך בין אַ קאַבצאַנסקער און מיין נאָמען איז — הערשעלע!

* * *

אויף מאָרגען האָבען מיר זיך געזעגנט, אָנווינשענדיג איינער דעם אַנדערען אַל־דאָס גוטס.

ביים ווינשעווען האָב איך, צו קיין גנאַי זאָל עס מיר נישט זיין, מיך אַביסעל אויסגעגליטשט. אין דעם ענין הווינשעניש בין איך, צווישען אונז גערעדט, אַ קנאַפּער בריה, ווי אַ גרויסער טייל יודען, בשעת זיי נעהמען זיך אויף שמחות צום ווינשעווען, מיינענדיג דאָס איז אַ חיוב — בעקען זיי אַוועק אַ שעה־צייט מיט שיינענדיגע פּנים'לעך, עפּיס אָהן לשון. זיי רעם בעל־שמחה: דער אויבערשטער זאָל געבען, אַז... אַז... אַז... דער בעל־שמחה זיי: הלואי, אַז... אַז... אַז... עס ווערד אַזש ניט גוט, צום חלש'ען, שלאָגט צום האַרצען, און ביידע צדדים ווינשען ביי זיך, איינער פונ'ם אַנדערען פּטור צו־ווערען. געוועהנטליך האַלט איך מיך איין, פּטר־אָב דעם חוב פון ווינשעווען בקיצור, ברומלענדיג אונטער דער נאָז. דאָס מאָל אָבער האָט מיך דער גוט־יאָהר געטראָגען, פאַר ליבשאַפט צו רב הערשען, אַרויס מיט אַ ווינשעניש גאַנץ ברייטליך. נאָר ווי איך האָב געעפענט דאָס מויל, אַזוי בין איך געבליבען ווי דערוואָרגען, געבעקעט, געאַזעט אַז... אַז... אַליין, משטיינס־וועזאָגט, ניט צו־וויסען וואָס, און מיך געפונען אין דער קלעהם, נישט אַהין, נישט אַהער. רב הערש, לאַנג לעבען זאָל ער, האָט מיך דעליקאַט אַרויס־געפיהרט פון דער קלעהם, אָנרופענדיג זיך מיט חכמה:

— איך וויים, איך וויים, רב מענדעלי, איהר ווינשט מיר אַזויפיל גוטס, וואָס אוממעגליך אַרויסצוזאָגען עס מיט'ן מויל. הלואי, דער רבונו של עולם זאָל דערפילען אַלע אייערע גוטע געדאַנקען אויף מיר און אויף כל־ישראל, טאַקי באַלד, במהרה בימינו.

— אָמן! — ענטפער איך מיט דעם גאַנצען כח — אָמן וכן יהי רצון!